[redacted] Hugo

HISTORIE OFTE BESCHRYVING VAN 'T UTRECHTSCHE BISDOM,

BEHELZENDE

De Oudheden, Kerkelijke en Geestelijke Gebouwen, Kapellen, Kommandeurschappen, Abdyen, Kloosters, Oversten en geleerde Mannen, van 't zelve Bisdom,

Getrokken uit de oude Handschriften der Kerken en Abdyen, enz.

III. *DEEL*,

Handelende van de Oudheden en Gestichten van *de Bommelerwaert*, *de Veluwe*, *de Betuwe*, *Heusden*, *Rhenen*, *Wageningen*, *Aarnhem*, *Huissen*, *enz.* *en vorders van Emmerik en Emmeriks gebied*, *Schoonhooven*, *Gouda*, *en alle de onderhoorige plaatzen*.

Uyt het Latijn vertaald,

En met AANTEKENINGEN opgehelderd,

Door H. V. R.

TE LEIDEN,

By CHRISTIAAN VERMEY, 1719.

HISTORIE OFTE BESCHRYVING VAN 'T UTRECHTSCHE BISDOM.

III. *DEEL.*

BOMMELERWAERT,

ALDUS genaamd naar de hoofdstad Bommel, is een gedeelte van 't oude vaste land van *Batavia*. Tegenwoordig is het, door de eerste en tweede vereeniging van de Maas en Waal, een eiland geworden; en behoort onder het gebied van Gelderland.

BOMMEL,

Bommel. Naamrede.

DE hoofdstad van Bommelerwaert / daar 't ook den naam aan gegeven heeft / word in de oude brieven doorgaans Salt-bommel genoemt / tot onderscheid van het nabuurige Maas-bommel. Zouw het den naam van Salt-bommel wel gekreegen hebben / om dat hier misschien een (1) Zoutmakery is geweest ; of zou men naar eene andere naamreden moeten zoeken ? Het is gelegen aan de Waal / dewelke de slinker zijde van de stad / tot haar groot gerijf / bespoelt. Dat het al een villa of stad is (2) genoemt / als het door Keizer Otto III. in 't jaar 999. en door Keizer Hendrik II. in 't jaar 1003. aan de kerke van Utrecht geschonken wierd / blijkt uyt hunne brieven die by Heda opgegeven worden.

Waar gelegen ?

Hoofdkerk met een zeer hoogen toren.

Binnen de stad staat een kerk ; dewelke zoo wegens de oudheit van 't metzel-en timmerwerk / als wegens het groote venster-licht / zeer aanzienlijk is. Daar by is ze haar zelve in allen deelen gelijk / en van een gelijkformig maakzel ; als zijnde door den zelfden bouwmeester / en op den zelfden tijd / begonnen en achtervolgens zonder eenige tusschenpoozinge voltrokken. Zy is in 't jaar 1304 gewijdt ter gedagtenisse van S. Maarten. Op de kerk staat een toren / zijnde hooger als de toren van S. Maartens kerke te Utrecht. Doch de spits van den Bommelschen toren is in 't jaar 1538. door den blixem afgebrandt : waar op de Heer Johan de Bye , in zijn leven Burgemeester van Bommel / een fraay jaarschrift heeft gemaakt ; welke binnen de kerk / op

een

een afbeeldzel van den ouden toren / te leezen staat.

hæC habVIt tVrrIs fastIgIa: fVLMIne fLagrans
CorrVIT; aC toto VertICe nVda stetIt.

Welk jaarschrift door Jonker Andries Schadé van Westrum aldus is verduytst:

Voor dat het bLIXeMs VUUr zyn hooChte stak In brant,
soo stont dIt sChoone spits hIer praChtIg op gepLant.

In de gemelde kerke was een Kapittel van 10. Kanonnikken; 't welke Gerrit van Nassouw, Schatmeester der Utrechtsche kerke / en Barent van Vueren, Kanonnik van S. Pieters kerk te Utrecht / volgens[a] Miræus, gesticht hebben in 't jaar 1303. Kapittel.

In 't jaar 1523. was Heer Hendrik van Rossem hier Deeken.

Te Bommel heeft ook een huys gestaan van Reguliere Kanonnikken: 't welk de Poel van S. Pieter den Apostel wierd genoemt: en zyn begin in de veertiende eeuwe heeft genomen door de mildaadigheit van de Vrouw van Brakel, dewelke, *zoo als* Busschius[b] *zegt*, haare plaats, met alle de huyzingen, landeryen, en het vorder toebehooren der zelve, heeft doen aanbieden aan het Kapittel van Windesheim; en verkreegen heeft dat daar een klooster van zoude gemaakt worden. Het zelve is nader- Huys van Reguliere Canonnikken.

[a] Miræus de Canonic. coll. p. 176.
[b] Chron. Windesh. l. 1. p. 172.

hand door Heer Bernard uyt den Enge, Kanonnik te Utrecht/ en den Meester Hendrik Kanneman, Kanonnik te Deventer / met rijker inkomsten voorzien. Doch tegenwoordig is 'er niets van overgebleven.

Nonne-kloosters.

Noch heeft 'er een Nonnen-konvent gestaan/ 't welke naar S. Maria Magdalena was genoemt.

In 't jaar 1450. was Margareta de Grevia, Priorinne van dit konvent.

Volgens een openbrief/ met de hand geschreven en onder my berustende / heeft Georgius van Egmond, Bisschop van Utrecht / in 't jaar 1547. in de maand July last gegeven aan Johan van Eindhove, Prior in Eemstein / om het gemelde konvent te bezigtigen.

Bolwerken en vestingen van de stad.

De vestingen en bolwerken/ die de stad van alle kanten omringen / maaken dezelve vry sterk. Van zijn 'er noch in Bommelerwaert/ niet verre van de stad Bommel / twee zeer sterke schansen. De eerste is de Andries-schans; dewelke door den Kardinaal Andries van Oostenrijk is gebouwt: en door de Maas en de Waal omcingelt word. De andere word naar het eiland Voorn de Voornsche, of naar den bouwer der zelve / de Nassauwsche schans genoemt.

Geleerde en vermaarde mannen te Bommel booren.

Behalven Hendrik van Bommel, dewelke den oorlog (3) der Utrechtenaaren met de Gelderschen en de nabuurige volkeren historysgewys beschreeven heeft / is te Bommel ook geboren Albertus (4) Leoninus, Kantzelier van Gelderland.

Ook is in de Bommelerwaert / hoewel niet in de stad Bommel / gebooren

Ge-

Gerardus Moringus, een Lovensch Godgeleerde, en een waardige leerling van Adriaan Barlandus. Hy is eerst Voorleezer der Godtkunde te Loven in S. Geertruids Abdye geweest. Daar na is hy Kanonnik, en Pastoor, en eyndelijk ook Voorleezer der Godtkunde te S. Truijen in Luikerland geworden. Behalven meer andere werken, dewelke by [c] Valerius Andreas opgetelt staan, heeft hy ook uytgegeven het leven van Paus Adrianus VI. 't welke te Loven, in 't jaar 1536, in vieren is gedrukt by A. Rescius. (5)

Bommel, 't welke eerst onder het stift van Utrecht behoorde, maar door de oprechting der nieuwe Bisdommen onder dat van 's Hartogenbosch is gekomen, is tot het jaar 1665. bedient geweest door de Vaders Jesuyten. Na dien tijd hebben zy het bewind over dezelve kerke overgelaaten aan de Minnebroeders.

c In Biblioth. Belg.

AANTEKENINGEN.

1. De naam van Zaltbommel is al vry oud, en word zeer dikwils in de oude [a] brieven gevonden: zoo dat het zout kooken hier al zeer oud zoude zijn. En 't is ook waar dat het zout kooken, en zout maaken, al van ouds in deze landen zeer gebruikelijk is geweest. Doch dat was geen Fransch of Spaansch zout: dat is zeewater, door de hitte van de zon gedroogd en verhard; 't welke zwart van aart zijnde hier te lande door de kunst wit word gemaakt. Zy dolven zooden uyt de aarde, die dagelijks door de zee bespoelt wierd: die zooden brandden zy tot assche.

a Zie Pontan. lib. 1. p.31. & Mensonem Alting part.2. &c.

Die assche, allengskens met water begoten, veranderde door de kunst in helder en blinkend zout, 't welke zy zel- of zil- zout plagten te noemen. En *Levinus Lemmius b* getuigt dat men in gansch Nederland, tot zijnen tijd toe, geen ander zout heeft gebruikt. Zedert dat het zout overvloedig uyt Spanje en Vrankrijk begon aangevoert te worden; heeft men de oude manier, als kostelijker zijnde en meer getalms inhebbende, achtergelaaten. Maar toen begon men hier dat rouwe, zwarte, en vuile zout te zuiveren, en de vuiligheit daar uyt te kooken, 't welk noch tegenwoordig gebruikelijk is. Dan plagt men noch een ander soort van zout te kooken: Om het derde of vierde jaar, zegt *Levinus Lemmius*, plagt men den heert of de heerstede te breeken; en de stukken, die vol zoutigheit staken, in een groote pan of pot op het vuur te zetten: en 'er lustig zeewater op te gieten. Na eenige uuren kookens zakte de vuiligheit te grond; en men wist 'er, door de kunst, zeer wit zout uyt te haalen: 't welke dan *klein-zout* of *klink-zout* wierd genoemt; om dat de stukken, die zoo hard als keysteenen waren, tegen malkander stootende, klonken, en een groot geklater maakten. Dit wierd, om zijne wittigheit, voor goed tafelzout gehouden: doch was zoo bequaam niet om 'er het vleesch, of andere eetwaren, mede te besprengen, en dezelve langen tijd te bewaaren.

Dan plagt men noch een soort van zeer wit zout te maaken uyt het kruyd *kali*; 't welk, om dat het de krabben quelt, dat is hun voortkruipen door zijne dikke en veelvuldige uytspruytzels belet, in 't Nederduitsch krabbequel word genoemt.

2. Ik moet al wederom de vryheit neemen van het zeggen van den Heer *Alting*, op dit stuk, met korte woorden op te weegen. Het is waar dat Bommel in beide die c brieven een *villa* word genoemt: van *oppidum* word 'er niet gewaagt. Zoo zouw het dan uyt de benaaminge van *villa* moeten volgen dat het, ten tijde van de voornoemde Keizers, voor eene stad wierd aangezien. Maar voor eerst hebben wy boven wijdloopig getoont dat *villa*, zelfs in de middelste

b Levin. Lemnius de occult. nat. mirac. l. 3. c. 3.
c L. 1. p. 31.

eeu-

eeuwen, zeer dikwils voor een dorp, ja ruim zoo dikwils als voor eene stad, is genomen. Ten tweede word *Arclo*, dat is Arkel, in beide die brieven ook een *villa* genoemt, zoo wel als Bommel. Echter zal men nergens vinden dat Arkel ooit voor een stad is gehouden. Ten derde schrijft *Pontanus*, de beste Histori-schryver dien de Gelderschen hebben, dat Bommel eerst in 't jaar 1229. is bemuurt, en met rechten (dat zekerlijk van stads-rechten te verstaan is) is begiftigt door *Otto van Nassouw*, den 7. Graaf van Gelderland. Zoo schrijft ook *Slichtenhorst* dat de gemelde *Otto van Nassouw*, de 7. Graaf van Gelderen, het dorp Bommel tot een stad heeft gemaakt, en met steene muuren heeft omvangen.

Vorder moet omtrent dit geschenk van de voornoemde twee Keizers weder aangemerkt worden, 't gene wy hier boven reeds aangemerkt hebben.; en 't gene in ontelbaare giften en vereeringen van landen, dorpen, steden, die aan Kerken en Abdyen gedaan zijn, in acht genomen moet worden; te weeten, dat zulke kerken en kloosters door zodanige vereeringen zelden, often minste niet doorgaans, den eigendom van zulke landeryen en steden verkreegen: zy kreegen 't gene den Vorst toebehoort had; en hadden 'er bygevolg geen grooter recht op, als de Vorst had gehad. Dit staat in de gemelde twee brieven, van *Otto* III. en *Hendrik* II, duidelijk uytgedrukt: *Wy wenschen dat aan eenieder bekent zy dat wy . . . . aan de gemelde kerke van Utrecht . . . . gegeven en volkomentlijk vereert hebben al 't gebied (districtum* d*) over het dorp Bommel, en over alle dingen die tot het zelve dorp behooren; te weeten over die dingen*, (*NB.*) *die 't gemeene beste onderworpen waren. Daarenboven hebben wy den tol, de munt, en d'algemeene impost over 't gegiste bier, 't welke door de wandeling gruit* e *genoemt word; ja alles wat in 't voornoemde dorp het gerecht* f *van 't gemeene best scheen toetekoomen . . . aan 't voornoemde klooster van S. Martinus . . . geschonken.* Ik weet wel dat de kerken en kloosters ook wel landeryen in

d Zoo word *districtus* door Buchelius zelf uytgeleit.

e In den brief van Henrdik II. staat gruit: en dit is de gemeene naam.

f *Ad publicum bannum, sive districtum pertinere, visum est.*

vollen eigendom gekreegen hebben: maar die behoorden dan den geever toe. En hier kan niet aan getwyfelt worden. De Heer, de Vorst, ja al was het de Keizer zelf, kon niet meer vereeren en weggeeven, als hem toebehoorde.

3. Deze g *Hendrik van Bommel* was een Broeder van S. Hieronymus huys te Utrecht; en was de Pater van S. Magdalenaas konvent.

4. *Elbertus* h *Leoninus*, of op zijn Nederduytsch Engelbrecht de Leeuw, doch veel beter met zijn Latijnschen naam bekend, is zeer vermaard in onze Nederlandsche Historien. Hy was maar uyt gemeene ouders gebooren; doch is door zijn verstand, naarstigheit, en beleid, en om dat hy door groote Heeren gedraagen wierd, tot de hoogste Staats-ampten opgeklommen. Toen hy Hoogleeraar in de Rechten te Loven was, wierd hy schier van alle de Princen en Magistraats-persoonen der Nederlanden voor een Orakel in de rechten gehouden. In alle moeyelijke zaaken moest *Leoninus* zijnen raad en oordeel geeven. Hy was, 't welk niet zonder reden voor wat wonders aangezien word, welgezien by beide de partyen: te weeten by de Gravinne van Parma; den Kardinaal de Granville; den Prins van Oranje; den Graaf van Egmond; den Graaf van Megen, en voor al by *Philips* Hartog van Aarschot. De gemelde en meer andere Mannen, zoo van de eene als van de andere party, betrouwden hunne geheimen, en allerverborgenste gedagten, aan *Leoninus*: ontlasten by hem hunne harten; klaagden over alles daar zy over te klaagen hadden: zonder de minste vermijdheit op te vatten uyt zijne gemeenzaamheit met de andere partye. Zelfs wilden beide de partyen hunne krakeelen wel aan hem verblyven: doch de gemoederen waren al te verbittert, al waren 'er ook hondert *Leoninussen* toe gebruykt geweest, om zulke vyandschappen te dempen. Als het echter op het verkiezen van een party aanquam, heeft hy zich aan de rye der Staatsgezinden gevoegt. Waar toe, zoo hy zeyt, drie redenen hem bewogen hebben: ten eerste, om dat hy door zijnen gemeenzaamen ommegang met den Prins

g Valer. Andr. Bibl. Belg. h Ibid.

van

van Oranje verdagt was geworden by den Koning: ten tweede, om dat hy oordeelde dat hy, als Raadsheer van Staat zijnde, en volkome kennis van Staatzaken en de geheimen des gemeenen beſts hebbende, niet zoude doen als een eerlijk man, met die toebetrouwde geheimen uyt te brengen, en zich aan de andere kant te voegen. Daarenboven, zegt hy, had hy Solons ſpreuk en raad vóor oogen; dat een eerlijk man, in burgerlijke tweedragten, zich altijd moet voegen by de laagſte en gevaarlijkſte party. Hy heeft verſcheide gezantſchappen voor de Hoogmogende Staten bekleedt; en heeft den Hartog van Leyceſter, gelijk hy te voren met *Johan van Ooſtenrijk* en met den Aartshartog *Matthias* gedaan had, altijd aangezet tot gematigde gedagten, enz. De lijſt van zijne Schriften, dewelke by de Rechtsgeleerden hoog geacht worden, ſtaan opgetelt by *Val. Andreas*.

5. Onder de genen, die de ſtad Bommel door hunne geboorte verciert hebben, moet voor al niet vergeeten worden de beruchte *Gisbertus Maſius*; dewelke te 's Hertogenboſch 17. jaaren lang Plebaan geweeſt zijnde, en altijd met een grooten toeloop gepreekt hebbende, de vierde Biſſchop van dezelve ſtad is geworden. Hy heeft in 't licht gegeven.

De Dekreeten van de tweede Synode, in 't Bisdom van 's Hertogenboſch gehouden, enz. In dezelve Synode[i] heeft hy eene deftige Oraatzie gedaan wegens het nootzakelijk leezen van de H. Schrift; dewelke, aan 't hoofd van de gemelde Dekreeten, te Keulen is gedrukt in 't jaar 1613. Naderhand is dezelve Oraatzie overgezet in de Nederduitſche taal; en te 's Hertogenboſch in 't jaar 1630. gedrukt by *Ian van Turnhout*. Hy ſtierf den 11. July 1614. en ſtaat in Alabaſter, op een verheve tombe van Toetſteen, in 't hooge koor van S. *Ians* kerke uytgebeeldt. Op de tombe ſtaat deze ſpreuk: *Omnia mors æquat: de dood maakt alles gelijk.*

Het is deze zelve *Gisbertus Maſius*, aan wiens zinſpreuk[k] zoo menige onkatolijke Schryvers zich ge-

[i] Val. Andr. Oudenhove beſchryving van 's Hertogenboſch pag. 97.

[k] *Hinc paſcor a vulnere, hinc lactor ab ubere. Poſitus in medio, quo me vertam neſcio.*

stooten hebben: doch wy schryven t'hans over geene geloofs-verschillen. De Leezer, die daar mede gediend is, zal *Gisbertus Masius* ten volle verdedigt en gezuivert vinden by doorluchtigen *l* Bisschop van Kastorie.

l Van 't eeren der Heiligen.

HERWERDEN,

Herwerden waar gelegen?

Is een dorp van Bommelerwaert/ aan de Waal/ dicht by de S. Andries schans/ ruim 2000. passen van het dorp Triele of Driel. Volgens Alting word het in den gifte-brief van 't jaar 997/ staande by W. Heda, betekent door den naam Hero: in welken brief Alting ook beweert dat in de plaatze van infra (1) gelezen moet worden intra Comitatum Teysterbantiæ; binnen het Graafschap van Teisterbant. Onder de Parochie van Herwerden leit de Voornsche schans.

Vryheden.

De vryheden/ dewelke van ouds aan de ingezetenen van Herwerden vergunt waren/ zijn in 't jaar 1304. door Johan Hartog van Braband bevestigt: en als die van Herwerden onder 't Geldersch gebied geraakt waren/ zijn hunne vryheden wederom bevestigt door den Hartog van Gelderland. De brieven/ dewelke de gemelde vrydommen bekrachtigen/ maken ook gewag van een Scheependom/ en van Heemraden/ dewelke op dien tijd te Herwerden zitting gehouden hebben.

Zoo

Zoo heeft dan Herwarden al van ouds zijne Rechters/ Schepenen/ en Heemraden gehad; doch dezelve stonden onder het hoog gerecht van Rossem.

AANTEKENING.

1. *Alting* wil niet zeggen, en zeit het ook niet, dat het een misdruk is, maar dat *infra* daar genomen word voor *intra*. Hy [a] brengt meer diergelijke plaatzen by, daar *infra* voor *intra* word genomen. En daar is niet gemeener in de oude brieven en boeken, als die verkeerde zin van het woordje *infra:* gelijk ook door den geleerden *Du* [b] *Cange* is aangemerkt.

[a] Ziet in het Register der Latijnsche woorden achter Alting.

[b] In Gloss. Lat. verbo *infra*.

ROSSEM.

Rossem/ een Dorp onder Bommel behoorende/ heeft zijne eige rechtbank. Volgens Slichtenhorst is Heer van dit dorp geweest

Maarten van Rossem, te Bommel gebooren; dewelke ten tijde van Karel V. een uitsteekend Krijgsoverste was; en in zijn leven als een Geldersche Achilles, of een tweede Hannibal, werd gevreest. (1) Heer van Rossem.

In het dorp staat noch de kerk/ praalende met eene prachtige tombe van den zelven van Rossem.

Van Rossems oom/ met naame Johan, [a] heeft in deze zijne heerlijkheit/ en in de gemelde kerke/ een Kapittel van 8. Kanonnikken gesticht.

[a] Miræus de Canon. Colt. p. 178.

AAN-

AANTEKENING.

1. *Maarten van Rossems* daaden zijn zoo bekend in onze historien, en zijne geheugenis is noch zoo vers, dat het onnoodig waar eene groote uytweiding over zijne krygsverrichtingen te maaken. Alleenlijk wil ik uyt *Pontanus* en *Slichtenhorst* eenige byzonderheeden raakende zijnen inborst verhaalen. Men geeft hem na *dit manhaftig spreekwoord*, het zijn de woorden van *Slichtenhorst*, doch ik zou liever zeggen dit barbaarsch en onmenschelijk spreekwoord; *dat het branden het magnificat, of het meeste vercierzel, van den oorlog is:* dat is, zoo als *Pontanus* en *Slichtenhorst* het uytleggen, gelijk de Lofzang *Magnificat* het cieraad is van de Vesperen, dat aldus het branden het cieraad is van den oorlog. Als zijn graf na zijne dood geopent wierd, heeftmen aan beide zijne zyden twee buskogelen gevonden; *even eens*, zegt *Slictenhorst*, *als of hy, zelfs na zijne dood, vuur en vlam scheen te blaazen: gelijk ook zijne huyzing te Aarnhem, by hem getimmerd en bewoond, als noch eenige Nikkers en Veldduyvelen, met horens op de kop, gewapende krygsluiden, en andere vreesselijke dingen, van buiten is vertonende.* Zijne oorlogsdeugden zouden grooter lof verdient hebben, gelijk *Slichtenhorst* belijdt, had hy de wetten van den oorlog en de gerechtigheit van de zaak in het dienen altijd zoo wel betracht, als hy zich op den krygshandel en het afrossen van den vyand verstond.

Het is verhaalens waardig 't gene van zijne eenige dochter, *Anna* genoemd, vertelt word. Zy was stom gebooren; en vermits zy zich over haar ongeluk schaamde, wierd ze op een huys buiten Utrecht in de eenzaamheit opgevoedt. In haar' volwassen ouderdom geraakte zy in een warrig procés: en wierd te Utrecht by de Rechters ontboden. Daar quam haar iet zeldzaams voor; waar door haare tong los raakte; en haar, zedert dien tijd, in het spreeken altijd ten dienste is geweest.

HER-

HERWYNEN.

Nadien 'er twee of drie dorpen / Herwijnen genaamd / aan de Waal over Bommel leggen; meen ik dat 'er een van drie betekent word (in de meergemelde gifte).

Verscheide dorpen, Herwynen genoemd.

AMELROY, ZUYLICHEM, (1) BRAKEL,

Zijn drie bekende kasteelen / in deze landstreek gelegen.

AANTEKENING.

1. Zuilichem, zegt * *Slichtenhorst*, is een vlek in Bommelerwaert, eertiids met een tol voorzien; 't welke in 't jaar 1317. door *Reinald* I. verkocht is aan *Gerrit* Heer van Voorn.

* Toneel van Gelderland, p. 70.

PUROYEN, POURROYEN, PUDEROYEN,

Is een dorp en heerlijkheit van Bommelerwaert; hebbende / zoo te water als te land / groote en zeer voordeelige voorrechten; en daar by voorzien met een oud en vermaard kasteel; 't welke / volgens de fabelachtige vertelling van Amandus † van Zirixzee, castrum puerorum, dat is / het kasteel der kinderen is ge-

Purroyen.

† Chron. ab init. mundi ad Ann. 1514.

genoemt / om dat 'er ter gedagtenisse van de Gravinne van Hennenberg / Koning Willems zuster / zoo veele vensteren aan gemaakt waren / als zy kinderen t'eener dragt te Loosduinen in de wereld had gebragt; welke kinderen altemaal ook in eene vonte aldaar zouden zijn gedoopt: doch hier van zullen wy onder Loosduinen te spreeken hebben.

Volgens * Slichtenhorst is deze burgt / met het dorp / wel 200. jaaren vroeger gesticht door Robbert, derden Heer van Heusden / dewelke overleden is in 't jaar 914. Dan ‡ Pontanus getuigt dat Pourroyen het maakzel is van Johan Moljart, Proost te Utrecht / eersten Raadsheer van Reinout I. Hartog van Gelderland / en Rentmeester over gansch Gelderland; en dat hy het gemelde slot / met de toestemminge van gemelden Hartog / gebouwt heeft in 't jaar 1357. en dit getuigen ook de akten van de stad Tiel. Pourroyen is op verscheide tijden / en met verscheiden uitslag / door de Borgonjers / en anderen belegert geweest; als in 't jaar 1505. en in 't jaar 1507. wanneer het door Jan van Egmont belegert zijnde / door Karel Hartog van Gelderland wierd ontzet: en wederom in 't jaar 1508: wanneer het door de Borgonjers / onder Rudolf Prins van Anhalt / met gemeene magt belegert / en met verdrag verovert is.

UYTHEMERT.

Uythemert, dorp met een kasteel.

Melis Stoke schrijft over het jaar 1061. van een Hamert / aan deze zijde van de Maas; daar de Graaf van Holland Floris I, na dat hy

* Toneel van Gelderl p. 48.
‡ Pontan. p. 271.

de

de Keyzerschen geslagen en op de vlugt gedreven had / in de schaduwe ging leggen rusten; doch door den vyand / die onvoorziens weder op de Hollanders aanviel / wierd verslagen. Tegenwoordig staat 'er eene heerlijkheit te Hemert / met een kasteel daar aan / recht over Heusden; dewelke voor onze tijden in eigendom toequam aan den Ridder Frederik Turk, zoon van den Riddar Lubbert Turk, die in 't jaar 1586. te Utrecht is verslagen. De schans van Mansfeld / aldus naar haaren stichter genoemd / is te Hemert gebouwt in 't jaar 1589.

AALST.

Het dorp Aalst is ook in Bommelerwaert gelegen: wiens kerk / volgens * Oudenhove, wel-eer heeft gestaan onder de Parochikerke van Wyk. In dezelve kerke was ter eere van de H. Maagd Maria, en van S. Antonis, eene Vikary opgerecht: dewelke / openstaande door het afsterven van Heer Wemmert de Haas, in 't jaar 1575. begeven wierd aan Meester Hendrik Schevikhave. Daar is noch een ander dorp / ook Aalst genoemd / 't welke den Graven van Hoorn voor dezen toebehoorde; daar de geestelijke Maagden van Heydonk / ter eere van de H. Maagd en Moeder Gods / de Pastorye bezorgen. Kerk en Vikary te Aalst.

WEEL,

Is eene Parochie / daar de Abt van Marienwaert schoone landgoederen / de Veenen Weel.

* *Joh.* Oudenhove beschryving van Heusden, p. 20.

ge-

genaamd/ heeft bezeeten: welke landgoederen Johan, Abt van Marienwaert/ en 't gansche konvent / in eigendom gegeven hebben aan zekere kerke in 't Graafschap van Zutfen/ dewelke S. Maria te Betlehem wierd genoemt.†

H E E L.

Hier staat het kasteel Hedel; en recht over Hedel is de schans Krevekeur in 't jaar 1589. gebouwt.

H E U S D E N.

Heeren van Heusden.

De stad Heusden was van ouds een gedeelte van 't Graafschap Teisterbant. In 't jaar 1350. heeft een jongste zoon (1) Heusden tot zijn erfdeel gekreegen/ en aan zijne nazaaten nagelaten. Als dezelven uitgestorven waren; hebben de Graven van Kleef/ die aan de Heeren van Heusden vermaagschapt waren/ Heusden in 't jaar 1109. aan de Hollanders laaten volgen in weerwil van den (2) Brabander: dewelke by deze zelve stad Huesden (gelijk de ouden plagten te schrijven/) Dideryk VII. Graaf van Holland in eenen veldslag (3) overwonnen/ en gevankelijk weggevoert heeft in 't jaar 1109. zoo als alle onze Schrijvers na Melis Stoke verhaalen. Eertijds heeft Heusden gelegen aan de slinker zijde van de oude Maas: tegenwoordig legt het aan een boezemtje van de nieuwe; anderhalf duizend passen van de riviere zelf/ drie uuren gaans van Gorkum/ Bommel en s'Hartogenbosch.

† Pontanus Hist. Gelr. l. 6. c. 1440.

Het

Het is eene aanzienlijke vryheit van Holland; hebbende een deftig slot/ en een ruimen rechtsban over eenige omleggende dorpen.

In 't jaar 1328/ zoo als het gemeene gevoelen is/ is te Heusden tot verrichting van den goddelijken dienst/ Gode ter eere/ en ter gedagtenisse van de H. Maagd en Martelaresse Catharina, eene kerk gesticht: waar van zy ook S. Catharinaas kerk is genoemt. Want in 't jaar 1328. den 25. Mey/ als Johannes XXIII. op S. Pieters Stoel te Romen zat/ hebben de volgende tien Bisschoppen/ Antonius Bisschop van Saguone, Rudolphus Bisschop van Cinq, Johan Bisschop van Dirivaste, Bonifacius Bisschop van Sulcitano, Johan Bisscop van Roder, Jordaan Bisschop van Acerno, Guillius Bisschop van Vergestin, Johan Bisschop van Amelie, Melerius Bisschop van Gallipato, en Madius Bisschop van Denate, ieder 40. dagen aflaat verleent aan alle de geenen/ dewelke de kerk van S. Catharina te Heusden/ onder 't Bisdom van Utrecht/ zouden bezoeken. Dit alles blijkt uyt den open-brief van de gemelde tien Bisschoppen; dewelke/ met ieder Bisschops zegel onder aanhangende/ noch gaaf en geheel/ en niet doorgeschrapt/ te † Heusden word bewaart. In 't jaar 1406, op den 6. van December/ heeft Frederik Bisschop van Utrecht door eenen brief/ daar zijn zegel ook aan hing/ den gemelden open-brief der 10. Bisschoppen bevestigt. Kerk te Heusden.

En dewijl diergelijke aflaaten/ volgens het gebruik van den Roomskatolijken godsdienst/ op de inwijdingen der kerken doorgaans verleent worden; zoo staat hier uit te gelooven

† Oudhove Beschr. van Heusden, p. 9.

dat deze kerk van S. Catharina gebouwt zal zijn in 't gemelde jaar 1328. In 't jaar 1555. is deze kerk / aan de noordzijde / vergroot door het aantimmeren van een dubbeld kruis-koor. En als de kerk in 't jaar 1572. afgebrandt was; is de buyk van de kerk afzonderlijk hertimmert. Doch aan 't hertimmeren van 't koor is eerst begonnen in 't jaar 1637. en 't is voltrokken in 't jaar 1640. De toren van de kerk is met het achtkantig werk / daar de kap op rust / verhoogt in 't jaar 1588. In 't jaar 1615. is 'er een orgel in de kerk gebragt.

De Parochi-kerk tot eene Kollegiale kerk gemaakt.

De kerk / dewelke van den beginne een Parochikerk geweest was / is naderhand ook een Kollegiale kerk geworden. Want Machteld van Oudheusden, weduwe van den Ridder Herbern van Riede, dewelke in 't jaar 1348. Baljuw was geweest van de Dortsche-Waert / heeft in de gemelde kerke een [b] Kapittel opgerecht van vijf Kanonnikken. Metter tijd is hun getal / zoo wel als hunne inkomsten / vermeerdert.

[c] Het Pastoors-ampt is met toestemminge van Aalbert van Beyeren gegeven aan 't klooster der Cisterci-monnikken / 't welke van buiten in de stad was gebragt; en is in 't zelve klooster ingelijft. In 't jaar 1412. heeft Willem van Beyeren aan deze Religieuzen een outaar met eenige inkomsten vereert.

In dezelve kerke waren twee altijd-duurende Vikaryen of Kapellanyen: de eene aan 't outaar van S. S. Petrus en Paulus; dewelke in 't jaar 1514. bekleedt wierd door Hendrik Gerritsz. Potter.

b Miræus de Canon. Coll. p. 176.
c In een handschrift van Oudenhove p. 76.

De

De andere / aan S. Antonis outaar / wierd in 't zelve jaar bekleedt door Kornelis, Goossens zoon.

Deze Vikaryen wierden door de Graven begeeven: de instelling of bevestiging geschiede door den Proost van Aarnhem Jeder Vikaris was gehouden 's weeks eene Mis te leezen. Het kosterschap / het schoolmeesterschap / het ampt van klerk / wierd op de voorstelling der stedelingen door de Graven / of door de Heeren van Heusden / begeeven.

In de gemelde kerke waren 4. Broederschappen. Broederschappen.

I. Dat van S. Catharina.
II. Dat van S. Barbara.
III. Dat van S. Agatha.
IV. Dat van S. Lucia.

De inkomsten van deze Broederschappen zijn na het veranderen der Landregeeringe tot andere gebruiken aangeleit.

Aan de Priesteren van Heusden / doch voornamentlijk aan de Regenten of Pastoren der gemelde kerke / is door eenen open-brief van Jan van Heusden in 't jaar 1210. vergunt dat ze over alle hunne goederen / zoo in de stad als onder het stads gebied leggende / een testament mogten maaken: en indien zy / zonder een testament (4) gemaakt te hebben / quamen te sterven; dat dan hunne goederen zouden koomen aan de rechte erfgenaamen. (5) Gerechtigheden.

Johan Lambertszoon, was in 't uytgaan der vijftiende eeuwe Pastoor van de kerke te Heusden.

Volgens de Bulle van Pius IV / daar hy de grenspaalen der Bisdommen aanwijst / is

Heusden de verblijfplaats van een Deken geweest.

Nonne-klooster. Ook hebben de zusters van den derden Regel van ouds een klooster binnen de stad gehad; 't welk ook naar S. Catharina was genoemt. Naderhand heeft het / volgens Pontanus en Lindeborn, den Regel van S. Augustinus aangenomen / en stond onder het zoogenoemde Kapittel van Utrecht. Gysbert van Randwyk, een man van hoogen adel / en die by Arent en Adolf Hartogen van Gelderland in groot aanzien was geweest / had het zelve op het einde van zijn leven / dat is in 't jaar 1482 / met eene milde hand doen [d] stichten. Tegenwoordig is het klooster / gelijk Oudhoven in de beschrijvinge van Heusden getuigt / in een school verandert. De kerk / dewelke verballen was en in 't jaar 1637 weder opgetimmert is / word nu van de Franschen en Engelschen gebruikt.

Begynhof. Dan heeft 'er noch een Begijnhof gestaan / 't welke door Willem van Kroonenburg was gesticht; maar ook te niet is geraakt.

[e] Ook is 'er een Oud-mannen-huis / in 't welke de Ridder Kroonenburg, Kastelein van Heusden / in 't jaar 1397. 12. Prebenden heeft gesticht voor 12. oude Mannen. Dit hiet het groot Mannen-huis van den Tempel. Noch is 'er in 't jaar 1455. door Ivo Hakkius van Oudheusden / en door zijne Gemalinne / een ander Oud-mannen-huis opgerecht; 't welke naderhand met grooter inkomsten voorzien is door Gerrit A.-Nauwens, en daarom Gerrit Nauwens Manhuis word genoemt.

d Pontan. Hist. Gel. l. 10. p. 574.
e Lindeborn Hist. Episcop. Daventr. c. 5. p. 257.

Daarenboven is 'er een Oud-man-huis, achter het koor van S. Catharinaas kerke, gesticht door Gerrit Spiering van Wel. Voegt hier noch by een ziekhuis en een weeshuis; waar van Oudhoven, in zijne beschryvinge van Heusden op het 13. zydje, wydloopiger handelt. Eertyds heeft 'er ook een melaatshuis, of gelyk zy het door de wandeling noemden, een Leproos-huis gestaan: 't welke in 't jaar 1583, om de oorlogsberoerten, is afgebroken.

Te Heusden is geboorен Godeschalcus Stewechius, een man die veel gelezen had, zeer nauwkeurig en naarstig was: en in de Historien en Oudheden, en voornamentlyk der Romeinen, by uitsteekendheit was erbaren. Hy is Meester geweest te Pont-a-Mousson. Als hy van daar naar Trier gereist was, om 'er de Boekeryen te bezigtigen, is hy daar gestorven en begraven. Zyne schriften konnen nagezien worden by Valerius Andreas. In de beschryvinge van Heusden, op het 47. zydje, staan noch andere Heusdenaars opgetelt.

(6) Gerardus Teerlingus, (Gerrit Teerling) een Karmelyt, heeft eene kronyk van Heusden geschreeven: daar hy den kryg tusschen de Hollanders en den Hartog van Braband beschryft, van de gerechtigheden der stad Heusden handelt, enz.

AANTEKENINGEN.

1. Hier van vindt men het volgende aangetekend by *a* *Jan. Gerbr. van Leiden : Robbert van Kleef*, „Graaf van Teisterbant, trouwde met *Kunigond*, de „dochter des Graven van Hoy. Hy heeft 'er by ge„wonnen drie zoonen; de eerste wierd *Lodewijk* ge„noemt, dewelke hem in 't Graafschap van Teisterbant „is opgevolgt. De tweede was *Robbert*; wien Heus„den, met veele onderhoorige dorpen, te beurt is „gevallen. En is Heusden toen eene byzondere heer„lijkheit geworden. Deze Robbert was de eerste Heer „van Heusden; en hy heeft zijn wapen, om zijn „oudsten Broeders wille, verandert. Hy voerde een „schild, aan de rechter zijde rood, aan de slinker „zijde blaauw, met acht schepteren daar in. Hy heeft „die heerlijkheden te leen ontvangen van den Heere „van Kleef, die de opperste van de stamme was. „De derde zoon, *Diderijk* genoemt, verkreeg de „heerlijkheit van Haltena, en is de eerste Heer van „Haltena geweest.

2. Het verschil tusschen den Hollander en den Brabander was, volgens het verhaal van *b* *Gouthoven*, hier in gelegen: In 't jaar 1290 heeft *Diderijk*, Graaf van Kleef, zijn opperrecht op Heusden, uyt eene rustige mildaadigheit, geschonken aan zijnen Neef *Floris* V. Zedert dien tijd hebben de Heeren van Heusden die stad te leen ontvangen van onze Graven. In 't jaar 1339. heeft *Jan* IV, de leste Heer van Heusden, die stad verkocht aan den Hartog van Brabant, *Jan* III. De Graaf van Saffenburg, die met de zuster des Heere van Heusden getrouwt was, en de Heer van Drongelen met zijne vijf zoonen, hielden zich aan dat verkoopen niet, en wilden de heerlijkheit zoo niet laaten glyen. De Heer van Drongelen moest voor den Brabander vluchten. De Graaf van Saffenberg, ziende nochte door goedheit, nochte door

a Chron. Belg. l. 4. c. 12.
b Gouthove p. 88.

quaad-

quaadheit, iets op den Brabander te winnen, verkocht zijn recht aan den Hollander. Niet lang daar na gaf Saffenburg, zijn recht weder over aan den Brabander, zonder zich aan zijn voorigen koop te bekreunen. De Brabander raakte in 't bezit. Doch niet lang daar na wierd de Graaf van Holland tot scheidsman gekozen tusschen den Brabander en den Vlaming over het bezit van Mechelen. De Graaf zou het den Hartog van Braband toegewezen hebben met deze woorden: Mechelen dijn, Heusden mijn. Zedert dien tijd is Heusden onder 't Hollandsch gebied geraakt.

3. Of dat gevecht den naam van een veldslag zoude verdienen, daar over zou noch al te twisten vallen. De Brabanders, het zijn de woorden van den Brabandschen Histori-schrijver c *Divaeus*, vielen de Hollanders zoo fel en schielijk op het lijf, en bragten hun zodanigen schrik aan, dat het leger ingenomen en de Graaf gevangen was, eer dat iemand de wapenen konde aanschieten. Want de Hollanders, moedig op hunne verwinningen, lagen zonder achterdogt en onbekommerd op de velden en grazige weyen neer, om wat uyt te rusten enz.

4. Dit schijnt wat wonderlijk te luiden, dat de magt, om testamenten te maaken, aan de kerkelijke persoonen gegeven word door een wereldschen Heer. d Eer dat we daar op antwoorden, dient 'er een woord van dit testament maaken gezeit, en waarom dat het aan de kerkelijke persoonen somwijlen verboden, en naderhand weder toegelaaten is geweest. Van ouds is het e hun verboden geweest, de kerkelijke goederen by uytersten wille weg te maaken. De reden is klaar: want de kerkelijke persoonen wierden altijd als enkele bestierders, maar noit als rechte eigenaars, van zulke goederen aangezien. De Kerk is altijd de eigenaresse en meestresse van zulke goederen geweest; en vervolgens konden zy niet als aan de

c Divaeus l. 10. ad Ann. 1200.

d Ziet deze zwarigheit opgelost op het einde van de volgende Aantekeninge.

e Zie den Heer van Espen in Jus can. part. 2. tit. 32. c. 7.

Kerke nagelaaten worden. *f Iustinianus* gaf eene ordonantzie uyt dat de Bisschoppen geene van hunne goederen, die zy na het ontvangen van de Bisschoppelijke waardigheit gekreegen hadden, vermogten by uytersten wille weg te maaken, of anderzins weg te geeven, of te vervreemden, dan die zy van hunne naaste vrienden ge-erft hadden. Met de goederen, die zy voor hun Bischopdom bezeeten hadden, mogten zy leeven naar hun welgevallen. De Pausselijke *g* Dekretaalen hebben 't even eens verstaan als *Iustinianus*, en begeert dat men onderzoeken zoude, of de Priesters en de kerkelijke persoonen eenige goederen bezaten ten tijde van hunne wijdinge. Deze tucht heeft langen tijd stand gehouden, zelfs tot de twaalfde eeuwe toe. Zelfs mogten zy geene zodanige goederen, al waren 't roerende, aan de armen, of aan Religieuze plaatzen, bespreeken. Echter is het door 't gebruyk ingevoert, en *Alexander* III keurde het goed, dat ze iets van de roerende goederen by uytersten wille mogten nalaaten aan arme persoonen, aan Religieuze plaatzen, aan de genen die hun in hun leven gedient en wel opgepast hadden enz. Dit goedkeuren van Paus *Alexander* III, of liever zijn antwoord dat zulke gewoonte niet te berispen is, is naderhand als voor eene wet doorgegaan. Maar dat voorrecht, of die vergunning ofte toelaating, van iets aan de armen of Religieuze plaatzen, of aan die het door hun oppassen verdient hadden, na te laaten, heeft wel haast de deur open gezet voor allerhande wegmaakingen. Hier by quamen de Pausselijke en Bisschoppelijke dispensaatzien om zodanige goederen by uytersten wille te mogen wegmaaken. Ieder Priester, ieder Kanonnik, enz. trachte zoo eene dispensaatzie te bekoomen. Ieder Priester, ieder Kanonnik, enz. wierd 'er aanstonds, en zonder groote moeite, aan geholpen. Ook stak'er een soort van eene nootzakelijkheit in. De goederen die een kerkelijk persoon van zich zelven had, en de goederen die hem van de kerke aangekoomen waren, konden noit te deeg onderkent worden Want wie kon altijd zeggen, dat heeft hy voor zijn eigen geld, en dat voor 't kerken geld gekocht? Zoo viel 'er dan altijd te krakeelen over de testamenten van

f Apud Espenium ibid. *g* Ibid.

kerkelijke persoonen, of zy dat hadden mogen wegmaaken of niet; of dat kerkelijke of zijne eygen goederen geweest waren enz. Daar had men dan processen zonder einde, en alle de ongemakken die doorgaans uyt de processen volgen. En dus, om alle die processen af te snijden, wierd het beter geoordeelt zulke testamenten in de wereldsche rechtbank voor goede testamenten te houden; en het aan 't geweeten van de kerkelijke persoonen zelf bevolen te laaten, hoe, dat zy met zodanige goederen moesten leeven. In Spanje, zoo als *b Covarruvias* getuigt, hebben de kerkelijke persoonen een volkome magt om de goederen, die zy uyt de kerkelijke inkomsten getrokken hebben, by testament weg te maaken. In Vrankrijk is dezelve gewoonte ook al overlang ingevoert.

Maar dan is de vrage of zodanige testamenten, schoon dat ze om eenige redenen voor de uytwendige vierschaar gelden en goedgekeurt worden, volgens de konsciencie geoorloft zijn: te weeten zoo verre, dat men zodanige kerkelijke inkomsten aan zijne vrienden en magen, die goeds genoeg hebben, mag nalaaten; en de armen of behoeftige kerken, of zijne eige kerk, die het meeste recht daar op hebben, mag voorby gaan. Verscheidene deftige Schrijvers, als *i Navarrus*, *Ioh. k Molanus*, de geleerde Heer *l van Espen*, *m Fagnanus*, enz. zeggen daar neen tegen. De Pausselijke dispensaatzie, zeggen zy, verandert de natuur der kerkelijke goederen niet. *Christianus * Lupus*, schrijvende over de kerkelijke regels, heeft het ook aldus begreepen. enz.

5. Na dat de kerkelijke persoonen de vryheit gekreegen hebben om hunne goederen, zelfs die zy uyt de geestelijke inkomsten getrokken hadden, weg te maaken, is het op veele plaatzen door de gewoonte ingevoert, *n* wanneer de Priesters en andere kerkelijke persoonen zonder testament te maaken koomen

b De testam. c. 7.
i In sua Apol. de Redit. Eccles.
k Molan. de piis testam. c. 40.
l Espenius ut supra.
m Fagnan. apud Espen.
* Lupus in Canon. t. 1. p. 484.
n Espenius, ut supra.

te sterven, dat dan hunne roerende goederen aan de Bisschoppen vervallen. Doch in Vrankrijk worden dezelve den naasten erfgenaamen toegewezen, zonder dat'er op eenige dekretaalen, kerkelijke wetten, statuten, tegen die gewoonte strijdende, acht gegeven word. Ook heeft dit plaats omtrent de Bisschoppen; zelfs zulke Bisschoppen, die van Monnikken Bisschoppen zijn geworden. Dit heeft, volgens den meer gemelden Heer *van Espen*, ook plaats in de Nederlanden. In Spanje heeft het, volgens o *Riccius* en p *Garzias*, ook plaats omtrent alle kerkelijke persoonen, die minder zijn als Bisschoppen: want de Bisschoppen moeten in Spanje verlof gekregen hebben om een testament te mogen maaken, zullen hunne bloedvrienden hunne goederen erven. En deeze gewoonte, zoo als dezelve *van Espen* meent, steunt op het zelfde fondament, daar het recht van testamenten te maaken op steunt: te weeten om alle krakeelen en processen, daar anders geen doorkoomen aan waar, te vermijden. Doch deze gewoonte, zegt hy al wederom, verandert den aard van de kerkelijke goederen niet: kerkelijke goederen blijven kerkelijke goederen. En de erfgenaamen zelf, al zijn het wereldsche menschen, moeten die bestieren als kerkelijke goederen; en mogen daar niet mede leeven, of het hunne vaderlijke goederen waren.

Doch daar zyn'er die de zaak anders begrijpen; te weeten waarom dat de kerkelijke persoonen hunne goederen, zelfs die uyt de geestelijke inkomsten gekomen zijn, by uytersten wille aan hunne bloedverwanten mogen nalaaten: en waarom dat dezelve bloedverwanten, als zulke kerkelijke persoonen zonder testament te maaken gestorven zijn, dezelve goederen evenwel mogen erven. Onder anderen geeft'er de meergemelde q *Roussel* deze reden van: De ondervinding, zegt hy, heeft geleert dat, byaldien de goederen, uyt de kerkelijke inkomsten gekomen, weder tot de Kerk moesten keeren, het grootste gedeelte der vaste goederen wel haast aan de kerken

o Riccius apud Roussel Hist. Pontif. jurisdict. p. 565.
p Garzias de Benef. apud Roussel. ib.
q Rouss. ibid.

zou-

zouden vervallen zijn. Vervolgens, zegt hy, zouden de Leeken daar by lijden, en 't gemeene best zouw 'er qualijk by staan; wiens lasten nochtans de Leeken door hunne schattingen en de Edelluiden door hunne wapenen moeten draagen; terwijle dat de kerkelijke persoonen een gerust leven hebben.

Wy hebben gezeit dat de Bisschoppen, op sommige plaatzen, de goederen der afgestorvene kerkelijke persoonen plagten te trekken. Zelfs zijn zy aan de Bisschoppen toegewezen door eenige [r] Synoden: en de [s] Bisschoppen zagen dit recht voor zoo eigen en wettig aan, dat ze zich dikwils met alle kracht tegen de erfgenaamen aangekant hebben. In sommige gevallen vervielen zulke goederen op de Kanonnikken enz. maar daar van zullen we hier niet spreeken. Wy willen maar als in 't voorby gaan aanmerken hoe dat de Pauzen, waarschijnlijk door het voorbeeld der Bisschoppen aangemoedigd, zich ook meester van zodanige goederen der afgestorvene Priesteren, en andere kerkelijke persoonen, gemaakt hebben, onder den tijtel van *jus spolii*. De eerste Paus, die het in 't werk heeft willen stellen, omtrent Priesters die in een anders Bisdom gestorven waren, was *Innocentius* IV. Hy had gehoort dat 'er drie Aarts-Diakenen, zonder testament gemaakt te hebben, in Engeland gestorven waren, en groote schatten nalieten: daar op heeft hy eene nieuwe en ongehoorde ordonantzie, zoo als de [t] historie spreekt, uytgegeven; behelzende dat de goederen der kerkelijke persoonen, die zonder testament te maaken uyt de wereld verhuisden, besteedt zouden worden ten dienste van den Paus. Het is waar dat de Koning *Hendrik* III, de uytvoering van deze ordonantzie belette; en dat de Kardinaalen zelf, ziende dat 'er groote verergernis uyt gereezen was, zoo veel by den Paus te weeg bragten, dat hy het werk liet steeken. Evenwel blijkt het uyt de Plakkaaten [u] van *Karel* VI, en *Lodewijk* II, dat deze ordonantzie, eene eeuw laater, al eenige kracht had gekreegen in

[r] Vide Synod. Lingon. Anni 1402. &c.

[s] Vide Litt. E. Louet cum notis Brodæi & Choppin. de Jurisd. Andeg. c. 41. art. 1.

[t] Matth. Par. ad Ann. 1246. 1247.

[u] Apud Roussel. ibid.

Vrank-

Vrankrijk. En uyt dezelve Plakkaaten blijkt dat de opvolger in de kerkelijke ampten door het R. Hof genoodzaakt wierd, om iets aan de Apostolissche Kamer, voor de nagelaatene goederen van zijnen voorzaat, te betaalen. Was hy onwillig, zoo kreeg hy een deel blixemen en bannen naer zijn hoofd. Dit kunsje was in korten tijd door het gansch Christendom in 't werk gestelt, en voor eene wet aangezien. *Gregorius* II, hoewel hy in de scheuringe zat en vervolgens met meer omzigtigheit te werk diende te gaan, *w* dwong het Kapittel van Wratislauw om hem 30 duyzend dukaaten toetetellen voor de nalatenschap van den Bisschop *Pretislaus*; dewelke zoo schatrijk was geweest, dat hy door de wandeling de goude Bisschop wierd genoemt. Men *x* geeft *Iulius* II na dat hy rijk is geworden uyt de schatten van eenige Priesters, die te Romen gestorven waren, en welker goederen hy ge-eygent had. Onder den zelven *Iulius* II had de Kardinaal van Rouäne drie duizend ponden gemunt goud by uytersten wille aan iemand gemaakt. De Paus eischte dat geld op: de kerkelijke persoonen, zeide hy, mogten geen goederen weg maaken, enz. Maar de genen, daar 't geld aan gemaakt was, waren hem te gaauw. Over deze *spolia*, 't welke ik voor al den *y* inboedel neeme, hebben de Pauzen ook verscheide wetten en ordonantzien gemaakt. Volgens eene ordonantzie van *z* *Paulus* III moesten alle de goederen, van de Priesters, die zonder testament gestorven waren, of geen Pausselijk verlof gekreegen hadden om een testament te maaken, aan de Apostolissche Kamer gelevert worden. Zelfs wilde hy hun de magt niet gunnen om meer als het tiende gedeelte van hunne goederen voor godtvruchtige werken weg te maaken. *a* *Paulus* IV heeft eene ordonantzie gemaakt dat geene kerkelijke persoonen, die niet ter

w Joachim Cureus in Annal. Siles. ad Ann. 1375.
x Bemb. lib. 10. Hist. Vet.
y Zoo word Spolium genomen in de volgende plaatzen: *Et si Spolia hominis sepulti servus de sepulcro tulerit*; id est, *vestes*. Leges Grimaldi Regis. Leges Longob. tit. 2. §. 3.
z Constit. 31. Pauli III. in Bullar.
a Constit. 115.

plaat-

plaatze van hunne bedieningen woonden, de magt zouden hebben van een testament te maaken; en dat alle hunne goederen, vaste of losse, en waar dat ze ook gelegen waren, in de Pausselijke schatkist moesten gebragt worden. *b* *Pius* V heeft van deze wet ontslagen de goederen, die tot de kerkelijke diensten geschikt waren; of, om beter te spreeken, heeft verklaart dat dezelve in de wet niet begreepen waren.

Om deze *spolia*, of nagelaatene goederen, op te gaderen, *c* wierden 'er naar alle kanten Inzamelaars gezonden. Op die plaatzen daar geene Inzamelaars waren, moest de ordonantzie van de nagelaatene goederen der kerkelijke persoonen, volgens eene andere ordonantzie van *Paulus* III, evenwel stand hebben.. Over alle deze goederen, en over de Inzamelaars derzelven, wierd een schatmeester aangestelt; wiens bedieuing zoo voordeelig was, en zoo gezocht wierd, dat'er in 't jaar 1585, 50 duizend *Scudi* voor gegeven wierden. En noch zeide *d* *Sixtus* V, dat hy 'er meer had konnen voor krijgen.

Doch mettertijd wierden alle Bisschoppen, die het maar verzochten, door den Paus gemagtigt om testamenten te maaken. Dezelve magt wierd door de Bisschoppen gegeeven aan mindere Priesters. Maar dat koste doorgaans eenig geld. Doch in Vrankrijk hebben die ordonantzien geen plaats. Ook niet in Spanje: daar de goederen der afgestorvene geestelijken, volgens *M. Roussel*, door een wereldschen Rechter bezegelt, en onder 's Konings bewaaringe genomen worden. Indien de Inzamelaar der Apostolissche Kamer zich daar tegen stelt, en den gemelden Rechter in den ban doet, gelijk het wel geschiedt is; dan toont de Koning zijn gezag; en dwingt den gemelden Inzamelaar om den Rechter van den ban te ontheffen, of hem zodanige ontheffing te bezorgen.

Maar uyt deze twee Aantekeningen blijkt hoe dat de magt, om testamenten te maaken, door de geestelijkheit gehaalt moest worden by de kerkelijke Overheit; en dat de goederen der genen, die zoo een magt niet verkreegen hadden, aan de kerkelijke

b Constit. 115.
c Roussel Hist. Pontific. Jurisd. p. 565.
d Ibid.

Over-

Overheit vervielen. Hoe heeft dan de Heer van Heusden zoo eene ordonantzie ten voordeele der Geestelijkheit uytgegeven, en wat had hy daar in te zeggen? Hier op kan voor eerst gezeit worden dat ook eenige wereldsche Vorsten en Heeren, als 'er kerkelijke persoonen zonder testament quamen te sterven, de hand op hunne nalatenschap plagten te leggen: waar over in eene Synode van *e* Londen, en ook in eene van *f* Vienne, over lang is geklaagt. Ook word 'er geschreven *g* dat 'er in sommige landen, die de landschappen van gehoorzaamheit genoemt worden, een verdrag is gemaakt tusschen den Paus en de wereldsche Vorsten, dat de goederen van kerkelijke persoonen, die zonder testament sterven, gelijkelijk onder hen gedeelt zullen worden. Zoo konnen dan de Heeren van Heusden hun deel ook gehad hebben in de gemelde nalatenschap; en deze Heer van Heusden kan dit gewaande recht, ter gunste der Priesteren, hebben laaten vaaren. Ook kan hy hun de hand geleent hebben tegen de Geestelijke Inzamelaars: gelijk we zoo even gezien hebben dat in Spanje gebruikelijk is, en gelijk in Vrankrijk zekerlijk word gedaan.

6. Onder de vermaarde Heusdenaars mag niet overgeslagen worden de vroome en godzalige

Iohan de Vos, Regulier Kanonnik te Windeshem, die daar de tweede Prior geweest zijnde, de eerste Generaal van de gantsche Vergaderinge is geworden. Hy word geroemt als *een man van eene wondere heiligheit; en van een heiligen en onbesprooken ommegang.* Ja *Iohan Busschius* schrijft in zijne Kronijk van Windeshem, dat de vermaarde *Thomas a Kempis*, als de ziel van *Iohan de Vos* uyt het lichaam scheide, eene bende van Engelen heeft gezien, die de gemelde ziel te gemoet quamen. Dit is ten minste een teken dat ze een byzondere achting voor zijne deugd gehad hebben. Van veele werkjes, die hy geschreven heeft, is 'er maar een overgebleven; 't welke in de gemelde Kronijk van *Busschius* te vinden is, onder den tijtel van *Godtvruchtige Oeffeningen voor ieder dag van de week.*

e Concil. Londin. Anni 1372. Can. 7.
f Concil. Vienn. Anni 1267. Can. 10.
g M. Roussel, ibid.

HEES-

HEESBEEN,

Dit dorp / leggende onder Heusdens gebied en aan de oostzijde van dezelve stad / plagt door de uitlegginge van Heusden grooten toeloop van volk te hebben. Het behoorde het geslagt der Heeren van Heesbeen toe; 't welke daar een treffelijk slot had staan aan de oude Maas: doch het zelve is in 't jaar 1589 / zoo als 't gemeene zeggen is / door de Heusdenaars afgebroken. Machteld, die het Kapittel van Heusden gesticht had / heeft eenige Nonnen van de Cistercie-order van Utrecht / uit de Abdye Ten-daal / ontboden; en heeft haar onder Heesbeen eene plaats voor eene nieuwe volkplanting van haare Order gegeeven. Heesbeen waar gelegen?

Uit dit Nonnen-klooster is voortgesproten een Abdy van Monnikken; dewelke door Willem van Kroonenburg, Kastelein van Heusden / in de stad is overgebragt: zijnde de eerste Monnikken / om deze Abdy te bevolken / ontboden uyt de Abdye ter Kamp in Gelderland: waar over dit fraaje jaarschrift / om den tijd der stichtinge aantewijzen / uit de Psalmen is genomen: Vrouwen en Mannen-klooster.

benedICes Coronæ benIgnItatIs tUæ,

& CaMpI tUI repLebUntUr Ubertate.

De eerste Abt is geweest Abten en Oversten van de gemelde Abdye.

Willem van Wisse, die een deftig en kloekmoedig verdediger der geestelijke goederen / tegen de erfgenaamen der stichteren / is geweest.

Na

Na hem zijn gevolgt

Warnerus Saxo, die 'er zeer in gearbeidt heeft dat het Mannen-huis/ voor twaalf oude Mannen/ te Heusden gesticht zoude worden; en ook als getuige over de stichtinge heeft gestaan:

Thomas van Gelderen: en eindelijk

Johan van Goch. Doch alzoo de inkomsten der Abdye/ door het verdrinken van 72. dorpen by Dordrecht/ in zijnen tijd zeer verminderd waren; heeft hy in 't jaar 1426. op S. Vitus avond/ na voorgaande overleg/ de waardigheit van Abt afgeleit in handen van den Kloostervoogd der Abdye ter-Kamp: en heeft zijne Abdy laaten veranderen in eene Priory.

Hy heeft deftige mannen tot nazaaten gehad: als

Johan Maartensz, een wakker yveraar voor de kloosterlijke tucht.

Evert van Goch, was in 't jaar 1439. de Prior van 't nieuwe klooster/ by Heusden gesticht/ en Mariendonk genaamd.

Kornelis Niklaasz de Velt, die het klooster allereerst heeft uitgezet.

Jakob Dideryksz; die 'er de werkhuizen aan timmerde.

Lambert van Gornichem heeft het Pant gebouwt.

Franco de Langel, die het huys voor den Abt en het gasthuis heeft getimmiert.

Dit klooster was al redelijk mooy/ hadden 'er de tijden maar naar geweest: en daar by verkreeg het dat het klooster Mariendonk/ daar we zoo even van gesproken hebben/ in 't zelve ingelijft zoude worden. Ook is 'er Lodewyk

dewyk de Roseval, een monnik uyt Kambron, en Licentiaat in de Godtgeleerdheit, klooster-voogd geweest. Doch zedert dat die landstreek meer naar den anderen Godsdienst gehelt heeft; is het niet te zeggen hoe dat de oude tucht in dit klooster verballen is.

Tusschen Heusden en Brantwyk heeft een klooster van Cistercie-nonnen gestaan; 't welke in 't jaar 1439. door Evert van Goch, van wien wy zoo even gesproken hebben, is gesticht onder den naam van [a] Mariendonk. Volgens Gouthoeven [b] heeft het onder 't Kapittel van Kamp in Vriesland gestaan: maar onder Brandwyk zullen wy 'er breeder van handelen.

HERP, of HERBT,

Leggende beoosten Hedikhuyzen, en bezuiden Honsent, is tegenwoordig een leen van de Graaflykheit van Holland. By [c] Oudhoeven staat een lange lyst van de Heeren van Herpt. Herp waar gelegen.

Volgens den zelven Oudenhoven heeft by Herpt, dicht aan de Maas, gestaan het kasteel Bern; 't welke den Ridder Fulco of Folcoldus van ouds toebehoorde. Dezelve had in den slag van Hemert de party van den Grave van Kuyk gevolgt; en was ook handdadig aan den doodslag van Graaf Floris. Nadat hy de handen van Dideryk, Graaf Floris broeder, die zyn broeders dood wilde wreeken, ter naauwer nood, en door het aanroepen van de Het kasteel tot een klooster getimmert.

[a] Henriquez Fasc. SS. Ordin. Cisterc. lib. 2. p. 405.
[b] Gouthove in zijn byvoegzel, 118.
[c] Oudenhoven beschryving van 't land van Heusden, p. 12.

H. Maagd Maria, al zwemmende was ontkomen; heeft hy zijn kasteel in 't jaar 1134/ ter eere van de H. Maagd Maria, tot een klooster van de Premonstreits-order getimmeet; en/ om het te bevolken/ eenige Monnikken uyt Marienwaart ontboden. Folcoldus, hebbende zelf de Religieuze kleeding aangenomen/ heeft 15. jaaren in het klooster van Bern geleeft; en is overleden den 12. van April/ in 't jaar 1149.

De stichting van deze Abdye staat vermeldt in de jaarboeken van ons vaderland; als onder anderen by Johan *d* Beka, by W. *e* Heda, by Miræus *f*, by Johan *g* Baptist Grammaye: en by meer anderen.

Maar vermits de Prior/ t' hans Abt genaamd/ de gemelde stichting/ zoo als hy die uyt de geschrevene papieren der Abdye getrokken had/ heeft overgezonden aan den zeer beroemden Heer Kornelis Alkemade; en deze Heer de goedheit heeft gehad van my dezelve mede te deelen; zoo heb ik goedgevonden het verhaal van deze stichtinge/ zoo als het my ter hand gestelt is/ hier in te lasschen.

d In Chronico.

e In Hist. Ultraject.

f In Chron. Belg. p. 243. ac in Diplom. Belg. l. 2. c. 59.

g Sub Taxandr. c. 7.

STICH-

STICHTING

Van de kerk van de H. Maagd Maria TE BERN.

TEN tijde van den hoog-beroemden Vorst *Ludgerus*, en van den Utrechtschen Bisschop *Andreas*, was 'er een Edelman met naame *Folcoldus*, in zeker dorp, Bern genaamd, in het eyland Vrote, op de grenzen van Holland en Tassanderland. Hy was een dapper en kloekmoedig man, een deftig Ridder, fel tegen zijne vyanden, een wreeker van ongelijken, doch onder zijn eigen volk zeer zoetaardig. Deze heeft een broeder gehad, met naame *Womarus*, die een dapper Ridder was. Hun vader wierd *Womarus*, hunne moeder *Hermegardis* genoemt: zijnde beidegaar edele en deftige luiden. De voornoemde *Folcoldus* had een zeer sterk kasteel, met naame Berne: daar een deftige toren in stond, en 't welke rondom met een muur was omtrokken. In de voorstad stond een steene kapél, waar in dagelijks de Goddelijke dienst wierd gedaan door eenen Kapellaan. Omtrent het kasteel was een onbebouwde (2) plaats: daar hy van den Hartog van Braband, van den Grave van Holland, van *Herman van Heusden*, en van meer anderen, veele vyandlijkheden te lijden had, en daar menig mensch zijn leven verloor. Wanneer dan de voornoemde Hartog op een zekeren tijd het kasteel Berne met een magtig heyr trachte te overweldigen, en *Folcoldus* om hem tegenstand te bieden een groot getal, zoo vrienden als besoldelingen, vergadert had, is

het gebeurt dat de voornaamste onder de besoldelingen was *Gosuinus*, de zoon van Heer *Gosuinus van Hensberg*, en de broeder van Heer *Diderijk* die naderhand Aartsbisschop van Keulen is geworden. Dezen *Gosuinus* had de Hartog listiglijk omgekocht, om hem het gemelde kasteel by verraad over te geeven. De zaak was aldus bestelt, dat, wanneer de Hartog op het kasteel zoude stormen, *Gosuinus* op 't hoogste huys zoude klimmen; en dat *Fulcoldus*, dus buiten gesloten zijnde, het kasteel aan den Hartog zoude gelevert worden. Doch *Folcoldus* heeft dit bedrog door Gods genade te voren gemerkt, en heeft het zelve in dezer voege verhoedt: Als de vyandlijke benden begonden te naderen, zeide *Gosuinus* tot *Folcoldus*; my dunkt dat het goed zoude zijn dat gy van den voormuur afstapte, om hen te verdrijven. Waar op *Folcoldus* hem toediende: Het is een oude gewoonte dat de bezoldelingen de eerste zijn in den strijd. Daarom begeer ik dat gy aftreedt, en de voorstad mannelijk verweert. En dewijl hy dat zeggen met geen goede schijn van reden konde tegenspreeken, is hy afgetreeden. Daar op heeft *Folcoldus* de poort achter hem gesloten, en hem nageroepen: Ga hene, want gy zult *Folcoldus* huys nadezen niet verraaden. Waar op hy met schaamte is hene getrokken: en het kasteel is behouden gebleven.

In die zelfste dagen woonde by Wijk zeker Graaf, met naame *Wichardus*, onder wiens Graafschap het land Vroten, en Woudrichemerwaert, en een goed gedeelte van Bommelerwaert, gelegen waren. Deze heeft zijne visschers gezonden op eene plaats, die gelegen was tusschen Berne en Heusden: maar dewijl de mannen van

Heer

Heer Folcoldus zich daar tegen ftelden, zijn zy met fchaamte te rugge gekeert. *Wichardus*, daar over verftoord, is te paard gefteegen, gebood dat de viffchers hem zouden volgen, en dat ze hunne netten zouden uytwerpen. De Heer van Berne bad hem vriendelijk, dat hy zijn voorneemen wilde ftaken; maar de Graaf heeft hem met dreigementen en fmaadheden bejegent. *Folcoldus*, dat niet konnende verdraagen, heeft hem met een fpieffe doorftoken: dewelke daar op geftorven zijnde, van zijn volk naar zijn huys gebragt, en aldaar begraven is. Doch eenigen tijd daar na, en als deze vyandfchappen noch duurden, is het gebeurt dat Koning *Ludgerus* zijn hof quam houden te Nimwegen: waar op de zoonen van den gedooden Graaf, met hunne vrienden, een voornemen gemaakt hebben van by den Koning te gaan klaagen over den doodflag van hun vader. *Folcoldus*, weetende dat de Koning een rechtvaardige Rechter en een ftrenge ftraffer der misdaaden was, heeft het aanftaande gevaar aldus verhoedt: hy heeft hen op den weg by Winfen, langs den welken zy naar den Koning zouden reizen, met zijne magen en vrienden ingewacht; en als hy hen zag aankoomen; is hy, en zijne vrienden en magen met hem, blootsvoets en met bloote degens op hunne halzen, voor hen neder gevallen, en hebben hen om vergiffeniffe gebeden. En dus is daar ter plaatze door Gods genade, en door de tuffchenkomfte van goede mannen die daar tegenwoordig waren, aan de zoonen van den voornoemden *Wichardus* voldoening gegeven over de dood van hunnen vader. En daar op zijn ze altemaal, na dat ze dus verzoent waren, naar 's Konings hof getrokken.

De Heer *Folcoldus* had een knecht, met naame *Arnout Urla*. Deze had een ſtuk lands aan de zelfde zijde van de Maas, tegen een kaſteel, 't welke dicht aan de Kerk van Heuſden ſtond. Dit ſtuk lands had hy met erweten bezaait: maar de knechten van Heer *Herman*, Kaſtelein van Heuſden, hebben die erweten gerooft, en hem groote ſchade aangedaan. *Aarnout*, daar over bedroeft, heeft zich in 't zelve ſtuk lands verborgen; en als hy de roovers van de erweten aldus betrapt had, heeft hy hen zwaarlijk gewondt, en aldus met bebloede koppen naar de ſchepen gejaagt. Dit heeft Heer *Herman* zeer euvel opgenomen; en hoopende dat hy het ſlot Berne onvoorziens zoude overrompelen, heeft hy een deel ſoldaaten vergadert: is daar mede over de brugge van Herpt getrokken, en is die van Berne aldus onvoorziens op 't lijf gevallen. In het kaſteel waren vijf van *Folcoldus* huis-dienaaren: waar van noch de eene, te weeten de gemelde *Aarnout*, uyt het kaſteel naar een hegge was gegaan, om 'er ſtaken te hakken. Als hy dan een rumoer van volk, en een geklank van wapenen hoorde, heeft hy naar 't kaſteel opgezien, en zag dat de krijgsknechten hem dicht op het lijf waren. Zoo is hy dan met een ſnelle vlugt naar het kaſteel geloopen: en is het gevaar aldus ontkoomen. Deze vijf hebben de vyanden, die op het kaſteel ſtormden, met ſpieſſen en voetbogen afgeweert: en aldus is *Herman* weder naar Heuſden gekeert. *Folcoldus* hield zijn verblijf op dat pas te Altvorſe, als zijnde Graaf tuſſchen Maas en Waal: want alle de gerechten van Moldeke af tot Herwede toe, uytgenomen de dorpjes Withem en Nifrik, ſtonden onder hem. Als hy het boven-verhaalde dan verſtaan

had,

had, heeft hy, als een kloekhartig man zijnde, een deel menschen en vrienden verzamelt, en is daar mede naar Heusden getrokken. Daar is hy op zijne vyanden aangevallen, en daar is langen tijd van weerskanten gestreeden. Op een anderen tijd heeft *Herman van Heusden* wederom een talrijk heyr vergadert. Daar onder bevond zich ook een Meyer van den Hertog van Braband, dewelke den gemelden *Herman* met een grooten hoop te hulp was gekomen. Als het beleg dan aangegaan was, heeft de voornoemde Meyer, met naame *Hendrik*, een reukelooze taal beginnen te voeren: zeggende, dat nochte Godt, nochte de Duivel, hem konden quetzen, als alleenlijk in zijne oogen: en daar op is het geschiedt dat hy in 't eerste gevecht door de voetboogschutters in zijne oogen is gewondt: waar op hy aanstonds den geest heeft gegeven.

Op den zelfden dag is een deftig Ridder van *Bruchen* dood geschoten, en noch veele anderen zijn 'er gequetst en dood gebleven. Daar op zijn de Heusdenaars met spijt en droefheit naar huys gekeert. Wederom op een anderen tijd heeft de voornoemde *Herman* een leger by een verzamelt uyt het Hartogdom van Braband, en het Graafschap van Holland: dewelke hem altijd behulpzaam waren om Berne te belegeren. *Folcoldus*, hier van verwittigd, heeft boden gezonden aan zijnen neef *Gerrit Brewe van Druthen*, aan *Floris van Winsen*, en aan meer andere magen en vrienden; dewelke, hunne benden zamen gevoegt hebbende, gekomen zijn om hem te helpen. En als de vyanden reeds voor het kasteel lagen, zijn zy over de ondiepte de A, aan de oostzijde, op een plaats die Opwert genoemt word, getrokken; zonder dat de vyan-

den ergens van wisten. Doch die in het kasteel waren, hunne vrienden in 't oog gekreegen hebbende, hebben hun met den standaart een teken gedaan dat ze zich zouden wapenen. Dit is ook geschiedt: en dus zijn ze, gewapent zijnde, op de vyanden los-gegaan. Dezelve zijn aanstonds gaan loopen, vluchtende naar Herpt: en dewijl de anderen hen vervolgden, zijn 'er op dien dag omtrent vijftig mannen dood gebleven, dewelke ten deele verslagen, ten deele verdronken zijn.

Op een anderen tijd, als *Folcoldus* door Bommelerwaart reisde, hebben zijne vyanden hem lagen geleit by het dorp Hemert. Hy zat gewapend op een paard: en als hy langs den oever der riviere vlugte, en 'er geen kans en was om het te ontkoomen, is hy van den steilen oever met zijn paard in de rivier gesprongen: en, 't gene niet zonder verwonderinge vertelt kan worden, het paard heeft hem onbeschadigt, midden door de diepte, op de andere kant, en zoo vorders naar het kasteel gebragt. Als hy zich in dat groote gevaar bevond, heeft hy Gode beloofte dat hy zich zelven, en al wat hy bezat, 't zijnen dienste zoude opdraagen.

Als 'er dus een langduurige vyandschap tusschen *Folcoldus* en *Hermannus* was geweest, is het gebeurt dat de Koning *Ludgerus* zijn Hof te Utrecht hield: daar dan een groote menigte van Adel naar toe is gereist. Daar onder was (3) ook *Folcoldus*: dewelke een herberg heeft opgezocht, daar hy vol op had van alles. Doch *Herman*, die wat laater aangekomen was, kon geene herberg vinden: zoo heeft hy dan, door den nood gedrongen, zijne paarden gaan stallen op de straat. De Heer van Berne, zulks verno-

vernomen hebbende, is uyt eene ingeboore edelmoedigheit daar over bedroeft geweest: en hy heeft eenige van zijne aanzienlijkste Ridders tot hem gezonden; en hem doen bidden dat hy, ter eere van 't vaderland, in zijne herberg wilde koomen, en dat ze t'zamen zouden eeten. (Als 't Hof geëindigt was is ieder een, zoo als hy daar gekomen was, weder naar huys gekeert.) *Herman* heeft het aangenomen, en is by hem in zijne herberg gegaan. En 't is door Gods genadige goedheit geschiedt dat zy tusschen de gemeenzaame samenspraaken, en onder de kostelijke gastmaalen die *Folcoldus* daar ter plaatze voor hem had doen bereiden, van ganscher harte zijn verzoent: en dat zy, na dat het Hof gescheiden was, als broeders naar huys zijn gekeert, dewelke daar onderlinge vyanden gekomen waren.

Ten tijde van *Folcoldus* van *Berne* heeft te Maasmond gewoont zeker edelman, met naame *Kraft*: dewelke, tot hoogen ouderdom gekomen, ten wijve heeft genomen een schoone jonge dochter, *Bescela* genaamd, en te Zumeren gebooren. Als dezelve met den ouden man niet langer wilde woonen, en van hem weggeloopen was, heeft hy haar bepraat om weder te koomen, met haar erfgenaam van alle zijne goederen, zoo roerende als onroerende, na zijne dood aan te stellen. Als nu de voornoemde *Kraft* overleden was, is de Heer *Folcoldus* met de gemelde *Bescela* getrouwt, en heeft met haar alle de goederen van den voornoemden man ten huwelijk gekreegen; hoewel dat hy te voren met haar in overspel had geleeft, en dat zy zijn kind ten doop had geheven.

Vorders lag 'er onder het gezigt van het kasteel te Berne eene wey, dewelke door de aanspoeling der riviere aangewassen was: en het gebeurde zeer dikwils dat de waakers, dewelke in deze wey het slot bewaakten, door eene wondere vertooning eene vergadering zagen van wit-gekleede mannen: daar men nochtans noch geene mannen van onze kleedinge in dat gewe'ste had gezien. Ook hebben zy daar zeer dikwils een zeer zoet-luidend gezang gehoort. Dan hoorden zy ook een kerk en verscheide gebouwen timmeren: 't welke alles naderhand door de uytkomste is bevestigt.

Folcoldus, kort daar aan een afkeer van 's werelds aanlokzelen en ydelheden gekreegen hebbende, begon uyt het binnenste zijns harte te overleggen hoe dat hy Godt best zoude dienen, en alles wat hy had ten dienste van Godt zoude opofferen. In 't jaar na de Menschwording des Heere MCXX. is de Premonstreit-Order ingestelt door den H. Vader *Norbertus*: dewelke naderhand Aarts-Bisschop van Maagdenburg is geworden.

Eerste opkomste van de Abdye te Berne.

In 't jaar 1133 heeft de Heer *Folcoldus* boden gezonden naar den Abt van Róde, en hem gebeden dat hy eenige Religieuzen zoude zenden, om op zijn landgoed by Berne een Klooster te stichten, en Gode aldaar te dienen. De Abt heeft zijn verzoek ingewilligt, en heeft 'er een konvent naar toe gezonden. Doch als deze Religieuzen daar een jaar gewoont hadden, heeft hy hen wederom naar hunne eerste Abdy gezonden; om dat ze vleesch en wyn wilden gebruiken, lekkertjes zochten te leeven, en de armoede van *Christus* niet begeerden na te volgen. (4)

De

De Kerk van Berne is gebouwt den 5. Augusti in 't jaar M. C. XXXIV. na dat'er 14 jaaren, zedert de stichting van de Kerke te Premonstreit, verloopen waren; en ses jaaren na dat de Kerk van Mariënwaart was gesticht. Zoo is dan *Folcoldus* van Berne gereist naar den Abt van Mariënwaart; en heeft hem ootmoediglijk gebeden dat hy hem eenige krijgsgezellen wilde mede geeven, om Gode benevens hem op zijn erfgoed te dienen. Daar op heeft de Abt *Robertus*, met den wille en de toestemminge van Heer *Andreas* Bisschop van Utrecht, met hem derwaarts gezonden eenige Religieuze mannen, te weeten de Heeren *Everhardus*, een zeer heilig man; Meester *Gerardus* die 'er de eerste Prior is geweest; *Onulfus*, den vollen broeder van *Everhardus*; en hun vollen neef, den jongen *Onulfus*, altemaal zeer wel onderwezen in de beschaafde kunsten, en te Brussel gebooren. Hy heeft noch meer andere krijgsmakkers met hen afgezonden, dewelke altemaal zeer gewillig waren tot de kloosterlijke tucht. Door deze mannen is het Religieus leven by ons begonnen, en door dezelven is het lustig aangewakkert, en heeft grooten voortgang gedaan. Vorders heeft de Heer *Andreas*, Bisschop van Utrecht, het geen door den Abt *Robertus* en door Broeder *Folcoldus* gedaan was, uyt kracht van eenen open brief bevestigt. *

Daar na heeft *Folcoldus* deze klipachtige wereld verlaaten, om zich onder het jok van *Christus* te begeeven. Zoo heeft hy onze (5) kleeding dan aangetrokken, en heeft 'er vijftien jaaren in geleeft: en daar hy te voren opgebla-

* Zie den Brief der Bevestiginge by *Aub. Miraeus*, Diplom. Belg. cap. 52.

zen

zen was, is hy ten uyterste ootmoedig geworden: tot zoo verre, dat hy de (6) kalveren hoede. Het is eens geschiedt dat de Leekebroeders, die daar toe aangenomen waren, zich verontwaardigden koeyen te melken: doch Broeder *Folcoldus* nam den melk-emmer in de hand, en ging 'er mee na de koeyen toe: waar op de andere Broeders, als ze dat gezien hadden, hun werk van gehoorzaamheit zoo ras als hun mogelijk was liepen volbrengen. Zijne echtgenoot, Mévrouw *Bescela*, gaf ook de schup aan 's werelds pracht, en trok insgelijks een Nonnekleed aan. Zy zocht met de Zustéren, die zy met haar uyt de wereld getroont had, een Klooster te stichten by Babylonie: maar zy had geenen zin in de plaats, om dat ze te moerassig en broekachtig was. Zoo is ze dan getrokken naar eene plaats, die de *Woert* wierd genoemt, en heeft daar een Kerk gebouwt. En in korten tijd zijn daar zoo veele Zusters aangenomen, dat 'er omtrent zeventig getelt wierden.

Voortgang van het klooster. Naderhand heeft Heer *Everhardus* eene houte Kerk getimmert; en heeft dezelve laaten wijden ter eere van Godt en van S. *Jan den Dooper*. Daarenboven heeft hy met grooten arbeid getimmert alle de werkkamers des Kloosters: en heeft in 't zelve Klooster verzamelt eene vry groote vergadering van Religieuzen. Dan heeft hy noch zeer veele Leekebroeders door zijne honigvloeyende minzaamheit tot het Klooster getrokken. Ook heeft hy veele (7) landeryen bekomen; en de volgende landhoeven (8) getimmert: een te Rijswijk, een te Wijk, een te Babylonie. Insgelijks heeft hy de Cellen Gaal, Bernhezen, en Mersberg, gesticht. Noch heeft hy een huys gebouwt te Zanden, en een

ander

ander huys te Devenbòrch by Udenhoet: 't welk echter naderhand verlaten is.

Na de dood van *Folcoldus* is het geschiedt dat des zelfs neef, *Gerrit Briewe*, om de erfenisse van zijnen oom, ons huys, doch voornamentlijk het Nonneklooster te Woert, op veelerhande wijzen heeft gequelt. Dierhalve heeft de Abt, om hem te bevreedigen, hem twintig marken, en de dienstknechten van Heer *Folcoldus*, en noch de goederen die hy te Aardepe bezeten had, behalven noch een stuk lands by Sieflich, gegeven. En hy heeft, door het wegwerpen van een halm, alle tegenspraak weggenomen. (9)

Na het afsterven van dien deftigen Meester, en dien zeer heiligen man, den Prior *Gerardus*, is in zijne plaats aangestelt een zekere *Aalbert van Berse*. Als dezelve zich eenigen tijd in het Prioorschap wel gedragen had; heeft hy, door 's duivels ingeeving, naar de waardigheit van Abt gestaan. Ten dien einde heeft hy eenige ongeruste en quaadwillige gasten van het konvent op zijne hand gekreegen; (10) dewelke gezamentlijk tegen den Abt aangespannen hebben: en na dat zy veele punten t' zijnen laste opgestelt hadden, hebben zy by den Abt van Marienwaert, *Robertus*, en by *Godefridus* Bisschop van Utrecht, eene beschuldiging tegen hem ingelevert. Doch vermits dezelve wel wisten dat de Abt een zeer heilig en ootmoedig man was, en zijne eige armoede beminde, hebben zy naar de beschuldigers niet geluistert; en hebben hen, zonder eenige eer met hunne beschuldigingen ingeleit te hebben, laaten vertrekken. Doch dezelve hebben hunne trouweloosheit daarom niet gestaakt. Ja zy hebben tien marken geleent, en den Bisschop

van Utrecht ter hand gestelt; hoopende dat hy den Abt aldus zoude afzetten. Ook is hy, door het geld verlokt zijnde, naar Berne gereist. Doch als de zaak voor hem onderzocht wierd, heeft hy niets tegen den Abt konnen uitvoeren: want alle de beste Religieuzen, uit beide de konventen, hebben met alle kracht voor den Abt gekampt. En dus is de kuipery der quaadwilligen, na veel arbeids en onmijdelijke onkosten, eindelijk verydelt. Doch *Aalbert* is van 't Prioorschap afgezet: dewelke, gelijk de gewoonte der hovaardige menschen is, deze schande niet konde verdraagen; maar is met zijne aanhangers naar Saxen getrokken. En als hy daar, in een huys van onze Order, ergens alleen ging; is hy voor de trappen van 't Heiligdom neergevallen, en eene schielijke dood gestorven. En alle de genen, die 't met hem gehouden hadden, zijn door verscheide plaatzen verstrooit. Dus heeft deze t' zamenspanning het nieuwe plantzoen van onze kerke merkelijk achteruit gezet.

Ten tyde van Mijnheer den Abt *Everhardus* is 'er in ons konvent van Berne een Priester geweest, *Dideryk* genaamd; dewelke onder andere deugden, met dewelken hy begaaft was, deze uitstekende gave had, dat hy onvermoeid boeken uitschreef. (11) Want hy heeft by ons geschreeven twee Historien, en drie Preekredenen, en noch veele andere boeken: dewelke, na dat hy veel gearbeidt had, met broeder *Onulfus* gezonden is naar de Woert. Deze twee Religieuzen waren groote makkers, die (12) uitsteekend veel van malkander hielden. Het is op eenen dag gebeurt dat *Onulfus* in een krankheit viel; en wel zodaanig dat'er aan zijne geneezinge gewanhoopt wierd.

wierd. En als de broeders bezorgt waren om hem het laatste Olyzel te doen berechten, heeft een van hen zulks met grooten haast gaan bekent maaken aan broeder *Dideryk*, zoo als hy bezig was met te schryven. Hy, zulks verstaan hebbende, is dryvens opgerezen; doch is van groote droefheit in een verrukking van zinnen gevallen. En dus is hy, op een bed leggende, door de broeders gebragt by het bedde van zijnen vriend. Doch de H. *Maria*, de doorluchtige Koningin des Hemels, heeft haare krygsgezellen bezocht; en, staande by het bedde van *Onulfus*, heeft hem aldus toegesproken: Mijn beminde, gy zult nu niet sterven; maar gy zult eerst by my koomen, als 'er noch een jaar verstreeken zal weezen. Maar voor uwen vriend is het niet dienstig, hier langer te vertoeven: want hy zal zoo op staande voet by my in 't Rijk des Hemels zitten. Zoo heeft *Onulfus* dan *Dideryk* vliegens vermaant zuyverlijk te biechten, en het Lichaam en Bloed van *Christus* te nuttigen. *Dideryk* gaf tot antwoord, dat hy zich niet qualijk bevoelde; en dat het vervolgens onnoodig was. Doch door het geduurig aanhouden van zijnen vriend liet hy zich gezeggen, en heeft de Kommunie en het laatste (13) Olyzel met een oprecht leetwezen over zijne zonden ontvangen; en is aldus gelukzalig naar den Heere verreyst. Zijn maakker, die een gelukkige ruyling gedaan had, is hem een jaar daar na gevolgt.

Daar na heeft de Abt *Everhardus* met groote moeite veele steenen vergadert tot het opbouwen van een kerk: en heeft 'er ook de plaats toe bereidt; en de aarde geduurig met een kruywagen doen aankruyen en ophoogen. Als hy dan

dan deze Vergadering 34. jaaren lang gelukkiglijk had geregeert, is hy in 't jaar na de Mensch-wording des Heere 1168, op den 14. van September, naar den Heere verreist: en heeft een vol en welgeregeld konvent nagelaaten.

De Religieuzen van Berne, vaderloos geworden en by den Hemel te raad gaande, hebben met eenpaarige stemmen gekoozen Meester *Hugo*, die voor zijne bekeeringe de Kapellaan van den Utrechtschen Bisschop *Godefridus* was geweest. Hy was een deftig Meester in de Natuurkunde, en te Terwane gebooren: hy was inderdaad een vroom godsdienstig man, en van een loffelijk gedrag, draagende altijd een hairen kleed op zijn bloot lichaam. In 't jaar 1176. heeft hy de kerk gesticht; en begon 'er met nuttigheit aan te timmeren. Hy heeft 8. jaaren voorspoediglijk in zijne waardigheit van Abt geleeft; en is naar den Heere verreist op den 25. van Maart.

Daar na hebben die van Bern tot Abt gekozen den Heer *Godeschalcus*, Prior van Postel. Dezelve was van zijn kindsbeen af opgevoedt geweest in de kerke van Floref: zijnde in het dorp Willich by Nuys uyt eerlijke en degelijke ouders gebooren. Dezelve heeft het opbouwen van de kerk, die door zijnen voorzaat begonnen was, zeer behartigt. In 't zevende jaar, na dat hy Abt geworden was, omtrent het feest van S. *Jan den Dooper*, heeft het geweldig geregent: waar op zoodaanige watervloeden gevolgt zijn, dat alle de dyken doorbraaken: en al wat 'er op stond wegspoelde of bedierf. Want het was zulk een waternood, dat onze broeders en de landzaaten hun vee met de hand boven Dork by Udenholt geleidden,

leidden, op dat het daar behouden zoude zyn. In den zelfden zomer hebben wy vyf ſterke merriën verkocht voor vyf marken: en alle onze ſchapen, daar wy een overgroot getal van hadden, zyn geſtorven; en wy hebben eene onuytſpreekelijke ſchade geleden. Doch de Abt is in de herfſt naar Keulen gereiſt, om 'er koren te bekoomen: en daar is broeder *Dideryk*, wien de zorg van de buiten-zaaken aanbevolen was, overleden, en by S. *Andries* begraaven. De Abt is voor de tweede maal naar Keulen gereiſt, om 'er koren van daan te haalen: doch daar is hy in 't huys van zijnen oom, Heer *Aufridus*, een zeer heilig man, en Deken van S. *Andries* kerke, geſtorven; en by S. *Andries*, voor de deur van de ſlaapplaats begraven. Dit geſchiede op den 12 Januarii 1185, na dat hy 9 jaaren het bewind had gevoert.

In zijne plaats is gekomen *Everardus*, een queekeling van onze kerke, een vroom en godtvreezend man, en van eene byzondere ootmoedigheit en heiligheit. By zijnen tijd is onze toren, en onze ſteene ſlaapplaats gebouwt, door 't goed overleg van onzen Prior *Arnoldus*, dewelke naderhand Abt is geworden. Hy heeft eenige goederen voor ons gekreegen te Lewen, en heeft daar een huys getimmert. Na dat hy onze kerk 21 jaaren geregeert had, heeft hy om zijne ligchaamelijke zwakheit, en ook om voor ſommiger onmin te wijken, vrywilligen afſtand van zijne waardigheit gedaan. Als hy dus in alle heiligheit geleeft had, en ſtokoud geworden was, is hy den 12 February overleden.

In 't jaar 1206 is tot Abt gekozen *Henricus*, *Herman van Alfens* zoon, zijnde zoo wel edel in zijn gedrag, als wegens zijne afkomſte: want

van zijne moeders kant was hy uyt het geslagt van den stichter onzer kerke, den Heer *Folcoldus*. In zijnen tijd is de Abts kamer, en twee refters, een voor de klerken en een voor de leeken, door 't overleg van den Prior *Melchior* getimmert. Na dat hy onze kerk negen jaaren geregeert had, is hy tot onze groote schade afgezet.

In zijne plaats is gevolgt de Heer *Arnoldus*, Prior ven onze kerke; dewelke van zijne kindsheit af veel arbeids en groote zwaarigheden in onze kerke had uytgestaan. In zijnen tijd, in 't jaar 1218 op de Kruysdagen, is ons huys by Kralen gansch afgebrandt: en den derden dag daar aan is de kerk te Merbergh met de gansche pachthoeve verbrandt: want daar was eene ongemeene droogte. In 't jaar 1224, op den 14 Mey, is de Heer *Arnoldus*, onze sesde Abt, na dat hy onze kerk negen jaaren bestiert had, uyt de wereld gescheiden.

Na des zelfs dood is de Heer *Henricus*, dewelke te voren was afgezet geweest, schoon dat hy ten uyterste onpasselijk was, met algemeene toestemminge tot Abt verkoren: maar in de achtste week na zijne herstelling, op den 8 July, in 't jaar 1224, na dat 'er 90 volle jaaren zedert de stichting der Bernsche kerke verloopen waren, is hy overleden. Onder dezen Abt, te weeten omtrent het jaar 1210, heeft onze kerk van den Deken en het Kapittel van S. *Salvators* kerke, door de wandeling Oudmunster genaamd, het recht van Patroonschap over de Parochikerke van Berlichem, met eenige tienden en inkomsten, verkreegen.

Hy is opgevolgt door Heer *Theodoricus*. Dezelve heeft de Reliquiën der *Machabeeuwen* voor

ons

ons uyt Keulen bekoomen. Doch hebbende een weerzin van zijne bezigheden gekreegen, heeft hy in 't jaar 1233 in 't algemeene Kapittel ontslaging van zijnen dienst verworven.

Na *Theodoricus* hebben die van Bern Heer *Lodewyk* gekozen: dewelke, na dat hy onze kerk drie jaaren geregeert had, door veel smeekens zijne ontslaging heeft bekomen.

Zoo is dan in 't jaar 1231 de Heer *Walterus* in zyn voorzaats plaats gekozen. Onder deezen Abt heeft de kerk van Bern, zijnde van de Premonstreits Order, het recht verkreegen over de Parochikerken van Orthen en den Bosch: zoo als gevonden word in een open-brief van *Hendrik* Hartog van Braband, van 't jaar M.CC.XXXI: onder welken brief als getuigen stonden getekend, de Heeren *Arnoldus* Abt van Antwerpen, *Egricus* Abt van Tongerloo, en *Walterus* Abt van Bern. Doch naderhand is het zelve recht door den voornoemden Hartog, of door deszelfs zoon *Hendrik* II, aan die van Bern ontnomen, en gegeven aan de Nonnen van S. *Dominicus* order te Aurigen.

Andreas, de 25 Bisschop van Utrecht, heeft de gemelde stichting door zijnen open-brief van 't jaar 1134 bevestigd.

IN den naame des Heere, Amen. Andreas, by Gods genade door dewelke hy zaaken die 'er niet en zyn met haare naamen noemt, Bisschop der Utrechtsche kerke. Met wat yver en zorgvuldigheit dat 'er moet gezorgt worden voor de genen, dewelke niets behouden hebben om den naakten *Jesus* naakt te konnen volgen, dat weet de godtvruchtigheit der geloovigen; dewelke

Brief van de bevestinge.

het Tabernakel met de vachten van dieren, als met hoogverheve mogendheden, ter afweeringe van de tempeesten heeft bedekt; ten einde het purper der bespiegelende zielen binnen het Tabernakel met eene vreedzaame gerustheit Gods inspraken zoude beantwoorden, en dat het licht van hun loffelijk leven allerwegen zoude uytstraalen.

Zoo is het dan dat wy ook, trachtende het zelve naar ons vermogen na te volgen, door dit tegenwoordig geschrift aan alle tegenwoordige en toekoomende menschen bekend maaken dat *Folcoldus van Bern*, een (16) vry en ryk persoon, mitsgaders des zelfs huysvrouw *Bessela*; door Gods ingeeving begreepen hebbende dat de Cederboomen van Libanus, die Godt daar geplant heeft, gehouden worden voor een nestelplaats van de mossen, ter eere van Godt en van Godts Moeder de H. Maagd *Maria*, voor *Robertus* Abt van Mariënwaart in onze handen gegeven hebben Berne voornoemd met al deszelfs toebehooren; mitsgaders Erthepe in Tassanderland met al deszelfs toebehooren: en daarenboven Altfurge, met deszelfs toebehooren.

Daar op heeft de gemelde Abt uyt zijne Kanonnikken eenen Abt gekozen; heeft hem eenige mededienaars en krijgsgezellen van Godt toegevoegt; en hem aldus, door onze handen, over Berne voornoemd aangestelt. Ook heeft hy dezelve kerk van alle gehoorzaamheit, die zy hem of zijne nazaaten schuldig was, en van alle tijdelijk genot volkomentlijk ontheven, en onder onze regeeringe en gehoorzaamheit gestelt; zonder eenig recht of opzigt in de voornoemde kerke aan zich te houden; behalven, indien zy iets dat niet al te geschikt was begingen;

dat

dat hy hen dan, met hulpe van den regeerenden Abt der plaatze, door eene broederlijke vermaaninge, volgens het voorschrift der Moederkerke, zal berispen en bestraffen.

Ook verklaaren wy dat de gemelde kerk van nu af vry is van alle schattingen, zoo van onzent wegen, als van wegen onze onderzaaten; en wy maaken haar volkomen vry, zonder iets uyt te zonderen, als de gebeden, en eene kinderlijke gehoorzaamheit.

Ook verleenen wy hun het begraaven en het bestrijken van hunne zieken alleen, beneffens het laatste Olyzel: zoo als wy dat alles verleent hebben aan de kerke van Mariënwaart voornoemd.

Doch buiten de toestemming, en zonder het geleide der mede-provinciaale Priesteren, zullen zy niemand van hunne overledene Parochiaanen in hunne kerk neemen, of begraaven.

En op dat dit geschrift omtrent de wetten der kontracten niet gebrekkelijk zy, zoo hebben wy den tyd en de getuigen hier gemeldt, en 'er ons zegel, ter bekrachtiginge van 't zelve, op gedrukt: wenschende den genen, die de gerechtigheden der voornoemde kerke bewaaren, eene vermenigvuldiging van allerhande zegen toe; doch de aanranders der zelve kerke met de vervloekinge en de eeuwige verdoemenisse bedreigende.

Dit alles is gedaan in 't jaar na de Menschwording van den eeuwigen en eenig-gebooren Zoon 1134, in de 12 indictie, in 't tiende jaar van *Letharius*, in 't tweede jaar van des zelfs Keizerdom, in 't 7 jaar van myn Bisschopdom, in de tegenwoordigheit van de onderstaande getuigen:

Harbertus Domprooft, *Lubertus* Domdeken, *Hermannus* Deken van S. *Bonifacius* kerke, *Lubertus* Deken van S. *Pieters* kerke.

Van de volgende Kanonnikken: *Otto*, *Ascellinus*, *Alardus*, *Conradus*, *Albero*, *Chrysantus*, *Bliterus*, *Guilelmus*.

Van deze vrye luiden: *Aarnout de Jonge*, Graaf van Kleef, *Gerungus van Asper*, *Willem*, Graaf *Willems* zoon.

En van deze dienstmannen: *Hereboldus*, *Rutberiaus*, *Giselbertus*, *Alphardus de Schout*, *Aarnout de Kasteleyn*.

Aalbert, Heer van Dintere, een edelman, gaf in 't jaar 1196 aan de Abdye van Berne het landgoed Bernehese, leggende in de Brabantsche Kempen.

IN *den naame der heilige en onverdeelde Drievuldigheit.* Ik *Aalbert van Dintere* heb my zelven overgegeven aan S. *Mariaas* kerke te Bern: en daar benevens al wat ik scheen te hebben in de gebuurte van de lanthoeve, Bernehese genaamd; en daar by al mijne erflanden, en de helft van het broekland Loosbruk; met eene vrye magt om in 't gemeen te gebruyken de wateren, weyen, en bosschen te Hezewyk.

En vermits ik het voornoemde te leen hield van den Heer *Hendric van Kuc*; die het wederom te leen hield van den Hartog van Loven, en ik het zelve by gevolg niet wettiglyk kon overbrengen op iemand anders, zoo heb ik myn vryhavig goed aan den Heer van 't voorschreven leen *Henricus*, tot vergoedinge, opgedragen. Het welke hy ten gebruyke van den Hartog aangenomen, en den eigendom deszelfs wettiglijk

lijk aan den Hartog opgedragen heeft, op S. *Servatius* dag, by het dorp genaamd Oorschot.

Daar op heeft de Hartog zijn recht van eigendom, 't welk hem op myn leengoed by Bernehese toequam, aan de kerke van Bern geschonken; en de Heer *Henricus* heeft 's Hartogs (17) huys, ter zelfde plaatze en op den zelfden tijd, voor 't gebruyk der voornoemde kerke van zyne hand ontvangen, in te tegenwoordigheit van deze eerzaame mannen:

Heer *Aalbert*, Heer *Hendriks* zoon, *Dideryk van Herlar*, *Huibert van Hesewyk*, *Willem* Graaf van Megem, *Anselmus van Welde*, *Wouter Bak*, *Hendrik* de Schout.

Doch wanneer de Heer *Hendrik* en des zelfs zoon de voornoemde goederen te Bernhese voor de voornoemde kerke, gezamentlijk met den Abt *Robertus*, by het kasteel Herpen ontvangen hebben, zyn 'er de volgende getuigen tegenwoordig geweest:

Henrik van Batenburg, de volle neef van Heer *Hendrik*, *Wouter Alf*, *Marsilius van Loen*, (van Loon) *Willem Appelgrau*, *Egeno van Har*, en des zelfs zoon *Robrecht*, *Hendrik Spiegel*, *Helias*.

Dit bovenstaande is verricht in 't jaar na de Menschwording des Heere 1196, onder het Keizerdom van *Henricus*, ten tijde van *Albertus* Bisschop van Luyk, van *Balduinus* Bisschop van Utrecht, en van *Henricus* Hartog van Braband.

Albertus, Heer van Luyk/ bevestigde de giften/ die Aalbert Heer van Dintere/ en Almericus Heer van Hesewijk / gedaan hadden ten gevalle van de Abdye te Bern.

IN *den naame der heilige en onverdeelde Drievuldigheit*, *Amen*. Ik *Aalbert van Kuc* maake bekent aan alle zoo toekoomende als tegenwoordige *Christus* geloovigen. Door dien de daaden der voorvaderen niet altijd ter kennisse der nakoomelingen koomen; hebben wy goedgevonden zulke dingen naarstig te doen beschrijven, dewelke uyt een godvruchtig inzigt gedaan zijnde, altyd in een versse geheugenisse dienen bewaart te worden.

Daarom is het dat wy ons benaarstigen om die dingen, dewelke wy op eene godvruchtige wyze hebben zien beginnen, op eene betaamelijke manier ten einde te brengen. De zaak is aldus gelegen; zeker Ridder, van een vryen staat zynde, genaamd *Albertus van Dintere*, heeft zekere landhoeve onder zyne vryhavige goederen by Bernehese bezeeten, de welke aan hem door erfenis was gekomen.

En de gemelde landhoeve heeft zodaanig recht in het bosch Dintere bezeten, en bezit het tegenwoordig noch, dat de inwoonders der zelve landhoeve al hun brandhout, en al hun timmerhout, om op het gemelde vryhavig landgoed huyzingen te timmeren, naar hun welgevallen en met volkome vryheit uyt het zelve bosch mogen haalen.

Ook mogen zy hunne huysvarkens in het gemelde bosch, zonder eenige tiende te betaalen, laaten graazen, en de gemeene weyen, beemden, en rivieren, met hunne mede-erfgenaamen in 't gemeen gebruyken: zonder dat zy over dit alles voor eenig verbod of bezwaarnisse van den Heer *van Kuc*, of van deszelfs erfgenaamen, te vreezen hebben.

Noch heeft een ander Ridder, insgelijks van een

een vryen ſtaat, en *Almericus van Heſwic* genaamd, eene andere landhoeve op zyn vryhavig of onleenig landgoed, met het zelfde recht als de voornoemde Ridder, bezeten: welke landhoeve het recht der voornoemde landhoeve, zedert dat ze eerſt geſticht is geweeſt, in alles geruſtig heeft genoten. Beide deze Ridders hebben beide deze landhoeven, met de toeſtemminge van mynen Vader *Hendrik*, volkomentlijk en onwederroepelijk aan het konvent van de H. Maagd *Maria* te Bern vereert. Aan 't zelve konvent is ook gegeven de halve eigendom van de goederen te Amberskoye, dewelke de voornoemde landhoeven toebehoorden.

Noch heeft de voornoemde *Albertus* de helft van *Loſebruc*, zoo in boomen als planten, aan 't gemelde Klooſter vereert.

Zoo is het dan dat wy aan het geeven der gezeide aalmiſſen, door ons geſchrift en door ons zegel, een vaſte getuigenis geeven; en daar by begeeren dat alles, wat wy boven vermeldt hebben, krachtig en onverbreekelijk zal blijven.

Zoo wie door een heiligſchendige vermetelheit mogt beſtaan dit gezeide te verſtooren of te verbreeken; die zal aan 't Goddelijk vonnis en aan onze beſtraffinge, ter tijd toe dat hy eene betaamelijke en volkome voldoening zal gegeven hebben, onderworpen blijven.

Lyſt van de ABTEN.

1. Everhardus, tot Abt gekozen in 't jaar 1134/ heeft 34 jaaren geregeert; en is geſtorven den 14 van September 1168. Lyſt van de Abten.

2. Meeſter Hugo, tot Abt gekozen in 't jaar 1168/ heeft die waardigheit 8 jaaren bekleedt; is geſtorven den 25 van Maart 1176.

3. Godeschalcus, tot Abt gekozen in 't jaar 1176 / zijnde de eerste Proost van Postel geweest; op wien de volgende veerzen gemaakt zijn:

Wilyca cui vitam dedit, & Floreffia vestem;
Postela cui laudem, Berna dat ampla pedum.

Hy regeerde negen jaaren / en stierf den 12 January 1185.

4. Everhardus, een zoon der Bernsche kerke / wierd tot Abt verkoren in 't jaar 1185. Na dat hy 20 jaaren het bewind gevoert had / heeft hy zich van dien last ontslagen / en is den 12 February in een hoogen ouderdom overleden.

5. Henricus, Herman van Alfens zoon / Abt geworden in 't jaar 1206 / is na negen jaaren regeerens afgezet.

6. Arnoldus, zijnde eerst Prior geweest / wierd tot Abt gekozen in 't jaar 1215. Negen jaaren geregeert hebbende is hy in 't jaar 1224 / op den 14 Mey / overleden.

7. Na des zelfs dood is de voornoemde Henricus voor de tweede maal / met eenpaarige stemmen / tot Abt gekozen; en is op den 8 July / in de achtste week na zijne herstelling / overleden.

8. Theodoricus, de 7 Abt / is in 't jaar 12... om dat de regeering hem verdroot / van zijn ampt ontheven.

9. Ludovicus, de achtste Abt / is in 't jaar 1228 / na drie jaaren regeerens / door veel smeekens ontslapen.

10. Walterus, tot Abt gekozen in 't jaar 1231.

Verder gaat het boek van de stichtinge dezer Abdye niet.

Doch

h na de gemelde Abten vindt men de
evenwel elders vermeldt:

11. Henricus.
12. Alardus.
13. Baldowinus.
14. Johannes.
15. Arnoldus.
16. Walterus.
17. Nicolaus.
18. Gerardus.
19. Rodolphus.
20. Johannes.
21. Nicolaus.
22. Johannes de Beers.
23. Johannes Paep, de eerste van dien naam.
24. Johannes Paep, de tweede.
25. Gerardus van Klootwijk.
26. Robertus van Doorn.
27. Godeschalcus van Veen.
28. Ingramus Rompot.
29. Petrus van Hemert.
30. Marcellus van Macheren.
31. Alexander van Os.
32. Arnoldus van Wyk.
33. Arnoldus van Malsen.
34. Johannes Bierkens.
35. Ægidius Ingemilant.
36. Conradus van Mulsen: deze was de eerste der Abten / dewelke den Myter van den Roomschen Stoel verkreegen heeft. Hy stierf den 21 January 1549.

37. Otto van Rotselaar, de tweede der gemyterde Abten / is gestorven den 25 July 1552.

38. Theodoricus Spiering, de derde der gemyterde Abten / stierf den 1 July 1584.

39. Adrianus Vliemius, de vierde der gemijterde Abten, stierf den 19 December 1606.

40. Arnoldus Vessemius, de vijfde der gemijterde Abten, is gestorven den 24 Augusti 1608.

41. Johannes Verkuilen, de sesde der gemijterde Abten, stierf den 1 November 162[illegible]. Deze twee Abten zijn beidegaar in de Meyerij van 's Hartogenbosch gebooren.

De laatste heeft volgens Grammaye in zijnen tijd zeer loffelijk, en tot groot nut de Abdye, geregeert.

42. Johannes Moors, overleden 1641.

43. Leonardus Bosch, overleden 1668.

44. Joachim Keizers, overleden 1676.

45. Henricus van Dale, overleden 1692.

46. Lucas Zwagers, ook gestorven in 't jaar 1692.

47. Norbertus de Jode, die tegenwoordig noch leeft; en ten deele te Heeswijk een Brabandsch dorp, ten deele te Vilvoorden, zijn verblijf houdt.

Heilige mannen enz.

De eerste Abt Everhardus, en de eerste Prior Gerardus, worden onder de Heyligen gerekent. De eerste word op den 5 Augusti, de laatste op den 14 van September, in de Premonstreit Order gevierd.

Op den 12 van April word in de zelfde Order gevierd de zalige Fulcoldus, de insteller dezer Abdye: van wien de * Bollandisten, schrijvende over den 12 van April, in dezer voege spreeken; *Folcoldus*, uyt de Graven van Teisterband afgedaald, stichter van de Abdye te Bern, van de Premonstreit Order, en aldaar, te wee-

* In Actis SS. tom. 2. ad diem 12 April, in Indice praetermissor.

ten

ten onder 't gebied van Heusden, op de grenzen van Holland en Braband, zeer ootmoedig als een leek geleeft hebbende, staat met den tytel van *zalig* aangehaalt by *Chrysostomus* ‡ *vander Sterre*.

Op den 30 Mey word gevierd Onulfus, van wien dezelve † Bollandisten aldus spreeken: *Onulfus*, een Kanonnik van de kerke te Bern, uyt de zelfde Premonstreit-Order, door eene zigtbaare verschijning van de H. Maagd verlustigd, en wegens zyne dood gewaarschouwd, staat by den zelven *Chrysostomus vander Sterre* vermeld met den tytel van zaliger gedagtenisse.

Eindelijk word op den 24 Augusti gevierd de zalige Theodoricus, dewelke daar ook Kanonnik is geweest. Doch beide deze mannen zijn gestorven in 't Maagdenklooster te Woert: 't welke ook van de Premonstreit-order was.

Onder deze Abdye behoorden drie Proostdyen: die van Meersbergen omtrent Amersfoort, die van Monnikwoert omtrent Tiel, en eene derde omtrent Wodrichem.

Dezelve Abdy had meer andere rechten, als de tienden te Berlichem, met het recht van Patroonschap en eenige andere goederen aldaar: soo als blijkt uyt een gifte-brief van 't jaar 1240, dewelke ten gevalle van deze Abdye verleent is door den Proost en het Kapittel van S. Salvators kerke te Utrecht.

Noch had zy het recht van Patroonschap en den eigendom over eenige tienden, en andere goederen, dewelke het Kapittel van Luyk toebehoort hebben, en gelegen waren in Outheusden, Vlym, Engelen, Dijkhuyzen, en

‡ In Natal. S. S. Ordin. Præmonst.

† Acta SS. tom. 8. Maji.

Lit-

Littoye: zoo als blijkt uyt een gifte brief/ door het gemelde Kapittel verleend in 't jaar 1285.

Dan had zy noch eenige goederen / en daar by het recht van Patroonschap / te Heeswijk die haar in 't jaar 1284 gegeven waren door Walraven van Benthem, en door des zelfs huisvrouw Agnes.

Noch had zy eenige gegeven goederen Bernehese / onder Dinteren / en onder Heeswijk / zijnde Brabandsche dorpen / omtrent 2000 schreeden van 's Hartogenbosch gelegen. Zy had ook de bevestigingen van deze vereerde goederen; van de welke in de bovenstaande opene brieven breeder is gehandelt.

Willem Graaf van Holland heeft aan dezelve Abdye in 't jaar 1242. geschonken een aame wijns / die zy jaarlijks moest trekken uyt den tol van Niemandsvriend. Dit staat aangetekend in de ongedrukte gedenk-schriften van M. v. Hoven.

De meeste giften / aan deze Abdye gedaan / heeft de Heer Kornelis Alkemade in een geschreven boekje aangetekent.

En hoewel dat het zoude konnen schijnen dat deze Abdy / uyt hoofde van den bodem daar zy gelegen was / de Hollanders naarder zoude raaken als de Brabanders; zoo leeren wy evenwel uyt een openbrief van 't jaar 1306/ staande by den Jaarboek-schrijver Dinterus, dat het zoogenaamde Advokaatschap over de Abdy van Bern door Keizer Frederik aan Hendrik Hartog van Braband / en aan des zelfs nazaaten / is opgedraagen; en dat Willem II Graaf van Holland en Roomsch Koning het zelve heeft bevestigt.

Na

Na het veranderen der regeeringe hebben de Kanonnikken van de Abdye te Bern eerst te 's Hartogenbosch gewoont in 't huys der Broederen van 't gemeene leven; 't welke zy / na dat ze uyt Bern verdreven waren / gekocht hadden. Doch * als de goederen der Abdye door de Heeren Staaten der vereenigde Nederlanden den 9 July 1648 aangeslagen waren; heeft de Abt te Heeswijk / een dorp in de Kempen / en dan hier dan daar / zijn verblijf gehouden. De ‡ weinige Kanonnikken / die 'er overgebleven waren / hebben een veilige schuilplaats te Vilvoorde by Brussel gevonden.

Echter ziet men noch tegenwoordig, zegt Grammaye, aan de Maaskant het muur-werk van een Abdye; dewelke, niet lang geleden, in den drift der beroerten is afgebrandt. Aan de zijde van het Koor heb ik eene verheve marmere tombe van eenen *Aarnout vander Sluysen* met een Latynsch opschrift gevonden. †

In de jaaren 1571 / 1580 / enz. heeft de Abdy van Berne de volgende goederen en inkomsten gehad; dewelke uyt de oude renteboeken der gemelde Abdye zijn getrokken.

1. De Abdye met het Convent, en de gebouwen daer aen behoorende, houden tot haer gebruyk en onderhout 120 Mergen soo wey als hoyland.

* Miræus Diplom. Belg. pag. 350.
‡ De la Torre Relatio Rom.
† Dewyl het graffchrift niet byzonders behelsde, als dat de gemelde Aarnout vander Sluys met algemeene woorden wierd gepreezen als edel, kloekmoedig, schoon van persoon, voorzigtig, enz. en dewyl het daar by redelijk lang was, hebben wy het onvertaald gelaaten. Vertaalder.

2. De

2. De Proosdye van Heeswyck met de aenhoorige Landen, soo te Heeswyck als in het Land van Altena, 70 Merg.
3. De Pachthoeve tot Schayck, in het Land van Ravestein, doen jaerlyks, 400
4. Een parceel Lands tot Berckhem, doet jaerlyks, . . . 95
5. Een Speelhuys, met twee Pachthoeven tot Heeswyck, worden van den Abt gebruykt.
6. Het huys en wooninge der Abdye binnen 's Hertogenbosch Ao. 1623. door den Prelaat ende Conventualen gekogt voor *41350 - 0.

* Misschien 14350 - 0

Mergentalen binnen en buytens-dijcks gelegen te Heusden:

Binnensdycks lag 87 mergen, en hier van wiert jaerlyks aen huur gegeven, 428 - 0

Buytensdycks lag 102 mergen, jaerlyks gevende, . . . 581 - 0

Pachten van Land, Tienden en Cynsen in 't Land van Heusden: dese Landen waren 238 mergen.

In Herpt was 229 mergen en 3 hond, en eenige parceelen Lands, doen te samen jaerlyks, 1390 - 0

Thynsen binnen Herpt, zoo van huyren en landen, . . . 41 - 5

Landpacht onder Hedikhuysen, 367 - 13

Thynsen binnen Hedikhuysen, 14 - 5

Landpachten in Welreweert en Blokhove, ... 61 - 0

Landpachten in Outheusden, over verscheyde Landen, te zamen meer als 126 mergen bedragende, . 343 - 10

Thynsen onder Outheusden, . 48 - 16

Land-

Landpachten in Genderen, .	124 -	4
Thynsen binnen Genderen, .	9 -	19
Landpachten in Broek, . .	319 -	10
Thynsen in Heusden, .	32 -	9
Renten van de Graaflyckheyt van Holland, ...	110 -	0
Thynsen onder verscheyde Dorpen,	43 -	8
Erfpachten onder verscheyde dorpen, bestaande in een quantiteyt Rogge en Weyt.		
Nog aan gelt, . . .	88 -	0
Nog	15 -	0
Landpachten tot Arensbergh,	1111 -	11
Tienden onder Arensbergh, .	236 -	10
Nog aan inkomsten van Landen gelegen onder verscheyde dorpen tussen Maas en Waal, . . .	974 -	10
Nog aan diverse Landpagten,	180 -	0
Nog omtrent 1000 mudde Rogge, en veel Kapoenen.		
Somma	7015 -	10

AANTEKENINGEN.

1. Hier heeft men wederom een voorbeeld, ten minste indien het zeggen van den Beschrijver der stichtinge vast gaat, hoe dat sommige naamen, dewelke ons al vreemd en onbekend voor koomen, op de rechte wijze geschreven en uytgesproken, voor geene onbekende en misselijke naamen moeten gehouden worden. *Folcoldus*, gelijk men hier ziet, is niet anders als *Fulco*: welke naam by de Franschen al zeer gemeen is g [illegible] *dgerus*, welke naam hier somwijlen aan c [illegible] gegeven word, is geen andere naam als l [illegible] want Keizer *Lotharius* leefde op dezen t [illegible] daar is noit een andere *Ludgerus* Keizer ge-

weest. Zoo heb ik ook in het leezen der oude schriften aangemerkt dat *Luzo*, 't welk de naam van een of twee Utrechtsche Kanonnikken is geweest, niet anders te zeggen is als *Ludovicus*; zijnde waarschijnlijk gemaakt van het Fransche *Louis*. Dat *Clodovæus* de zelfde naam is met *Ludovicus*; *Ericus* en *Emericus* met *Henricus*; *Aloysius* met *Ludovicus*; *Odo* met *Otto*, *Franco* met *Franciscus*, enz. zou ook bewezen konnen worden, en is reeds ten deele door anderen aangemerkt. Maar ik zou wel gelooven dat het ook wel gebeurt is dat de Duytschers, Franssen, en wat volkeren dat het ook waren, na dat ze het Christendom omhelst hadden, en als ze nu de naamen van Heiligen begonden aan te neemen, indien hun eerste en heidensche naam eenige gelijkenis had met den naam van den eenen of anderen Heilig, den tweeden zullen aangenomen hebben voor hun eigen naam.

2. Voor onbebouwde plaats staat in 't Latijn *pomærium*: en men weet dat zulke *pomæria* of onbebouwde plaatzen voor dezen, zelfs ten tijde der Romeinen, eigen waren aan meest alle steden; en voor geheiligde of gewijde *a* plaatzen aangezien wierden: en hier op kan de Beschrijver van de stichtinge dezer Abdye gezien hebben. Maar misschien had ik voor onbebouwde plaats mogen of moeten zetten *Hof*: want *pomærium* of *pomerium*, als afdaalende van *pomum*, is by de Schrijvers der middelste eeuwen al dikwils in die betekeninge genomen geweest. Dus staat 'er by *Wilhelmus b Brito*: *Pomarium est ubi poma ponuntur; pomarium ubi poma nascuntur: horticellus, in quo sunt arbores pomorum.* Meer andere plaatzen, daar *pomerium* voor eenen hof genomen word, zal de Leezer by *c du Cange* vinden. Ik heb echter een *onbebouwde plaats* vertaalt; en geloof niet, indien ik hier in al gemist mogt hebben, dat 'er zoo veel aan gelegen zoude zijn.

3. Door dit hof houden worden verstaan de openbaare by-een-komsten, door de Keizers of Koningen uytgeschreven, daar alle de grooten van 't Rijk moesten verschijnen: en daar alles wat het gemeene-best raakte verhandelt wierd; de verschillen der groo-

a Zie Alexander ab Alexandro lib. 6. cap. 14.
b In Vocabulario. *c* v. Pomerium.

te

te Heeren bygeleit wierden ; aan ieder recht wierd gewezen ; enz.

Men vindt deze byeenkomften of hof-houdingen zoo dikwils by allerhande Hiftorifchryvers vermeld, dat het onnoodig zoude zyn den Leezer met de befchryvinge derzelven langen tyd op te houden. Wy willen 'er dit maar van zeggen dat alle groote Heeren, alle Leenmannen van den eerften rang, alle Prelaaten, alle Steden, te weeten door haare Gezanten, op zulke by-eenkomften, als ze algemeen waren, moeften *d* verfchynen : dat 'er alles even prachtig en zwierig toeging : dat de Koningen en Keizers in zulke gelegendheden gekroond te voorfchyn quamen ; en de goddelijke dienften in 't openbaar bywoonden : dat ze open tafel hielden : dat die by-eenkomften doorgaans op de grootfte hoogtyden van 't jaar gehouden wierden, enz. *In 't zelve jaar*, zegt *Albertus e Argentinenfis*, *in den Advent des Heere, is Keizer* Karel *te Mets gekomen, en heeft 'er de Kersmis geviert. Daar waren de Keurvorften en de Officieren of Dienftmannen des Keizerrijks : en ieder van hen diende den Keizer, die gezeten was, volgens zyn ampt of bediening. Ieder quam op zyn paard tot aan de tafel aangereden. By de tafel ftapten zy van het paard af; het paard wierd aan de hofnarren en kluchtfpeelders gegeven : en meer andere plegtigheden wierden 'er onderhouden.* Wy hebben hier dat 'er zoo eene by-eenkomfte te Nimwegen, en een andere te Utrecht is gehouden. Doch doorgaans wierden dezelve, om den grooten toevloed der menfchen, in een vlak en open veld gehouden. Daar heeft *Pippyn*, zeggen de Bertiniaanfche *f* Jaarboeken, *volgens het gewoonlijk gebruyk eene Synode in het open veld met alle de Franffen gehouden.* Sommige willen zeggen dat de Duitfchers die manier van de Franffen ontleent zouden hebben ; en trachten zulks uyt *Otto Frifingenfis* te bewyzen ; maar dezelve *g* zegt anders niet als dat *de Franffen eene gewoonte hadden, dewelke ook de gewoonte der Duytfcheren was, van, zoo dikwils als zy krygsvolk vergaa[...] [...] Keizers-kroon over de Alpen te gaan haa-*

[...]rus de Vineis lib 3. ep. 1. Arnold. Lubec. lib. 3.
c [...] *e* Ad ann. 1356.
[...]. 767. *g* Lib. 2. de gestis Frederici.

len, halte te houden in een veld Roncalia, en daar alle Leenmannen ter vergaderinge te ontbieden.

4. Zoo heeft 'er de kloosterlijke tucht by die Norbertynen, of Premonstreitsheeren, al vroeg toe gelegen. Hunne order was pas gesticht in 't jaar 1122. en in 't jaar 1133 zochten deze Norbertynen, al lekkerties te leeven, en begeerden de armoede van *Christus* niet na te volgen. Evenwel moet dit de gansche order niet te last geleit worden: want volgens de Historischryvers heeft hunne onthouding, die al vry streng was, geduurt tot het jaar 1245 toe; wanneer de verslapping in hunne Regels ook al meer en meer de overhand begon te krygen. Het was ook een goed teken van hunnen yver tot de tucht, dat zy van *Innocentius* III, dewelke niet lang voor de 13 eeuwe Paus geworden is, en al vry rekkelijk was in allerhande gunsten en verzachtingen toeteestaan, geen andere gunst verzochten, als het bevestigen van een Dekreet, door hen gemaakt, dat hunne Abten geen Myters en handschoenen zouden mogen draagen; welke pronkgewaaden veele Abten uyt grootsheit, en om op zyn Bisschops te gaan, begonden te verzoeken.

Maar het was zoo wonder niet, dat de kloostertucht, ten minste in sommige konventen, by de Premonstreitsheeren zoo vroeg verslapte. Men heeft verscheide voorbeelden dat zulks in gansche Orders op zoo korten tyd is gebeurt. *b* S. *Pachomius*, die groote en beroemde Aartsvader van zoo veele duizenden van Monnikken, voorzag in den geest dat de Monnikken van Tabenne, die wegens hunne strenge kloostertucht zoo berucht waren, haast tot ongeregeldheit zouden vervallen. Ja by zijn leven heeft hy de onwilligheit en wederspannigheit van veele Monnikken beproeft Het klooster Scete, 't welke in de 4 eeuwe onder den grooten *Antonius* begonnen was, is noch in dezelfde eeuwe zodanig omtrent de tucht en levenswyze vervallen; dat S. *Arsenius* rond uyt verklaarde dat, gelijk Romen vergaan was door de menigte der inwoonderen, Scete eveneens vergaan was door de menigte der Monnikken. De heiligheit van de Monnikken op den berg Sinai heeft ook niet

b Devoirs de la vie Mon. Chap. 22.

lang

lang ſtand gehouden: en S. *Climacus* klaagde al in zijnen tyd dat, hoewel dat 'er noch eenige goede Monnikken ſtand hielden, alles bedorven was door de hovaardy en geveinſtheit: en dat de zuiverheit des herte en de eenvoudigheit der eerſte Monnikken verre te zoeken was. Die vermaarde *Laura* van S. *Euthymius* is na deszelfs dood zodaanig vervallen, dat 'er S. *Sabas* niet konde blyven, en genootzaakt was de vlugt te neemen. Hy rechte een andere *Laura* of vergadering van Monnikken op: doch daar ging het niet beter: veele Monnikken ſpanden tegen hem aan; en zijn ten getale van 60 van hem afgeweeken. De order van Grandmont of Grammond is niet langer als 40 jaaren by haare tucht gebleven. ¡Kort na S. *Bernardus* dood ſchreef *Alexander* III aan de Ciſtercimonnikken dat ze, tegens den regel van hunne inſtellinge, dorpen, parochien, leengoederen, gerechtshoven, enz. bezaten. Hondert jaaren daar na ſchreef *Innocentius* III aan de Abten der zelve order dat hy verſtaan had hoe dat het zuiver en uitmuntend goud zijne kleur verloren had, en verandert was in ſchuim: dat ze onder malkander krakeelden over 't hoogſte gezag; en hunne eigen belangen, maar niet de belangen van *Chriſtus*, zochten enz. De order van S. *Franciſcus*, zoo als de vermaarde Abt van la Trappe getuigt (zonder zegman zou ik dit niet durven te boek zetten) is kort na haare inſtelling vervallen door de onſtuimigheit en eergierigheit van broeder *Elias*. Dat vermaarde klooſter der Karmeliteſſen te Avila, daar S. *Thereſe* zoo eene deftige tucht ingevoert had, is in korte jaaren zodanig verſlapt, dat de overtreeding van den Regel voor eene geringe, ja nootzakelijke zaake gehouden wierd. Men zouw noch veelerhande voorbeelden van deze ſchielijke verſlappinge konnen bybrengen: maar dat zy genoeg voor eene ſchets: die in de kerkelijke hiſtorien wat geoeffent zijn, zullen diergelijke verſlappingen genoeg ontmoet hebben.

Maar om dat de Beſchrijver der gemelde ſtichtin- [illegible] bewijs van deze verſlappinge, bybrengt dat [illegible] monnikken wijn en vleeſch wilden gebruyken; [illegible] noch een woord gezeit dienen hoe dat het

[illegible]voirs de la vie Mon, ter zelve plaatze.

gebruyk van wijn en vleesch voorheneaan de Monnikken verboden is geweest. Wat het vleesch belangt, de Schrijvers k die over de Kloosterlijke tucht geschreven hebben, getuigen dat de onthouding van vleesch altijd aangezien is geweest als een der voornaamste tuchtregelen van het kloosterlijk leven. *Petrus* l *Venerabilis* noemt de Monnikken, die vleesch nuttigen, raven en beestachtige Monnikken. m *Odo* spreekt niet anders van hen, als van Apostaaten. S. *Benedictus* heeft aan de zieke Monnikken het gebruyk van vleesch toegestaan: maar deze gevoegzaamheit hebben de n Grieken, als eene zwaare misdaad, aan de Latijnsche Kerke verweeten. Hoe strengelijk dat de Monnikken, die zich hier omtrent te buiten gegaan hadden, voor hene gestraft wierden, kan by den geleerden Benediktijner-Monnik *Martene* o nagezien worden.

Maar de trek tot het eeten van vleesch kan in den mensch zoo ligt niet verdooft worden: en daarom zijn'er al van ouds verscheide redenen door de Monnikken bedagt, om ten minste eenige soorten van vleesch te eeten. Daar waren'er, zegt p *Boherius*, die het vleesch stampten; en zich wijsmaakten dat zy het aldus mogten nuttigen: dit gestampte vleesch noemden zy *mortarolium*; en beelden zich in dat het vleesch, na zodaanige stamping, geen vleesch en bleef. Zy behielpen zich met de Natuurkundige Boeken van *Aristoteles*; dewelke leert dat men het vleesch verdeelende eyndelijk moet koomen tot het kleinste stukje: en als men dan noch vorder koomt, 't gene zy in de stampinge meenden te geschieden, dat dan het vleesch zijne natuur verliest en verandert. Dit gebruyk en deze diepzinnige reden geviel den Monnikken zoo wel, en wierd zoo gemeen, dat 'er een q Pausselijk verbod van noode is geweest om het uyt te roeyen.

k Martene in Regul. S. S. Bened. ad cap. 39.
l Lib. 6. ep. 15.
m S. Odo lib. 3. collat. n. 17.
n Vide Humbert. contr. Græcor. calum.
o Martene ibid.
p Boherius in Reg. S. Benedicti.
q Gregor IX. in Constit. pro Monach. Benedict.

Andere Monnikken hadden een beter schijn van uytvlugt: en daarom wil ik ook niet zeggen dat ze het ter voldoeninge van hunne vleeschlust uytgevonden hebben: te minder; om dat veele deftige mannen hun zegel hier aan gehangen hebben. Zy zeiden dat S. *Benedictus*, want ik spreek hier eigentlijk maar van Monnikken die dezen regel volgen; zy zeiden dan dat S. r *Benedictus* alleenlijk het vleesch van viervoetige beesten verboden had: en bygevolg dat hoenderen, en allerhande vogelen, gegeeten mogten worden: want, zeiden zy, daar geen gebod of verbod en is, daar is ook geene overtreeding. Deftige mannen, als *Theodemarus* s Abt van Kassino, *Rabanus* t *Maurus*, *Dietricus* v Bisschop van Mets, de heilige w *Hildegardis*, en meer anderen, hebben den Regel dus verstaan. Ontelbaare x welgeregelde Kloosters, daar de tucht behoorlijk geoeffent wierd, hebben zich naar die uytlegging gevoegt, en den Monnikken allerhande gevogelte voorgedient. Behalven het zwijgen van S. *Benedictus*, die van geene tweevoetige dieren spreekt, hadden zy noch een andere reden: het gevogelte, zeiden zy, was uyt het zelfde element y geschapen, daar de visschen uyt geschapen waren, te weeten uyt het water; en moest derhalve onder de visschen gerekent worden. Hier over is groote twist gevallen: en veele geleerde Monnikken hebben dat gevoelen niet konnen verdraagen. Waren 'er deftige en veele Schrijvers voor; geen geringer en geen minder Schrijvers waren 'er tegen: waren 'er kloosters die de gemelde uytlegging volgden; daar waaren 'er weer, die van geen gevogelte wilden hooren spreeken. Zouw z het geringer, onvoedzaamer, onsmaakelijker vleesch,

r Carnium vero quadrupedum ab omnibus abstineatur comestio.

s Epist ad Carol. M.

t Raban. Maur. lib. 2. de Instit. Cler. c. 27.

v Apud Ekkeard. de Casib. S. Galli c. 11.

w S. Hildegard. in Reg. S. Bened.

x In vita S. Bertulfi Abbat. Bobient. (sec. 2. Benedictin.) in S. Judoci (ibid.) in vita S. Cuthberti auctore Beda, ap Arnulf. lib. 2. Dialog in Regula Magistri cap. 1. &c.

y de Genes. c. 1. v. 20. 21.

z ildemar. Bernard. Cassin. Richardus in Reg. S. Bened. Ju ., Pomer. de vita contempl. l 2. c. 23.

zeiden de lesten, aan de Monnikken onthouden, en het beste, voedzaamste en smaakelijkste hun toegestaan worden? Zouw S. *Benedictus*, zegt een *a* ander, als hy den Monnikken de lekkerny van 't vleesch verbood, juist de voeten der beesten getelt hebben; en rekkelijker zijn omtrent tweevoetige als omtrent viervoetige dieren?

By deze gelegendheit moet ik hier iets byzonders, 't welke op dit vleesch eetèn ziet, uyt een *b* Monnik verhaalen; laatende een yder het zijne daar van gelooven. Hy schrijft van S. *Jans* Abdye te Laon, en getuigt het volgende van: *Geen viervoetig dier konde binnen den muur of de poort der Abdye koomen; of het wierd aanstonds met dolligheit en razernye geslagen. Daarom was het, als 'er Koningen, of Bisschoppen, of andere Vorsten, naar de Abdy quamen gereeden; dat zy hunne paarden buiten de Abdy moesten laaten staan; en zoo te voet naar de kerk gaan.*

Wat den wijn belangt, die is van ouds doorgaans aan de Monnikken ook verboden: als door S. *c* *Antonius*, door S. *d* *Pachomius*, door S. *e* *Athanasius*, door S. *f* *Basilius*. Zoo schrijft *Severus g Sulpitius* van S. *Maartens* discipelen, dat ze buiten groote ziekte geenen wijn nuttigden. Aan de *h* Monnikken van Fulda is het wijn drinken in den beginne insgelijks verboden geweest: doch dit dekreet is naderhand, om het groot getal der zieke en zwakke Monnikken, verandert. Maar andere Instelders van Orders, of byzondere Kloosters, hebben op deze onthouding van wijn zoo niet gedrongen. De Monnikken van den berg *i* Nitrie dronken wijn. Sommige Oversten van Monnikken, die nieuwe Ordonantzien opgestelt hebben, als S. *k* *Ferreolus*, S. *l* *Fructuosus*, *m* *Magister*,

a Hugo Menard. in Reg. S. Bened.
b Hermann. Monach. lib. 3. de mirac. S. Maur. Laudun. apud Martene in Reg. S. Bened. c. 39.
c S. Anton. in Regula. *d* In Regula.
e In Syntagm. doctr. ad Monach.
f Basil. Serm. de Ascesi.
g Lib. 1. de vita S. Martini.
h S. Eigel in vita S. Sturmii.
i Palladius in Lausiac. c. 7.
k In Regula. *l* Ibid. *m* Ibid.

heb-

hebben het gebruik van den wijn toegelaaten. *Cæsarius* n staat het zelve gebruik aan de Nonnen toe. S. *Benedictus* heeft den wijn ook, maar als door eene gedwonge toegevendheit, toegelaaten. o *Hoewel wy leezen*, het zijn zijne woorden, *dat de wijn niet is voor de Monnikken... Maar om dat zulks in onze dagen aan de Monnikken niet kan wijs gemaakt worden*; *laat ons ten minste zoo veel doen*, *dat wy zoo veel niet en drinken als ons lust*, enz.

By laatere tijden zijn 'er zoo veele dispensaatziën opgekomen, dat 'er beter vleesch in de Kloosters gegeten, en dikwils meer en keurlijker wijn gedronken word, als aan de tafelen van groote Heeren. Ik veroordeel het echter niet: Deze en gene redenen konnen zommige inschikkingen goed en prijsbaar maaken. Daar mogen strenge Regels opkomen; daar mogen 'er ook wel opkomen, die wat meer geschikt zijn naar 's menschen zwakheit; en die misschien uyt dien hoofde langer stand zullen houden als die harde, en om zoo te spreeken, schrikkelijke en tegennatuurlijke Regels. Evenwel moet 'er altijd gelet worden dat het den Monnikken past de versterving te benaarstigen, hunne lusten te besnoeyen, de dartelheit des vleeschs op het zorgvuldigste te beteugelen; en by gevolg zodanige kost en drank, die de lusten koestert en queekt, ten minste met groote matigheit te gebruiken.

Maar om noch een woord van het wijn drinken te zeggen: het is geen wonder dat de oude Monnikken zich daar van onthielden: dewijl daar door de vleesschelijke begeerlijkheit, daar zy zoodanig tegen te strijden hebben, word ontstoken; zoo dat sommige † Vaders het wijndrinken ook aan alle jongelingen, die midden in de wereld leefden, afgeraden hebben. En dit kon van de Monnikken, die alle wereldsche lekkernyen verzaakt hebben, voor geen harde strengheit aangezien worden. De Priesters p van *Isis* zelf, en veele andere Heidenen, zouden noit geen wijn ge-

n Ibid: o In Reg. c. 20.
† S. Ephrem de Agon. Spirit. item Serm. de virg. S. Basil. in cap. 5 Is. S. Clemens Alex. lib. 2. Pædag. 2.
p S. Hieron. contra Jovin. l. 3. S. Clemens lib. stromat, Plato ap. Eusèb. lib. 12 Præp. Evang. c. 25.

proeft hebben. By die van Karthago lag eene wet dat de genen, die den krijg volgden, geen wijn mogten drinken. Het zelfde was by hen aan de slaven, slavinnen, ja aan de Majestraaten, die in regeeringe waren, aan de Stuurlieden op zee, en aan de Rechters als ze vonnis moesten wijzen, verboden.

Dat meer is, het koude water zelf wierd by sommigen (ik zeg by sommigen) voor te groote lekkernye gehouden: en daarom dronken zy, zoo lang als ze gezond waren, niet anders als *q* gewarmt water. S. *r* *Basilius* heeft in zijne ziekte, en sinte *s* *Paula* op haar doodbedde, geen koud water willen drinken. Maar, 't zy dat het koud of gewarmt was, zy durfden het niet gulzig, en om zoo te spreeken met volle teugen, drinken. S. *t* *Clemens* van Alexandrye wil maar een weinig water tegen den dorst gebruikt hebben. S. *v* *Ephrem* getuigt dat hy, en de zijnen, de drooge en verhitte tong slegts met een weinig water bevochtigden en verkoelden. Een matige Monnik, zegt *w* hy elders, zal niet alleen den wijn, maar ook het water, niet overdaadig gebruiken. Volgens den Regel van S. *Antonius* mogten de Monnikken hunne bekomste aan het water niet drinken. *Evagrius* *x* verfoeide het gulzig water drinken. En daarom waren 'er *y* Abten, die het water met maaten aan de Monnikken lieten voordienen Zy oordeelden dat de begeerlijkheit zich overal wist in te dringen; en in de kleinste en geringste zaaken ingevolgt zijnde, te mets al meer en meer op het gemoed hechte.

5. *Onze kleeding*, zegt hy, want het is bekent dat ieder Order door eene byzondere kleeding onderscheiden is: en dat de Premonstreits heeren, of Norbertijnen, witte klederen dragen. Sommigen hebben zich ingebeeldt, en noch tegenwoordig zijn 'er sommigen van 't zelve gevoelen, dat de Monnikken van ouds in kleedinge niet onderscheiden waren van de wereldlijke menschen; behalven dat ze wat slegter en groffer gekleedt gingen. Maar dit kan door de schriften der

q S. Ephrem de humil. acquir. c. 20.
r S. Basil. ep. 8. & 366. *s* S Hier. ep. 27.
t Clemens ut superius. *v* S. Ephrem. ib.
w De temperant. *x* Ruffin. vit. Patr. l. 1.
y Guntherus apud Surium in ejus vita.

Ou-

Orden, zoo als de zaak my toeschijnt, duidelijk genoeg wederleit worden. *Pachomius*, noch een jongeling zijnde, had lang aan ꝫ *Palæmons* celle geklopt: om met hem, en onder zijne bestieringe, te leeven en te sterven. Zoo ras als hy ingelaaten was, heeft *Palæmon* hem in een *Monniks kleed* gestoken. En in den Regel dewelke aan *Pachomius*, zoo als in zijn leven vertelt word, door eenen Engel gegeven wierd, word gesproken van de onderscheide kleedingen der onderscheidene kloosteren: en als 'er een Monnik uyt een ander klooster quam, en een andere soort van kleedinge aan had, mogt hy met de Monnikken van *Palæmons* klooster niet eeten. Onder de beveelen van den zelven *Pachomius* is 'er een, het sestiende in getal, dat iemand die Monnik wil worden, zijne wereldlijke kleeding moet uyttrekken, en in de kleedinge der Monnikken moet gestoken worden. Als S. *Benedictus* de wereld verliet; heeft hy, gelijk S. *a Gregorius* schryft, de kleding van 't heilig leven gezocht. Ja S. *b Basilius* schrijft uytdrukkelijk: Ieder moet een kleed aan hebben, 't welk zijnen staat betaamt: want gelijk als 'er onderscheid is tusschen de kleederen van eenen Krijgsman en van eenen Raadsheer, tot een teken dat de eene een Raadsheer en de andere een Krijgsman is; zoo moet een Monnik dusdaanig gekleedt gaan; dat hy op 't eerste aanzien voor een Monnik gekent kan worden. Dat alles kan op de grofheit en geringheit der klederen niet geduidt worden; gelijk de tegenstreevers het misschien zouden dryven; want arme menschen, boeren, en die op zijn boersch gekleedt gingen, hadden ook groffe klederen, gelijk zy zelf beweeren: en diens volgens kon men uyt zoo eene kleedinge niet weeten of iemand Monnik was of niet.

6. Het geen hier van kalveren te weyen, van koeyen te melken, en van den akkerbouw, word gezeit, is in veele kloosters, zelfs daar de tucht op 't allertreffelijkste bloeide, onderhouden geweest. Ik weet wel, en heb het zelf ergens aangetekent, dat de Norbertynen voor geen rechte Monnikken gehouden

ꝫ Apud Bolland. ad 14 May.
a Gregor. Magn. lib. 2. Dial.
b S. Basil. Reg. fusius disp. c. 22.

mag-

moeten worden. Maar zy koomen in meest alle de tuchtregelen met de Monnikken over een; zoo dat we, op dit punt, de Norbertynen en Monnikken wel onder malkander mogen mengen. Ik behoef hier niet te bewyzen dat de oude Monnikken met de handen gearbeidt, het land geploegt en bezaait, den oegst ingezamelt, en allerhande boerenwerk gedaan hebben: Dit is zoo bekend, dat 'er geen mensch aan zal twyfelen. Ik wil maar aantekenen dat sommige mannen van kennis zulke werken, die buiten het klooster gedaan moesten worden, als het weyden en melken der koeyen, den landbouw, enz. niet goedgekeurt hebben. Zeker Abt wilde de Monnikken buiten het klooster zenden, om olyven te gaan plukken: maar S. *Nonnosus*, *c* Abt op den berg Soracte, sprak 'er met groote ootmoedigheit tegen; vreezende dat de Broeders, terwyle dat ze om tijdelijken winst buiten het klooster gingen, schade zouden lijden aan hunne zielen. De vermaarde *Johannes* *d* *Tritbemius* zeide tot zijne Monnikken dat hy voor dat buiten 't klooster werken niet en was: dat hy hen daar niet ligt te werk zoude stellen: dat hy ondervonden had dat zodanig uytgaan hun maar diende om de kloostertucht te ontzenuwen: dat ze buiten het klooster gekomen zijnde, den tijd meest overbragten met gins en weer te loopen, te vreeten en te zuipen, te klappen en te lacghen enz. Maar hy voegt 'er by, dat zy den geest der eerste Monnikken niet en hadden. *Guilelmus* *e*, Abt van S. *Theodoricus*, houd 'er ook niet van dat de Monnikken in 't veld gaan werken; zeggende dat zulke werken maar dienen om de zinnen te verstrooyen, en den geest te verdooven. De bekende *Rupertus* *f* verklaart 'er zich insgelijks tegen: en meent ook niet dat S. *Benedictus* zodanigen arbeid, buiten het klooster en op het veld, voorgeschreven heeft. Daar zijn 'er evenwel *g* die den akkerbouw, en den arbeid op het veld, voor den besten en veiligsten arbeid der Monnikken houden: om dat de akker-

c S. Gregor. Dial. l. 1. c. 7.
d Tritkem. hom. 7.
e Ad Fratres de monte Dei cap. 22.
f Lib. 3. in Reg. S. Bened. cap 5.
g Nebridius a Mundelheim in Antiquario Monast. cp. 79.

bouw

bouw dient om de kost te winnen, 't welk eigentlijk het inzigt van den Regel is; en om dat 'er, als 'er maar geen ander volk omtrent arbeidt, minder gelegentheit is van gins en weer te loopen, en den tyd met praaten door te brengen. Doch ik meen dat dit verschil best uyt den tijd, en de omstandigheden der zaake, beslist kan worden. S. *Basilius*, in zijne breedere uytleggingen der kloosterlijke Regelen, aan 't 38 Hoofdstuk, houdt den akkerbouw in zich zelven voor goed: maar indien het dienen zou tot al te groot gewoel en geraas, of om de eenigheit der broederen te stooren, wil hy denzelven achtergelaaten hebben.

7. In het bouwen van een klooster moet 'er volgens geleerde Schryvers *h* acht gegeven worden op vier zaaken. 1. Dat de plaats, daar het getimmert zal worden, geen belet of grooten aanloop van Koningen, Vorsten, groote Heeren, Bisschoppen, enz. te verwachten hebbe; en vervolgens verre van de hoven afgelegen zy. S. *i Frodobertus* had zeer groote kennis met den grootsten Adel van zijn land. Des niet tegenstaande als hy een klooster zoude gaan bouwen, heeft hy van niemand een stuk lands daar toe willen eisschen: vreezende dat hy daar door gelegendheit aan den Adel zoude geeven, om het klooster als te koomen afloopen. Doch deze les is al lang vergeeten. Het tweede is, dat het klooster moet verre afgelegen zyn van zulke plaatzen, daar de menschen veel te kerke zouden konnen koomen: om dat zulks de rust der Monnikken zoude stooren. Sommige Monnikken, die noch in hun eersten yver waren, en een weerzin van den grooten toeloop der wereldsche menschen hadden, zijn om die reden niet gedient geweest met de mirakelen die in hunne kerke geschieden. Zoo schrijft *k Gaufridus* dat de Monnikken van Sarlat, om dat het lichaam van S. *Pardulfus* zoo veele mirakelen by hen deed, 't welke de menschen met duizenden naar het klooster deed koomen, een tegenzin van het lichaam kreegen. Zoo word 'er ook van eenen

h Hildemar. in Reg. S. Bened. Martene in eandem Regulam.
i pud Mabillon in sec. 2. Benedict.
k Gaufred. Chron. lib 1. in Appendice ad vitam S. Pardulphi sæc. 3.

S.

S. *l* *Spinulus* geschreven, dat hy zoo veele mirakelen deed, dat de Monnikken, om den ongelooffelijken toevloed der menschen, schier dag nochte nacht rust en hadden. De Abt *Hidulphus*, ziende de Monnikken door zulke verstrooitheden in hunne godtvruchtigheit ten achteren gaan: heeft den doodem *Spinulus* op de gehoorzaamheit geboden, met het doen van mirakelen uyt te scheiden. *Spinulus*, zoo de Kronijkschryver verhaalt, heeft gehoorzaamt, en is 'er mee uytgescheiden. Het zelfde, of omtrent het zelfde, verhaalt *m* *Bertrandus* van den heiligen Abt *Robertus*: dewelke ook te veele mirakelen naar den zin der yverige Monnikken deed, en dus de rust van 't klooster stoorde. Van den H. *n* *Stephanus*, eerste Abt van Grandmont, word ook geschreven dat 'er zoo veele mirakelen door zyn dood lichaam gedaan wierden; en daar door zoo veel volks dagelijks naar zijne grafstede quam geloopen; dat zyn nazaat *Petrus*, ziende dat al dat gewoel hinderlijk aan de Monnikken was, hem smeekte, ja gebood, met zijne mirakelen op te houden; onder bedreiginge dat hy anders zijne gebeente zoude opgraaven, en in het water werpen. En daar op heeft *Stephanus* voor eenigen tijd stil gezeten. Van S. *Bernardus*, en eenige andere Heiligen, word iet diergelijks verhaalt. Men ziet daar uyt hoe bekommerd dat de beste Monnikken voor hunne rust en eenzaamheit zyn geweest. Doch deze les is ook al in 't vergeet-boek geraakt.

Het derde, daar de Klooster-bouwers op letten moesten, was dat de plaats, daar het Klooster zoude staan, voorzien moest zijn van water of fonteinen, van Bosschen of Hoven, van een Molen, enz. op dat de Monnikken de gelegendheit zouden hebben om de kost met de handen te winnen. En daarom plagten de Benediktijnen, Cisterci-Monnikken, enz. geene Kloosters in de steden of op de dorpen te bouwen.

Het vierde was, dat 'er geen nieuw Klooster mogt getimmert worden, of daar moesten eerst genoegzaa-

l Dacherii Spicileg. t 3.

m De miracul. S. Roberti dist. 2. n. 8.

n Fremonus apud Bolland, Comment. prævio vitam S. Stephani §. 3. n. 23. & 26.

me

me inkomsten by der hand zijn om de Monnikken, zoo veele als 'er in woonen zouden, te onderhouden. De reden is, dat het gebrek van onderhoud gelegendheit geeft tot knorren en morren; en de Monnikken nootzaakt om de kost buiten het klooster, tot nadeel van hunne rust en eenzaamheit, te gaan opzoeken. Maar de gemelde Schryvers, dewelke dit aangemerkt hebben, voegen 'er by dat 'er zoo wel tegens den al te grooten overvloed der Kloosteren, als voor den nooddruft der zelven, gezorgt moet worden. Ook zyn 'er verscheidene Instelders van Orders en Abten geweest, dewelke geen al te groote inkomsten begeert hebben: want het is zeker en bekent, dat de rijkdom en overvloed menige Order tot de uiterste verslapping en ongeregeltheit gebragt hebben. Op het eerste deel van dezen Regel word noch tegenwoordig zeer wel gepast: maar het leste deel, van geen grooten rijkdom te begeeren, is ook al overlang uyt de mode geraakt.

Voor Landhoeven staat in 't Latyn *Grangiæ*, 't welk in die tyden doogaans voor Landhoeven en voor korenhuizen genomen wierd. Maar hier word door *Grangiæ* eigentlijk niet anders verstaan als de zoogenaamde cellen, (*Abbatiolæ*, *Obedientiæ*, *Prioratus*, *Grangiæ*, &c.) die de Monnikken ergens op hunne landgoederen hadden staan. Van deze Cellen hebben wy wijdloopig gehandelt in onze Aantekeningen op het eerste deel van het Duitsche *Batavia Sacra*. Deze cellen quamen hier van daan dat de Kloosters, die verscheide landgoederen op verscheide plaatzen hadden leggen, eenige weinige Monnikken derwaart schikten, om op de vruchten en landeryen te passen, het gewas in te oegsten, op de inkomsten te letten, enz. Die weinige Monnikken leefden daar by malkander naar den Regel zoo zy best konden; en stonden onder het Klooster, daar zy uyt gekomen waren. Maar somtijds wierden eenige Monnikken naar zulke kleine huyzen gezonden, om 'er eenzaamer te leeven, en zich des te beter met de goddelijke zaaken bezig te

, Wala, in ejus vita (sec. 4. Bened.) Adalardus
d) &c.
dicuntur a granis quæ ibi reponuntur Lind-

hou-

houden: en volgens het zeggen van *q Bonifacius* VIII. wierden 'er ten dien einde wel cellen gebouwt. Dan was 'er noch een derde reden, om de Monnikken naar zodanige cellen te zenden; te weeten als het klooster zelf, om de menigte der Monnikken, te klein begon te worden: dan stuurden zy, als zy eenige Nieuwelingen wilden aanneemen, een deel oude Monnikken naar de eene ofte de andere celle. Ook was 'er somwylen een vierde reden: want als de Oversten met den eenen of anderen Monnik geen raad en wisten, en de misdaad niet groot genoeg en was om hem zwaarder te kastijden, of als hy met de andere Monnikken over hoop lag, of als 'er twee partyen in 't klooster opreezen, en onderlinge verdeeltheden veroorzaakten, dan wierd zoo een ongemakkelijke, wrevelige, weerbarstige Monnik, zoo een warhoofd, zoo eene ongeruste party, somwylen naar de celle verzonden. Maar daar moeten zy het somwijlen zoo quaalijk niet gehad hebben: want men leest wel *r* dat de Monnikken krakeel in 't Klooster maakten, en oproer stichten; met dit inzigt, dat ze dan als oproerige menschen naar de celle gezonden zouden worden. Ja het gebeurde wel, te weeten onder het slechtste slag van Monnikken, dat *s* de eene of andere Monnik, weetende door 't eene of 't andere middel aan eenig geld te koomen, aan den Abt eenige penningen opschoot om zoo eene Celle te mogen oprechten, en 'er zijn leven lang voor Prior te mogen speelen. Ging het zoo grof niet toe, dat zoo eene plaats door geld gekocht wierd; zy wisten evenwel zoo een Priors-ampt, en niet alleen het Priorsampt maar ook de vryheit van daar onder een Prior te leeven, voor hun geheele leven te verkrijgen. En dewijl zy daar dan alle vryheit genooten, buiten het oog van den Abt waren, zich aan de klooster-tucht zoo niet gebonden achtten, hadden zy daar een vrolijk leven: zoo dat *Honorius* † III, en de Synode van

q Bonifac. VIII. de verbor. signif. cap. 3.

r Concil. Paris. anni 1212. part. 2. cap. 24. S. Gregor. VIII. lib 6. ep. 36.

s *Quicumque obedientias vel Ecclesiæ dispensationes pretio adepti sunt &c.*

† Honor. III. in statuto anni 1238.

Jork

Jork, zulke Priors-ampten, en buitenwooningen, te weeten voor iemands geheele leven, verbieden moesten. Ja al hadden zy zodanig een verlof van den Abt niet verkreegen, zy namen het maar van zich zelven; ik spreek al wederom van zulke Kloosters en tijden, alwaar en wanneer de kloostertucht vervallen lag. Zoo getuigt *Stephanus* ‡ Bisschop van Doornik, „Dat „de Monnikken in die plaatzen van gehoorzaamheit „zonder gehoorzaamheit leefden (*per Obedientias inobe-* „*dienter vivunt:*) dat ze den Abt, als hy hen t'huis ont- „bood, maar lieten t'huis ontbieden, en den eenen brief „op den anderen schrijven, zonder hem eens te ant- „woorden: dat ze naar zijne bestraffingen niet en vraag- „den, en naar zijne berispingen niet wilden luisteren, enz. Dat ze zich in 't volle bezit van de Cellen hielden; dewelke niet voor de dood van de daar in woonende Monnikken weder tot het Klooster keerden.

9. Men leest dikwils dat de erfgenaamen van groote Heeren, die eenige merkelijke goederen en landeryen aan Kloosters of Kerken vereert hadden, naderhand groot spel gemaakt, en zulke Kloosters of Kerken in een geduurige onrust gehouden hebben. En daarom hebben sommige Stichters van Kloosters, als de voornoemde *Frodobertus*, geene Kloosters willen stichten op vereerde landeryen van byzondere Heeren.

10. Deze quaal, of zucht tot heerschappy, is in de kloosters dikwils zeer gemeen. Word iemand, die het meende te verdienen, op zijnen tijd geen Prior, aanstonds zal hy oordeelen, zegt de H. * *Bernardus*, „dat zyn Abt een wrok tegen hem heeft, of dat hy „in zijne keur bedrogen is geweest. Ik zie het, zegt „dezelve † *Bernardus*, en ik zucht 'er over, dat som- „migen, na dat ze de grootsheden der wereld verzaakt „hebben, in de schole der ootmoedigheit noch ho- „vaardiger worden; dat ze den kop, onder de vleu- „gelen van eenen zachtmoedigen en ootmoedigen „Meester, noch moediger opsteeken; en dat ze on- „verduldiger worden in 't klooster, als ze in de we- „reld geweest zouden zyn. Dat noch erger is, veele „die zekerlyk in de wereld verachtelijk zouden ge-

‡ Stephan. Tornaf. ep. 114.
* Bernard. de Grad. Humil. p. 16.
† Idem Homil. 4. super Missus est.

„weeft zyn, willen niet veracht worden in het hu „van Godt. Want, dewijl zy geen kans en zage „om in de wereld ge-eert te worden, daar meer ar „dere menschen dezelfde eer betrachten, zoeken zy te „minste ge-eert te worden, daar ieder een de ee „versmaadt.

11. Dit uytschryven van boeken is voordezen, ee de Drukkonst gevonden was, in de kloosters zee gemeen geweest. Zoo schryft *Sulpitius Severus* x dat 'er in S. *Maartens* klooster geen andere kunst beoeffent wierd als het uytschryven van boeken. *Guigo* y, Prior van de Karthuizers, zegt dat het uytschryven van boeken voornamentlijk het werk van de Karthuizers was, om dat zy altyd opgesloten leefden. En daarom zegt *Guigo* z II, dat de Karthuyzers alle de nieuwe Monnikken, die in hunne Order quamen, leerden schryven. *Cassiodorus*, schryvende aan zyne Monnikken †, prijst hun het uytschryven der boeken boven alle andere werken aan. Ja *Tritbemius*, in een byzonder boekje dat hy daar over geschreven heeft, heeft dit uytschryven, zelfs na het uytvinden van de Drukkunst, aan zijne Monnikken zeer ernstig aanbevolen. Dit Schryven der Monnikken vindt men op a ontelbaare plaatzen vermeld. En b op dat ze in deze bezigheit niet gestoort zouden worden, en in 't schryven door 't gewoel van de andere Monnikken niet zouden missen, was 'er een plaats, verre van 't gewoel, voor zulke schryvers gemaakt: daar niemand behalven de schryvers mogt inkoomen, als de Abt, de Prior, de Onder-prior, enz. Maar voornamentlyk wierden de kinderen, dewelke van ouds ook in de kloosters aangenomen wierden, en de jonge Monnikken, to dit uytschryven van boeken gebruikt. Dit getuig *Severus* * *Sulpitius* op de aangehaalde plaats. Het zel

x Sulpit. Sever. in vita S. Mart. c. 7.

y De Quadripartito exercitio Cellæ cap. 36.

z Guigo II in statut. cap. 28. §. 4.

† De instit. divin. script cap. 30.

a Aquisgran. Ann. 789. c. 70 & lib. 1. Capitul. cap. 6 Ekheardus de Casib. S. Galli c. 11. Chron. S. Benigni divio Vide Haeften. disquis. Mon tract. 3. disq. 4.

b Liber Ordinis S. Victor. c. 19.

* In vita S. Martini ibid.

ve vindt men by *Odoricus* c *Vitalis*. *Hy timmerde met eigen handen*, zegt hy, *de schryf kamers voor de kinderen en ongestudeerde Monnikken: en hy deed hen dagelijks hunne taak opbrengen. Herimannus* d, spreekende van S. *Maartens* Abdye te Doornik, getuigt ook dat 'er dagelyks 12 jonge Monnikken zeer naarstig, kunstig, en zonder een woord te spreeken, zaten en schreven. Men kan wel denken dat 'er door zodaanig schrijven van een deel jongens, of ten minste van aankomende Monnikken die noch geene kennis van zaaken hadden, een groot getal fouten in de boeken ingesloopen is. Men hoeft het ook niet te denken, of uyt het gezeide te besluiten: *Johan* e *Gerson* getuigt het opentlyk, en heeft 'er de proeven van gehad. De plaats, om dat het een gewigtige stoffe is, mag wel geheel vertaalt worden: en om die gewigtigheit der stoffe wil ik hoopen dat de Leezer de wijdloopigheit van deze Aantekeninge ten beste zal neemen.

Dit zyn dan de woorden van den yverigen *Gerson*: „Hoe veele Schryvers heeft onze eeuw voortgebragt, „welkers uytgeschrevene boeken zodanig van fouten „krielden, dat het nutter waar geweest geene als „zodanige boeken, met ongeschikte letteren, en die „zonder regel, zonder zin, en zonder order waren, „den menschen voor te dienen; het welke zoo verre „ging dat ze voor den maaker der boeken zelf, of „voor den voorzegger, hoe oplettend dat ze nage„zien wierden, onverstaanbaar waren. En daarom „glooven sommigen dat dit geen kleine schade aan „de letteroeffeningen, en aan de Hooge Scholen van „onzen tyd, veroorzaakt heeft, dat ieder een, zonder „beproeft ja zonder eens gekent te zyn, aangenomen „wierd om voorschriften, die hun dan noch onver„betert gegeven wierden, uyt te schryven. Hoe kon „het dan anders zyn of daar moesten noch meer fou„ten op volgen, als by dit alles quam de onoplettend„heit of de onwetendheit der uytschrijveren? Indien „'er Toenzienders in de handwerken aangestelt wor„den, op dat 'er in de handwerken, als in het Laa„ken-bereiden, in het Brood-bakken, in het Messen

c Odoricus Vital. lib. 3. p. 485.

d De Restaurat. S. Martini Tornac. c. 79.

e Gerson de laude Scriptor. consid. 6.

„ maaken, en in diergelyke dingen, geen bedrog ge-
„ pleegt zoude worden; wie zal het konnen verdraa-
„ gen dat 'er geen opzigt is op het allerkostelijkste
„ werk, om de vordere bederving van dat werk te ver-
„ hoeden? By de Heilige Vaders wierd eertijds keur
„ gehouden in het aanneemen van Schrijvers: en de on-
„ geleerden wierden doorgaans zoo niet aangenomen:
„ en alles, tot de stippen en tuttels toe die een groot
„ licht aan de Leezers geeven, wierd nauwkeurig na-
„ gezien." Doch dit was geen nieuwe plaag voor de geleerden. De ouden zelf hebben daar over geklaagt: *Cicero* f vond de Latynsche boeken zoo vol van fouten, dat hy 'er niet zag uyt te koomen; en dat hy niet wist waar hy zich keeren of wenden zouw. Diergelijke klagten zyn by g *Quintilianus*, h *Palladius*, S. i *Hieronymus*, en meer anderen ook te vinden. Maar in de volgende eeuwen, als jongens en ongestudeerde persoonen aan het schryven gezet wierden, zal 't 'er zekerlijk niet opgebetert zijn: gelijk wy reeds uyt de klagten van *Johan Gerson* verstaan hebben.

Hier uyt blijkt dan dat veele geschrevene boeken, of handschriften, die voor het uytvinden van de drukkunst geschreven zyn, van fouten moeten grimmelen: en dat 'er op een groot getal van zulke boeken, in veele gevallen, niet aangegaan kan worden. Zoo men hier noch by voegt het verdichten van valsche stukken of brieven, daar elders van gesproken is, zoo zullen de oude handschriften by sommige oordeelkundigen veel te lijden krijgen. Maar zal men daarom alle oude handschriften verwerpen; en hun nergens in geloof mogen geeven? Of zal men zeggen; daar zyn 'er veele die niet en deugen, en misschien eenige daar eigentlyk niet op te zeggen zoude vallen: maar wie zal ons de goede van de quaaden leeren onderscheiden? En daar op is het eene, hoewel het beste, niet beter te betrouwen als het andere. Zoo zouw iemand konnen spreeken. Doch dit waar, om een kleinder ongemak te vermijden, in een veel grooter gevallen. Want zyn alle de handschriften te verwerpen, zoo zouden alle de boeken, die zekerlijk na eenige handschrif-

f In Epist. ad Atticum. g Lib. 1. cap. 9.
h In præfat. ad lib. de instit.
i S. Hieron. ep. 135. Item in cap. 40 Ezech.

ten gedrukt zyn, verworpen moeten worden. Zoo moet dan ook aangemerkt worden dat 'er zekerlyk goede handschriften zyn ; en dat veele Kloosters en Oversten van Geestelijke Vergaderingen groote vlijt aangewendt hebben, ten einde de boeken op het allernauwkeurigste, en met zoo weinige fouten als het mogelijk was, zouden uytgeschreven worden. Daar waren k Abten, die de beste en vermaardste uytschryvers opzochten, en uyt afgelegene landen deeden koomen, om de boeken die hun dienstig waren uyt te schryven. De Kervergadering van Aken l, van 't jaar 789, wilde de voornaamste, nootzakelijkste, en beste boeken niet uytgeschreven hebben als van volwassene menschen, die het met alle oplettendheit moesten doen ; en heeft daar over ook een dekreet gemaakt. Ja 't gene door de jonger Monnikken uytgeschreven was, wierd, volgens den doorgeleerden *Sirmondus* m, doorgaans van de oude en wel gestudeerde Monnikken nagezien, de fouten verbetert, de oude handschriften tegen malkander vergeleeken, enz. *Sirmondus* bewijst zijn zeggen, om meer andere bewijsredenen daar te laaten, uyt het voorbeeld van *Cassiodorus* en van *Petrus Damianus*, die groote moeite aangewendt hebben om onvervalschte en goede boeken in hunne kloosters te krygen ; die zy, om zeker te gaan, zelf uytschreven ; of door geoeffende en ervarene mannen lieten uytschrijven. S. n *Anselmus* bleef halve nachten opzitten, om de fouten der geschrevene boeken na te zien en te verbeteren. o S. *Augustinus*, om wat hooger te klimmen, besteede ook een deel van den nacht om boeken uyt te schrijven, of de fouten der uytgeschrevene boeken te veranderen.

Zoo kan men dan niet zeggen dat alle oude handschriften door onwetende menschen uytgeschreven zijn. *Beda*, *Radbertus*, *Rabanus Maurus*, en ontelbaare andere Monnikken, als S *Fulgentius*, S. *Lucianus*, de vermaarde Monnik *Plato*, *Theophanes* enz. zyn uytschryvers van boeken geweest.

k Vide vitas Abbatum S. Albani. l cap. 70.
m Sirmond. contra P. Aurel.
n Vita S Anselmi lib. 1. c. 8.
o Possidius in ejus Vita.

Zelfs moeten de boeken, die door jonger Monnikken uytgeschreven waren, ten eerste zoo niet met den nek aangezien, en als bedorve boeken van de hand gewezen worden. Want voor eerst, gelijk gezegt is, wierden die boeken door ervarene mannen nagezien: ten tweede, al waren die uytschryvers onkundig in de zaaken, en in de taale der boeken zelf, daarom waren zy de slechtste uytschryvers niet. Zy wierden in die kunst geoeffent, konden by uytneemendheit leezen, wisten op de tusschen-snydingen der zinnen te letten; maakten al hun werk van het schryven. Onze Letterzetters, die zoo wat Latyn geleert hebben, zijn daarom de beste Letterzetters niet: en wy zien dikwils dat Zetters, die geen een woord in de Latynsche taale verstaan, de gauwste in het zetten zyn. En gelyk de gezette letters nu nagezien worden, zoo wierd het geschrift voor dezen ook nagezien: en dus konden de fouten byna even ligt in de geschrevene, als nu in de gedrukte boeken, gemijdt worden. Van dit nazien hebben wy al beginnen te spreeken. De zaak verdient wel dat wy 'er noch een voorbeeld van aanhaalen. In *p* zeker handschrift, berustende in de Boekerye van S. *Emmerammus* Abdye te Regensburg, staat het volgende aangetekend: *Dit boek*, te weeten het Traktaat van S. *Augustinus* over den Brief van S. *Johannes*, *heb ik Baturicus Bisschop van Frankfort, tot een hulpmiddel voor myne ziele, laaten uytschryven. Het is in 7 dagen uytgeschreven; en op den 8 dag, in dezelfde plaatze nagezien en verbetert; in 't 7 jaar van mijne Bisschoppelyke regeeringe; en in 't jaar* MCCCXXIII. *na de Menschwording des Heere. Het is uytgeschreven door* Ellinkhardus *en* Dignus: *en* Hildoinus *gaf de spelling op.* En *q* gelijk 'er vermetele uytschryvers waren, die het geen zy niet konden vatten naar hun eigen begrip veranderden, en dus de beste boeken bedierven; zoo waren 'er ook genoeg, die de handen der uytschryveren *r* beteugelden; en hen de wetten der uytschryvinge voorschreven: of de uytschryvers zelf hadden bescheidenheits en achterdogts genoeg, om in hunne twyfelingen van geleerder luiden raad te vraagen. Een zekere *Paulus*,

p Ap. Mabill. supplem. de Re Diplom. l. 2. c. 13.

q Vide S. Hieron. in cap. 40 Ezech. *r* Alcuin. poem. 12. b.

die

die de brieven van *Gregorius* den Grooten uytschreef, durfde de vryheit niet gebruiken van 'er een woord in te veranderen, hoewel dat hy 'er wel fouten in ontdekte: maar dan stelde hy 'er een *zeta* by. Want dient noch geweeten dat de uytschrijvers veelerhande tekenen hadden, om aan te wijzen dat de zin duister of onverstaanbaar was; of dat 'er eenige woorden ontbraken; of dat 'er te veel waren. En dit is wederom een teken van hunne oplettendheit: en dat 'er, ten minste by veele Monnikken, groote zorg en omzigtigheit gebruikt wierd in het uytschrijven van boeken.

De gemeenste en voornaamste van zodanige tekenen staan by *du Cange*, omtrent het einde van zijn Griekfch Woordenboek, uytgedrukt. Het eerste was een *, of een sterretje, en betekende dat 'er eenige woorden ontbraken. Het tweede was een — of een streepje; beduidende dat 'er te veel waren. Het derde wierd *Chrismon* genoemt; zijnde de naam van den Heere *Christus*, door malkander getrokken: en was een teken van woorden die niet achtergelaaten en niet vergeeten, maar behouden, en in acht genomen moesten worden.

Om noch een blijk van de zorgvuldigheit der ouden, om de handschriften van alle fouten te bewaaren, by te brengen, zal ik hier het voorbeeld van Keizer *Justiniaan* met korte woorden vermelden. *s* Hy had het Burgerlyke Recht met alle mogelyke zorge van alle fouten gezuivert, en op eene nette order gebragt. Maar op dat de wetten niet wederom door menige fouten bedorven zouden worden, heeft hy order gestelt dat alle voornaame en deftige steden een afschrift van alle de Wetten, zoo echt, en zoo naarstig nagezien, en van alle fouten gezuivert, als immers mogelyk was, op hun stadhuis zouden hebben te bewaaren. Quam 'er dan door het uytschryven eenige verandering in de byzondere Wetboeken; men had die eerste en als oorspronkelyke Boeken maar na te zien. Onder anderen was 'er een te Pisa, 't welke ten hoogste vermaard was; en daar de beruchte *Accursius*, als hy over den zin der woorden twyfelde, zijnen toevlugt altyd plagt toe te neemen. Het wierd

s Angelus Politian. Epistol. lib. 10. Epist. ad Marquard. Breissatium.

door de wandeling genoemt *Littera Pisana*: maar als die van Florence Pisa bemagtigt hadden, hebben zy dat Wetboek, als hun allerkostelijken buit, naar Florence gevoert; daar het op het stadhuis als een Heiligdom word bewaart. De Majestraat der stede, en eenige Monnikken, hebben 'er het opzigt op: en 't word noit te voorschijn gebragt als in eene zeer gewigtige zaak. En dan mag het noch niet geschieden, als met brandende toortzen; terwyle dat de gemelde Majestraatspersoonen en Monnikken met bloote hoofden, en met eene uyterste eerbiedigheit, die staatzie bywoonen.

Uyt dit alles zal een bescheiden Leezer besluiten, dat het gemelde uytschryven dikwils met groote achteloosheit, en met weinig achterdogt, is geschiedt; dat 'er veele handschriften zijn, en moeten zijn, die van fouten krielen; enz. maar dat 'er van de andere kant ook handschriften genoeg zyn, die voor gaave en zuivere afschriften gehouden moeten worden; en al zoo vry van fouten zyn, als menige boeken dewelke met eene gemeene oplettendheit zyn gedrukt. Wat nu die zwaarigheit belangt, dat men evenwel, in zoo eene menigte van bedorvene handschriften, geene zekerheit zou konnen hebben of men op een zeker handschrift staat mag maaken of niet; daar omtrent koomt de oordeelkunde te pas; waar aan wy hier niet zullen tarnen. Een groote ervarendheit in het leezen van oude handschriften, de vergelijking van veele handschriften tegen malkander, enz. konnen hier een groot licht geeven.

11 Evenwel worden de byzondere vriendschappen, zoo van den overste jegens iemand zijner onderhoorige Monnikken als van de Monnikken onder malkander, door de Meesters van 't geestelijk leven niet goedgekeurt. Wat de eerste belangt, te weeten de betooningen van byzondere genegendheden aan de onderhorige Monnikken, die worden wel uytdrukkelijk in den Regel van S. *t* *Benedictus* verboden. Deze betuigingen van eene byzondere vriendschap is volgens de H. *u* *Theresa* eene pest in de Prelaaten; de fontein en oorsprong van ontelbaare onheilen; de

t Cap. 2.

u Theresa lib. de vin. perf. cap. 4.

deur

deur der nydigheit, de brandstoffe van krakeelen onder de broeders; dewelke niet konnende lyden dat iemand, die dikwils op verre na de beste niet en is, boven hen gestelt word, t' zamen spannen, en den Abt, daar zy maar konnen, spyt aandoen. Daarom begeerde *w* *Ferreolus* ook niet dat iemand zoo gemeenzaam wierd met den Abt, dat hy iets met grooter vrymoedigheit zoude durven onderneemen als iemand anders.

De tweede byzondere vriendschappen, te weeten tusschen Monnikken en Monnikken, zyn altyd ook afgekeurt geweest. S. *x* *Basilius* getuigt dat zulke vriendschappen tegen de liefde stryden: en hy wil den Monnikken, die een anderen Monnik om dat hy zyn vleesschelijke Broeder of bloedverwant, of goede kennis is, meer bemint, of grooter vriendschap toont, als hy de andere Monnikken bemint, daar over gekastydt hebben. Op eene andere plaats zegt hy *y* dat zulke byzondere vriendschappen tegen de gerechtigheit stryden; dat 'er argwaanen en nydigheden uyt voortkoomen, enz. S. *Dorotheus* is 'er niet gunstiger voor als S. *Basilius*. S. *a* *Cæsarius* spreekt 'er zoo schrikkelijk van dat menig Leezer daar over verstelt zoude staan; zeggende dat eene al te groote gemeenzaamheit onder de Kloosternonnen nergens toe dient als om bederfenis te zaayen; zonden en gebreken voort te brengen; op begeerlijkheden te doelen; schanden of schandelijke werken voor den dag te brengen, razerny op te maaken; dolligheit aan den dans te helpen; dartelheit uyt te vinden; baldaadigheit te koesteren; menig mensch tot den val te brengen enz. *Petrus* *b* *Blesensis*, *c* *Cassianus*, S. *d* *Laurentius* *Justinianus*, en meer anderen, zyn niet minder tegen die byzondere vriendschappen ingenomen geweest.

w Ferreolus in Reg. cap. 37.
x S. Basil. Serm 1. de Instit. Monach.
y Serm. 2. de Instit. Mon.
a In exhortat. ad Soror. Cæsarium in Append. ad Cod. Regular. p. 73.
b Petr. Blesensis lib. de amicitia c. 4.
c Cassian. Collat. 16. cap. 28.
d Libro de Disciplina &c. cap. 22.

13. Hier is het laatste Olyzel dan bedient aan iemand, die wel te passe was, en van geen ongemak en klaagde: en dat, om dat hy door eene openbaaring verwittigt was van zijne aanstaande dood. Iet diergelijks word 'er e verhaalt van eene *Odilia*, Graaf *Hermans* dochter; dewelke gewaarschouwt zijnde dat ze 's anderen daags zoude sterven, zich ook het laatste Olyzel heeft laaten geeven. By de Grieken is het volgens het verhaal van *Leo Allatius* f, zeer gemeen dat het laatste Olyzel bedient word aan gezonde menschen. En *Arcudius* g schryft dat 'er veele Grieken, gezond en wel te pas zynde, zich op Witten Donderdag met het laatste Olyzel laaten bestryken, zonder alvorens gebiecht te hebben.

Doch dit is in de Latijnsche kerke noit gebruikelijk geweest: maar daar tegen plagt men ook zoo lang met het laatste Olyzel niet te wachten, als tegenwoordig word gedaan; dat is, tot dat geoordeelt word dat 'er de zieke niet van zal opkoomen. Dit kan door verscheide bewys redenen getoont worden, waar van wy 'er maar twee zullen bybrengen. De eerste is, dat het laatste Olyzel op veele plaatzen seven dagen achter malkander bedient is geweest. Dit blijkt uyt een groot getal van oude Ritueelen, welker uyttrekzels by *Edmundus* h *Martene* vertoont worden. Ook blijkt het uyt het leven van S. i *Rembertus*, Bisschop van Hamburg, 't welke door deszelfs tydgenoot is beschreven. De tweede bewys reden is dat de zieken zelf naar de kerk plagten te gaan; en daar, 't zy zittende 't zy knielende, bestreeken te worden: een teken dat ze niet ten uyterste krank zyn geweest. Dus heeft S. k *Oswaldus*, Bisschop van Vigorne, in zyn kerkje het H. Olyzel ontvangen. In de oude ordonantzien van de Gilbertinessen l staat onder andere: *Dat 'er eene plaats in haare kerke, of in haar ziekhuis,*

e Hugo Flavin. in Chron. virdim. p. 167.
f De Consens. Eccles. &c. lib. 3. c. 16.
g Arcudius lib. 5. cap. 4.
h Martene de Extrem. unctione &c.
i Seculo IV. Bened.
k In vita S. Oswaldi.
l Monast. Anglic. t. 2. p. 77.

toe-

toegestelt worde, daar zy het laatste Olyzel mogen ontfangen. En *Goar* [m] getuigt dat dit noch tegenwoordig gebruikelijk is onder de Grieken. S. *Cæsarius*, Bisschop van Arles, geeft in een [n] van zyne Sermoenen duidelijk te kennen dat dit gebruik zeer gemeen was in zynen tyd. Dat het met geboge knien ontvangen wierd, blijkt uyt verscheide Ritueelen, die by den gemelden *Edmundus* [o] *Martene* aangehaalt worden.

16. *Een vry en ryk persoon.* *J. B. Gramaye* heeft ergens aangemerkt, hoewel ik de plaats nu niet kan vinden, dat men in de middelste eeuwen, in het opstellen van gifte-brieven, altyd bezorgt was om de hoedanigheit van vry persoon by den naam van den geever uyt te drukken; om dat de slaven en slaaffachlijke persoonen geene magt hadden om eenige vaste goederen weg te geeven.

17. Voor 't *Hartogs huys* staat in 't Latyn, *Ducis salam:* maar dat *sala*, volgens het Latyn der middelste eeuwen, een huys betekende, is zeker; en staat by *du Cange* [z] wijdloopig bewezen. En nu noch worden de adelijke huyzen, zoo als hy getuigt, in Gasconie niet anders genoemt als *salæ*. Tegenwoordig word saal, gelijk bekent is, voor een zeker gedeelte van 't huys genomen. Over de afkomste van dezen naam, indien het iemand der moeite waardig acht, kan *Goropius Becanus* nagezien worden.

[m] Goar ad Euchol og. Græc.
[n] In Appendice August. novæ edit. Serm. 279.
[o] De Extr. unct. art. 2.
[z] In Glossar. Lat. v. Sala.

VEEN,

Is een dorp beoosten de Maas, onder het gebied van Heusden; hebbende den zelfden naam met de van Veenen, die uyt de van Heusdens gesproten waren. De kerk van dit dorp is in 't jaar 1564 door de Geldersche afgebrand. *Veen, hoe en waar gelegen.*

Uyt

Uyt dit dorp was afkomstig Johan van Hoevel; dewelke een rijk koopman zijnde door den Keizer Ridder wierd geslagen / en zelfs eene plaats onder zijne Raadsheeren kreeg: hy heeft zijne dagen te Keulen ge-eindigt.

W Y K,

Wyk, hoe gelegen? Ook een dorp in de zelfde streek / benoorden het Veen en beoosten de Maas gelegen / is eene Heerlijkheit / dewelke in 't jaar 1458 door Philips van Borgonje met verscheide vrijdommen van tollen / onderstanden / lasten / en schattingen / is begiftigt: welke vrijdommen door Karel, Aartshartog van Oostenrijk / in 't jaar 1515 zijn bevestigt / en door een vonnis van 't Hollandsche Hof wederom zijn bekrachtigt in 't jaar 1553. Tegenwoordig is het een leen der Graaffelijkheit van Holland / hebbende veele leenroerige goederen / en met verscheidene huizen en sloten van Edel-luiden praalende. Hier van daan heeft de breedste straat den naam gekreegen van de Ridderstraat; dewelke in de brieven van den Have van Holland de Burgstraat word genoemt. Onder deze sloten munten Kronenburg / Wykenstein / en Eykenstein voornamentlijk uyt. Behalven 't Huis op den Berg / aldus genaamd om dat het volgens eene oude overlevering tegens het overstroomen van de Maas / die ten dien tijde noch (1) onbedijkt was / op een (2) heuvel was gebouwt / zijn 'er naderhand noch andere huizen by getimmert; dewelke den naam van Wijk gekreegen hebben van het Nederduytsche woord wijken; door dien dat ze / om het over-

deszelfs vrydommen.

stroo-

stroomen van de Maas te ontwijken / op eenverhevde plaats gebouwt waren.

By Jakob [a] Oudenhove staat een lange lijst van de genen/die zedert het jaar 1403. de heerlijkheit van dit ambacht te leen bezeeten hebben. Onder deze Heeren staat op het jaar 1460 vermeld — *Heeren van Wyk.*

Heer Petrus van Damme, Abt van O. L. Vrouwe Klooster te Middelburg die de heerlijkheit bezat door de overgifte van Dirk Spiering van Welle, Willems zoon. Op het jaar 1561 staat als Heer van Wijk aangetekend

Meester Nicolaus a Castro, als de eerste Bisschop van Middelburg; zijnde Heer der gemelde plaatze geworden door het afsterven van Matthias van Heeswyk. Naderhand is de heerlijkheit van dit ambacht aan de Graaffelijkheit van Holland vervallen.

Onder de kerk [b] van Wijk / zijnde de Moederkerk van de andere dorpen die insgelijks tegen het overloopen van de Maas op een verhevde plaats zijn gebouwt / heeft de kerk van Malst al van ouds als onder haare Parochikerke gestaan.

Van [c] ouds hebben 'er ook Templieren te Wijk gewoont. Als dezelve in 't jaar 1313 op eenen nacht omgebragt wierden; is 'er een/ zoo als 'er vertelt word / den moord door behendigheit ontkomen. — *Templiers te Wyk.*

[d] Zy hadden daar een schoone / ruime / en prachtige woonplaats; dewelke 't Munnikkenhof wierd genoemt. De poort/zijnde een groot en deftig werk / heeft 'er noch tot onzen tijd toe gestaan. Door dezelve ging men in een fraaje

a Oudenhove pag. 21. 22. b Idem pag. 20. c Idem pag. 27. d Idem p. 27.

en

en wijde galdery / en door de galdery in 't Klooster; wiens verballen muurwerk even voor de geloofs-beroerten noch wierd gezien.

AANTEKENINGEN.

1. Dat de Maas, zoo wel als de Rhyn, zoo lang onbedykt zou gebleven zyn, kan de geleerde e *Douza* zich zelven niet wys maaken. Wy hebben daar al van gesproken in onze Aantekeningen op *Batavia Sacra*: en wy willen wel bekennen dat wy het, indien het op een party kiezen ging, met *Douza* zouden houden.

2. Dat'er evenwel huizen op verheve plaatzen getimmert zyn, en dat zulks ook tegen het inbreeken der rivieren is geschiedt, willen wy niet ontkennen. Daar zyn noch tegenwoordig bedijkte plaatzen, als by voorbeeld het eiland Noordstrand, daar de huizen evenwel tot meerder verzekering op hooge werven zyn gebouwt. Maar men had van ouds noch een ander inzigt in de huizen zoo hoog te timmeren: 't welke door *Johannes de Collemedio* f, in 't leven van den zaligen *Johannes* Bisschop van Terroane word beschreven. *Alle de rijke luiden*, zegt hy, *en de Edelen van deze landen hadden voor eene gewoonte, om dat zy doorgaans in groote vyandschappen en in 't midden van moorden leefden, dat zy, om des te veiliger tegen hunne vyanden te zyn, en om huns gelijken des te beter te overwinnen en de minstvermogende beter naar hun zin te drukken, een werf van aarde, zoo hoog als mogelijk was, lieten opwerpen; een zeer wijde en diepe graft daar rondom lieten delven; den top van de werf met eene borstweeringe van zeer styve planken, in de plaatze van een muur, omringden; en zoo veele torens als doenlijk was in de rondte deeden zetten. Binnen die borstweering wierd dan een huis of kasteel gebouwt enz.*

e Dousa Annal. Holl. l. 6.
f Cap. 6. num. 25. apud Du Cange v. mota.

AAL-

AALBURG.

g Dit dorp/behoorende onder het gebied van Heusden / en leggende benoorden Wijk en beoosten de Maas / is waarschijnlijk door de Deenen aldus genoemt geweest naar Aalburg/ eene vermaarde plaats in die Noordsche landen. (1) Ook kan het dien naam gekreegen hebben van de familie van Aalburg, dewelke van ouds vermaard is geweest / en gesproten was uyt de van Heusdens; gelijk het wapen / op 't welke een rad afgebeeld staat / schijnt uyt te wijzen. Uyt dit geslagt van de Aalburgen hebben 'er twee geleeft onder den Bisschop van Utrecht Bernulphus. De eerste / te weeten Uffardus van Aelburgh, staat vermeld op het jaar 1028. Van den tweeden / Eppo van Alburch, word op het jaar 1031 gewag gemaakt. Daar na vindt men noch een Truteke van Aalburg vermeldt. Daar is eene oude overlevering dat de kerk van het dorp / dewelke zeer oud is / gebouwt zoude zijn door S. Willibrordus, en dat hy het geloof daar ook verkundigt zoude hebben. Aalburg, waar gelegen. Kerk aldaar. Het geloof aldaar gepreekt.

Willem II, Graaf van Holland en Roomsch Koning / heeft in 't jaar 1200 aan den Abt van S. Trudo verleent het Advokaatschap over de goederen en ingezetenen van S. Trudoos kerke in het dorp Aalburg/ en in de andere dorpen daar onder behoorende. Een Advokaat / of Onder-akvokaat / was volgens Miræus een Beschermer der kerke te zeggen: en zoo een Advokaatschap wierd over veele

g Oudenhove p. 22.

eeu-

eeuwen voor eene groote en aanzienlijke waardigheit gehouden.

AANTEKENING.

1. *Alting* geeft aan dit dorp den naam van Aalberg, Alburg, 't welke vermeld staat in de zeven pachthoven die Keizer *Arnulfus* aan den Grave *Gerolfus* vereerde, meent hy dat genomen moet worden voor Altena, even buiten Delft. Alburg, indien men die lezing behoude, zoude eene oude burg betekenen: maar indien men, met het verplaatzen van eene letter, Albruch wilde leezen, zoude het een oude broek of oud broekland te zeggen zyn.

MEEUWEN,

Meeuwen. Een dorp en heerlijkheit / leggende onder Heusden / staat onder 't zelve gerecht met Etten. Wanneer Johan van Drongelen, na dat hy zijn recht op Heusden aan den Graaf van Holland overgedaan had / Etten en Meeuwen tot een wedergift van hem had bekomen / heeft hy een kasteel onder Meeuwen gebouwt. Dit kasteel heeft hy den 16 van April 1355 aan den voornoemden Grave opgedragen / en 't zelve aanstonds daar op tot een erfleen wederom gekreegen. In 't jaar 1644 / op den 3 van November / is de wel-edele Heer Philips van Leefdaal, Jakobs zoon / in 't bezit zoo wel van het slot als van de heerlijkheit gestelt.

De Heeren van Etten en Meeuwen hebben voorhene Drongelen ook bezeten; 't welk eene heerlijkheit in dezelfde streek is; en in 't jaar 1567 door hen is verkocht. Onder Drongelen / aan de oude Maas / doch op den Brabantschen

zyn bodem lag ook het sterke en mooye slot Ansoye; 't welk de Hartog van Braband/ als hy Heusden en des zelfs gebied in bezit genomen had/ heeft laaten bouwen.

ETEN.

Zoo is dan Eten en Meeuwen t'zamen een Drossaerts-ampt: en is/ zoo wel als Meeuwen/ van Drongelen gescheiden in 't jaar 1567: wanneer Drongelen door Heer Johan Milling by uitersten wille gemaakt is aan des zelfs weduwe Maria van Hargen. Het is gelegen buiten den zoogenoemden Mostertdyk; hebbende ten oosten Genderen/ ten westen Dussen; ten zuiden de Oude Maas; ten noorden Babylonien-broek. Etten.

De Heer en Meester Hendrik Christiaansz. van Gestel, Pastoor te Etten/ is de eerste Deken van Heusden en 't Heusdensch gebied geweest: en als zodaanig aangestelt in 't jaar 1571. Pastoor.

BABYLONIEN-BROEK.

By verkorting Broek/ word van W. Heda op zyn Latynsch Babylonia genoemt. Doch die Schryver vergist zich met Babylonia voor Aalburg te neemen: want dat is een ander dorp; hoewel ook onder Heusdens gebied gelegen. Dit Babylonien-broek/ een dorp van Nederheusden/ is gelegen aan de oostzyde van Gender/ aan de westzyde van Dusse/ aan de noordzyde van 't land van Altena/ en aan de zuidzyde van de oude Maas. Babylonien-broek.

DOVEREN,

Doveren.

Ook een dorp onder 't gebied van Heusden / ten noorden van Gender gelegen / zal dien naam zoo wel als Doubres in Engeland van de Deenen gekreegen hebben.

GENDEREN.

Genderen een aanzienlijk dorp.

Genderen / een aanzienlijk dorp onder Heusdens gebied / voerende den zelfden naam met zeker adelijk geslagt / was volgens een oude overlevering geschikt om 'er een stad van te maaken. Dit schijnt uyt de rechte en breede straaten / op eene wijde plaats uytkoomende / welke plaats tot een groot marktveld kan dienen / bevestigt te worden.

Johan Andelius, Pastoor van Genderen / heeft het zaad van den nieuwen Godsdienst te Heusden * gezaait.

* Mart. Schook de Can. Ultraj. p. 490.

HET

HET DEKENSCHAP VAN DE VELUWE,

behoorende onder het Aartsdiakenschap van S. Pieters Kerke te Utrecht.

RHENEN,
WAGENINGEN,
NYERKERKE,
BARNEVELD,
VOORTHUZEN,
EEDE,
RHEDE,
REDIGHEM,
WOLFSHEEZEN,
OSTERBEEK,
AARNHEM,
VELP,
OTTENLOE, anders AANSTROET,
ELLICHEM,
DIEREN,
SPANKEREN,
BRUMMEN,
WERST, anders VOERST,
VAREN, anders VASEN,
OEN,
BEGBERGEN,
HATTEM,
BARICHEM,
OOSTERWOUD,
HOLLANDERBROEK,
ELBORG, anders DOIRNSPYK,
NIMSPYK,
HARDERWYK,
ERMELOE, PUTTEN,
GERDEREN, KOETWYK.

Gedaante van de Veluwe.

DE Veluwe / een tamelijk gedeelte van Gelderland/door Drusus graaf van Duitsland/daar het onder behoorde/ geweldiglijk afgescheurd / is wegens een menigte van zantduinen/ heyen/ onvruchtbaare heuvelen/ en daar by noch wegens een groote wildernis / op sommige plaatzen / doch voornamentlijk omtrent het midden / gansch onbebouwd : zoo dat de Veluwe ten opzigt van de naastgelege Betuwe / dewelke / zoo als de naam Bat of Betouwe ook te kennen geeft/ vruchtbaar is en schoone landsdouwen heeft / wel genoemt mag worden Vaelouwe. Want vaal is eene kleur tusschen wit en ros/ zoo als 'er de onbebouwde landen doorgaans uytzien / en ouwe betekent een veld of een weye. De Veluwe kan aan dien naam ook gekomen zijn om de veelheit der landeryen; dewelke echter zoo goed niet en zijn als die van de Betuwe: en dan zoude de naam niet afdaalen van vaal, maar van veel. Doch anderen hebben gegist/ wel of qualijk weet ik niet/ dat de Veluwe aldus genoemt is als of men de Venuwe wilde zeggen: om datze hier en daar veele veenlanden heeft.

Afkomste van den naam.

Tegenwoordig paalt het ten oosten aan 't Graafschap van Zutfeen en aan den Yssel-stroom ; ten noordoosten aan Overyssel ; ten noorden aan de stad Kampen en aan de Zuiderzee ; aan de westzyde is het Stift van Utrecht met de Rheensche veenen gelegen. Een groot gedeelte van de Veluwe heeft van ouds onder den Brabander behoort ; doch is onder Gelderland gekomen wanneer Henrik van Nassouw I, de derde Graaf van Gelderland/ dewelke

welke van 't jaar 1132. tot het jaar 1162. in aanzien was / het zelve uyt hoofde van zijn huwelijk met Sinarda, dochter van den Lotteringschen Hertog Govert, tot een huwelijks goed bequam. Gerhaldus van Gelderen / die zijnen vader Hendrik in 't Graafschap volgde / heeft het zelve / volgens de groote Kronijk van Nederland door Pistorius uytgegeven / te leen ontfangen van Hendrik I. Hertog van Braband. En vermits de gemelde Hertog Hendrik het zelve te leen hield van den Bisschop van Utrecht; zijn hier uyt naderhand oorlogen gerezen.

Het Dekenschap van de Veluwe word dikwils vermeldt in de oude handschriften der Utrechtsche kerke: alwaar 40 Parochikerken opgetelt worden; welker Pastooren door den den Proost of Aartsdiaken van S. Pieters kerke moesten bevestigt worden.

Het Dekenschap van de Veluwe behoorde onder den Proost van S. Pieters kerke.

Van ouds zijn 'er aan S. Pieters kerke te Utrecht zeer groote giften gedaan. In eene gifte van 't jaar 1078 / dewelke wijdloopig by W. Heda opgegeven word / staat zeker landgoed / met naame Broeke / gelegen in 't landschap de Veluwe / of in 't Graafschap van Dulderijk, duidelijk vermeldt. Dit landgoed word aan de gemelde kerke door Keizer Henricus zodaniger wijze bereert / dat alles wat tot het zelve landgoed behoorde / als de slaven en slavinnen / erven / gebouwen / beemden / weyen / jageryen / wateren / waterloopen / met de molens / visscheryen / en zoo bebouwde als onbebouwde landen / de voornoemde S. Pieters kerke ten eeuwigen dage zoude toebehooren. Zie Pontanus Hist. Gelr. lib. 5. p. 95.

In het doodboek der Utrechtsche kerke word

Willem Simonszoon (Wilhelmus Simonis), een queekeling van 't Keulsche Kollegie, geprezen als een Apostel van de Veluwe.

Verscheide van de gemelde Parochikerken zijn door het oprechten van de nieuwe Bisdommen aan het Bisdom van Utrecht onttrokken, en aan dat van Deventer onderworpen: als Dieren, Harderwijk, Elborg, Hattem, en meer andere; dewelke in de Beschryvinge des Bisdoms van Deventer, die wy op nieuw uytgegeven hebben, opgetelt en opgeheldert worden.

Zoo zullen wy hier dan alleenlijk van die Parochien spreeken: dewelke onder het stift van Utrecht zijn gebleven: waar onder zicht eerst van allen opdoet

RHENEN.

Rhenen. [a] Van Bisschop Willem in eenen open-brief van 't jaar 1059 Rijnen genoemd, is een stad onder het stift van Utrecht, aan de rechter zijde van den Rhijn, van wien het zijnen naam gekreegen heeft. (Reden van den naam.) Het is gelegen op eenen zeer hoogen heuvel; en heeft met de omleggende landstreek van ouds byzondere Landheeren gehad, (Heeren.) die ook den bynaam van Rheenen of Rienen voerden. De laatste der zelven is geweest Godefridus Bisschop van Utrecht, door de wandeling genoemd Godefridus van Rhenen. Deze heeft de stad Rhenen, met veele meer andere goederen, aan de kerke van Utrecht geschonken. Johan van Arkel heeft de stad bemuurt, of althans met nieuwe werken versterkt.

[a] Menso Alting part. 2. pag. 147.

De

De Kerk van Rhenen / een der oudste kerken van het Stift / is al voor de elfde eeuwe gesticht en met inkomsten voorzien ter eere van de H. Maagd en Martelaresse Cunera; van dewelke wy in Batavia * Sacra gesproken hebben: en wiens lichaam / zoo wel als het serbet waar mede zy gewórgt zoude zyn / in de gemelde kerke al van ouds / zoo als geloofd word / bewaart is geweest. Kerk.

Johan Blaeuw, als hy in de Beschryvinge van de Nederlanden tot aan de Kerk van Rhenen gekomen is / spreekt daar van op de volgende wyze; zonder dat ik weet waar dat hy het uyt getrokken heeft: Rhenen heeft eene Kerk, dewelke den Zaligmaaker toegewijdt is; en wiens eerste steen door *Thomas Gramaye* en *Johan Calvus* is geleit. Patroonen der kerke.

[b] Ant. Matthæus, dewelke Adrianus † Junius voor zynen zegsman by brengt / schryft dat de Kerk gesticht is ter eere van S. Cunera. Dit word ook bevestigt uyt het leven van S. Meinwervus, aan het 37 hoofdstuk; en alzoo deze heilig in 't begin der elfde eeuwe geleeft heeft / dient deze getuigenis ook tot een vast bewys van de oudheit derzelve Kerke. Dit zyn de woorden / die wy tot bewys uyt het gemelde leven getrokken hebben: Aanstonds zijn 'er eenige Reliquien gebragt uyt de nabuurige Kerke van Rhenen, dewelke gebouwt is ter eere van S. *Cunera*, enz. Dit konnen wy echter over-een brengen; met te zeggen dat dezelve Kerk en aan S. Salvator, gelyk meer andere Kerken / en aan S. Cunera, toegewydt is geweest.

* In 't I. Deel van het Duitsche Batavia.
b De Fundat. Ecclef. l. 2. p. 393.
† Batav. c. 11.

Als de kerk open stond / wierd ze vergeven door den Graaf van Benthem. Toch Graaf Egbert, wiens vader Otto in de Order der Templieren was gegaan / heeft in 't jaar 1277 / onder den Bisschop van Utrecht Johan van Nassouw, zijn recht aan dezelve Templieren overgegeven. Dit leeren wy uyt den volgenden brief van 't jaar 1277.

Begeevers der Pastorye.

EGbert, Graaf van Benthem wenscht allen den geenen, die den tegenwoordigen brief zullen zien, de eeuwige zaligheit in den Heere. Nadien de snelle beweging des tyds alle tijdelijke dingen weg drijft; en de daaden der menschen de geheugenisse, dewelke zwak is, ligtelijk ontvallen; daarom is het de gewoonte dat de dingen, dewelke men onderling verhandelt, door de getuigenisse der letteren vereeuwigt worden. Zoo moet gyl. altemaal dan weeten dat de Edele man *Otto*, onze Vader, voor dezen Graaf van Benthem, voorzigtiglijk bemerkende hoe broos dat het leven der menschen is, en dat 'er onder alle onzekere dingen niet onwisser is als de uur des doods; en daar by voor zijne ziele zorgende, en ook gezond van lichaam en wel by zijne zinnen zijnde, de religieuze kleeding van den Kommandeur en de Broederen van het Duitsche Huys der H. Maagd *Maria* te Utrecht ootmoediglijk heeft verzocht, en ook verkreegen. Als hy dezelve kleeding verkreegen had, heeft hy tot een hulpmiddel voor zijne ziele en voor de zielen zijner voorouderen, en op hoop der eeuwige vergeldinge, aan de voornoemde Religieuse mannen, den Kommandeur en de Broederen van het Duitsche Huis te Utrecht, in onze tegenwoordigheit en met

onze

onze toestemminge, en in de tegenwoordigheit en met de toestemminge van onzen beminden jongsten zwager den Grave van Oudenborgh, tot een onderstand voor 't H. Land, en tot een zuivere aalmisse, mildadiglijk en om Gods wille, vereert en geschonken de Kerk, of het Patroonaatschap der Kerke van Rhenen, met het toebehooren der zelve Kerke; mitsgaders het (1) gruitgeld aldaar, en de Tiende in Node enz. Dit alles is gedaan te Benthem, in de tegenwoordigheit van ons, van den Grave van Oudenborg, en van de volgende getuigen, enz. In 't jaar onzes Heere CIↃ. CC. LXXVII, op S. *Bonifacius* dag.

Van ouds was hier een groote toeloop van menschen die een zeere keel hadden; en / om daar van verlost te worden / hunne gebeden hier quamen stoten. Groote toeloop van menschen.

Op dezelve Kerk staat een zeer hooge toren: dewelke daar op gemetzelt is in 't jaar 1581 / zoo als beneden op den zelven toren met de volgende woorden geschreven staat: Zeer hooge toren.

Anno MD. LXXXI. den XXVIII May
is desen toren volbout.

In 't jaar 1586 heeft de Kerk van Rhenen de volgende goederen bezeeten: Inkomsten der Kerke jaarlijks.

Van huizen	. . . .	29	6
Van Landeryen	. . . .	97	17
Van Tienden en Tarwe	. .	468	0
Van verpachte goederen	.	1042	5
		1637	8

Op het bevel van den Kardinaal de Bouillon, dewelke zich in 't jaar 1672 te Utrecht bevond / is de staat der Rheensche Kerke on-

verzocht door Abraham Brienen, Leeraar in de Godkunde en Algemeen Vikaris van 't Utrechtsche Bisdom / en door deszelfs amptgenoot Kornelis Stakenburg. Aan de weinige Katolijken / die in de stad woonden / was op dien tijd een vaste Priester gegeven. Doch na het vertrek der Franssen zijn de zelve / gelijk het te voren zedert het verbannen van den ouden Godsdienst doorgaans geschiedt was / geholpen door de nabuurige Priesters / dewelke zich op de huizen van Katolijke Edelluiden ophouden. Onlangs nochtans heeft een Katolijk Priester verlof gekreegen / om op een stuk lands dicht by de Rheensche Veenen te woonen; die de Katolijken van Rhenen ook gaat helpen.

Katolijke Pastoors.

Te Rhenen heeft voordezen een zeer vermaard Nonne-klooster van S. Augustinus Order gestaan / 't welk ter eere van S. Agnes was ingewijdt; en onder het zoogenaamde Kapittel van Utrecht behoorde. Naderhand is het voor het gebruik van de Palts-Gravinne Elizabet, de dochter van Jakob Koning van Engeland en de Gemaalinne van den Paltsgraaf Frederik, in een Paleis verandert.

Nonne-klooster.

Ook is hier een * Kommandeurschap van de Duitsche Ridderen geweest / staande onder het Land-Kommandeurschap te Utrecht.

Kommandeurs.

In 't jaar 1414 was aldaar Kommandeur Heer Jakob de Witte.

In 't jaar 1606 wierd die waardigheit bekleedt door Ludolf van Gutterswyk. En in 't jaar 1610 door Willem van Ansem.

* Van dit Kommandeurschap staat het volgende in een ouden brief aangetekent: *In 't jaer ons Heere* CIↃ *ende* LXVIII. *doe gaf Grave* Egbertus *van Benthem die Kerck tot Rhenen den Duitschen Oirden, ende Grave* Otto *sijn soon gaf se mede.* Dit zal waarschijnelijk CIↃ CC ende LXVIII moeten zyn. *Vertaalder.*

Te

Te Rhenen in de Hoofdkerke zijn verscheide Vikaryen: als eene ter eere van Godt onzen Schipmaaker, van de H. Maagd en Moeder Godts Maria, van 't H. Kruis, van S. Anna, van S. Eligius. Vikaryen.

Deze Vikary stond in 't jaar . . . ter vergeevinge van den oudsten zoon des wel-edelen Heere Philips van Leefdaal; en had eene jaarlyksche inkomste van . . 61 - 10 Begeevers en bezitters derzelven.

Noch eene Vikary aan S. Helenaas outaar; dewelke op den zelfden tyd bekleedt wierd door Hendrik van Wyk, Vikaris te Rhenen; en jaarlyks opbragt . . . 18 - 7

Eene Vikary aan S. Mariaas outaar; wordende begeeven door den Steevoogd, de Burgemeesters, en de Kerkmeesters van Rhenen.

Eene Vikary aan S. Niklaas outaar, jaarlyks opbrengende . . . 98 - 0

Eene Vikary aan S. Maartens outaar, jaarlyks opbrengende . . . 70 - 0

Eene Vikary aan S. Sebastianus outaar, begiftigd met eene jaarlyksche inkomste van 24 - 3

Eene Vikary van 't Kerkmeesterschap, jaarlyks opbrengende . . . 144 - 10.

Eene Vikary van S. Cunera, of de goederen tot het Broederschap van de gemelde S. Cunera behoorende: want zoo een Broederschap was 'er te Rhenen. Deze Vikary kon jaarlyks opbrengen . . 74 - 18

Eene Vikary in de Kloosterkerk. De Vaders van S. Cæciliaas klooster te Utrecht, van Mariënhof, en van S. Jans klooster te Amersfoort, hadden het recht om iemand tot deze Vikary te benoemen: dewelke, in 't gemelde jaar, bekleedt wierd door den voornoemden Hendrik van Wyk; en jaarlyks opbragt 30 - 4.

Eyn-

Eindelijk was 'er eene Vikary in 't Gasthuis.

Gelеerde mannen. Om ook een woord van de geleerde mannen/ die te Rhenen gebooren zijn/ te spreeken: zoo heeft Herman Ryd, die in de gemelde stad geboren was/ een Boek in 't Latijn geschreven Van het leven en het eerlijk gedrag der Kerkelijke Persoonen; 't welke te Bazel/ met meer andere Traktaatjes over dezelve stoffe/gedrukt is in 't jaar 1551.

Gerardus Listrius, een Spraak-konstenaar en een Arts/ heeft verscheide Werkjes uytgegeven/ dewelke in de Nederlandsche Boekzaal van Valerius Andreas opgetelt staan. Onder andere heeft hy/ ten tyde van Paus Leo X, de beschryving des Stifts van Utrecht/ en de loffelijke daaden van eenige Bisschoppen van Utrecht/ in heldendicht uytgegeeven.

Kapel dicht by de stad. Buiten de poort van Rhenen/ op den weg naar Wageningen/ is een bergje/'t hans rondom met boomen beplant; daar eertyds een kapel van S. Cunera heeft gestaan. Deze kapel was van ouds vermaard door de menigte van bedevaarden; dewelke daar nog tegenwoordig gedaan worden.

Heimenberg. Dicht by de stad leit Heimenberg; zoo als die ook by Melis Stoke, en in een Utrechtschen francijnen brief/ word genoemt. Deze berg/ dewelke dien naam waarschijnlijk van eenen Haymo Heer der plaatze gekreegen zal hebben/ is vermaard door de neerlage der Gelderschen/ dewelke daar in 't jaar 1198 geslagen wierden.

Het Kasteel Horst. Niet verre van Rhenen staat ook het kasteel Horst/ door Godefridus Bisschop van Utrecht daar ter plaatze tegen de Gelderschen gebouwt in 't jaar 1157: 't welke Opperhorst wierd genoemt/

noemt / tot onderscheid van een ander Horst by de Neder-Vecht gesticht / en daarom Nederhorst genoemd. Dit kasteel Opperhorst was uitermate sterk; en de Bisschoppen van Utrecht / gelijk in een francijnen brief der stad Utrecht gelezen word / waren gewoon hunne schatten daar te bewaaren. Ook word het by de Schrijvers van de middelste eeuwen zeer dikwils vermeldt.

De voornoemde Bisschop Godefridus heeft dit kasteel eenigen tijd daar na / te weeten in 't jaar 1188 / aan het Stift van Utrecht vereert: waar over een aanmerkelijke open-brief / die by Beka en Heda niet opgegeven word / door den zelven Bisschop is uytgegeven; zijnde van den volgenden inhoud: Aan 't Stift vereert.

IN den naame der Heylige en onverdeelde Drievuldigheit. Aangezien de hemelsche schatten gansch veilig zyn, en niet verlooren konnen worden, of eenig gevaar konnen lyden; zoo is het dat ik *Godefridus*, door Gods genade geringe Bisschop van Utrecht, willende met het arme weduwtje ook iets in de schatkist des Heere werpen, geene zwarigheit heb gemaakt van aardsche dingen voor hemelsche, en menschelijke voor goddelijke ten beste te geeven. Ik heb dan Horst, een landgoed van myne vaderlijke erfenisse, voor myne ziel, en voor de zielen van alle myne bloedverwanten, door eene wettige en bestendige gifte, door hande van *Rudolfus van Gore*, vryen Advokaat der kerke, en onder de getuigenisse van de Geestelijkheit en het volk, aan Godt en S. *Maarten* vereert; hebbende een vaste hoop dat de opperste Schepper deze myne daad, en de godvruchtigheit der-

derzelve daad, menigvuldig zal beloonen. En om alle gelegendheit van tegenspraak af te snyden, heb ik in den tegenwoordigen brief doen beschryven hoe dat . . . . myn vader, *Godefridus van Rhenen*, de plaats Horst al toebereidt had, om 'er een kasteel te bouwen; en dezelve reeds met eenige werken en ligte huizingen had gesterkt. Hy was dan gezeten op 't hoogste van die plaats, daar nu de steene toren staat; en zyne kinderen by zich geroepen hebbende, heeft hy zyne huizingen en gebouwen onder hen verdeelt. Zyne goederen van Braband heeft hy gegeven aan zyne drie zoonen, *Dideryk*, *Gerlacus*, en *Aarnout*, die een kerkelijk persoon was. Alle zyne andere goederen heeft hy gegeven aan mynen broeder *Hugo*, aan my *Godefridus*, en aan myne zuster *Helewigis*. Deze myne zuster wierd ten huwelijk gegeven; en heeft voor haar huwelijksgoed van haar' vader gekreegen Benmele by Nimwegen, en Wormersbach by Andernaken: zoo dat geheel Horst aan mynen broeder *Hugo*, en aan my, is gebleven. Doch myn broeder *Hugo* heeft my voor myn deel gegeven Alborg: en aldus is hy meester van geheel Horst gebleven. Doch naderhand is het gansche kasteel door den oorlog vernielt; en is langen tyd zonder inwoonders geweest. Dit speet mynen broeder *Hugo*; zoo dat hy my wederom deel in zyn kasteel heeft gegeven; opdat het door myne hulp, en zoo wel op myne als zyne kosten, wederom mogt opgetimmert worden. En nadien 'er eene broederlijke eendragt tusschen ons beiden was, en wy malkander in alles wel verstonden; zoo heeft myn broeder *Hugo* voornoemd my toegestaan dat ik zoo veel gronds zoude betimmeren als ik begeer-

geerde; en dat de grond, met de huizen daar op staande, my in eigendom zouden toebehooren. Ik dus myne keur hebbende, heb schier de gansche plaats betimmert; laatende een gedeelte aan mynen broeder, daar hy een houten huisje op stelde, dat ik hem gegeven had. By verloop van tyden is myn broeder *Hugo* uyt de wereld verhuist: en zyne huisvrouw heeft het kasteel en de erve voor haar huwelijksch goed ge-eischt, hoewel dat ze geene kinderen by haaren man had gewonnen. Zoo is 'er dan een verdrag aangegaan tusschen my en haar: zy heeft 100 marken van my ontvangen: en heeft daar op al haar recht, dat zy op het kasteel en de erve mogt hebben, aan my afgestaan. Zoo heb ik dan het gansche kasteel, met de erve, zoo vry als ik het bezat, en de gansche vesting, zoo als ik die gebouwt heb, voor myne zaligheit en voor de zaligheit van myne ouders, aan Godt en aan den H. *Martinus*, met wiens goederen ik het zelve kasteel van myn broeders vrouw heb vrygekocht, vrywillig geschonken en vereert; zoodanig te weeten, dat myn broeder *Gerlacus* het zelve te leen zal houden; en dat het op den zelven voet aan de nakomelingen van zyn en myn maagschap zal blyven; en nimmer van ons maagschap vervreemt zal worden; maar dat de gene, die de naaste in maagschap is, de leenhouder zal zyn. Doch indien *Gerlacus* zonder wettige kinderen koomt te sterven.; dat dan in zyne plaats zal koomen myn neef *Godefridus*; of wie onder deszelfs broeders, te weeten de zoonen van myne nicht *Sofia* en van *Henrik van Kuc*, de oudste zal weezen. En dus zal onze nakomelingschap het leen in 't geheel behouden. Vorders zal het huis, de toren,

de

de kapelle, de poort, en 't gansche boven- en beneden- kasteel, altyd ten dienste zyn van den Bisschop van Utrecht; zoo dikwils en wanneer hy zulks zal begeeren, en het zelve van nood zal hebben: zoo nochtans dat de gene, die het leen dan bezitten zal, nóit buiten den toren zal gesloten worden. Doch by aldien de Bisschop oordeelen mogt dat de geen, die het leen bezitten zal, niet mans genoeg en was om het kasteel te bewaaren; zal de Bisschop zyne bewaarders daar hebben beneffens de bewaarders van den Leenhouder; zoo nochtans dat den Leenhouder gene moeite en geen ongelijk aangedaan worde. Echter zal de Bisschop ook, naar dat het hem gelegen en dienstig zal zyn, en naar zyn welgevallen, daar een vrye woonplaats hebben. Ter getuigenisse en bevestiginge van deeze daad heb ik de heilige Drievuldigheit, de H. Maagd en Moeder Gods, den zaligen *Martinus*, en alle Gods Heiligen aangeroepen: en heb den genen, die deze gifte en voorwaarde verbroken zal hebben, of bestaan zal te verbreeken, door het gezag van Godt en van Gods Heiligen, met den band der vervloekinge gebonden, tot de eeuwige straffe geschikt, en heb hem afgezondert om voor de schrikkelijke en strenge vierschaar des opperften Rechters veroordeelt te worden. Gedaan in 't jaar van de Menschwordinge des Heere 1188, in de XI. indiktie, in het 17. jaar der regeeringe van Keizer *Frederik*, en in het 23. van myn Bisschopdom. Van deze gifte had ik al eenigzins een begin gemaakt in 't kasteel van Horst zelf; hebbende S. *Maartens* (2) vaandel drie dagen en drie nachten achter malkander boven op den toren geplant: daar ook geloofswaardige getuigen

gen by waren ; namentlijk *Rudolfus van Gore* voornoemd, zijnde S. *Maartens* (3) Advokaat, *Gozelinus* Prooft van S. *Salvators* Kerke, *Aarnout* Prooft van Deventer, *Koenraad* Prooft van Elft, *Lodewyk* en *Wouter* Kanonnikken van S. *Pieters* Kerke, *Bruno* Kapellaan, *Aarnout* Kanonnik van S. *Jans* Kerke, Meefter *Godefridus*, *Welcelo* Priefter. Ook zijn 'er de volgende vrye perfoonen by geweeft: *Willem de Scheele* Graaf; *Gerlacus* mijn broeder, *Rudolfus* Advokaat van Echtelte, *Huibert* van Echtelte, *Willem van Alborg*, *Nojel van Eggenhove*, *Thomas van Berencbere*. Dan waren noch deze Dienftmannen by: *Helias van A*, *Albero van Amerongen*, *Goswinus* des zelfs neef, *Alardus Ariel*, *Willem van Dwersdyke*, *Reinier van Dolre*, *Hugo* des zelfs broeder, *Reinier*, en *Amelricus* des zelfs zoon; *Giselbertus* mijn Hofmeefter; *Otto* de Kapellaan, *Godeschalcus* de Kameraar, *Stemarus*, en des zelfs zoon *Genteras*, *Robbert van Orde*, *Geveardus van Ecke*. Doch by de tweede gifte, dewelke tot voltrekking van de eerfte ftrekte, en die ik op den dag van 's Heeren Verrijzeniffe met de behoorlijke order en plegtigheit op S. *Maartens* outaar heb gedaan, zijn als getuigen tegenwoordig geweeft *Hildebrandus* Abt van S. *Paulus* Abdye, *Dideryk* Domdeken; *Gocelinus* Prooft van S. *Salvators* Kerke, *Aalbert* Prooft van S. *Jans* Kerke, *Koenraad* Prooft van Elft; *Rudolf* Deken van S. *Salvators* Kerke, *Herman* Deken van S. *Pieters* Kerke, *Gerrit* Deken van S. *Jans* Kerke, en 't gansche Konvent van Utrecht, zoo als het t'zamen gekomen was om de Hoogmis te doen: en daar by alle de edele en onedele Leeken, dewelke op 't hoogtijd der heylige Verrijzeniffe vergadert waren.

Op dit kasteel stond noch een kerk/ of kapel/ die ter eere van S. Pancratius was ingewijdt.

Kapél tot een Kollegiale Kerk aangesteld.

Johan Bisschop van Utrecht / de vierde van dien naam / en bygenaamd van Arkel, heeft daar in Kanonnikken aangestelt; en dezelve aldus ter eere van den almagtigen Godt, en ter gedagtenisse van zijn allerheiligste Lichaam en Bloed, tot eene kollegiale kerk opgerecht; waar toe Johan van Nienaar, de Regent derzelve Kapelle/ zijne toestemming had gegeven. Dit alles staat begreepen in den volgenden Brief:

IN *Gods naame Amen.* Het zy aan alle zoo tegenwoordige als toekomende *Christus* geloovigen ter eeuwiger gedagtenisse der zaake bekent dat wy *Johan van Arkel*, door Gods genade Bisschop van Utrecht, voor onze zaligheit, en voor de zaligheit van onzen vollen broeder *Robbert van Arkel* Heer van Asperen en Ridder, en op hoop der eeuwige belooninge, ter eere van de heilige Drievuldigheit en van het Lichaam en Bloed onzes Heere *Jesus Christus*, en ook tot vermeerdering van den Goddelijken dienst, na dat wy daar over met de eerw. mannen, het Kapittel onzer Kerke van Utrecht, meermalen in 't gemeen beraadslaagt hadden, met hunne toestemminge en de toestemminge van *Johan Nienaar*, Regent of Kapellaan van onze Kapelle op het kasteel Horst, de gemelde onze Kapelle door den inhoud dezes tot eene Kollegiale Kerk oprechten en aanstellen; begeerende dat aldaar ten eeuwigen tijde zal zijn een Deken en een Kapittel van wereldsche Kanonnikken, met alle dezelfde voorrechten, eertekenen,

nen, en vrydommen, dewelke de kerken van wereldlijke Kanonnikken en hunne persoonen, zy van rechtswegen 't zy uyt kracht der gewoonte, binnen onze stad en in ons Bisdom toekomen.

Dit Kapittel / bestaande uyt vier Kanonnikken / heeft Johan van Arkel volgens * Miræus opgerecht in 't jaar 1347. Doch op dat het beter opkomste zoude hebben / heeft Aarnout Bisschop van Thermopolen in de landen der ongeloovigen / en de Vikaris of Suffragaan van den voornoemden Johan van Arkel, de voornoemde Kerk weinig tijd daar na tot zijn erfgenaam aangestelt [illegible] als deze brief van zijnen utersten wille doet blijken. En merkelijk begiftigd.

Wy *Arnoldus*, door Gods genade Bisschop van Thermopolen, en in 't Bisschoppelijke de plaats bekleedende van den eerw. Vader en Heer in *Christus*, *Johan van Arkel*, Bisschop van Utrecht, maaken aan allen bekent dat wy willen en ordoneeren, en door den tegenwoordigen brief verklaaren, dat alle goederen, en ieder in 't byzonder, die wy hebben, en die wy, het Bisschopoelijk ampt des Bisschops van Utrecht die het dan zijn zal bekleedende, op wat wijze dat het zy, zullen bekoomen, na onze dood, zonder eenige de minste tegenspraak, zullen zijn voor den Bisschop van Utrecht, met dit beding, dat dezelve goederen, dewelke na onze dood, als gezegt is, den Bisschop van Utrecht zullen toebehooren, door den gemelden Heer *Johan van Arkel* Bisschop van Utrecht besteedt zullen worden ten behoeve van de nieuwe Kollegiale

* De Canon. Colleg.

Kerk; dewelke dezelve Heer *Johan van Arkel*, Bisschop van Utrecht, op het kasteel Horst, onder het Bisdom en gebied van Utrecht, ter eere van Godt almagtig, en van 't heiligste Sakrament van des zelfs Lichaam en Bloed, heeft opgerecht. Nochtans zal het ons, niet tegenstaande het bovenstaande, vry staan aan onze goede kennissen en dienaaren, om de diensten aan ons bewezen, ieder naar dat hy het verdient heeft, een redelijk gedeelte uyt dezelve goederen te vereeren. Ook zullen de schulden, die wy behoorlijk en buiten bedrog gemaakt zullen hebben, uyt de voornoemde goederen ten volle betaalt, en eene eerlijke lijkstaatzie daar uyt genomen worden. Behoudens ook dat wy, zoo lang als wy op de wereld zullen verkeeren, van 't voornoemde ampt door den Bisschop van Utrecht of door het Kapittel tegen onzen wil en dank niet zullen afgezet worden: en indien het geviel dat ons het gemelde ampt, als gezeit is, ontnomen wierd, dat wy van dien tijd af wederom de vrye schikking over onze goederen zullen hebben. Des niet tegenstaande zullen onze goederen, ter Hude genaamd, en gelegen in de Parochie van Dalnesem, op de grenzen van Kent, met alle de rechten en den aanhang der zelve, welke goederen wy reeds, tegen dat we overleden zullen zijn, aan de voornoemde kollegiale Kerke gegeven hebben, en welke gifte wy door den tegenwoordigen brief bekrachtigen; die goederen, zeg ik, zullen aan dezelve Kerke zonder eenige tegenspraak blijven; zoo nochtans dat wy, zoo lang als wy zullen leeven, het vrucht-gebruik daar van zullen behouden. En wy beloovenop onze trouw dat wy deze onze ordonantzie en schikking geenzins

zul-

zullen intrekken. Wy hebben ook op Gods heilige Evangelien gezworen dat wy al het voornoemde, en ieder van 't zelve in 't byzonder, vastelijk, getrouwelijk, en onverbreekelijk, zullen onderhouden: stappende ten dien einde af van alle uytvlugten zoo omtrent het recht als de feiten, en van herstellinge in den vorigen staat: als ook van alle privilegien, 't zy die wy reeds bekomen mogten hebben, als die wy noch mogten bekoomen, of die uyt eige beweeginge gegeven mogten zijn, of noch gegeven mogten worden; en eindelijk van alle hier tegen strijdende ordonantzien, door dewelke dit tegenwoordig verdrag gekrenkt, of iet van het bovenstaande vernietigt, of, onder wat glimp dat het waar, belet zou konnen worden; alle arglistigheit en bedrog buiten gesloten. Tot oirkonde en ter bekrachtiginge van dit alles hebben wy ons zegel aan het tegenwoordig geschrift gehangen. Gegeven in 't jaar na 's Heeren Geboorte 1347. daags voor de Geboorte van de H. Maagd.

In den inlandschen oorlog tusschen Utrecht en den Bisschop Hendrik van Beyeren hebben de Gelderschen, die met de stad een bondverwantschap aangegaan hadden, dit kasteel stormenderhand ingenomen en verdelgt: en de steenen, tot het verbeteren van de muuren der stad Rhenen, weggevoert. Slichtenhorst getuigt dat de bloote steenen verkocht zijn voor 10000 gulden.

Niet lang daar na, als de Utrechtenaars 't weder gebragt en 't gansche Stift in handen van Karel V gekomen was, zijn alle de overgeblevene steenen naar Utrecht gevoert, ter opbouwinge van het slot Vredenburg.

Daar op hebben de Amersfoorders in 't jaar 1528 by Margareta van Parma door hunne afgezanten verzocht, dat de prebenden van Horst ingelijft mogten worden in het Kapittel van Amersfoort; zoo als blijkt uyt het volgende verhaal van L. * Hortensius:

Op het kasteel Horst, 't welke onlangs door den Geldersman zoo schendig is gehavent dat het waarschijnlijk nimmermeer herbouwt zal worden, hadden de voorige Bisschoppen vier prebenden gesticht: en dewijl ons Kapittel, 't welk met kerkelijke diensten bezwaart is, zoo arm en onvoorzien is, dat des zelfs inkomsten van alle kanten by een geraapt naulijks ses ponden voor de slechte kost, en voor een armelijk onderhoud, konnen uytleveren; zoo verzoeken wy dat dezelve herwaart overgebragt worden, onder dit beding dat het niet geschiede tot nadeel van de tegenwoordige bezitters, enz.

Het heeft 20 duyzent passen van Utrecht en 2 duyzent van de stad Rhenen gestaan; zijnde den naam op de plaats, daar het gestaan heeft, noch overgebleven.

Dicht daar by leggen de Rheensche Veenen: alwaar onlangs, ten dienste der Katolijke ingezetenen, een kerkje is opgerecht. Tot eersten Pastoor van deze kerk is aangestelt.

N. Klinkenberg, een Rotterdammer.

Van Hof-laken, een Dorp met een heerschaar, hebben wy boven al gesproken.

(4)

* Rer. Ultr. lib. 7.

AANTEKENINGEN.

1. Gruitgeld, op zyn Latynsch *gruta* en *jus gruta*, moest volgens de meeste Schryvers door de Brouwers betaalt worden voor 't gebruik van 't water; of om het water van kroos en allerhande groente te zuiveren. *Slichtenhorst a* beweert dat dit geld alleenlijk was gezet op de dikke bieren, dewelke gisten moesten, maar niet op het dunne bier, 't welke zonder gistinge wierd gekookt; 't welk anders scharp bier word genoemt. En 't is ook waar dat de uytlegging van *Heda b*, en de woorden van den volgenden brief, derwaart schynt te strekken.

Wat nu het gruitgeld belangt, 't welke die van Rhenen aan den Landkommandeur te Rhenen betaalen moesten, dat heeft *Johan van Arkel*, Bisschop van Utrecht, van den Landkommandeur voor eenige jaaren gehuurt. Weinig tyd daar na hebben 't de Burgemeesters en de Schepenen van Rhenen van den Landkommandeur voornoemd gehuurt.

Beide de *c* huurbrieven, den eenen uyt het Latijn vertaald, den anderen, zoo als hy in de Nederduitsche taale opgestelt was, zullen wy hier den Leezer mededeelen; als een merkelijk licht omtrent het voornoemde gruit geld geevende.

GEgeven onder het zegel van de Domkerke te Utrecht.

Het zy aan allen kundig hoe dat wy *Johan* Bisschop van Utrecht, uyt naame en in de plaatze van onze kerke voornoemd het gruitgeld, en het recht van te gisten te Rhenen, 't welk met al deszelfs toebehooren de Religieuze mannen den Kommandeur en den Broederen van het Duitsche Gasthuis, der H. Maagd *Maria* by de muuren van Utrecht toebehoort, gehuurt, en onder den titel van inhuuringe van den Kommandeur en de Broederen voornoemd ontvangen hebben: waar voor wy, zoo lang als wy in 't leven zullen zyn, jaarlijks een jaargeld zullen opbren-

a Pag. 95. *b* pag. 95 en 100.
c Apud Ant. Matth. de Nobil. p. 910.

gen van 36 ponden zwarte Tournoizen; een groote Tournois, Konings en gangbaar geld, gerekend op 16 denieren: zodanig dat wy de eene helft op het feest van S. *Maartens* sterfdag, en de wederhelft op het feest van S. *Pietersstoel*, zonder eenige goedmaakinge, kortinge, en zonder eenig belet ofte uytvlugt by te brengen, in onze stad Rhenen voornoemd, aan de gemelde Broeders op ons perykel en onze schade, zullen betaalen; zodanig dat de geen, die van onzent wege gemagtig zal zyn om 't gemelde gruitrecht, en 't recht van gisten, waar te neemen, zich in dat jaar nergens mede zal bemoeien; ten zy dat hy al vorens ieder jaar, in de gemelde stad, en op de voorgeschrevene tyden, den Kommandeur en den Broederen voornoemd behoorlijk heeft voldaan. Vorders ook dat gemelde onze Kommissaris van het gruitgeld aan de Broederen in 't gemelde huis te Rhenen woonende, en aan hun huisgezin, de gruit (gist) voor niet en zonder daar iet voor te eisschen, zoo dikwils als zy het verzoeken zullen, zonder bedrog zullen beschikken. Vorders ook dat wy het voornoemde gruitrecht, en het recht van te gisten, voor gemelde .... zullen handhaven: en niet zullen toelaaten dat eenige persoonen, dewelke van rechtswege gehouden zyn hunne gist by de gemelde gruite te haalen, dezelve elders zouden haalen: nochte wy zullen de plaats van de gruit elders zetten als in onze stad Rhenen voornoemd. Daarenboven als de tyd van onze huur voor by zal zyn, zullen de Kommandeur en de Broeders voornoemd de gemelde gruit, en de beoeffening der zelve, vryelijk aan zich mogen houden; zonder dat 'er onze nazaat iet tegen te zeggen zal hebben; en zullen met de gruite doen, zoo als 't hun believen zal. En wy hebben op ons woord beloofd dat wy dit alles, en ieder van 't zelve in 't byzonder, onverbreekelijk zullen onderhouden; en 'er niet, 't zy by wijze van recht 't zy metter daad, zullen tegen doen, onder wat schyn dat het zoude mogen wezen. Tot oirkonde dezes hebben wy dezen brief doen bezegelen met ons zegel; en hebben bezorgt dat hy ook bezegelt is met de zegelen van de eerw. mannen, *Hendrik van Jutfaas* Domdeken; *Hendrik van Loenresloot* Deken van S *Jans* kerke te Utrecht; en van *Aarnout van Ysselstein* Ridder.

Nu volgt de Nederduitsche brief van de Burgemeesters en Schepenen der stad Rhenen.

WY Burgemeysters ende Scepenen der stad van *Renen* maken kondt ende kenlic alle den genen, die desen brief sellen sien of horen lesen, dat wi ghecoft hebben tyeghen den Commanduur ende den ghemenen Broeders van den Duytschen huys t'Utrecht die grute van onser stat van Renen voerseyt om een seker somme van ghelde, die wi hem vol ende al betaelt hebben, den lesten penningh mitten eersten, ende wi hebben die grute van onser stat van *Renen* voerseyt van hem ontfangen tot enen eweliken erfpachte elx jaers om ses pont swarte Tornoyse alsulx payements alse t'Utrecht ghinge ende gave is in der tyd der betalinghe, alle jare op sinte *Peter* ende sinte *Pouwels* dach te betalen, of binnen 14 dagen daar na onbegrepen, ende alsoo voert jaerlix eweliken, waer dat wi des niet en daden, so vielen wi daerentende dagelix in eenre pene van vier scillingen des voerseyden payements tot vierthien dagen toe; ende tends dien viertien dagen sellen onse twee Burgermeysters van onse stat van *Renen* voersz, die syn ende wesen sellen in der tyt incomen leytsten sonder enich wederseggen in ene herberghe binnen *Renen*, daer ons die Commanduur en die ghemene Broeders voersz. of hoer ghewaerde bode inmanen, ende daer rechte maeltiden tetene, ons selven te winnen, ende ute der herberghen niet te sceyden, wi en hadden hem van hoeren voerseyden erfpachte, ende van der penen voldaen sonder argelist. Voert so hebben si ons gheloeft, die voerseyde grute te waren van allen stote, die ons coemt, ofte comen magh van hem ofte van hoeren oerden, mit sulken voerwaerden, waer dat sake dat die voerseyde grute te niete ghinge, of dats ons ymant ofwonne mit rechte of mit ghewoude, dat en soude den Commanduur noch sinen oerden niet mogen scaden, wi en souden hem nochtans hoeren voerseyden erfpacht van ses ponden sjaers erfliken jaerlix betalen i[n a]llen manieren, alse hier voer in desen briefve be[s]creven staet, ende alle dinghe sonder argheyt. En[de] op dat dit vast ende stade ende onverbroken blive, [so] hebben wi onser stat grote seghel aen desen brieff

gedaen tot enen oerconde. Ghegeven in 't jaer ons Heren dusent, driehondert, een ende vyftich, op finte *Martinus* avont *translatio*.

Indien men wel acht geeft op deze brieven, daar wel van gift en van gifthaalen, maar geen een woord van de wateren te zuiveren, of van kroost, gesproken word; indien men daar by de woorden van *W. Heda* d in acht neemt, dewelke de gruit aldus beschryft, *negotium generale fermentatæ cervisiæ*; zoo weet ik niet of die gemeene uytlegging van 't water te zuiveren, en 't kroost weg te doen, wel stand zal konnen houden. Ik zouw 'er al zeer naar hellen, dat het gruitrecht enkelijk op het recht van de gift te leveren, te koopen, en wat daar vorder aan vast is, zal gezien hebben

De Wassenaaren en de Heeren van Naaldwijk, dewelke onder Rhynland, Delfland, en Schieland, Pluimgraven waren; zoo dat niemand, zonder hen gekent te hebben, een zwanedrift mogten houden, hadden in de gemelde plaatzen ook het gruitrecht.

2. Op S. *Maartens* vaandel, dat het voornaamste vaandel der stad was, zat S. *Maarten* afgebeeld als te paard rydende: althans is dit het gevoelen van *Ant. Matthæus*. e Daar waren te Utrecht verscheide vaandels: maar S. *Maartens* vaandel, ofte standaart, was het voornaamste, en als het geheiligste: even eens gelijk S. *Dionysius* vaandel het voornaamste en het geheiligste by de Fransen, dat van S. *Ambrosius* by de Milaneesen, en dat van S. *Lambertus* by de Luikenaars is geweest. Het staat wel te denken dat de Utrechtenaars dezen standaart met zoo groote staatzie, en om zoo te spreeken, eerbiedigheit behandelt zullen hebben, als de voornaamste standaarts op andere plaatzen behandelt wierden. Men leest in de Fransche f Historien dat de standaard van S. *Dionysius*, in 't aangaan van eenen oorlog, door den Koning van 't outaar

d W. Heda p. 95. & 100.
e Matth. de Nobilit. ib.
f Sugerius Abb. in vita Ludov. Grossi apud Du Chene tom. 4. hist. p. 312.

wierd

wierd gehaalt; en, den oorlog geeindigt zijnde g weêrom door een Koning op 't outaar wierd gebragt. Ik heb gezeit dat het voornaamste vaandel als geheiligt was: dit getuigen de Schryvers: en noemen het ook *h sacrum vexillum*. Zelfs mogt een Leek zoo een standaart niet aanraaken: Ja dikwils wierd het door de *i* Bisschoppen gedragen; dewelke ook 's Konings lancie *k* gewoon waren te draagen. En als dat vaandel al aan een Leek, dat is aan den Vaandrig, te draagen wierd gegeven, moest dat door den Domdeken met groote staatzie gedaan worden. *Het vaandel,* zegt *Johannes Hocsemius*: *'t welke de kerk als eene geheiligde zaak bewaart, en waar onder het Vaderland ook dikwils gezegepraalt had, 't welke door geenen Leek mogt aangeraakt worden; ten zy dan, als het voor de bescherminge des Vaderlands door den Domdeken met groote staatzie aan den Maarschalk, om door hem gedragen te worden, ter hand wierd gestelt.* Te Romen heeft men het vaandel van S. *Pieter*; 't welke de Pauzen aan de Christene Princen, als ze tegen de Heidenen, Turken, of Ketteren ten oorlog trekken, plagten te zenden*, van welk gebruik hondert voorbeelden konnen opgetelt worden. Dit vaandel word van den Paus zelf gewydt, † en in 't einde der Misse aan den Kapitein of Vaandrig der R. kerke ter hand gesteld.

Het geen de Bisschop *Godefridus* vertelt, dat hy S. *Maartens* vaandel drie dagen en drie nachten op het kasteel Horst had laaten waajen, is een bewys dat het toen ook gebruikelijk was, het oppergebied over zekere plaats door het planten van het vaandel te betekenen: en hy geeft het ook uytdrukkelijk te kennen. Hier van vindt men ontelbaare blyken by de voorige

g Ægid. de Roya ad ann. 1328. item ad ann. 1347. Gesta Ludov. 9. apud Du Chesne t. 5. hist. p. 384. &c.
h Vide Triumph. S. Lamberti Martyris in Steppes apud Chapeauville in Adolfo a Marca c. 3. Rudolfum a Rivo apud eumd. t. 3. cap. 1. Vide ibid. cap. 5. & 7.
i Ant. Matth. ib.
k Dodechin. Abbas, in eo certamine interfectus est Buchardus Lozanne Episcopus, qui lanceam Regis portabat.
* Innoc. III. ad Joannitium Bulgar. Reg.
† Ceremoniale Eccl. Rom. lib. 1. sect. 7.

Hi-

Historischryvers. *Zy hebben alle de bolwerken en verschansingen der stad gewonnen*, zegt *Odericus* [l] *Vitalis*, *en hebben vliegens 's Konings standaart op den voornaamsten toren met veele zegenteekenen opgerecht*. En *Albertus Argentinensis*, schryvende over het jaar 1349. *Koning Karel dit verstaan hebbende*, *heeft aanstonds zyn vaandel*, Sturmfan *genaamd*, *op den toren der Kerke van Spiers geplant*. By *Willelmus* [m] *Tyrius*, en meer andere Schrijvers, zal men het zelve door menige voorbeelden bevestigt vinden.

Maar, dat aantemerken staat, dit planten van het vaandel was niet alleen een teken van oppermagt: maar ook, ten minsten op veele plaatzen, eene bekentenis van den Leenhouder dat hy het kasteel aan zijnen Opperheer, 't zy dat dezelve verstoord of wel te vrede was, zoude wederom geeven, zoo dikwils als 't hem believen zoude. *Dionysius* [n] *Salvagnius* heeft den Leezer een ouden brief medegedeelt, waar in de volgende woorden dikwils voorkoomen: *Een vaandel*, *daar de wapenen van den Dolfyn op geschildert stonden*, *en geplant op den toren van het kasteel*: *daar het*, *uyt naame van den Dolfyn*, *den tyd van drie natuurlijke dagen moest blijven staan*, *tot een teken van 't zelve wederom te moeten geeven en van oppermagt* enz. Hier over zal de bekende *du* [o] *Cange*, in zijne redenvoeringen over *Joinville*, den Leezer wijdloopiger onderrechtingen konnen geeven.

3. De Heeren van Gore waren niet alleenlijk de Advokaaten, maar ook de Vaandragers van S. *Maartens* Kerke: en [p] *Ant. Matthæus* zou wel gelooven dat zy dit ampt erfelijk bezeten hebben: althans brengt hy onder andere bewijzen eenen brief by, waar in duidelijk gezegt word dat de Heer van Gore 's Bisschops Vaandrager was. En geen wonder: want de Advokaaten der Kerken, gelijk wy elders gezegt hebben, waren ook de Vaandraagers van dezelve Kerken. Zoo ras als de Graven van Anjou door de Monnikken en

l Lib. 10. p. 773.

m Lib 13 c. 13. lib. 14 cap. ult. Vide etiam Constantin. Porphyrogen. libro de administr. Imperio cap. 46.

n De usu Feudor. c. 8.

o Differt 12. ad Joinville p. 219. 220.

p Ant. Matthæus ibid.

Kanon-

Kanonnikken van S. *Maartens* Kerke te Tours voor Advokaaten der zelve Kerke aangenomen waren, hebben zy het vaandel der Kerke ook ten strijd gedragen q.

14. Tot besluit laaten wy hier volgen een ongedrukten brief, dewelke wy gevonden hebben onder de handschriften van den E. H J. V. E.

Betreffende de Vikarissen en den Coster tot Rhenen, mitsgaders die fundatie van de selve (misschien seve) *getyen aldaer.*

GEsien by den Hove van Utrecht de missive van die Excellentie des Hartoochs van Alba, Gouverneur ende Capiteyn generael over dese syn Con. Mats. Nederlanden, met seeckere requeste daer in liggende, ... Excellentie gepresenteert by eenige Vikarisen, ... ende Schoolmeester tot Rhenen, ende hier op ... verscheide communicatien met seecker Commissaris van desen Raedt gehadt, gehoort, en gelesen hebbende, het advys van mijn Heere die Vicarius des ... Bisschop van Utrecht, gesien mede de fundatien van deselve (*misschien seve*) getijden t'anderen tijde ...deert in die voorsz. Kercke tot Rhenen, mitsgaders 't advys van de Kerckmeesters in der tijd aldaer, ... voorsz. Hof begeerende te voorsien tot den goeden onderhoud tot den Goodsdienst achtervolgens de be... van sijn Excellentie . . . * de tegenwoordige Kerckmeesters en andere die hier namaels gestelt sullen worden, die vier Vikarissen, Koster, ende schoolmeester, aldaer jegenwoordigelyk resideerende, ende elcks van heml. die hem daer vinden sullen, ende aldaer devotelyk helpen singen die selve getyden, alle dagen te doen distribueeren 1 stuiver boven de sts. die sy van ouds gehadt hebben, ende dit uyt de goederen, uyt dewelke men van ouds den eenen stuyver volgens de fundatie betaelt heeft, dat hy perfect goed ende oprecht rekeninge houden sal van dage tot dage van den persoon ofte persoonen die in de voorsz. selve getyden van 't eerste begin tot het leste toe niet geweest en sal of sullen hebben, 't sy deselve kranck syn ofte

q In Chron S Martini Andeg.
* Hier is een woord daar ik niet weet uyt te koomen.

gesont,

gesont, alsoo 't Hof verstaet dat dese presentie alle
persooneel is, ende oversulcs niemant gedeylt en
worden dan den genen die in de Kercke tegenw
dig hebben helpen singen als boven, ende dat die K
meester (*niet*) en sal betalen dan volgens d'a
van de Kerckmeesters, mitsgaders 't Register v
Koster ofte Schoolmeester voorsz. dewelke t' a
den van de betalinge dat gehouden wert te lev
ende te laten by hem onderrechten, sonder dae
iet te genieten, den Kerckmeester die betaling
sal ten tyde, ende ten eynde hy daer mede syn r
kening sal mogen verifieeren. Actum t'Utrecht
IX Juny 1573.

WAGENINGEN.

Wageningen van wat aanzien: waar van die naam is gekomen, enz.

Wageningen is de derde stad van de Vel
we: volgende achter Aarnhem en Harde
In eenen open-brief van Keizerinne Mach
vindt men Wacheningen gespeld: en de
tekeningen van den beroemden Paulus Me
getuigen dat men in eenige handschriften
Wagenepnd geschreven vindt. In de gifte
welke Graaf Rotgarius in 't jaar 838 gedaa
heeft aan den Bisschop van Utrecht Alfricus,
word van een Wagenwege gesproken, als van
eene plaatze dewelke onder het dorp Loon in
't land van de Veluwe behoorde. [a] Pontanus
meent dat Tacitus deze plaats betekent heeft
door den naam van Vada: dan [b] Alting be
weert dat het Vada van Tacitus geene gemeen-
schap heeft met Wageningen. Tegenwoordig
is het van den Rhyn, een weinig boven den

[a] Hist. Gelr. lib. I. pag. 4.
[b] Germ. inf. p. I.

Rood

[illegible] of de e Grebbe/ gelegen; hoe wel dat de [illegible] eertijds/ volgens Slichtenhorsts zeggen/ [illegible] s vesten plagt te bespoelen. De grond/ [illegible] het stads-gewijs op is gebouwt/ is door- [illegible] s [illegible]achtig/ en ten deelen ook kleyach- [illegible] e Pontanus spreekt 'er van/ zonder het [illegible] te durven verzekeren/ als of het al tot [illegible] stedeke was aangegroeit in 't jaar 1231.

[illegible] Sommigen beweeren dat Wageningen de geboorte-plaats is van den beruchten Petrus Alpherdianus; dien treffelijken Leermeester van de Geldersche en Hollandsche jeugd. Doorluchtige mannen.

In 't jaar 1649 zijn aan het stedeke twee jaarmarkten vergunt: waar van de eerste 14 dagen voor den eersten Zondag van de Vasten/ de tweede op den derden en vierden Augusti word gehouden. Jaarmarkten.

De hoofdkerk/ dewelke een spitzen toren heeft/ is S. Jan den Dooper toegewijdt. Hoofdkerk.

[illegible] dezelfde was door Jan van Zallant eene [illegible] of altijddurende Vikary gesticht [illegible] van den Almogenden Godt/ van de [illegible] Maagd Maria, en van de H. H. Maagden Catharina en Barbara. Vikary.

f In 't jaar 1541 heeft de Schildknaap Wynant van Zallant ter vermeerderinge van den goddelijken dienst/ en tot onderhoud van den

e Grebbe, een riviertje, stort zich tusschen Wageningen en Rhenen in den Rhyn. In 't midden leit een meer, Uddermeer genaamt, daar zich de puin en 't vervallen muurwerk van een groot kasteel opdoet; dit kasteel, Huinenschans genaamd, zoude dien naam gekregen hebben van de Hunnen, die hier voor dezen lelijk huis gehouden hebben.

d Lib. 6.

e Pontan. als boven.

f Uyt een ongedrukt Boek van Georgius Bisschop van Utr.

Ke-

Regent der Kerke / de inkomsten derzelve Kerke vermeerdert met seben mergen lands.

Behalben S. Jans kerk was 'er noch een andere kerk: want in den volgenden brief van Reinout Graaf van Gelderen worden twee kerken van Wageningen vermeldt: de eene nieuwer / en binnen de stad gelegen; de andere ouder / staande op eenen berg. Uyt den zelven brief hebben wy ook dat beide de kerken door den Proost van S. Jans kerke vergeeben wierden:

Wy *Reinout*, Graaf van Gelderland en Hartog van Limburg, doen kond allen den genen die den tegenwoordigen brief zullen zien, en wy verklaaren hun door den inhoud dezes, dat wy bekennen dat mijn Heer de Prooſt *Willem*, Aartsdiaken van S. *Jans* kerke te Utrecht, en zijne nazaaten, het recht hebben om iemand tot de kerk in de nieuwe ſtad te Wageningen te benoemen zoo als zy, van ongedenkbaare geheuggeniſſe dat recht gehad hebben tot de kerk van Wageningen op den berg. En op dat deze dingen beſtendig mogen blijven, en van de nakomelingen niet verbroken worden, hebben wy den tegenwoordigen brief, die met ons eigen zegel bezegelt is, zonder eenige haperinge, en zonder eenigzins op het tegenſpreeken van onze nazaaten te letten, aan den voornoemden Prooſt *Willem* voor hem en zijne nazaaten ter hande geſtelt. Gegeeven in 't jaar des Heeren MCCLXXXVIII. Zaterdaags na den Zondag, *Miſericordia Domini*.

Noch

Noch zijn 'er van ouds bekent en van goede
konsten voorzien geweest de Broederschap- Broeder-schappen.
pen van 't H. Kruis, van S. Niklaas, en van
de H. H. Anna en Barbara. Dan waren er noch
twee Schutters gilden; waar van 't een S. An-
na en t ander S. Joris gilde wierd genoemt.

Te Wageningen, ter plaatze daar nu het Oude kapel.
Raadhuis is, en recht over het Tolhuis, 't
welke noch onlangs met geweldige yzere deu-
ren en vensteren wierd gesloten, heeft een kerk-
je van S. Niklaas gestaan. Dit Tolhuis was
bekent onder den naam van Heugestein, of
gelijk anderen gespelt willen hebben, Hunestein;
welke naam gekomen zoude zijn van de Hun-
nen, die Gelderland van ouds ook afgeloopen
hebben.

Ook heeft 'er voorhenen een Klooster gestaan. Klooster, enz.
Nu heeft het stedeke noch een Schole, een
Gast- of Gast-huis, en een Wees-huis.

Ten westen van Wageningen, op een top
van eenen hoggelegen berg, die of vier slinger-
roeden van de stad af, recht tegen over het Oud Wageningen.
Veen-veer, vertoonen zich noch tegenwoor-
dig vervallene muurwerken van eene Kers-
pel- of Parochi-kerke; daar van ouds, toen
het licht des Christendoms hier begon op te
dagen, en ook in 't vervolg, veele ingezetenen
van de Betuwe hunn' kerkgang plagten te
hebben. (1)

AANTEKENING.

1. Wageningen, zegt *Slichtenhorst*, was wegens zij-
ne gelegendheit tot eene byna onwinbaare stad te maa-
ken. Ook hebben de Geldersche Vorsten op deze plaats
altijd gewaakt als op den appel van hun oog; weeten-
de dat het als een Voorburgt was van de Veluwe en

de Betuwe. Daarom heeft 'er de beruchte *Karel*, Hartog van Gelderen, ook een slot gebouwt. Hoe veel dat *Karel* V en *Philips* II zich aan deze stad gelegen lieten leggen, zal de Leezer ook by Slichtenhorst konnen vinden.

Ook is Wageningen van ouds gerekent onder de Hanze Steden; en wierd altijd ook te Keulen of te Lubeek op den landdag beschreven.

NYEKERKE.

Verscheide Nyekerken.

Verscheide Parochien in 't Vereenigde Nederland draagen den naam van Nyekerke of Nieuwkerke: In Vriesland zijn 'er twee; de eene drie duizend schreeden van Dokkum; de andere twee duizend schreeden van de Abdye Marienhof, dewelke van ouds by Leeuwaarden heeft gestaan. In Zeland, zoo wel als in Holland, is ook meer als een Nieuwkerke. De Parochie, daar we hier van spreeken, en die in de Veluwe onder Gelderland gelegen is, word op zijn Latynsch Neoecclesia, op zijn Duitsch Nieukerke genoemt. Het is van eene vryheit in Gelderland, waar door men uyt het Sticht van Utrecht in de Veluwe gaat, leggende op een vermakelyke en vruchtbaare (1) landsdouwe. De vergeeving van de Parochikerke, dewelke naar S. Catharina was genaamt, heeft van ouds de Abdisse van 't vermaarde Kapittel by Emmerik toebehoort.

De ingezetenen van deze vryheit, zoo wel als van de naastgelege plaatzen, zyn eenige jaaren herwaart bedient geweest door een Priester uyt de Maatschappye van Jesus. Tegenwoordig staat 'er vader Pauli, ook een Jesuyt, te Antwerpen gebooren. Behalven de hoofdkerk, dewelke tegenwoordig door twee Kalvijns-

[illegible] Predikanten bedient word / en ook een orgelspeelder heeft / plagt 'er eertijds een [illegible] en wel begiftigd Begijnhof te staan; waar van eenige huizen / en het by gelegen Begijnenland / den naam als noch bewaaren. Dan staat 'er noch / tot pronk en gerijf van de plaats / een Weeshuis / een Melaatshuis / een Leenbank / en een Latijnsche Schole. De plaats heeft twee Kermissen / eene kleine en eene groote; koomende acht dagen voor S. Lambertus feest; om niet te spreeken van een maandagsche weekmarkt / en van drie Paardemarkten: [illegible] van de eerste verschijnt op dingsdag na Paasschen; de tweede op maandag voor de [illegible]vaart des Heere; de derde op den 5 van October. Begynhof.

[illegible] Nyerkerke zijn ook gebooren drie vermaarde [illegible] / die ten toenaam van Pannekoek [illegible]: te weeten / Mauris, Rentemeester / [illegible] L. Hortensius als een man van eene [illegible] geleerdheit word geroemt; Augustijn Pannekoek, Geheimschrijver van Karel Hartog van Gelderland; en Godart Pannekoek, Raad van 't Vorstelijke Hof ten tijde van Karel V en Philips II, en daar by Heer van Meinderts wyk. Vermaarde Mannen.

Ook is Nyerkerk de geboorteplaats van Thomas van Nyerkerken, die op zijn Latijnsch ook Neoclesianus wierd genoemt; en Proost van S. Jans Kerke / en daar by Wij-bisschop van Hendrik van Beyeren, Bisschop van Utrecht / is geweest. Zijne wapenen staan noch tegenwoordig in S. Jans kerke op het gewelf van de bezoldering geschildert. Doch wy hebben boven / als we de Proosten van S. Jans

a L. Hortens. Rer. Ultr. l. 1 p. 143.

kerke optelden/ wijdloopiger van hem gesproken.

b Karel van Egmond, Hartog van Gelderen/ had te Nyerkerke een sterke Schans tegen de Borgonjers opgeworpen; dewelke in de historie, doch voornamentlijk in de geschiedenissen van gemelden Karel, meermaalen word vermeldt.

c Het oude kasteel van Nyerkerke is in 't jaar 1458 / op het aandrijven van Garseel van Aller, Burgemeester van Aarnhem / gebouwt door Hartog Aarnout.

Parochi-kerk gebouwd.

Het opbouwen van de kerk is begonnen den 8 Juny 1461 / en is de eerste steen geleit door Pieter Basterd van Egmond / Richter van de Veluwe. Doch op den 15 Augusti 1540 is de kerk met een kasteel door ongeluk afgebrandt: maar kort daar na is ze weder opgetimmert; en met rijkelijke inkomsten/ die aan S. Severinus outaar gemaakt waren/ begiftigt.

b Pont. lib. 1. p. 42.
c Slichtenh. 1. Boek p. 107.

AANTEKENING.

1. De Hollandsche Jaarboeken, zegt de meergemelde *Slichtenhorst*, noemen deze plaats de stede van Nykerke: hy voegt 'er by dat het wegens de grootte en pronk der huizen menige stad zoude beschaamen. Dat meer is, in 't jaar 1413 heeft Hertog *Reinout*, de laatste van dien naam, den ingezetenen verlof gegunt om 'er een stad van te maaken; en aan de plaatze zoo groot een schependom gegeven, als Elburg had. Ook vergunde hy haar alle de zelfde vryheden, die de steden Zutfeen, Wageningen, en Hattem hadden; vryheit van tol te land, door 't gansche Vorstendom; en andere voorrechten meer, die by *Slichtenhorst* in een open brief vermeldt worden. Ja volgens het verhaal van

oude luiden heeft Nyerkerk van ouds drie poorten gehad; de *Veenpoort*; de *Holkerpoort*; de *Oosterpoort*; Evenwel heeft *Slichtenhorst* niet bespeurt dat zy hunne stadsrechten oyt gebruikt, of 'er zeer naar verlangt hebben; of dat het verlies van poorten en vesten hun zeer ter harten ging. Want zy waren beter gedient met den naam van het voornaamste dorp van gansch Gelderland; als met het verwyt van eene middelmatige of geringe stad. Even eens, zegt de voornoemde Schryver, gelijk de Hollanders en de Vlamingen moediger waren op hunne Graafschappen, die nevens de beste Graafschappen van 't gansche Christendom gerekent mogen worden, als waar het zake dezelve onder de middelmatige Hartogdom gerekent waren geweest.

BARNEVELT, of BARREVELT,

Is een treffelijk dorp van de Neder-Veluwe; en behoeft in grootte en aanzienlijkheit voor geen een dorp van de Betuwe te wijken. Het heeft den naam gegeven aan 't gerecht van Barnevelt; staat noch tegenwoordig onder het Bisdom van Utrecht; en heeft S. Odulphus tot Patroon. Barneveld. Patroon.

De Parochikerk is lange jaaren bedient geweest door Frederik van Houthuizen, een Benediktijner Monnik uyt de Abdye van Paterborn; dewelke een stok-oud man is geworden, en door de wandeling genoemt wierd de Pater te Barneveld. Bedienaar der Parochikerke.

Onder het gerecht van Barneveld behooren Voorthuizen en Garderen.

Voorenwaert / doch is in de geloofs-beroerten verdelgt: eenige vervallene muurwercken zijn noch ten deele over gebleven.

Wy zullen hier een korte beschrijving van het Klooster Redinchem laten volgen; uit een oud handschrift / dat ons beleefdelijk door den zeer eerwaardigen Heer Augustinus Hoppenbrouwer, waardig Prior van de Reguliere Kanonnikken te Loven / ter hand is gestelt; en zullen zijne eigen woorden behouden.

Om te hebben een volkomen kennisse van den fundatie ende guederen der Regularissen Clooster van onse Liebe Vrouwe tot Redinchem by Wagenyngen in Gelderlant der order van S. Augustyn, onder het Capittel van Windeshim / soo is te weten dat Hertoch Reynaldus van Gulik ende van Gelre / overdenckende de groote devotie die syne voorvaders Hertoghen van Gelre en Graven van Zutphen gehat hadden tot onser Lieber Vrouwen Capelle gelegen in sijne landen van die Veluwe / en willende deselve in dese goede devotie naervolghen door de groote begeerte die hy hadde tot het heyligdom in die selfste Capelle rustende / te weeten een stuck van het heylich Kruys ende van de doorne Croone Christi Jesu onses Salichmakers / het welke aldaer gesonden was van Carolus Conijnck van Vranckrijck / ut patet per litteras datas Parisiis Ao. 1401, 18 Julii, om die menichte des volx dat tot deser capelle quam tot devotie te verwekken / ende ook om die groote en menichvuldige miraculen die aldaer geschiet sijn door die gebenedijde Moeder Godts Maria, wiens beelt aldaer miraculeuselick gekomen was in het jaar 1380 / op dat den dienst Godts aldaer sou mogen vermeerdert worden / en die gebenedijde moeder Godts te

beter

beter ge-ert ende geloft; soo heeft de voornoemde Reynaldus met goet voorberaet/ ook met consent vanden alderwaerdichsten Heere Fredericus Bisschop tot Utrecht (in wiens Bisdom de voornoemde capelle gelegen was) de selfste capelle doen verwandelen ende oversetten tot een Regularissen Clooster der order van S. Augustyn, met twee Vicarien die de salige Hertoch Willem van Gulick ende Gelre in het jaer ons Heere 1399 daer in gesticht ende gedoteert hadde / die eene ter eere van S. Jan Baptist, die ander ter eeren van S. Catharina.

Met conditien ende in alsulcker vuegen dat die Nonnen aldaer levende onder den regel van S. Augustyn eeuwelick sullen besloten weesen/ om aldaer Godt Almachtig te dienen en te loven. Maer want die reeden vereyschtede dat sulcke vrouwpersoonen moesten besorcht wesen van tijdelick goet / om daer van haerlieder dagelijksche nootdrust te nemen/ soo heeft de voorgenoemde Hertoch Reynaldus voor hem/ sijn erven ende nacomelinghen/ met consent des Bisschops Frederici voorsept / tot den selven clooster angewesen alle alsulke renten ende goederen / met alle hare rechten opkomingen ende verballen / als in eenigerwijs totter voorseyder capelle met haeren altaer en twee vicarien plegen toe te behooren; met dewelcke renten de voornomde Hertoch Reynaldus het voorsept Regularissen Clooster mede gefundeert / gedoteert ende gesticht heeft / in't jaer ons Heere 1405. naer de uytwijsinge der segelen ende brieven.

Om dese voorgenomde fundatie noch meer te verbeteren / soo heeft Hertoch Reynaldus hier noch toe gegeven voor hem ende sijne nacome-

comelingen sijnen Weert gelegen an den Rijn tegen de voornomde onse lieve Vrouwe capelle die doen ter tijt was genaemt Gerrikens Weert. Den selven licht nu ongescheyden met ander weerden ofte weylanden / die in toecomenden tijden daer angecocht sijn / ende licht vast tegen het Clooster noort / suyt tegen die Rijn oostwaert tegen die gemeynte van Redinchem ende die Heeren van Dorenwerdt / westwaert die Heeren van Doordendael. Dese weerden en beemden te samen aen elcandere gelegen / sijn nu tertijt naer mijn oordeel wel veertich bunderen groot / ende worden noch alle jaren meerder: want den Rijnstroom daer jarelix seer veel anlecht. Elck mergen van dit weylant wort gerekent op XVII guldens Brabants jarelix.

Gemerckt dat Hertoch Reynaldus totter fundatien des Cloosters niet meer en gaf / op dat het Clooster te beter mochte opcomen / heeft hy uyt sonderlinge gratie geconsenteert / dat alle persoonen die daer soude incomen / met haer mochten inbringen renten ende goederen haer toecomende / ooch dat die van den Convente mogten coopen renten ende goederen in sijne landen gelegen tot dusent alde goude guldene schilden erfelicke renten / te weeten mede gerekent het goet van der capellen ende die twee vicarien / welcke dusent alde schilden 't jaers souden wesen die fundatie ende eerste gesticht des Cloosters / behalvens nochtans dat sy gheene wastijnsige / horige / eyghene / geltastige / schatbare noch heerlicke goederen in den landen van Gelre coopen noch an ons trecken en sullen.

Al dese voorgenomde saken heeft Hertoch Reynaldus voor hem ende sijne nacomelingen met

met syn gesegelde brieven bevestight / ende daer mede de voornoemde Clooster niet hinderen sich gebot ofte verbot dat in synen lande gedaen ofte geseydt mochte worden.

Ende voort op dat die persoonen/ die in dit Clooster comen sullen/ Godt Almachtich te [illegible]elicker ende vredelicker dienen mochten / soo heeft Hertoch Reynaldus dit Clooster met alle syn persoonen/ goederen/ renten/ privilegien en rechten in syn sonderlynghe bescherminghe en verantwoordinghe genomen ende ontfangen in 't jaer ons Heeren 1405.

Van dat wy niet staen en sullen voor eenigen rechten.

Ende die voorghenomde Hertoch Reynaldus ganschelicke wolde/ dat die persoonen des voorschreve in haer eenicheyt / vrede ende devotie ongehindert ende ongestoort soude blijven/ overmits werlicke luden die dit Clooster ofte haere boden / ofte oock haere goederen / voor werlick gerecht trecken ofte nidepen moechten / oft anders met eenighe werliche ofte uytwendige saken roeren ofte ontbreeden / soo heeft hy van sonderlinghe gratie die previlegien des Cloosters vernieert ende verbetert / ende heeft hun / alle haere persoonen / haere boden ende goederen / soo waer die in syn landen gelegen syn / eeuwelick tot eender vryheyt gegeven met syn segelen ende brieven / dat noch die persoonen des Cloosters voornoemt / noch haere boden/ noch haere goederen/ voor gheen werlicken gericht in synen landen te recht staen en sullen/ anders dan voor hem ende syne nacomelinghen Hertogen van Gelre/ ofte voor den

gee-

geenen die hy daer van sonderlinge bevel doet sal. Noch dat niemant op onse goederen pandinghe doen sal / noch weerlicke hant daer aen slaen sal. Ende waert saeke dat die geestelicke persoonen des voorschreve Cloosters ofte haere boden ofte goederen voor eenich werlick gerechte geropen worden / sullen terstont appelleeren voor den Hertoch ende synen Hoogen Raet / ende dat gerechts gehoorsaem wesen / etc. datum Ao. Domini 1408.

Dit Clooster wiert besloten in 't jaar 1408 / op heilig Sacraments dag.

Hier volgt nu een korte lyst van haere goederen.

Goederen behoorende tot ons Lieven Vrouwen altaer.

Een erve in Redinchem, geheten Cortenberk.

6 Mergen landts, ibid.

Item 1 mergen en xv roeden.

Goederen die behooren tot S. Jan Baptisten altaer.

17 Mergen in het dorp Hoesden.

Goederen die behooren tot S. Catharinen altaer.

7 Mergen in Ravenswaal.

Goederen des Cloosters onder Heteren.

Een woninghe groot 41 mergen met al syn toebehooren, nog hebben zy by dese woninge gekregen aan diverse perceelen 39 mergen, te samen 80. Elk mergen bouland wiert doen gerekent jarelijks voor 9 Brabantsche guldens, en elk mergen weyland voor 16 guldens, maakte 888 guldens.

Noch een camp lands van 7 mergen.

Noch een pas bepoot met willigen.

Noch een boomgaert met 3 mergen weyland.

Noch een rente van 3 Ryders 's jaars.

Noch een hof-stedeken met een boomgaert.

Goe-

Goederen onder Zetten.

Een wooninge met syn toebehooren, en 68 mergen landts.

Noch een stuk landts van 6 mergen.

Noch een wooninge met al syn toebehooren en 84 mergen landts.

Goederen in Rantwyck.

Een camp landts van 14 mergen.

Een camp van 13 en een half mergen.

Een wooninge met al syn toebehooren, en 79 mergen landts.

Goederen in Appeldorne.

2 Wooninghen met haer toebehooren en 90 mergen landts.

Een jarelykse erfpagt van 100 guldens, gemaakt van Juffrouw *Halewith*.

Goederen in Driel.

Een woninghe met syn toebehooren, en 27 mergen landts.

Noch aan verscheyde perceelen 13 mergen.

Goederen in Kesteren.

Een wooninghe met al syn toebehooren en 20 mergen lants.

Goederen in Dodenweerde.

By Hertoch *Reynaldus* tyden is het Gasthuys tot Dodenweerde in de Neder-Betuwe getransfereert in ons Clooster tot Redinchem met een tiende en al syn toebehooren, welk Gasthuys in voorleede tijden is gestigt geweest van der Vrauwe van Valckenburgh, en is an ons Convent gegeven van Heer *Walraven* Heere tot Brederode, in 't jaar 1410, met de thiende groot en smal haldende 500 mergen lants.

Een jairlykse rente van 12 Keurvorstse goude guldens.

Noch een rente van 6 goude guldens.

Noch

Noch een van 7 schilden.

Een camp lands van 14 mergen in Hollanderbroek.

Een jarelijkse rente van 15 goude Rijnsche guldens in *Elst*.

Noch 8 mergen landts in *Redinchemer broek*.

Noch een camp landts van 8 mergen in *Redinchem*.

Noch verscheyde kleyne perceelen landts, en andere dingen, te lang om te verhalen.

Oudheden. Daar worden noch tegenwoordig zoo nu zoo dan/ volgens het zeggen van Pontanus, eenige oudheden gevonden. Onder anderen maakt hy gewag van een ouden penning / dewelke daar / eenige jaaren geleden / gevonden wierd, en by hem beschreven word in 't eerste Boek der Historie van Gelderland / op het 72 zijdje.

Hier plagt een groote toeloop van Katolijken te zijn / dewelke noch tegenwoordig duuret/ ter oorzaake van zeker Beeld/ waar door veele mirakelen geschiedt zouden zijn. Doch het Beeld is al overlang naar Utrecht gebragt.

Het slot Gronsfort. Dicht by dit dorp staat het oude slot Gronsfort; 't welke door de Heeren van Lynden, die het al lang bezeten hebben / weder is vertimmert. Dezelven hebben het ook met groote bossen beplant / en 'er veele land-goederen aangekocht.

Zielbestierders. Dit slot is lange jaaren de verblijf-plaats geweest van een Priester uyt de Maatschappye van Jesus; dewelke de Katolijken van Wageningen/ van Renkum/ en van de omleggende plaatzen in de Veluwe/ daar van daan ging helpen. Naderhand is dit waargenomen door eenen Priester van de Hollandsche Geestelijkheit;

Da-

namentlijk door Philips Dockscheerder, te Emmerik gebooren/ enz.

DOORNEWAERD.

Doornewaert/ by verkorting Doorwaert/ als of men een doormachtige waerd of eylandje wilde zeggen/ is de grootste en deftigste heerlijkheit van de gansche Veluwe; en vertoont zich tusschen Aarnhem en Wageningen/ in Veluwer-zoom/ in eene gezegende en vruchtbaare landsdouwe. Noordwaart heeft het een wel beplant eiken bosch/ met eenige stelle heuvelen/ dewelke een lustig uytzigt over de Neder-Betuwe geeven. Zuidwaart heeft het/ aan beide de zoomen van den Rhijn/ een menigte van schoone weiden. Het slot/ waar op een nette en cierlijke toren staat/ heeft van binnen groote ruimte en veel gemak/ en is van buiten zeer vermaakelijk in 't oog. De Graaf Schellaart, Stevoogd van Steenwijk/ was in zijn leven Heer van de heerlijkheit en van het slot. Doorne-waert of Doorwaart.

Verscheide heerlijkheden/ groote hofsteden/ en landgoederen/ zijn van ouds leenroerig geweest onder Doornewaert/ en zijn het tegenwoordig noch: waar onder ook S. Mariaas klooster te Renkum; en noch veelerhande renten en tienden/ door verscheide Parochien verspreidt/ gerekent moeten worden. Dit alles staat breeder verhandelt en bewezen by Slichtenhorst, in 't 1 Boek der Geldersche geschiedenissen/ aan 't 112 zijdje.

WOLFS-

WOLFSHEZEN,

Wolfs-hezen.

Is eene Parochie in de Veluwe / zijnde leenroerig onder Doornewaert.

OSTERBEK,

Oosterbeek, deszelfs oude naam.

Door de wandeling Oosterbeek / word in de oude opene brieven / om de menigte der heesteren en heggen / Heisterbach genoemt. Dit dorp / dicht by Aarnhem gelegen / en tegenwoordig een geringe plaats / is vermaard door de geboorte van Keizer Hendrik III.

Oude Pastoor aldaar.

In dit dorp is voor dezen Pastoor geweest Bernoldus of Bernulphus ; dewelke in 't jaar 1022 door den Keizer / om dat hy hem de tyding bragt dat de Keizerin van een jongen zoon bevallen was / tot Bisschop van Utrecht is aangestelt : gelijk in Batavia Sacra in 't leven van Bernulphus , XX Bisschop van Utrecht / breeder is verhaalt.

AANTEKENING.

1. *Buchelius* , schryvende over *W. a Heda* , heeft opene brieven gezien daar deze plaats Hosterbach word genoemt. *Heda* getuigt dat *Umbrachus* een Edelman alle zyne goederen, die hy te Heisterbach en te Proest had leggen, gegeven heeft aan de kerk[a] van Utrecht.

[a] In S. Frederico.

AARN-

AARNHEM.

Aarnhem, waarom aldus genoemd:

Word van [a] sommigen gehouden voor het Arehacum van Tacitus: 't welk van [b] anderen tegengesprooken word, dewelke beweeren dat Aarnhem/ behalven de eerste lettergreep/ geen gemeenschap heeft met Arenacum: en liever willen gelooven dat Aarnhem zoo veel te zeggen is als Arentsheim, als waar het een wijk geweest van eenen Arent of Aarent. Het is aan de rechter oever van den Rhijn aan 't begin van Drususgraft/ doch binnewaarts/ gelegen; en heeft van ouds/ gelijk tegenwoordig noch/ tot het stift van Utrecht behoort. Men vindt het allereerst vermeld in de opene brieven van de Keizeren Otto III, Lotharius II, en Frederik II. Op het jaar 1233 wierd het al gerekent onder de bemuurde steden. Tegenwoordig is het van groot aanzien/ de hoofdstad van de gansche Veluwe/ en de stoel van 's Hartogs Raad: in 't korte eene volkrijke/ fraaje/ en zeer sterke stad. De kerken/ geestelijke gebouwen/ en de begiftigingen der zelven/ hebben deze plaats ook geen kleinen luister bygezet.

waar gelegen:

Jakob Eykius, in zijn gedicht op Aarnhem/ beweert ook dat het eertijds Arenacum wierd genoemt: dat Aarnhem zoo veel te zeggen is als Aren-heim; en dus genoemt is naar den Arent ofte Adelaar: en dat men deze stad wel voor de geboorteplaats van den beruchten Claudius Civilis zoude mogen houden.

a Pontan. Hist. Gelr. lib. 1. p. 37.
b Alting Germ. Inf. part. 2. p. 9.

comelingen sijnen Weert gelegen an den Rijn tegen de voornomde onse lieve Vrouwe capelle/ die doen ter tijt was genaemt Gerrikens Weert. Den selven licht nu ongescheyden met anderen weerden ofte weylanden / die in toecomende tijden daer angecocht sijn / ende licht vast tegen het Clooster noort / suyt tegen die Rijn / oostwaert tegen die gemeynte van Redinchem / ende die Heeren van Dorenwerdt / westwaert die Heeren van Doordendael. Dese weerden of beemden te samen aen elcandere gelegen / sijn nu tertijt naer mijn oordeel wel veertich hunderen groot / ende worden noch alle jaren meerder: want den Rijnstroom daer jarelijx seer veel anleeght. Elck mergen van dit weylant wort gerekent op XVII guldens Brabants jarelijx.

Gemerckt dat Hertoch Reynaldus totter fundatien des Cloosters niet meer en gaf/ op dat het Clooster te beter mochte opcomen/ heeft hy uyt sonderlinge gratie geconsenteert / dat alle persoonen die daer soude incomen/ met haer mochten inbringen renten ende goederen haer toecomende / oock dat die van den Convente mogten coopen renten ende goederen in sijne landen gelegen tot dusent alde goude guldene schilden erfelicke renten/ te weeten mede gerekent het goet van der capellen ende die twee vicarien/ welcke dusent alde schilden 't jaers souden wesen die fundatie ende eerste gesticht des Cloosters/ behalvens nochtans dat wy gheene wastijnsige/ horige/ eyghene/ gelrostige/ schatbare noch heerlicke goederen in den landen van Gelre coopen noch an ons trecken en sullen.

Al dese voorgenamde saken heeft Hertoch Reynaldus voor hem ende sijne nacomelingen

met

met ſyn geſegelde brieven beveſtight / ende daer en ſal de voornoemde Clooſter niet hinderen enich gebot ofte verbot dat in ſynen lande geboden ofte geſedt mochte worden.

Ende voort op dat die perſoonen / die in dit Clooſter comen ſullen / Godt Almachtich te [illegible]ſelicker ende vredelicker dienen mochten / ſoo heeft Hertoch Reynaldus dit Clooſter met alle ſyn perſoonen / goederen / renten / privilegien en rechten in ſyn ſonderlynghe beſcherminghe en verantwoordinghe genomen ende ontfangen in 't jaer ons Heeren 1405.

Van dat wy niet ſtaen en ſullen voor eenigen rechten.

Ende die voorghenoemde Hertoch Reynaldus ganſchelicke wolde / dat die perſoonen des voorſchreve in haer eenicheyt / vrede ende devotie ongehindert ende ongeſtoort ſoude blijven / overmits werlicke luden die dit Clooſter ofte haere boden / ofte oock haere goederen / voor werlick gerecht trecken ofte mideyen mochten / oft anders met eenighe werlicke ofte uytwendige ſaecken roeren ofte ontvreeden / ſoo heeft hy van ſonderlinghe gratie die previlegien des Clooſters vermeert ende verbetert / ende heeft hem / alle haere perſoonen / haere boden ende goederen / ſoo waer die in ſyn landen gelegen ſyn / eeuwelick tot eender vryheyt gegeven met ſyn ſegelen ende brieven / dat noch die perſoonen des Clooſters voornoemt / noch haere boden / noch haere goederen / voor gheen werlicken gericht in ſynen landen te recht ſtaen en ſullen / anders dan voor hem ende ſyne nacomelinghen Hertogen van Gelre / ofte voor den gee-

gee-

geenen die hy daer van sonderlinge bevel doen sal. Noch dat niemant op onse goederen pandinghe doen sal / noch weerlicke hant daer aen slaen sal. Ende waert saeke dat die geestelicke persoonen des voorschreve Cloosters ofte haere boden ofte goederen voor eenich werlick ghe-rechte geropen worden / sullen terstont appelleeren voor den Hertoch ende synen Hoogen Raet / ende dat gerechts gehoorsaem wesen / etc. datum Ao. Domini 1408.

Dit Clooster wiert besloten in 't jaar 1408 / op heilig Sacraments dag.

Hier volgt nu een korte lyst van haere goederen.

Goederen behoorende tot ons Lieven Vrouwen altaer.

Een erve in Redinchem, geheten Cortenberk.

6 Mergen landts, ibid.

Item 1 mergen en xv roeden.

Goederen die behooren tot S. Jan Baptisten altaer.

17 Mergen in het dorp Hoesden.

Goederen die behooren tot S. Catharinen altaer.

7 Mergen in Ravenswaal.

Goederen des Cloosters onder Heteren.

Een woninghe groot 41 mergen met al syn toebehooren, nog hebben zy by dese woninge gekregen aan diverse perceelen 39 mergen, te samen 80. Elk mergen bouland wiert doen gerekent jarelijks voor 9 Brabantsche guldens, en elk mergen weyland voor 16 guldens, maakte 888 guldens.

Noch een camp lands van 7 mergen.

Noch een pas bepoot met willigen.

Noch een boomgaert met 3 mergen weyland.

Noch een rente van 3 Ryders 's jaars.

Noch een hof-stedeken met een boomgaert.

Goe-

Goederen onder Zetten.

Een wooninge met ſyn toebehooren, en 68 mergen landts.

Noch een ſtuk landts van 6 mergen.

Noch een wooninge met al ſyn toebehooren en 84 mergen landts.

Goederen in Rantwyck.

Een camp landts van 14 mergen.

Een camp van 13 en een half mergen.

Een wooninge met al ſyn toebehooren, en 79 mergen landts.

Goederen in Appeldorne.

2 Wooninghen met haer toebehooren en 90 mergen landts.

Een jarelykſe erfpagt van 100 guldens, gemaakt van Juffrouw *Halewith*.

Goederen in Driel.

Een woninghe met ſyn toebehooren, en 27 mergen landts.

Noch aan verſcheyde perceelen 13 mergen.

Goederen in Keſteren.

Een wooninghe met al ſyn toebehooren en 20 mergen lants.

Goederen in Dodenweerde.

By Hertoch *Reynaldus* tyden is het Gaſthuys tot Dodenweerde in de Neder-Betuwe getransfereert in ons Clooſter tot Redinchem met een tiende en al ſyn toebehooren, welk Gaſthuys in voorleede tijden is geſtigt geweeſt van der Vrauwe van Valckenburgh, en is an ons Convent gegeven van Heer *Walraven* Heere tot Brederode, in 't jaar 1410, met de thiende groot en ſmal haldende 500 mergen lants.

Een jairlykſe rente van 12 Keurvorſtſe goude guldens.

Noch een rente van 6 goude guldens.

Noch

omtrent het gezeide slap en onachtzaam mogten zyn, en de kerkdiensten op de volgende manieren niet mogten verrichten, dat dan de doorluchtigste Heer en Hartog voornoemd, of deszelfs nazaaten, de gemelde twee-en-twintig ponden, zonder iemands tegenzegginge ofte klagte, vryelijk en vliegens, door zich zelven of door een ander persoon of andere persoonen, zal of zullen afeisschen, wederom vraagen, en wederom neemen; tot andere godtvruchtige werken zal of zullen besteeden; en naar zyn of naar hun welgevallen, indien hy 't begeert of zy het begeeren, naar andere godvructige plaatzen zal of zullen overbrengen. En de manier en form van den gemelden feestdag te vieren, en de kerkdiensten alsdan te verrichten, en van de twee en twintig ponden, daar we boven van gesproken hebben, uyt te deelen, volgt hier onder, en is zodanig. Tegen de eerste Vesperen zal 'er lustig gesuidt en gebeyert worden. Het luiden ten einde zijnde zullen de Pastoor en de Vikarissen of Koorgezellen byeenkoomen; en zullen met de kappen aan, en onder het speelen der orgelen, de Vesperen plegtig beginnen; en zullen de eige historie of levensbeschryving van den H. vader *Hieronymus* zingen: en dan zal aan alle de genen, die eene gedagtenis willen genieten, en de gemelde Vesperen en Kompleeten van 't begin tot het einde toe bywoonen, en in hunne gestoelten op order, tot dat alles afgedaan is, blyven zitten, een van de voornoemde ponden uytgereikt worden. Insgelijks zullen ze altemaal, die eene gedagtenis willen genieten, na het leste luiden 't zamen koomen; en zullen ook de eige historie (van S. *Hieronymus*) zingen: en dan zullen den gee-

genen, die de gemelde Metten van 't begin tot het einde toe bywoonen, twee van de voornoemde twee-en-twintig ponden uytgedeelt worden. Doch den geenen die de kleine Getyden, te weeten de Prymen, de Tertien, de Sexten, en de Nonen, bywoonen, zal noch een ander van de gemelde ponden gegeven worden. Doch op de Hoogmis, dewelke plegtiglijk, en zoo als boven gezegt is, met het luiden der klokken, met gezang en met orgelen gedaan zal worden, zullen zy altemaal verschynen: en den genen, die dezelve op de gezeide wyze bywoonen, zal insgelijks een van de voornoemde ponden toegereikt worden. Doch die de Hoogmis zal doen, zal met de dienaaren, gelijk gebruikelijk is, gaan naar 't outaar van 't H. Kruys voor het koor, en de Mis met alle nedrigheit beginnen; en zal tweemaal het gebed tot O. L. Vrouw, tot de Engelen, en tot S. *Jan den Dooper* leezen: en dan zal hem en den Dienaaren, mitsgaders den Koster en den Orgelspeelder, een byzonder en behoorlijk gedeelte uyt de voornoemde ponden gegeven worden. Ook zal 'er onder de Koorgezellen of Vikarissen, dewelke bereid zyn om de Mis te leezen, en de Mis ook leezen, een van dezelve ponden uytgedeelt worden: en die zullen ook in hunne Missen, gelijk boven gezeit is, de voorspraak van de gemelde Heiligen verzoeken: en zullen ook bidden voor den voorspoed van den doorluchtigsten Heer en Hartog voornoemd, en van zijne nazaaten. Ook zullen zy hunne gebeden tot den Allerhoogsten storten voor de zaligheit der zelve persoonen, en voor de zaligheit van hunne voorvaders: God biddende dat zy altemaal, zoo lang als ze in dit

traanendal leeven zullen, Gods gracie voor den tegenwoordigen tyd, en na dit leven de eeuwigduurende glorie, mogen verwerven. En na dat de doorluchtigste Hartog voornoemd van hier gescheiden zal zyn, zal de gene die de Hoogmis doet, na het leezen van het offerdeel der Misse, zich tot de omstanders keeren; en dezelve vermaanen dat ze benevens hem Godt, den Vader der bermhartigheden, bidden voor onzen genadigsten Heer en Vorst; op dat Godt aan deszelfs ziele een spoedige verlossing van de pynen, en de eeuwigduurende glorie, wille verleenen. Ook zal 'er een der voornoemde Priesteren op S. *Hieronymus* dag (2) vasten: wien dan uyt de voornoemde ponden drie Vlaamsche grooten gegeven zullen worden. En ten tijde der Prymen zal een onder de Priesters dewelke daar toe bevél zal krygen, voor het koor, neffens het gemelde outaar van 't H. Kruis, eenen zeer armen mensch in een graauwen tabberd steeken, en een graauwe (3) kaproen opzetten, en een paar koussen van de zelfde kleur aantrekken; dewelke toebereidt en gemaakt zullen zijn van ses ellen graauw, en van vier ellen wit laken; het leste voor de voering. En om hem dus te kleeden, zullen 'er twaalf ponden, of daar omtrent, genomen worden van de voornoemde twee-en-twintig ponden. Dan zullen 'er op de zelve uur der Primen noch 4 andere armen verschijnen, een vrouwspersoon ter eere van de allerh. Maagd *Maria*; en drie manspersoonen, ter eere van den Aarts-Engel *Michiel* en van alle Engelen, van S. *Jan den Dooper*, en van den hoogberoemden vader *Hieronymus*: en zal aan ieder van dezelven door den voornoemden Priester een wittebrood of wegge,

ter

ter waarde van een Vlaamsche groot, uytgedeelt worden. Noch heeft zijne Doorluchtigheit, de Hartog voornoemd, begeert en geordoneert dat aan den Kapellaan der Kerke, die het leven en de Legende van den gemelden hoogberoemden Vader *Hieronymus* uytlegt en voor het volk preekt, uyt de voornoemde ponden twee Vlaamsche grooten gegeven zullen worden. En indien 'er, na dat de gemelde uytdeelingen op de voorgeschreve wijze gedaan zullen zijn, iet zal overschieten, dat zal onder alle de Koorgezellen, die in den kerkdienst tegenwoordig zijn, tot hun profijt en in 't gemeen, uytgedeelt worden. En heeft de gemelde Heer Hartog begeert dat deeze Ordonantzie door den tegenwoordigen Pastoor en Vikarissen, en door hunne nazaaten, vast en onverbreekelijk en op de voorgemelde straffe, zal onderhouden worden; en dat ze zich voor Gods heilige Evangelien, met eede en door het aanraaken van de heilige Schriften, daar toe zullen verbinden: en hy heeft ook begeert dat zulks aan hen, als ze ter gedagtenissen aangenomen worden, zal voorgelezen worden, op dat niemand zich voortaan, onder voorwendzel van onkunde, zoude konnen verschoonen. Als dit alles, zoo als verhaalt is, door den voornoemden Heer, den Kapellaan *Jacobus*, uyt last van meergemelden Heer Hartog, aan de eerzaame mannen, Heer *Walraem van Wamel* Pastoor, van S. *Benedictus* Order, uyt de Abdye van Pruim, en aan *Jakob de Roede*, *Gerrit Smaelvelt*, *Hendrik Staken*, *Riquyn ten Brenk*, *Govert de Presinkhave*, *Willem Bor van Doornik*, *Govert Heckel*, *Evert van Oeden*, *Wouter Kyvit*, *Dideryk van Aken*, *Willem van Kaster*, *Pieter van Wetten*, *Jakob van Manen*, *Naman Hendriks*, *Ludolf Efferhuys*, en

Naamen van den Pastoor en van de Vikarissen van S. Maartens kerke te Aarnhem, die geleeft hebben in 't jaar 1462.

Willem Dukker, Priesters en Vikarissen, in eigen persoon ter plaatze van hunne bedieninge woonende, voorgestelt, en door my Notaris op eene verstaanbaare wijze voorgelezen was: zoo hebben de Pastoor en de Vikarissen voornoemd, na een ryp beraad, zodaanige viering van den gemelden feestdag op de bovengemelde wijze en voorwaarden, voor zich zelven en voor hunne nakomelingen aangenomen, en belooft den zelven even eens te zullen vieren, gelijk zy op andere byzondere feestdagen, en op de gedagtenissen der zelven, gewoon zijn te doen; willende de zonderlinge godtvruchtigheit en de groote genegendheit van mijn Heer den Hartog daar in, zoo veel als in hen is, gaarne te wille zijn; en den zelven Hartog over zijne milde vereeringe bedankende: en bekennende van hem, en van zijne nazaaten, wegens de gemelde tweeen-twintig ponden voldaan te weezen. Tot vaster onderhoudinge van al het bovenstaande hebben de Heeren, de Pastoor en de Vikarissen voornoemd, voor zich zelven en voor hunne nazaaten, voor Gods heilige Evangelien door 't aanraaken der Goddelijke schriften gezworen, en in handen van my, openbaar Notaris onderschreven, als van een openbaar en daar toe gewettigd persoon, plegtiglijk en behoorlijk van wegen en uyt naame van alle de genen die 'er belang in hebben, of nadeezen op wat wijze dat het zy in zullen hebben, op zich genomen en belooft dat zy al het bovenstaande, en ieder van 't zelve in 't byzonder, vast en onverbreekelijk, en op de boven gemelde straffen, altijd zullen onderhouden, en 'er noit, 't zy door zich zelven, 't zy door een ander of door meer anderen, eenigerwijze iet tegen willen doen ofte bestaan. Over

het welke, en over ieder van 't zelve in der, de gemelde Kapellaan Heer *Jakob*, s den doorluchtigsten Heer en Hartog oemd; en de gemelde Pastoor en Vikar, voor zich zelven en voor hunne nazaa, verzocht hebben dat ik, openbaar Notaondergeschreven, eene openbaare akte of openbaare akten zoude maaken; en dat tot rder bekrachting en ter getuigenisse van al bovenstaande de zegels van den voornoemden er *Walraem* Pastoor, en van de Heeren *Go- van Presinkhave* en *Naman Hendriks*, de getigden der Vikarissen, aan dezelve akte of en gehangen mogten worden. Dit alles is ger in de Sakristye der gemelde Parochikerke *Aarnhem*; in het jaar, in de indiktie, op dag, in de maand, in het Pausdom als bon; ten overstaan van de aanzienlijke en beidene mannen *Wynand van Arnhem* Burgeeester, *Johan Mynschart* Schepen der gemelde en Schildknaapen, en van *Dideryk Schoenaen* en *Goswinus van Manen* Kerkmeesteren voornoemde Parochikerke van Aarnhem, ltemaal leeken onder 't gemelde Stift van Urecht behoorende; en tot getuigen van het bostaande byzonderlijk geroepen en verzocht.

En ik Dideryk de Molendino (vander Meulen) *Kerkelijk persoon van 't Stift van Utrecht, door Pausselijk en Keizerlijk gezag openbaar Notaris*, enz.

Binnen dezelve Kerk is in 't jaar 1538 onder n steen van wit alabaster begraven Karel I, enaamd van Egmond / de achtste Hartog an Gelderland.

De

De Pastory van deze Kerk wierd altijd bekleedt door een Religieus uyt de Abdye van Pruim, leggende onder het Aartsbisdom van Trier: en die Pastoors wierden ter benoeming van den Abt der gemelde Abdye, en van de Abdye zelf, aangestelt.

Oude Pastoors, zynde van S. Benedictus order.

In 't jaar 1398 is Pastoor van de oude Kerke geweest Wernerus van den Putte; en in 't jaar 1423 de Heer Willem van Meerbach; zijnde insgelijks een Monnik uyt de gemelde Abdye van Pruim.

De Heer Jakob van Westerwoert, die het outaar van S. S. Petrus en Paulus heeft begiftigt.

De Heer Walraem van Wamel, insgelijks zoo een Benediktijner-monnik, was hier Pastoor in 't jaar 1562. En in 't jaar 1547 Antoni Vockink.

Op de klagten van de Abdye en het Konvent voornoemd, mitsgaders van Willem van Meerbach voor zijn leven Vikaris der gemelde Parochikerke, is de volgende Bulle van Martinus V uytgekomen; waar in hunne gerechtigheden gehandhaaft worden.

MArtinus Bisschop, de dienaar (4) van Gods dienaaren, wenscht aan zijnen beminden zoon, den Abt van S. *Paulus* Abdye, de zaligheit en den Apostolisschen zegen. Wy hebben de klagten van onze beminde zoonen, den Abt en het Konvent van de Abdye Pruym, van S. *Benedictus* order, onder het Aartsstift van Trier, patroonen van de Parochikerke der stad Aarnhem, onder het Stift van Utrecht; mitsgaders van *Willem van Meerbach* voor zyn leven Vikaris der zelve kerke, ontvangen; hier in bestaande

de dat, alhoewel dat hy voor de Parochiaanen der gemelde kerke, op de behoorlijke en op gevoeggelijke dagen en uuren, de Missen leest, en andere goddelijke diensten verricht; en de kerkelijke Sakramenten bedient, en Gods Woord voorsteft of doet voorstellen; nochtans sommigen van de gemelde Parochiaanen, de voornoemde kerk verachtende, volgens hun eigen welgevallen naar andere kerken van de zelve stad loopen, om daar op Zondagen, Feestdagen, en andere dagen, de Missen en andere kerkelijke diensten by te woonen, en de kerkelijke Sakramenten van vreemde Priesters te ontvangen: waar in zy de schikking van de Algemeene Kerkvergaderinge koomen te verachten, en maaken dat de gemelde Vikaris de gewoonlijke offerpenningen van hen niet en ontfangt, tot geen kleine schade en bezwaarnisse van den Vikaris en de Parochikerke voornoemd. Dierhalve beveelen wy u door dit Apostolisch geschrift dat gy, indien de zaak zodaanig gelegen is, de voornoemde Parochiaanen, na voorgaande vermaaning, door een kerkelijk strafvonnis, alle beroep buiten gesloten, doch de reden alleen voor af gegeven en gehoort hebbende, zult hebben te dwingen, om de andere kerken en Priesters te verlaaten, en op Zondagen, Feestdagen, en andere dagen, weder naar hunne voornoemde kerk te gaan, en de Missen en kerkelijke diensten daar by te woonen, Gods Woord daar te hooren, en 'er de kerkelijke Sakramenten te ontvangen: en dat gy de genen, die tot getuigen benoemt zullen zyn, en uyt gunst, uyt haat, of uyt vreze, achter zullen blyven, door een diergelijk strafvonnis, alle beroep buiten gesloten, zult dwingen

gen om getuigenis aan de waarheit te geeven. Niet tegenstaande dat aan sommigen door den Apostolisschen Stoel vergunt mogt wezen, dat ze by dag niet opgeschorst of in den ban gedaan konnen worden door Pausselijke brieven, die zodaanige vergunning niet volkomentlijk, uytdrukkelijk, en van woord tot woord vermelden. Gegeven te Romen, by S. *Maria Major*, den 16 van December, in 't seste jaar van ons Pausdom.

Vikarissen. Behalven den voornaamsten Regent waren 'er ten minste 14 Vikarissen, dewelke deze kerk bedienden.

Dezelven hebben tot uytbreiding van den goddelijken dienst, en ter beslissing van eenige krakeelen, in 't jaar 1423 eenige ordonantzien gemaakt; dewelke in 't jaar 1428 door Frederik Bisschop van Utrecht, en in 't jaar 1431 door Bisschop Zwederus, zijn bevestigt. En dewijl deze ordonantzien het licht noch niet gezien hebben; hebben wy goedgevonden dezelven alhier in 't licht te geeven.

ORDONANTZIEN *ofte* STATUITEN *dewelke door de altyd-blyvende Vikarissen van* S. Maartens *Parochikerke, in de stad Aarnhem, beraamt en gemaakt, en door ons uyt een ouden en geloofwaardigen parkementen brief zyn getrokken.*

Ordonantzien door dezelve opgestelt. IN *den naame des Heere, Amen.* In het jaar na 's Heeren geboorte een-duizend, vier honderd, drie-en-twintig, in de eerste indiktie, op woensdag, den negentienden van de maand Maart, op de uur der Vesperen of daar omtrent, in

in 't seste jaar des Pausdoms van den allerheiligsten vader in Christus en onzen Heer *Martinus*, door Gods voorzienigheit Paus, den festen van dien naam, zyn voor my, openbaar Notaris ondergeschreven, en voor de ondergeschrevene getuigen die daar toe byzonderlijk geroepen en verzocht waren, in eigen persoon verscheenen de eerzaame en bescheidene mannen, *Lambert Smyt*, *Gertit Lemmeken*, Meester *Jakob Zulle*, Meester *Evert Kivit*, *Rover Meynarswijk*, *Wouter van Dolre*, *Goossen Loet* (*Loot*) *Jakob Roede*, *Wessel van Borken*, *Ghysbert Vlytem*, *Willem van Boecholt*, *Arent Borchgreve*, *Johan Aller*, *Johan Bout*, Priesters, altydblyvende Vikarissen in S. *Maartens* Parochikerke te Aarnhem onder het Stift van Utrecht, en hun verblijf aldaar metterdaad houdende; en hebben, voor zich zelven en voor hunne nazaaten, om zekere en rechtmaatige redenen hen daar toe godvruchtiglijk beweegende, eendragtiglijk en na een rype beraadslaging, uyt zucht, zoo als zy getuigden, tot de vermedering van den goddelijken dienst, en tot beslissing van alle en iedere geschillen, krakeelen, en tweedragtigheden, dewelke onder de gemelde Vikarissen, over de dagelijksche uytdeelingen en over het uytreiken van de gedagtenissen, gerezen, en tot den tegenwoordigen dag toe, eilaas, geduurt hebben; zy hebben, zeg ik, met de volle toestemminge van den Pastoor die 'er toen was, te weeten Heer *Willem van Merbach*, Benediktyner-monnik van S. *Salvators* Abdye te Pruym, het volgende, om ten eeuwigen tyde in 't toekomende onderhouden te worden, geordonneert en vastgestelt: Voor eerst dat na deezen geen

Vi-

Vikaris of Altaar-bedienaar moet toegelaaten worden tot de dagelijksche uytdeelingen der gedagtenissen, ten zy dat hy met der daad Priester zy; en Mis gelezen hebbe; en dat hy geduurig zijn verblijf in de gemelde Parochie houde: en hy zal belooven en zweeren dat hy de onderstaande en de andere ordonantzien, dewelke in 't toekomende door het grootste en gezondste gedeelte van de Vikarissen der gemelde Kerke, die hun verblijf onder dezelve Kerke in eygen persoon houden, misschien gemaakt zullen worden, getrouwelijk zal onderhouden, en tegen dezelve ten geenen tijde, 't zy uyt hoofde van 't recht of metterdaad, regelrecht of zijdelings, onder wat schijn en uytvindinge dat het zy, iet zal bestaan ofte onderneemen. Vorder dat de Vikarissen, die hun verblijf (onder de Parochie) op zoo een tijd houden, en in de zielgetijden van drie lessen niet voor 't begin van de eerste lesse, in de zielgetijden van 9 lessen niet voor 't begin van den tweeden nachtpsalm, in de Misse niet voor 't Evangelie, ten Koor van gemelde Parochikerke zullen gekomen zijn, van de gedagtenissen die dan uytgedeelt zullen worden, niets zullen vraagen, ontvangen ofte genieten. Vorder zullen de geenen, die merkelijk ziek zijn, mits dat ze zulks aan de gemagtigden, of aan een derzelven, bekent maaken, of die uyt een byzonderen last van 't grootste gedeelte der gemelde Vikarissen, die 'er op zoo een tijd zijn, eenige zaaken te verrichten hebben, indien iemand der gemagtigden daar kennis van heeft, het gedeelte van hunne gedagtenisse niet missen. Vorder ingevalle iemand der gemelde Vikarissen oneenigheden, tweedragtigheden, of krakeelen onder hen gestookt, of

onrust

onrust gemaakt, of iemand met woorden of werken beledigt zal hebben, die zal op de uytspraak van de Koorgezellen, die dan hun verblijf ter plaatze houden, behoorlijke voldoening geeven: en indien hy zulks weigert, zoo lang als hy die voldoening niet gegeven zal hebben, zal hy het deel van zijne gedagtenisse niet genieten. Vorder, by aldien iemand, na het jaar des Heere een duizent, vier hondert, en twintig, in de gemelde Parochikerke, tot een outaar ofte vikary, het welke of dewelke reeds opgerecht is, of nadeezen opgerecht of verplaatst zal worden, aangenomen word; die zal van de gedagtenissen en dagelijksche uytdeelingen, en van de Legaaten, die de voornoemde Vikarissen tot dien tijd toe getrokken hebben, niet met alle vraagen, ontvangen, ofte genieten. Vorder zal geen Vikaris der gemelde Parochikerke zijne Vikary laaten of doen bedienen door iemand anders als door iemand van de Vikarissen der zelve kerke: welverstaande dat hy denzelven dan voldoen zal met eene behoorlijke bezoldinge. Vorder dat de Vikarissen, die het dan zijn, de graven der overledenen, of de grafsteden der genen welker gedagtenis of jaargetijde dan gehouden word, allereerst en voor alles, zullen moeten bezoeken. Over al het welke, en ieder van 't zelve in 't byzonder, de voornoemde Heeren Vikarissen, *Lambert Smyt*, *Gerrit Lemmeken*, met alle de anderen, verzocht hebben dat ik Notaris eene akte, of meer akten, voor hen zoude opstellen. Gedaan in 't Parochihuis van gemelden Pastoor, in de tegenwoordigheit van de bescheidene mannen *Matthias Schriver*, en *Johan Bekker*, burgers van Amersfoort, in 't jaar, in de indiktie, op den dag, in de maand, op de

uur, in het Pausdom, als boven; ten overstaan van geloofwaardige getuigen, die by het bovenstaande byzonderlijk geroepen, en 'er toe verzocht waren. En ik *Johan Uppen Oerde van Warendorpe*, Klerk onder het Stift van Utrecht, door Keizerlijk gezag en volgens de gewoonlijke toelaating Notaris, om dat ik by het bovenstaande en ieder van 't zelve benevens de bovengemelde getuigen tegenwoordig ben geweest; en al het zelve, als het verhandelt en op de bovenstaande wijze gedaan wierd, gezien en gehoort hebbe; zoo is het dat ik de tegenwoordige openbaare akte, die ik met eigen hande geschreeven en tot deze openbaare form gebragt hebbe, met mijn gewoonlijken zegelring en naam, ter getuigenisse en tot oirkonde van het bovenstaande, ondertekent hebbe.

Hier op is de bevestiging van Bisschop Frederik gevolgt / in't jaar 1423 den 6 April.

Als ook de bevestiging / die Zwederus, Bisschop van Utrecht / daar op gegeven heeft in 't jaar 1431 den 7 Augusti.

De gemelde statuiten zijn in 't jaar 1451 door de gemelde Vikarissen / die 'er noch iet by gedaan hebben / op nieuw bevestigt.

Een andere ordonantzie van dezelve Vikarissen.

IN *den naame des Heeren, Amen.* In 't jaar na 's Heeren Geboorte een duizend, vierhonderd, een-en-vyftig, in de veertiende indiktie, op maandag, den drie-en-twintigsten Augusti, in 't vijfde jaar des Pausdoms van den allerheiligsten Vader in *Christus* onzen Heere, den Heer *Nicolaus*, door Gods voorzienigheit Paus, den vyfden van dien naam, zijn voor my, openbaar Notaris ondergeschreven, en voor de onderstaande

de

de getuigen die daar by geroepen en 'er byzonderlijk toe verzocht waren, in eigen persoon verscheenen de eerzaame en bescheidene mannen, de Heer *Jakob de Roede*, *Wouter van Dolre*, *Johan Merk*, *Gerrit Smaalvelt*, *Hendrik Staek*, *Riquyn Brenk*, *Govert Presichave*, *Willem Bor van Doornik*, *Diderik vander Meulen*, *Arent Gruter*, en *Evert Oeden*, Priesters, altijd blijvende Vikarissen van S. *Maartens* Parochikerke te Aarnhem, onder het Stift van Utrecht, metter daad hun verblijf aldaar houdende; en hebben voor zich zelven en voor hunne nazaaten, om zekere en gewigtige oorzaaken hen daar toe godtvruchtiglijk beweegende, en om alle afkeerigheit en tweedragt, die 'er in 't toekomende ontstaan mogt, af te snijden, uyt krachte en volgens het gezag van eenige statuiten die onder hen tot nu toe onderhouden en gangbaar, en door de Ordinarissen der plaatzen goedgekeurt en bevestigt zijn geweest, en waar door hun, zoo zy zeggen, verlof gegeven is om ordonantzien te maaken; zy hebben, zeg ik, na een rijp beraad vastgestelt en geordoneert dat de Vikarissen van de Vikaryen, dewelke in de gemelde Kerke na deezen misschien opgerecht zullen worden, op dat ze tot geene bezwaarnis verstrekken voor de reeds opgerechte Vikaryen, uyt de vruchten, renten, inkomsten, gedagtenissen, dagelijksche uytdeelingen, en andere vervallen van de voornoemde Vikarissen, en van hunne Vikaryen, niet met alle zullen trekken, en 'er gansch geen genot van zullen hebben. Dit allemaal, en ieder van 't zelve in 't byzonder, hebben de voornoemde Heeren in handen van my, openbaar Notaris ondergeschreven, uyt naame en van wegen allen, en van ieder in 't byzonder, die 'er belang in

hebben, of nadeezen, op wat wijze dat het zy, in zullen konnen hebben, toegestemt en aangenomen; en hebben belooft dat zy het voortaan voor aangenaam, vast, en wel gedaan zullen houden, en onverbreekelijk zullen nakoomen; dat zy het ook door anderen, zoo veel als in hun vermogen is, getrouwelijk zullen doen onderhouden: en zy hebben verzocht dat ik, openbaar Notaris onderschreven, daar over eene openbaare akte, of meer openbaare akten, zoude maaken. Gedaan in de Sakristye der voornoemde Kerke te Aarnhem, in de tegenwoordigheit van de eerzaame en bescheidene mannen, *Franco Baroen*, en *Johan Matthias*, Priesters en altijd blijvende Vikarissen in de Kollegiale Kerk van S. *Walburg* te Aarnhem, onder het gemelde Stift van Utrecht; dewelke als getuigen by het bovenverhaalde geroepen, en 'er toe verzocht waren. En ik *Bertholdus van Hern*, Klerk onder het Stift van Utrecht, door Keizerlijk gezag openbaar Notaris, vermits ik al het bovenstaande, en ieder van 't zelve in 't byzonder, als het op de verhaalde wijze verhandelt en gedaan wierd, benevens de voornoemde getuigen heb bygewoont, en alles op de gemelde wijze heb zien en hooren geschieden; zoo heb ik, des verzocht zijnde, deze tegenwoordige openbaare akte, dewelke door iemand anders, om dat ik met andere zaaken belet was, geschreven is, daar over opgestelt, onderschreven, afgekundigt, op deze openbaare form gebragt; en tot oirkunde en getuigenisse van al het bovenstaande, en van ieder van 't zelve in 't byzonder, met mijnen gewoonlijken zegelring en naam ondertekent.

Nico-

Nicolaus de Cusa, door Gods genade Priester/ Kardinaal der Heilige Roomsche Kerke/ onder den tijtel van S. Pieters banden/ Pauslijk Gezant door Duitsland/ heeft al het bovenstaande/ en ieder van 't zelve in 't byzonder/ bevestigt door eenen open-brief/ dewelke getekent is te Zwol den 25 Augusti 1451.

Dewelke naderhand bevestigt wierd door den Kardinaal de Cusa.

De Vikarissen/ tot die bediening toegelaaten wordende/ moesten zich tot het onderhouden van de bovenstaande ordonantzien door den volgenden eed verbinden:

Eed, dewelke door de Vikarissen van de Hoofdkerke te Aarnhem gedaan moest worden.

Ik N. zweere door deze Gods heilige Evanlien, die ik met mijne hand aanraak, dat ik de ordonantzien en gewoonten der Koor-gezellen zal onderhouden; dat ik de goederen der Heeren niet zal vervreemden; dat ik de vervreemde goederen volgens myn vermogen en beste kennis zal zien wederom te krijgen; dat ik de geheimen des Kapittels niet zal veropenbaaren; dat ik geene krakeelen of oneenigheden zal stooken: en den genen, die dezelve stookt, niet zal aanhangen. Zoo helpe my Godt en deze heilige Evangelien.

Eed raakende de onderhouding van de gemelde ordonantzien.

De tweede Kerk/ dewelke fraaier is en met twee torens opstijgt/ had S. * Walburgis tot Patro-

Tweede Kerk met een Kapittel voorzien;

* Van S. *Walburg*, *Willibalds* en *Wunebalds* zuster, de Medehelpster van S. *Bonifacius*, Abdisse van Heidenheim, hebben wy gesproken in 't I. deel van *Batavia Sacra*. Haar grootste vierdag valt op den 1 Mey; doch de overvoering van haar lichaam staat in de Mar-telaars-

Patronesse; en was voorzien met een Kapittel van Kanonnikken; het welke voorheen in de stad Tiel, gelijk wy daar verhaalt hebben, was opgerecht door Walger Graaf van Teisterbant: doch in 't jaar 1328 naar Aarnhem, als een veiliger plaats, is verhuist.

waarom dat dit Kapittel van Tiel herwaart is verhuist.

Wy willen den brief van Graaf Reinout, en dien van Bisschop Guido, dewelke de oorzaak en de omstandigheden van deze verplaatzinge wijdloopig vermelden, den Leezer hier voor de oogen leggen.

IN *den naame van Christus*, *Amen*. Wy *Guido*, Bisschop van Utrecht, willen dat ter eeuwige kennisse van de tegenwoordige en toekomende menschen gebragt werde, dat wy den openbrief van den grootdaadigen man, Heer *Reinout* Graaf van Gelderland, onzen beminden en getrouwen bloedverwant, die ons door een zekeren en oprechten bode toegeschikt was, ontvangen, gezien, en ons van woord tot woord doen verleezen hebben; zijnde van den volgenden inhoud:

In den naame der Heilige en onverdeelde Drievuldigheit, *Amen*. Wy *Reinout*, Graaf van Gelderland, wenschen aan alle *Christus* geloovigen, zoo die 'er nu zyn als die 'er na deezen zullen koomen, en die den tegenwoordigen brief zullen

telaarsboeken aangetekent op den 25 February. Te Tiel, te Zutfeen, te Lingen, te Aarnhem, om meer andere plaatzen over te slaan, zyn haar ter eere kerken gebouwt. Over S. *Walburg* kan *Bollandus* ook, op den 25 van February, nagezien worden.

len zien of hooren leezen, de eeuwige zaligheit in den Heere, en dat ze de waarheit van 't volgende verhaal, ter eeuwige gedagtenisse der zaake, mogen verstaan. Godt de Schepper van 't menschelijk geslagt, dewelke zyne heilige Kerk altyd door nieuwe kinderen vermenigvuldigt, hoewel dat hy haar tusschen de rampen van deze wereld, veeltyds laat dobberen, en doorgaans door boosaardige menschen laat verdrukken, laat haar echter noit in 't uyterste gevaar koomen. Doch de eerzaame mannen *Aarnout van Zanten*, en het Kapittel der Tielsche kerke, hebben ons op eene beklaaggelijke wyze verteld hoe dat hunne kerk door de stedelingen van Tiel menigen tyd herwaart onder de voeten gehouden en gedrukt is geweest: en alhoewel dat 'er verscheidene hulpmiddelen, nu door den weg der liefde, dan wederom langs den weg van 't recht, met alle mogelijke naarstigheit zyn bezocht, dat zy echter geen hulpmiddelen hebben konnen uytvinden, 't welke bequaam was om hen zelven en hunne kerk van 't gevaar te bevryden. Ja hoe de Proost en het Kapittel voornoemd meer yverden om de gemelde stedelingen door nedrige en liefdaadige vermaaningen en vertooningen tot reden, billijkheit, en rechtmaatigheit te beweegen; hoe dat zy met grooter oneerbiedigheit en vinnigheit, als verouderde vervolgers der kerke, de hoornen hunner wreedheit tegen den Proost en het Kapittel voornoemd, en tegen hunne kerk, opstaken. Tot zoo verre dat de gemelde Proost en 't zelve Kapittel, zoo om de voorgaande menigvuldige en zwaare beledigingen, dewelke dezelve stedelingen aan de gemelde kerke, zoo in haare persoonen als in hunne

ne goederen, menigwerf aangedaan hebben; als om de blykelijke aanslagen die zy nu tegenwoordig al tegen het toekoomende smeeden, uyt vreeze voor hunne lichaamen niet langer in de stad Tiel durven blyven; en wenschen dat hunne kerk voornoemd naar eene andere geruste en veilige plaats mag overgebragt worden. Dierhalven zyn zy, om naar een vryburg en een veilige have te zoeken, in onze tegenwoordigheit gekomen; en hebben ons ootmoediglijk en ernstiglijk gebeden dat, dewyl zy de inwoonders van onze stad Aarnhem voor Godtminnende, zachtmoedige, vreedzamige en godtvruchtige menschen aanzien, en de goederen van hunne kerke voornoemd binnen de paalen van ons gebied gelegen zyn, en vermits zy vastelijk betrouwen dat zy en hunne kerk van ons en van onze nazaaten ten eeuwigen tyde door een vasten bystand zullen moeten en konnen beschermt worden; dat, zeg ik, hunne kerk voornoemd, met haare persoonen, goederen, en rechten, dewelke nu in den poel der ellende steekt, naar onze gemelde stad Aarnhem in 't voornoemde Bisdom mag overgebragt worden: en dat wy hun ten dien einde onze goedwillige gunst en voorthelping, en onzen mildaadigen bystand, zonder denwelken zy zeiden dat de gemelde verplaatzing niet kan geschieden, wilden betoonen; en hun eene bequaame plaats, om 'er eene kerk voor zich op te bouwen, en 'er bequaame woonplaatzen naar de wyze der andere Kapittelen op te zetten, op hoop van de goddelijke barmhertigheit en van de eeuwige vergeldinge, zouden vergunnen. Gemerkt dan dat Juffrouw *Maria*, onze zuster zaliger gedagtenisse, haar plein 't welk zy by haar leven plagt

plagt te bewoonen ten behoeve van een Gasthuis by uyterste wille heeft gemaakt: en dat wy naderhand het zelve Gasthuis op ons plein, 't welk in dezelfde stad gelegen is; alwaar wy ook laatstelijk ons verblijf plagten te houden, en 't welke wy altyd tot een heilig gebruik by ons zelven geschikt hadden, hebben doen plaatzen en bouwen: en gemerkt vorder dat het ieder een, die het bezien wil, oogzienlijk blykt dat het gemelde Gasthuis, zoo als het aangelegt is, noch de kleinste helft van ons gemelde plein, bequaamlijk en ten besten oorbaar, niet zal konnen beslaan; zoodanig dat niet alleen de andere en grootste helft van 't gemelde plein ledig en onnut zoude blyven staan; maar dat het aldus byna met het gansche plein van onze zuster voornoemd gelegen zoude zyn: zoo is het dat wy, in achtnemende dat men een zaak niet en vernietigt met de zelve te verbeteren, voor ons genomen hebben het gene wy toen uyt een yver van godtvruchtigheit gedaan hebben tegenwoordig, nu zich door de goedheit der opperste Majesteit de gelegendheit opdoet, in iet beters, en 't welk tot grooter waardigheit van den goddelijken dienst zal strekken, ter eere van Godt en voor de zaligheit des volks, te veranderen, zelfs zonder het gemelde Gasthuis te benadeelen; dewyl wy aan beide die plaatzen, te weeten het Gasthuis en het Kapittel voornoemd, zoo veele bequaame en behoorlijke plaatzen, als ze van nooden hebben, en meer als ze van nooden hebben, konnen bezorgen. Dierhalve betrouwen wy vastelijk, en wy verhoopen, dat de gemelde verplaatzing niet zonder de voorzienigheit der goddelijke schikkinge, heilzaamelijk is beraamt; en dat ze aan ons en

aan de voornoemde ſtad tot eene byzondere eer, en aan het volk der zelve ſtad tot geluk zal verſtrekken : waar over wy den opperſten Schepper ook bedanken. Daarom is het dat wy uyt zucht van eene byzondere genegendheit, dewelke wy onze Moeder de heilige Kerk toedraagen; en met de voornoemde, en als gezeit is bedrukte kerke van Tiel, een grondhartig en godtvruchtig medelyden hebbende, billijk geoordeelt hebben de begeerten van den Prooſt en het Kapittel voornoemd omtrent het voorgaande intewilligen: zodanig dat wy, na den raad van onze Raadsmannen en andere Rechtsgeleerden in genomen te hebben, het voornoemde Gaſthuis, met de renten die aan't zelve toegeſchikt en aangewezen waren, herſtellen en wederom plaatzen op het plein van wyle onze Zuſter voornoemd: welk plein, wat de bequaamheit der plaatze belangt, voor 't gebruik van 't zelve Gaſthuis meer als groot genoeg is; en waar in wy den uyterſten wille van dezelve onze Zuſter opvolgen. Zodanig ook, dat wy aan den Prooſt en het Kapittel voornoemd, en aan hunne kerke, indien dezelve gelijk gezeit is koomt verplaatſt te worden, tot een hulpmiddel van deze verplaatzinge, ons ganſche plein voornoemd, met alle de gebouwen daar op ſtaande, en met den aanhang van 't zelve plein, zoo als wy het gehad en bezeeten hebben, zuiverlijk en eenvoudiglijk om Gods wille, op dat het vieren van de goddelijke Majeſteit des te beter volgens onze begeerte aangroeye; en daar by voor de zaligheit en tot een hulpmiddel van onze ziele; en zoo voor onze gedagteniſſe, als voor de gedagteniſſe van onzen Vader en onze Moeder, van Vrouw *Margareta*, Gravinne van Gel-

Gelderland, onze bedgenoot; mitsgaders van wyle onze Zuster Juffrouw *Maria*, welke gedagtenis ten eeuwigen dage jaarlijks door 't gemelde Kapittel gehouden zal worden, toeleggen, vereeren, en toewyzen, en op hen door den tegenwoordigen brief in vollen eigendom overdraagen: zodaanig dat zy aldaar omtrent eene kerk, en omtrent al het geen tot eene Kollegiale kerke behoort, mitsgaders omtrent de wooningen die zy daar voor hen willen maaken, alles vryelijk, en zoo als zy het dienstig zullen zien, zullen mogen beschikken en bestellen. Wel verstaande nochtans dat wy den stal, daar we onze paarden tot noch toe gewoon zyn te stallen, voor ons en voor onze nazaaten, de volgende Graven van Gelderland, behouden: behoudens ook dat, wanneer het gebeuren zal dat wy, of gemelde onze nazaaten, ons naar de gemelde stad zullen willen begeeven, de Proost der gemelde Kerke, of iemand der Kanonnikken, wie het ook zy, by den welken wy liefst zullen t'huis leggen, zijne woonplaats die hy op het gemelde plein zal hebben, aan ons, zoo lang als wy daar toeven zullen, tot ons gebruik en gerief zal geeven; zoo nochtans dat hy in de zelfde woonplaatze eene bequaame plaats voor zich zelven en voor zijn huisgezin zal behouden. Vorders is het ons te binnen gekomen hoe dat wy overlang, bemerkende hoe dat het heilige, hoogwaardige, en wegens des zelfs kostelijkheit vermaarde Kruis in de Parochikerke van ons dorpje Dodenweert, zynde een slechte, onveilige, en zeer volkelooze plaatze, bewaart wierd: en dat de geloovige Christenen op verscheide tijden van het jaar, wegens de beletzelen en ongemakken der wegen, naar de gemelde plaats in bedevaart,

devaart, en om het hoogwaardig Kruis te eeren, niet konnen reizen; gewenscht hebben het zelve Kruis naar een andere plegtige, veilige, volkrijke, en toegankelijke plaats over te brengen: alwaar het volk, door eene behoorlijke en gestadiger viering van 't zelve Kruis, in godvruchtigheit zoude konnen toeneemen: 't welk wy voorzeker houden dat ook zal geschieden, indien het voornoemde Kapittel naar onze gemelde stad overgebragt zynde, het reeds gemelde kruis ook naar de kerk van 't zelve genootschap overgebragt word. Op dat dan de eerwaardige Vader in *Christus*, onze Heer, de Heer *Guido* Bisschop van Utrecht, tot de gemelde overvoeringen, zoo van de Kerk als van het kruis, des te vaardiger zy, hoe dat hy ons grooter mildaadigheit aan 't gemelde Kapittel zal zien betoonen: Zoo is het dat wy het recht van Patroonschap over de gemelde kerke van Dodensweert, 't welk ons toebehoort, aan den Prooft en het Kapittel voornoemd en aan hunne kerke, indien de voorschreve overvoering des Kapittels voortgang heeft, vereeren, en zuiverlijk om Gods wille schenken, en de gemelde overvoering (van 't kruis) op dat de Prooft en het Kapittel voornoemd de lasten van hunne verplaatzinge gemakkelijker zouden konnen draagen, door den tegenwoordigen brief inwilligen: zodanig dat de gemelde Parochikerk in dezelve kollegiale Kerke ingelijft worde; en dat het recht van iemand tot de gemelde Parochikerk te benoemen den Prooft der voornoemde kollegiale kerke zal toekoomen; den welken ook de vergeeving van de Prebenden derzelve kerke toebehoort. Welverstaande nochtans dat wy aan ons en aan onze nazaaten behouden de Tienden,

en

en alle onze vordere renten en goederen, die wy tot nu toe in de Parochie van Dodenweerde bezeeten hebben, en noch bezitten. Behoudens ook, voor ons en voor onze nazaaten, dat, by aldien misschien de Prooſt en het Kapittel voornoemd in 't gevolg der tijden boven het getal van dertien Prebenden, 't welk zy verklaart hebben voltallig te willen maaken; noch eenige andere Prebenden, buiten onze en onzer nakomelingen toeſtemming, zouden willen oprechten; dat, zeg ik, de begeeving der Prebenden, boven het gezeide getal aldus opgerecht, ons en onze voornoemde nazaaten zal toebehooren. Doch indien zy dezelven met onze of met onzer nakomelingen toeſtemminge zullen opgerecht hebben; dan zal de begeeving der zelve Prebenden den Prooſt der gemelde kerke, die het dan zyn zal, toekoomen; zoo wel als de begeeving van de dertien andere Prebenden. Daarenboven overweegende dat het behoorlijk is dat Gods dienaaren, op dat zy den goddelijken dienſt des te onbekommerder en vryhartiger bevlytigen, in ruſt en vrede leeven; zoo is het dat wy, hoewel dat wy anders evenwel uyt hoofde van het (ſ) tijdelijk zwaard, 't welk van Godt zelven afdaalt, byzonderlijk gehouden zyn onze Moeder de Heilige Kerk, die de Bruid van *Chriſtus* is, en haare dienaaren te beſchermen; op dat nochtans de Prooſt en het Kapittel voornoemd hunne verplaatzing, daar wy met eene zonderlinge begeerte naar verlangen, op hoop van onze beſcherminge des te blymoediger en met des te grooter vertrouwen behartigen; hoe dat wy ons zelven en onze nazaaten tot hunne beſcherming vaſter verbonden hebben; zoo is het, zeg ik, dat wy den Prooſt en het Kapittel,

meer-

meermaalen genoemd, die 'er dan zyn zullen, en hunne kerk, indien dezelve als gezegt is herwaart overgebragt word, met de gansche Geestelijkheit der zelve kerke en al hun huisgezin, mitsgaders den staat der gemelde kerke, met alle des zelfs kerkelijke vrydommen, privilegien, gerechtigheden, rechtsbannen, renten, vervallen, landeryen, bezittingen, en in 't algemeen met alle hunne goederen en zaaken, en alle de goederen en zaaken hunner kerke, en ieder der zelven in 't byzonder, zoo die hun in 't algemeen als in 't byzonder toebehooren, 't zy die zy reeds gekreegen hebben, 't zy die noch staan te krijgen, door den tegenwoordigen brief in onze byzondere bescherming, en in de byzondere bescherming van onze nazaaten neemen: beloovende ter goeder trouwe voor ons zelven en voor onze nazaaten dat wy dezelve kerk, zoo in haare persoonen als in al het boven vermelde en ieder van 't zelve in 't byzonder, van nu af ten eeuwigen dage, naar ons vermogen, getrouwelijk en metterdaad, zullen handhaven, bewaaren, verdedigen en beschermen: dat wy niet zullen toelaaten dat aan dezelve kerke, omtrent het bovenverhaalde, eenig leed of overlast door iemand aangedaan worde: ja dat wy dezelve kerke, in het wederom krijgen van haare vervreemde en ontweldigde goederen, zaaken en gerechtigheden, en in alle andere zaaken die haar voordeel, voortgang en eer zullen raaken, den pligt van onze voorthelpinge, waar dat het ook zy, met eene oprechte en goedwillige gunst zullen betoonen: alle arglist en bedrog omtrent het bovenstaande buiten gesloten. En op dat al het bovenstaande, en ieder van 't zelve in 't byzonder, zoo als het door ons godtvruchtiglijk be-

beraamt, opgestelt en gedaan is, eene volmaakter vastigheit en bestendigheit krijge, zoo bidden wy onzen voornoemden Heer Bisschop dat hy zyn gezag alhier te werk stellende al het gezeide goedkeure, bevestige, en bekrachtige; en dat hy de bovengemelde overvoeringen, zoo verre als zulks aan hem staat, te werk stelle. Ter getuigenisse en eeuwige bevestiginge en bekrachtiginge van al het bovenstaande, en van ieder in 't byzonder, hebben wy den tegenwoordigen brief, die daar over opgestelt was, door ons eigen zegel, en door de zegels van Vrouw *Margareta* onze echtgenoot voornoemd, en van onzen oudsten zoon *Reinout*, doen bezegelen. En wy, *Margareta* en *Reinout* voornoemd, die aan al 't bovenstaande en aan ieder van 't zelve in 't byzonder niet alleen eene godtvruchtige en goedwillige toestemming geeven, maar ook met eene byzondere begeerte naar het zelve verlangen, hebben ons zegel, tot meerdere vastigheit en overvloediger getuigenis, aan den tegenwoordigen Brief doen hangen. Gedaan te Aarnhem, en gegeven in 't jaar des Heere 1315: op den dag van den heiligen Bisschop *Remigius*.

By het leezen van den voornoemden brief zyn de eerzaame mannen, de Deken en het Kapittel voornoemd, tegenwoordig geweest: dewelke ons daar op, niet zonder bitterheit des harte, gebeden hebben, wy zouden ons doch gewaardigen hunne dringende nootzakelijkheit, en die van hunne kerke, door een bequaam en dienstig tegenmiddel met eene vaderlijke zorgvuldigheit barmhertiglijk te hulpe koomen. Na dat wy dan al het bovenstaande, en ieder van 't zelve in 't byzonder, onderzocht, met de

uyter-

uyterste naarstigheit nagezien; en alles wat daar omtrent opgewogen moest worden, opgewogen hadden; en vermits wy van den staat der gemelde kerke van Tiel over lang kennis gehad hebben, en tegenwoordig noch hebben; en weeten dat dezelve, om de gemelde redenen nootzakelijk dient verplaatst te worden: en vermits zich tegenwoordig niet alleen uyt hoofde van noodzakelijkheit, maar ook tot blykelijk voordeel, nut, en profyt der zelve kerke, door de gunst der goddelijke barmhertigheit eene gelegendheit tot zodaanige verplaatzing opdoet: zoo is het dat wy, overweegende dat de schikking, dewelke door den voornoemden Heer, den Graaf van Gelderland, wegens het oprechten van zeker Gasthuis, waar van boven gehandelt is, volgens de gelegendheit van den tyd gemaakt en door ons bevestigt was, tegenwoordig, zoo als deze gelegendheit zich zelve door Gods welbehaagen opdoet, door het boven verhaalde blykelijk verbetert is; nadien de dienst van Godt daar door niet vermindert, maar niet weinig vermeerdert, en aan den uyterste wille van wyle Juffrouw *Maria* voornoemd, die daar eerst een Gasthuis begiftigt heeft en in haar eigen plein heeft willen geplaatst hebben, voldaan word: zoo is het, zeg ik, dat wy, niet tegenstaande deze voorheen gemaakte en door ons bevestigde stichtinge (dewelke wy echter begeeren dat in alle andere punten haare kracht zal behouden) alle de bovenstaande dingen, en ieder van dezelve in 't byzonder, dewelke door den voornoemden Heer en Graaf tot voortzetting van de gemelde verplaatzing godtvruchtiglijk gegeven, geschikt, vastgestelt en gedaan zyn, in den Heere pryzen, en voor aangenaam

en

en welgedaan houden; en al het zelve goedkeuren, en uyt krachte van ons ordinaris gezag door den tegenwoordigen Brief beveſtigen. Daarenboven in acht neemende dat de voornoemde Heer Graaf, en deszelfs Voorouders, omtrent deze kerk boven alle anderen een byzonderen yver van genegendheit, goedgunſtigheit, en eerbiedigheit gehad hebben, en hetzelve van hunne Nazaaten in 't gevolg vertrouwende; en vaſtelijk verhoopende dat de gemelde kollegiale kerk tusſchen de armen van hunne beſcherminge ten eeuwigen tyde een gewenſchte vreede en geruſtheit kan en moet hebben en genieten; zoo is het dat wy, begeerende dezelve kerk volgens den pligt van ons ampt van de banden der wreede en onverdraaggelijke vervolgingen, met de welke de ſtedelingen van Tiel haar al van ouds en tot nu toe ellendiglijk gedrukt hebben, heilzamelijk te verlosſen; den Prooſt en het Kapittel voornoemd, en hunne kollegiale kerk te Tiel, met alle de Geeſtelijkheit derzelve kerke, in den naame van den Almogenden Godt, met den raad en de toeſtemminge van de eerwaardige mannen den Deken en het Kapittel onzer kerke van Utrecht, naar de bovengemelde ſtad Aarnhem, onder ons Biſdom, op de plaats die hun aldaar door den voornoemden Heer den Graaf van Gelderland, zoo als gezeit is, toegewezen en gegeven is, door den tegenwoordigen brief overbrengen: zodaanig dat zy de harderzorg en de beſchikking der Parochikerke van Tiel, mitsgaders de Dekenſchappen der zelve, en alle vordere Parochikerke, hoedanig dezelve ook mogen zyn; en vorders alle gerechtigheden, rechtsbannen, privilegien, vrydommen, vryheden, gunſtige ver-

Overbrenging van het Kapittel van Tiel naar Aarnhem.

gunningen, eerlijke en geoorlofde gewoonten, tienden, landeryen, bezittingen, roerende en onroerende goederen, renten, inkomsten, vervallen, en alle en iedere zoo geestelijke als wereldlijke goederen, waar en hoedanig dat dezelve, 't zy in de voornoemde stad Tiel en onder de parochie aldaar, 't zy elders, gelegen mogen zyn, dewelke den Prooft en het Kapittel voornoemd, mitsgaders hunne gemelde kollegiale kerke of de gansche Geestelijkheit derzelve in 't gemeen mogen toebehoren, altemaal zullen behouden. En vervolgens zullen zy alle de voornoemde zaaken, en ieder derzelven in 't byzonder, voortaan vryelijk mogen en moeten bezitten en genieten, en 'er het beschik over hebben, gelijk zy voor deze overbrenging mogten en moesten doen. Ook geeven wy aan den Prooft, het Kapittel, en de Geestelijkheit voornoemd de magt om met hunne en hunner kerke Reliquien, cieraaden, boeken, klokken, en alle vordere zaaken, naar de gemelde plaats binnen Aarnhem over te gaan, en daar te blyven; aldaar een kerk met een kerkhof voor zich zelven op te rechten; met hunne voornoemde kerk, kerkhof, kloosterwooningen, en de aanhangzelen derzelven, die zy in de voornoemde stad Tiel gelaaten hebben, vryelijk te doen het geen zy voor hen en voor hunne kerke te Aarnhem dienstig en oorbaar zullen oordeelen; en vorders om alle voorrechten, vrydommen, vryheden, gunstige vergunningen, en eerlijke en geoorlofde gewoonten te genieten; met dewelke de kollegiale kerken der stad Utrecht voorzien zyn; en met dewelke wy verklaaren dat de gemelde overgebragte kerk van ouds voorzien is geweest; ja met dewelke wy

haar,

haar, als overgebragt zynde, door den tegenwoordigen brief ten overvloed voorzien. Behoudens nochtans voor ons, en voor onze kerke van Utrecht voornoemd, de rechten die wy in de gemelde kerke voor haare overbrenging gehad hebben; en wel byzonderlijk de begeevinge van de Prooftdye derzelve kerke met het (6) Aartsdiakenfchap 't welke aan de Prooftdy gehecht is; welke Prooftdy, zoo dikwils als ze openvalt, aan iemand van de Kanonnikken onzer kerke van Utrecht voornoemd moet begeeven worden. Behoudens ook dat het recht van de Parochikerke te Aarnhem in alles ongekrenkt zal blyven. Waar omtrent wy nochtans, om den weg van alle tweedragtigheden te fluyten, deze verklaaring hier invoegen, dat tusfchen de gemelde dus overgebragte kerk, en tusfchen de reeds gemelde Parochikerk van Aarnhem, dezelve gebruiken zullen moeten onderhouden worden, dewelke tusfchen de kollegiale en parochiale kerken onzer ftad voornoemd pleegen onderhouden te worden. Noch koomt hier by dat wy de Parochikerk van Dodenweert onder ons Bisdom voornoemd in de kollegiale kerk, dewelke als gezegt is naar Aarnhem is overgebragt, op de voorgemelde manieren uyt krachte van den tegenwoordigen brief inlyven, en met dezelve vereenigen: het kruys te Dodenweert, daar boven van gefproken is, brengen wy om de voorfchreve redenen in de overgebragte kerk over; en wy geeven aan den Prooft en het Kapittel voornoemd verlof om hetzelve kruys, met alle behoorlijke eerbiedigheit, derwaart te brengen. Behoudens echter voor de gemelde Parochikerke van Dodenweert, dat aan den Paftoor die 'er op dien tyd zyn zal,

De Parochikerk van Dodenweert in de kollegiale kerk van Aarnhem ingelyft.

uyt de inkomsten derzelve kerke zoo een gedeelte zal toegelegt worden, dat hy 'er behoorlijk onderhoud van hebben, de herbergzaamheit oeffenen, de Bisschops- en Aartsdiakens rechten betaalen, en de vordere lasten, waar mede de kerk bezwaart is, draagen kan. Ter getuigenisse, altydduurende bekrachtiginge, en eeuwige gedagtenisse van alle de voornoemde zaken, en van ieder derzelven in 't byzonder, hebben wy dezen brief dien aangaande doen beschryven; en met ons zegel, en het zegel des Kapittels, of onzer kerke van Utrecht doen bezegelen. En wy, Deken en Kapittel van Utrecht voornoemd, bekennen dat wy in 't voorgaande met godvruchtige en goedwillige raadgeevinge medegewerkt, en 'er onze toestemming aan gegeven hebben; en hebben dierhalve, tot meerder bekrachtiging en volkomener getuigenis van het bovenstaande, goedgevonden ons zegel hier aantehangen. Gedaan te Utrecht, en gegeven in 't jaar des Heere 1351. op den dag van S. *Dionysius* en van deszelfs Medegesellen.

Dit Kapittel heeft van ouds vette Prebenden, en eene zeer vermaarde Proostdy gehad. Zodaanige Proosten zijn geweest:

Prooſten. Johan Moljaert, Proost te Aarnhem, is overleden in 't jaar 1356.

Heer Gerrit van der Veen, in 't jaar 1364.

Johan van Oey, Kanonnik te Utrecht en Proost van Aarnhem, is gestorven in 't jaar 1379.

Johan Militis, Proost van S. Walburgs kerke te Aarnhem, heeft in 't jaar 1470 door den volgenden brief verklaart dat de begeeving van

van de kanonnikdyen aldaar den Proost toe-behoorde:

Wy *Johan Militis*, Prooft der kollegiale kerke van S. *Walburg* te Utrecht, onder het Bisdom van Utrecht, begeeren dat aan alle en iedere Christene geloovigen, dewelke den tegenwoordigen brief zullen zien, leezen, of hooren leezen, kundig zy. . . . Wy hebben godtvruchtiglijk overwogen hoe dat de begeeving van de kanonniksdyen en prebenden der voornoemde kerke van Aarnhem den Prooft, die 'er aan is, toekoomt en toebehoort; en dat de gemelde Prooften zeer zelden of noit in dezelve kerke voorzitten en resideeren: en dat hier door waarschynelijk geschieden moet, dat onnutte en onbequaame persoonen tot . . . der kerken gevordert konnen worden. Dierhalve, op dat de dienst des Heere in de voornoemde stad mag aangroeyen, en de gemelde kerk van bequaame persoonen, die aan 't Kapittel der zelve kerke bekend zyn, en het wel verdient hebben, voorzien mag worden, zoo willen wy, en wy staan het toe dat . . . de hoogwaardigste Vader en Heer in *Christus*, de Bisschop van Utrecht, of de heiligste Vader en Heer in *Christus* . . . de begeeving verandere; zodanig te weeten, dat wy van de begeevinge der voornoemden kanonnikdyen en prebenden, dewelke alleenlijk twaalf in getal zyn, afstappen; en dat de begeeving der zelve kanonniksdyen en prebenden den voornoemden Heeren, den Deken en . . . in deezen ten eeuwigen tyde toebehooren: ter getuigenisse van het bovenstaande hebben wy dezen brief verleent. Gegeeven in 't jaar 1470, daags voor de Boodschap van de H. Maagd *Maria*.

Gerrit Waart, was Priester, 't jaar 1400.

In 't jaar 1485. Niklaas de Ruiter, Pausselijke Protonotaris / Pastoor van S. Bavoos kerke te Haarlem / naderhand Bisschop van Atrecht.

Willem Heda *, te Egmond geboren.

Niklaas van Assendelft, Pastoor te Oudeschie / Pausselijke Protonotaris enz. in 't jaar 1551.

Pontus Heuterus †, een Delvenaar enz.

Johan Babtista Gramaye, een geboren Antwerpenaar / maar een Gelderschman van afkomste / Pausselijke Protonotaris; Proost van Aarnhem / Aartsdiaken van Utrecht / Historieschryver van de Vorsten en provincien van Nederland / is omtrent het einde der sestiende / en het begin der zeventiende eeuwe / in aanzien geweest.

Van de Nonnen over de beek staat het volgende by Pontanus ‡ te leezen:

Nonnen over de beek.

Ten deezen tyde hebben de Borgemeesters van Aarnhem verklaart dat zy gezien en gelezen hadden eenen open brief van *Reinout* IV. Hartog van Gelderland en Gulik, gegeeven in 't jaar 1417; in welken brief hy vertoont dat de adelijke dochters en weduwen, en de vordere eerbaare vrouwluiden, woonende in 't Gemeene huis over de beek, achter het huis van *Aarnout van Gruithuizen*, om Gode vaardiger en met minder belemmeringe te konnen dienen, verzocht hadden dat ze gerekent mogten worden onder de Nonnen die haare gelofren gedaan heb-

* In vita ejus per Lappium, ad frontem Histor. Ultr. per Hedam conscriptæ.
† Miræus Chron. Belg. pag. 303.
‡ Hist. Gelr. lib. 11. p. 618.

ben;

ben; en dat ze vervolgens, naar het gebruik der Roomsche kerke, mogten opgesloten worden: En dat ze hem, om dat zulks zonder zyne toestemminge niet geschieden mogt, gebeden hadden zyne toestemminge daar toe te willen geeven: dat hy *Reinout* daar op haar verzoek, tot verligtenis van zyne eige ziel, en van de zielen zyner vrienden, ingewilligt had: dat hy daarenboven begeerde en gebood dat de voornoemde Maagden, en andere eerbaare Vrouwen, op datze haare kerkdiensten en gebeden des te vryer zouden konnen waarneemen, van alle pachten en openbaare lasten vry zouden blyven. Gegeeven in 't jaar 1417, zondaags na Allerheiligen, ten overstaan van 's Hartogs Raadsheeren, te weeten, *Engelbert van Orsbeke*, Ridder; *Gysbert van Mekeren*, algemeen Ontvanger des Hartogdoms van Gelderland; en *Dideryk van Vlodorp*, Maarschalk en Wapendrager van 't Hof.

De gemelde Graaf Reinout, gelijk wy uyt zijnen open-brief gezien hebben, heeft een aanzienlijk gedeelte van 's Heeren kruys uyt Dodenweert herwaart laaten overbrengen, en aan deze kerke vereert. Reliquien van 't H. kruys.

* In de laatste tijden is deze kerk onteert, en tot een wapenhuys en gevangenhuys van kryghsknechten geschikt.

† Aan 't noord-einde van de stad vertoont zich de woonplaats der Ridderen van Rhodus of van Maltha. Hunne kerk, S. Jans kerk genaamd, gelijk ook de gansche order den H. (7) Joannes toegewijdt was, is van een vreemd en oud maakzel; en zouw, zoo als althans de gemeene overlevering getuigt, al voor de be-

* Slichtenhorst I. Deel pag. 96.

† Slicht. ibid.

keering van deze landen door heidensche handen gebouwt zijn / en door een afgoden tempel gedient hebben. In 't jaar 1425 is ze door den brand / die by na de gansche stad vernielde / eenigzins geschonden; doch is nu wederom door de mildheit van den Raad prachtiger / als ze geweest was / opgehaalt; en 'er noch een tweede toren aangemetzelt.

Minnebroeders klooster.

Aan de zuidzyde van de stad stond het Minnebroeders klooster / met eene kerk; daar het hart van Hartog Karel in een zilveren koffertie gebalzemt legt.

Nonne klooster, S. Agnes klooster genaamd.

Oostwaart over de beek stond het ruym en gemakkelijk Agnieten klooster / waar in de Nonnen naar den Regel van S. Augustinus leefden. Deze Nonnen hebben te Aarnhem eene woonplaats verkreegen in 't jaar 1404; doch hebben / niet al te lang geleden / door haar uytsterven 's lands inkomsten vermeerdert.

Gasthuizen.

Noch heeft 'er een S. Pieters en een S. Niklaas gasthuys / 't eerste by de Rheener poort / te Aarnhem gestaan: hebbende beidegaar ook een byzondere kerk gehad.

Doch onder de Godshuyzen / die voor nooddruftige menschen open stonden / heeft S. Catharinaas gasthuys / 't welke van ouds Gods-waert wierd genoemt / zoo in grootheit en menigte van gemakken en vertrekken als in overvloed van inkomsten / boven de andere uytgemunt. Reinout I, Graaf van Gelderland en Zutfeen / heeft het gebouwt in 't jaar 1306; wiens openbrief wy alhier uyt Pontanus zullen opleveren:

IN den naame van de heilige en onverdeelde Drievuldigheit, den Vader, den Zoon, en den H. Geest, Amen.

Wy *Reinout*, Graaf van Gelderen en van Zutfeen, maaken bekent aan allen, die den tegenwoordigen brief zullen zien en hooren leezen, dat wy ter eere van de H. Drievuldigheit, van de hoogverheve Maagd en Moeder onzes Heere *Jesus Christus*, van alle Godts Heiligen, en op dat het eeren van den goddelijken naam vermeerdert worde, instellen en oprechten een gasthuis, hetwelke genoemt zal worden *Godsweert in de Veluwe*: waar toe wy geeven alle onze Tienden, groote en kleine, nieuwe ende oude; ende dat alleenlijk met den volgenden last, en volgende lasten. Voor eerst behouden wy in dezelve tienden eene aalmis; dewelke wy begeeren en gebieden dat dagelijks ten eeuwigen tyde gegeven worde aan alle armen, en ieder derzelven in 't byzonder, dewelke ter plaatze, daar wy of onze erfgenaamen de Graven van Gelderland ons bevinden zullen, t' zamen koomen om eene aalmis te vraagen. Dan zal ieder van hen noch krygen een roggen brood, waar op een arm mensch een ganschen dag kan bestaan. En ter plaatze daar wy, en onze erfgenaam de volgende Graaf van Gelderland, ons zullen bevinden op Witten-donderdag, en op de drie onmiddelijk volgende dagen, daar zal de Graaf geeven of doen geeven eene aalmis op de volgende wyze. Aan alle de armen, te weeten elk in 't byzonder, dewelke daar op gemelden Witten-donderdag t' zamen koomen, zal gegeven worden een roggen- en een tarwen brood; ieder zoo groot als zoo even is gezeit:

en daarenboven eenen haring, of cm vischjes, of de waarde van dien in gereed geld, indien 'er niet wel haring of vis te bekoomen is. Daarenboven zal dezelve Hartog van Gelderen op den voornoemden Witten-donderdag uyt de gemelde armen veertig van de behoeftigsten kiezen; zal hun de voeten met eigen handen wasschen; of indien hy zelf wettiglijk belet is, door iemand van zyne Ridderen laaten wasschen. Daar na zal hy aan ieder van dezelve 40 armen geeven nieuwe schoenen, nieuwe koussen, een nieuw hembd en een broek, en noch een rok en een kaproen van nieuw laken. Hy zal hun ook op den zelven dag het middagmaal aan zyn huis geeven; en zal hun, indien 't hem niet ongelegen koomt, het eerste gerecht in eigen persoon voordienen: en hy zal hun dien nacht een goed bedde bezorgen. Den volgenden dag, te weeten op Goeden-vrydag, zal hy aan den allerbehoeftigsten van dezelve veertig armen vereeren een goud-gulden van . . gulden: en hy zal aan ieder der gemelde armen geeven een Tourfche zilvere groot, met twee brooden en eenen haring als boven. Maar aan alle de andere armen, dewelke op den gemelden dag t'zamen zullen koomen, zal hy met eigen hande geeven een vierde van een Toursche groot; mitsgaders twee brooden en een haring, als den voorgaanden dag. En op dien dag zal de Graaf zelf en in eigen persoon, in 't gezelschap van zyne Ridderen en Priesteren, de aalmis uytreiken. Doch by aldien dit uytreiken van aalmissen bleef duuren tot dat de goddelijke dienst begonnen wierd, dan zal hy de aalmis vorder laaten uytreiken door eenigen van zyne Ridderen of Priesteren. Doch op Saterdag, zynde

Paasch-

Paaſch-avond, zal hy aan alle de armen, te weeten aan ieder in 't byzonder, geeven of doen geeven een roggen- en een tarwen brood, zoo groot als boven gezeit is, en eenen haring, of de waarde van dien. Dan op den dag van 's Heeren Verryzeniſſe zal hy aan alle de voornoemde armen, en aan ieder in 't byzonder, doen geeven een tarwen- en een roggen brood, van de voorgemelde grootte, en een ſtuk vleeſch ter grootte van eenen haring. Doch op den volgenden dag, en vervolgens het ganſche jaar door, zal 'er alleenlijk de gewoonlijke aalmis gegeven worden. Ook zyn de Regent en de Broeders van dit klooſter ten eeuwigen tyde gehouden de armen en behoeftigen, die onze (9) kleederen aan zullen hebben, en tot zulke een armoede vervallen zullen zyn dat ze op hunne eigen goederen niet konnen beſtaan, met ingewanden van bermhartigheit aanteneemen, en hun den nooddruft te bezorgen. Doch by aldien iemand derzelven met een affchuwelijke quaal, als de melaatsheit, uytzinnigheit, de vallende ziekte, of met een andere afgryſſelijke en beſmettelijke krankheit, bevangen was, zyn de Regenten van 't gemelde gaſthuys gehouden zoo eenen zieken, op hunne eigen koſten, naar eene daar toe bequaame plaats te laaten brengen, en denzelven aldaar, tot zyne volkome genezing of tot zyne dood toe, zynen nooddruft te bezorgen. By welke laſten wy dit noch voegen, dat het gemelde gaſthuis voor de voornoemde Tienden, gelijk ook alle andere gaſthuizen door ons of door anderen reeds geſticht of nochte ſtichten, en die aan dit gaſthuis gehecht zyn of gehecht zullen worden, ten eeuwigen tyde gehouden is en gehouden

zyn

zyn ons en onze erfgenaamen, de volgende Graven van Gelderland, eens 's jaars te herbergen, en geduurende eenen dag en eenen nacht al het noodzakelijke te verzorgen. Doch ingevalle wy, of onze erfgenaamen voornoemd, daar langer zullen begeeren te blyven; dan zyn ze gehouden aan ons en aan ons huisgezin alleenlijk huisvesting, bedden, stroo en huisgereedschap, zoo lang als we daar zullen blyven, te bezorgen. Daarenboven zal de Regent van 't zelve gasthuis, van en uyt de goederen deszelven gasthuis, voor zyne onkosten jaarlijks trekken en genieten drie-honderd ponden van onze inlandsche munt, een Toursche groot gerekend op sestien kleine denieren. Dan zal dezelve Regent ook van onzen Raad en van den Raad onzer erfgenaamen zyn: ook zal hy, wanneer hy zich by ons of by hen zal bevinden, van onze en van hunne tafel zyn; doch niet meer als met eenen Kapellaan en met eenen knecht, zonder paarden. En als de Regent zich in de andere gasthuizen, die aan dit gasthuis gehecht zyn, zal bevinden; zal hy 't zelfde, op de zelfde manier en wyze, voor zyne onkosten van hen genieten. Doch indien de voornoemde Tienden, die wy aan dit gasthuis gegeven hebben, boven alle de gemelde lasten quamen aan te groeien en 't over te hebben; zoo begeeren, ordoneeren, en gebieden wy dat de Regent deszelven gasthuis, zoo uyt het gemelde overschot en aangroeyinge als uyt de andere goederen en aalmissen dewelke door ons, of door onze nazaaten, of door andere *Christus* geloovigen, aan 't zelve gasthuis na dezen gegeven zullen worden, andere armen, die van onze familie niet en zyn, en hunne toevlugt tot deze plaats van

Gods-

Gods - weerde koomen te neemen, op eene bequame plaats met behoorlijk onderhoud zal verzorgen: welverstaande nochtans, indien ze met geen afschuwelijke en besmettelijke ziekte besmet en zyn. En dit zullen zy doen op dezelfde manier en wyze, op dewelke de Broeders van S. *Jans* gasthuis van Jerusalem gewoon zyn hunne armen aanteneemen, en hen te verzorgen. Vorders zullen alle de andere gasthuizen, die door ons, door onze nazaaten, of door andere persoonen ingestelt en opgerecht zyn, of nadeezen ingestelt en opgerecht zullen worden, en die onder dit gasthuis zullen willen staan; die gasthuizen zeg ik, zullen zelf, zoo wel als hunne Regenten, onder de bestieringe van den Regent des voornoemden gasthuis moeten staan. Zoo nochtans dat wy voor ons, en voor onze nazaaten de Graven van Gelderland, ten eeuwigen tyde in 't zelve gasthuis en in andere gasthuizen behouden de rechten van 't opper- 't laeger- en 't vorstelijk gebied; van beevaaringe; van beschermingen; en van rechtspleeginge; en alles, zoo in 't gemeen als in 't byzonder, 't welk een waarachtigen Heer en wettigen stichter toebehoort. Ook behouden wy ten eeuwigen dage voor ons, en voor onze nazaaten de Graven van Gelderland, de begeevinge van 't Regentschap des voorschreven gasthuis. Daarenboven is de gemelde Regent deszelven gasthuis ten eeuwigen tyde gegehouden eens 's jaars voor ons en voor den Graven van Gelderland die 'er dan zyn zal, of voor iemand die door ons of door hem daar toe byzonderlijk gemagtigt zal zyn, van den ontvangst en de uytgift, en van de gansche bestiegeen bedieninge deszelven gasthuis, rekening

te

te doen. Ook mag hy de goederen van dat gasthuis, en van de andere gasthuizen die 'er aan gehecht zyn of 'er aan gehecht zullen worden, op eigen gezag niet vervreemden, verkoopen, of verruilen. Nochtans zal hy het zelve, als het nut en dienstig zal zyn, mogen doen; na dat hy alvorens onzen raad en toestemming, en den raad en toestemming der Graven van Gelderland, verzocht en uytdrukkelijk verkreegen zal hebben. Indien hy daar tegen gedaan of iets bestaan zal hebben, dat zal van zelfs krachteloos en van geener waarde zyn. Doch wy, en de Graaf van Gelderland die 'er dan weezen zal, vermogen t'allen tyde, gezamentlijk met den voornoemden Regent, raakende de gasthuizen die aan dit gasthuis gehecht zyn, uyt de goederen van 't eene gasthuis iet te geeven aan een ander gasthuis, of dezelve goederen te verkoopen, of de gasthuizen zelf, naar dat het zekerlijk noodig of dienstig zal schynen, te verplaatzen. En ingevalle de voornoemde Regent, 't welk Godt verhoede, bevonden wierd zich omtrent het voornoemde te misgaan, of ons ofte onze nazaaten zwaarlijk beledigt te hebben; of by aldien hy van een verfoeyelijk leven ofte gedrag mogt zyn, 't zy dat hy daar over bespraakt was ofte niet: zoo begeeren wy *Reynout* Graaf van Gelderen, zoo voor ons zelven als voor onze nazaaten de Graven van Gelderland, naar zyn gedrag behoorlijk onderzoek te doen, of door eerlijke en geloofwaardige 't zy wereldlijke 't zy geestelijke persoonen te laaten doen. En indien hy omtrent het voornoemde, of tegen het voornoemde, op eene wettige wyze schuldig bevonden word; zullen wy, en onze nazaaten voornoemd, volkome magt hebben om hem

hem van de bestieringe des voornoemden gasthuis aftezetten, en een anderen Regent in zyne plaats aantestellen. En op dat al het bovenstaande, en ieder van 't zelve in 't byzonder, altyd vast en krachtig blyve: Zoo is het dat wy ons zelven, onze nazaaten de Graven van Gelderland, onze goederen, en ons Vorstendom, daar voor ten eeuwigen dage vastelijk verbinden. En ter getuigenisse van de voornoemde onze instellinge en oprechtinge, en van onze eeuwigduurende verbintenisse, hebben wy goedgevonden ons zegel op den tegenwoordigen brief te zetten. Gegeven en gedaan in 't jaar des Heere duizend, drie-honderd, en ses, op den dag van de Boodschap der H. Maagd *Maria*, koomenden op den vyf-en-twintigsten van Maart.

Sommigen zijn van gevoelen geweest dat Godsweerde / maar van hier gesproken word / voor dat dorp genomen moet worden / 't welk onder Bommel gelegen is / en tegenwoordig bekend is onder den naam van 's Heerenweert. Doch dit vatten zy verkeerdelijk op: want in den volgenden brief word duidelijk te kennen gegeven dat Gods-weert gelegen was binnen de stad Aarnhem.

Het voorsz gasthuis was te Godsweerde, binnen Aarnhem, gesticht.

I*N den naame der Heilige en onverdeelde Drievuldigheit*, *Amen*. Wy *Reinout*, Graaf van Gelderland, maaken bekent aan alle, tot welker kennis de tegenwoordige brief zal koomen, dat wy ter eere van de Heilige Drievuldigheit, den Vader, den Zoon, en den H. Geest, van de H. Maagd en Moeder onses Heere *Jesus Christus Maria*, en van alle Heiligen, gegeven hebben

hebben en nu tegenwoordig geeven aan ons gasthuis in *Gods-weert* duisent ponden denieren, een Toursche groot, van de munt des Konings van Vrankrijk, gerekend op 16 denieren: en dat zulks van alle de renten van denieren, die wy tegenwoordig hebben, of nadeezen zullen hebben in onze stad van *Gods-weert*; ons gerecht daar alleenlijk buiten gesloten; en van alle onze goederen gelegen in Zevenere, dewelke onze lieve zuster *de Monte*, zaliger gedagtenisse, daar bezeten heeft: zoo nochtans dat wy onze Leenmannen en ons gerecht aldaar voor ons behouden. En wy begeeren dat het gasthuis, 't welke wy en onze beminde zuster *Maria*, zaliger gedagtenisse, te Aarnhem gesticht hebben, uyt de voornoemde goederen in Zevenere gelegen alle jaaren erfelijk zal trekken en genieten vyfhonderd ponden. En de Huysbezorger (*Procurator*) van het gemelde gasthuis te Aarnhem, door ons of door onze nazaaten aangestelt zynde, zal ons van de gemelde goederen in Zevener gelegen goede rekenschap doen: en al wat 'er op de vyfhonderd ponden, van de goederen te Zevener, gelegen zal overschieten, zal aan ons gasthuis voornoemd in *Gods-weert* gegeven worden. Ook zal de Huysbezorger van 't gemelde gasthuis in Godsweerd, die het dan zyn zal en door ons of onze nazaaten verkozen zal worden, voor ons rekening doen van de voornoemde duizent ponden; en ook van de goederen te Zevenere: indien 'er boven de 500 ponden iet zal aangegroeit wezen. Doch indien 'er op de voorzeide duizent ponden iets te kort mogt koomen, dat moet weder vergoed worden uyt het zoogenoemde *Vrygeld* en *Vagergeld*: 't welk jaarlijks in den Meytyd en in de Herfst ingezamelt word, over

de

de Veluwe; en 't welk uyt onze cynzen by Ermole, en uyt onze gruyt by Harderwijk voorkoomt. Daarenboven geeven wy van de voornoemde duizent ponden van *Gods-weert*, tot eene aalmis, jaarlijks twee-honderd ponden aan de Minnebroeders van *Gods-weert*; by dewelke wy ook onze begraaffenis kiezen, indien wy aan deze zyde van de Zee of van Pruissen koomen te sterven: noch vyftig ponden aan de Minnebroeders van Keulen: dertig ponden aan de Minnebroeders van Nuys: en twintig ponden aan de Minnebroeders van Harderwijk: altemaal van de bovengemelde munt. Dan zal de voornoemde Huisbezorger noch zeventig ponden besteeden tot een aalmis; zoo als we aanstonds gaan uytleggen. Namentlijk, hy zal alle jaaren, op Witten-donderdag, veertig armen aanneemen; die zal hy . . nachten herbergen; en aan ieder van dezelven geeven een rok met een kaproen, een hembde met een broek, een paar schoenen, en tarwen- en een roggen-brood, enz. (10)

Dit Catharinaas-gasthuis is voor weinige jaaren uyt de Bakkerstraat naar het klooster over de Beek verplaatst. Voor het zelve stonden de volgende Latijnsche veerzen te leezen: Het zelve gasthuis over de Beek verplaatst.

Hic defessa labore senectus, Claudus & Amens,
Hospitio fruitur; curat sua vulnera miles.

Behalven het oude gasthuis, was 'er noch een ander: waar van de eerste en voornaamste stichter is geweest Jakob de Wild, Hopman. Ander gasthuis en

Dan was 'er noch een Pesthuis. pesthuis.

Kloosters dicht onder de stad.

Behalven de Abdy van Redinchem / daar reeds van gesproken is / hebben 'er van ouds drie andere kloosters onder en omtrent even verre van de stad / en alle drie op zeer lustige en vermaakelijke landsdouwen / gestaan. Van

2. Dat van de Regul. Kanonnikken.

den eersten rang word gehouden dat van de Reguliere Kanonnikken / Mariendaal, en daarenboven in de Latijnsche taale Mariæ Fons of Marienborn / genaamd: het welke getimmert is / en S. Augustyn tot patroon heeft gekregen / in 't jaar 1392. Tot het oprechten van dit klooster hebben voornamentlijk geholpen Floris Radewyn, Johan van Gronde, Johan van Brinsink, Priesters: met Johan van Heusden, Prior: Werner Keinkamp, Johan van Kempen, Hendrik Wilde, en Hendrik Wilsen, en meer andere Broeders uyt het klooster / 't welke gelegen was aan den Yssel by Zwol / en bekent was onder den naam van Windeshem. En dit is ook de reden dat Mariendale by * Busschius te boek staat voor de oudste dochter van Windeshem.

In de kronijk van Windesheim staan de volgende mannen vermeld / als de gelegendheit tot deze stichting gegeven / of liever als de zelve voortgezet en voortgeholpen hebbende: namentlijk de zeer uytmuntende en voorzienige mannen, *Wynand van Aarnhem*, en *Aarnout Gruithuizen*, dewelke by den doorlugtigsten Vorst, Heer *Willem*, Hartog van Gelderen en van Gulik, op het verzoek der voorgemelde mannen gegaan zyn, en van hem de vryheit verzocht hebben, om het gemelde klooster, volgens de wyze en inzettingen van het klooster te Windeshem, op de landgoederen van *Wynand van* *Aarn-*

* Chronic. Windesh. lib. 1. cap. 37.

Aarnhem voornoemd te mogen bouwen: en hem met eene gebeden hebben dat hy de toestemming van den Bisschop van Utrecht daar toe zoude verzoeken. De Hartog, hun verzoek verstaan hebbende, heeft hetzelve godtvruchtiglijk ingewilligt; en heeft daar op zekere boden naar den Bisschop afgezonden. Dezelve hebben een voldoenend antwoord gekreegen, en den Hartog geboodschapt dat de Bisschop hem volkome magt gegeven had om alles te beschikken: en hebben met eene den brief vertoont, behelzende de voorrechten, die de Bisschop aan 't gemelde klooster, en aan de Order zelf, tot hun meerder luister en verzekering, had vergunt.

Deze kloostergezellen, zegt * *Pontanus*, *zyn voor al geroemt geweest wegens hunne mildadigheit tot den armen.*

Het tweede was een Karthuizer klooster / Monnikhuizen genaamd; hetwelke door Reinout II. Hartog van Gelderland / en door deszelfs huisvrouw Leonora, dochter des Konings van Engeland / gesticht is in 't jaar 1308. en vermaard was wegens de tomben van verscheidene Vorsten en groote Heeren. Karthuizer klooster, Monnikhuyzen genaamd.

Van het zelve vinden wy deze Priors /

1416. Br. Alfaert.

1441. Br. Garsilius.

1451. Br. Hendrik van Orsoy.

Volgens † Pontanus, die het uyt een ongedrukte beschryvinge van de geschiedenissen der stad Tiel getrokken heeft / is 'er aanstonds na de neerlage der Luykenaaren / die wel 30 duizend mannen in den slag tegen de Gelderschen verloren / een begin met het timmeren van dit klooster gemaakt: het welke als tot eene boet-

* Pontan. Hist. Gel. l. 1. p. 37. † Idem lib. 7. p. 211.

pleeging over zoo eene groote slachting wierd gebouwt. (11)

Nonneklooster van S. Augustinus order.

† Het derde, 't welk Bethania of het klooster van de H. Maria te Bethanie genoemt wierd, was een klooster van Nonnen, dewelke naar den Regel van S. Augustinus leefden. Het zelve is in 't jaar 1419, op het verzoek van Reinout Graaf van Gelderland, door Frederik Bisschop van Utrecht ingewijdt, en met dat van Windeshem vereenigt.

De eerste Regent of Prior van dit klooster is geweest Johan a Kempis, een man van een uytsteekende godvruchtigheit, en de broeder van Thomas a Kempis. Dezelve heeft onder andere schriften nagelaaten een Kronyk van S. Agnes-berg.

Tegenwoordig leggen beide de kloosters, door de woede der beeldstormeren, zodaanig vernielt, dat 'er niet anders van, als eenig vervallen muurwerk en een deel puin, is overgebleven.

In een geschreeven boek, uyt dit klooster van Bethanie gekoomen, en 't welke de meergemelde Heer Augustinus Hoppenbrouwer, Prior der Reguliere Kanonnikken te Loven, den drukker Christiaan Vermey medegedeelt heeft; staat de stichting-brief van 't zelve klooster denwelken wy, ten dienste van den Leezer, in het Nederduitsch overgezet hebben:

Fredericus, by Gods genade Bisschop te Utrecht, wenscht aan den in *Christus* beminden Prior, en het algemeene Kapittel van het klooster der Reguliere Kanonnikken, van S. *Augustinus* order, te Windeshem, de eeuwige zaligheit,

† Slichtenhorst 1. Boek p. 97.

ligheit, en door de deugd der gehoorzaamheit het eeuwig leven te verkrijgen. De doorl. Vorst *Reinout*, Hartog van Gulik en Gelderen, en Graaf van Zutfeen, ons hooggebooren Neef, heeft ons door zijne brieven en door plegtelijke Gezanten, ootmoedelijk geboden dat wy onze toestemming zouden geeven, om een nieuw Nonneklooster, van de order der Reguliere Kanonnikken naar den Regel van S. *Augustinus* leevende, en daar de Nonnen altijd opgesloten zouden blijven, in de parochie van Aarnhem, onder zijn Hartogdom en gebied, en onder ons Bisdom, op te mogen bouwen: en opgebouwd zijnde, onder uwe schouwinge, bestieringe, en regeeringe, te stellen en (in uw klooster) in te lijven: en (heeft ons noch vorder verzocht) dat wy aan 't zelve klooster, op dat 'er de Regel van S. *Augustinus* te beter onderhouden en het geestelijk leven bewaart mag worden, de noodige en dienstige vrijdommen, gunsten, en voorrechten, zouden bezorgen. Zoo is het dan dat wy, volgens onze harderlijke bediening en zorgvuldigheit genegen zijnde om die zaken te bevorderen, dewelke tot oorbaarheit van den godsdienst en de godvruchtigheit verstrekken, en door het godvruchtig verzoek van zoo groot een Vorst bewogen, aen de opbouwinge en inwijdinge, zoo van het klooster als van de kerk, uyt krachte van ons ordinaris gezag onze toestemming in den naam des Heeren geeven. En nadien wy van uwe getrouwigheit en vierigheit een goed betrouwen in den Heere hebben, zoo is het dat wy, tot meerder ophooping van uwe verdiensten, het voornoemde klooster 't welk dus staat opgebouwt te worden, met al deszelfs toebehooren, aan uwe bestieringe en ge-

hoorzaamheit, en aan die van uwe nazaaten, die op zoo een tijd de Priors van 't voorschreven klooster zullen zijn, mitsgaders aan uw algemeen Kapittel, of aan eenigen Prior onder uw Kapittel staande, of aan wat beqaame mannen dat het zy, aan dewelke gyl. of zy zullen oordeelen dat het toebetrouwt mag worden, onderwerpen, en in uw klooster inlijven. En wy vermaanen ul. in *Christus*, en met eene harderlijke, en liefdadige vermaninge, dat gyl. aan de voornoemde Zusters tarwe met mate ten rechten tijde voordient, en aldus de vermaledijding, dewelke door de H. Schrift aan de... bedreigt word, ontvlucht: 't welk gyl. zult doen met haar in te kleeden, te bezoeken, en haar vorders alles voor te schrijven, 't welk tot onderhouding van de kloosterlijke tucht aan de voorschr. Nonnen noodzakelijk en dienstig zal weezen. En ingevalle gylieden, 't gene Godt verhoede, u aan onze liefdadige en heilzame vermaninge (gelijk wy verhoopen, dewijl 'er geen offerande zoo aangenaam is aan Godt als de yver voor de zielen) niet en gedraagt; zoo beveelen wy gebiedender wijze, en op de heilige gehoorzaamheit, aan ul. en uwe nazaaten, of die gyl. daar mede zult willen belasten, dat gyl. ieder of een van ulieden, des verzoeht zijnde, zult hebben te gaan ter plaatze daar dan gegaan moet worden (doch altijd op de kosten van 't gemelde klooster) en uyt krachte van ons bevel en ordinaris gezag de zorg en 't bewind zult hebben om zoo veele persoonen van 't gem. klooster, als 'er op de inkomsten en den arbeid hunner handen bestaan konnen, te bestieren, in te kleeden, op te sluiten, haare klooster geloften aan te neemen, haar het kleedje de wijl

op

op te leggen, haar te bezoeken, en te bestraffen, een kloostervoogdes aan te stellen of af te zetten, Regenten of Biechtvaders, zoo dikwils als het noodig zal zijn, met (overleg van) het gezondste deel der Priooren aan te stellen, en vorder alles wat haar ter bewaaringe van de de tucht en de volmaaktheit des geestelijken levens noodig en oorbaar zal weezen, te verrichten; ter tijd toe dat het gem. klooster aan uw algemeen Kapittel, of aan eenig konvent dat onder uw kapittel staat, onderworpen, met dat Kapittel zelve vereenigt, en in 't zelve ingelijft zal zijn. Daarenboven dat gy lieden en uwe nazaaten die 't hunner tijde de Priors van 't voorn. klooster, of van eenig ander klooster onder uw Kapittel staande, zullen zijn, of de bescheidene Biechtvaders die door uwe of door hunne voorzienigheit aan de gem. Zusters gegeeven zullen worden, na dat gyl. of zy de biecht van dezelve Zusters, en van alle de genen die in 't klooster woonen, van de huisgenooten, en van de vreemdelingen, die uit andere parochien overkoomen, zult of zullen gehoort hebben, het weldaad der ontbindinge zult of zullen verleene: zelfs in zulke gevallen die van rechtsweegen, of uyt kracht van eenig voorrecht, ordonantzie of gewoonte, voor onze ordinarisse magt byzonderlijk opgehouden zijn: en vorder dat gyl. of zy de kleindere geloften van de voorn. Zusters, of der genen die in het klooster woonen, indien zy eenige zodaanige geloften gedaan mogten hebben, in andere werken van godvruchtigheit zult of zullen mogen veranderen. Noch al vorder dat gyl. de kerkelijke Sakramenten, te weeten het Sakrament des Outaars en het laatste Olyzel, zoo

dikwils als het noodig en dienſtig zal weezen, aan dezelven zult mogen bedienen; en dezelve Sakramenten in een betamelijke en geſchikte plaats geduurig mogen bewaaren: Wijders dat gyl. de plegtigheden der Miſſe, en andere goddelijke dienſten, plegtiglijk en met het luiden der klokken, in 't voorn. klooſter, op een eerlijke, betamelijke en daar toe bereide plaatze, zelfs op draagontaaren, zult mogen verrichten of laaten verrichten: ter tijd toe dat de kerk met het kerkhof zal ingewijdt zijn: dewelke wy volkomentlijk begeeren dat ingewijdt zal worden; en geeven volkome magt om dezelve by gelegendheidt in te wijden. Vorders begeeren wy dat de gemelde perſoonen, als ze de 3 wezentlijke geloften in de handen van den Overſte doen, met een zwarte weil bedekt werden, en dat haare Overſte den naam van Priorinne zal voeren: maar dewyl dezelve perſoonen tot noch toe maar leeken, en om de Getyden op te zeggen of te zingen noch niet onderweezen zyn; zoo is het dat wy, op dat zy door den langwyligen tyd dien zy tot het leeren besteeden zouden niet verſtrooit worden, en achter uyt mogten ſpringen, door een zonderlinge gunſt ordoneeren dat de Zuſters die haare geloften gedaan hebben in de plaatze van de Getyden, achtervolgens de ſtatuiten van de Bekeerlingen (Lekezuſters) deszelven klooſters, of volgens andere ordonantzien of overeenkoomingen die gyl. of zekere bequaame en door ul. gemagtigde perſoonen haar zult voorſchryven, dagelijks zullen opzeggen * de Getyden van de H. Maagd *Maria*, of zeker getal

* In 't Latyn ſtaat *curſum B. Mariæ* &c. maar dat *curſus* ook voor de dagelijkſche Kerk getyden genomen word, ſtaat wydloopig by Du Cange bewezen. *Vertaalder*.

van

van het Gebed des Heere en de Engelsche Groetenisse, of de gemeene Getyden van den H. Geest, van 't H. Kruys, of van de Eeuwige Wysheit; zoo als gyl het voorschryven zult. Hier voegen wy noch by, by aldien de gemelde persoonen, als ze ingekleedt moeten worden, iemand van de voorn. Priors, of hunne gemagtigden, niet gemakkelijk konnen bekoomen; dat ze dan een ander Religieus, van wat goed gekeurde order dat hy zy, mogen kiezen; aan denwelken wy, uyt hoofde van ons ordinaris gezag, volkoome magt verleenen om in te kleeden, op te sluiten, de kloostergeloften aan te neemen, de weil op te zetten, te bezoeken, eene Overste te verkiezen, Regenten of Biechtvaders met het gezondste deel der Zusteren aan te stellen, en alles te doen, als of zy de voornoemde Priors, of humne zekere en bequaame kommissarissen waren: tertyd toe dat iemand van de voorn. Priors, of het Kapittel, of een bequaam persoon door dezelven gemagtigd, het bewind van 't gem. klooster zal aangevaard hebben. Noch verleenen wy, tot een overvloediger gunst, dat zy des niet te min alle de voorrechten, genade-giften, privilegien en aflaaten, dewelke door ons of onze voorzaaten, of door een ander Overste van laager rang, en door den Apostolisschen Stoel zelf, verleent zyn geweest of verleent staan te worden (welke voorrechten, privilegien, genadegiften en aflaaten wy als hier uytgedrukt gehouden willen hebben) vryelijk zullen mogen genieten. En wy begeeren daarenboven uyt krachte van den tegenwoordigen brief dat zy de kerk, het kerkhof, en de altaaren by gelegendheit mogen doen wyden; en wederom doen uyt malkander

neemen en afbreeken; om dezelve op dezelfde of een andere plaats, met het overleg van de Bezoekers, te doen hertimmeren: behoudens altyd, en in alles, het recht van de moederkerk en van ieder een in 't byzonder. En alle de goederen, zoo roerende als onroerende, de welke den gemelde Zusteren toebehooren of na deezen op een rechtmatigen tytel toebehooren zullen, neemen wy onder S. *Maartens* en onze eige bescherminge, en onder de beschermingе en den vrydom der H. Kerke. Ook geeven wy haar door den inhoud dezes de magt om haare vaste goederen, die zy t'hans hebben of noch staan te krygen, mitsgaders de erfenissen die in haar klooster ingelyft zullen worden, maar niet al te wel gelegen zyn, te vervreemden of te verkoopen; en om de penningen, daar van koomende, tot beeter gebruik aan te leggen: en ook zelfs met haar inboedel, doch niet anders als met de kennisse en het verlof van de Kloosterbezoekers, naar een andere plaats, onder ons Bisdom gelegen, te verhuizen. Al het bovenstaande, en ieder van 't zelve in 't byzonder, verklaaren wy uyt zekere kennisse wel gedaan, en keuren alles goed. En ingevalle eenig minder Overste iets quam te bestaan, 't gene tegen het bovenstaande in eenigen deele, mogt stryden, dat houden wy voor ongedaan: en zal deze onze brief ter getuigenisse van alles dienen. Gegeeven in 't jaar 1419, den 15 Maart,

Daar op heeft Hartog Reynalt zyne mede stemming in den volgenden brief ook gegeeven:

WY *Reynalt*, van der ghenade Godes, Hertoge van Gulich en van Ghelre, en Grave

van

van Zutphen, doen kont allen luden, die desen thegenwoirdighen brief sullen sien nu of hyernamaals, dat en also nu ene vergaderinghe is van sommigen eerbaren Jonffrouwen, Weduwen en andere vrouweliken personen in onser stat van Aarnhem, die sich aldair in eine huse en woaynge oever die Beke after husynge *Wilveren Arents van den Gruethuys* ghelegen, by eyn halden en gheerne bliven solden onsen lieven Heere Gode te dienen, over welke vergaderinge der guden Jonffrouwen, Weduwen, en andere personen Her *Ghisbert van Vliemen* Priester eyn verwarner en overste is, soe hevet ons nu die selve Her voirschreve oitmoedelick kont ghedaen en voergelacht woe die selve Susteren en personen omme ynnichheit wil, op dat si onsen lieven Here Gode te bet dienen muchten, begherende syn een gheproeffde ordre an te nemen na formen en manieren onser Moeder der heyliger Kerken, en dat si sich daer na, offt onse lieve Here God alsoe voechden, en si des van staden werden, muchten laten besluten. Ende want sy des niet ingaen noch doen en moegen buten ons, soe hebben sy ons begherliken en mit ynniger herten trouwelick ghebeden onsen wil ende consent daer toe te doen. Wy dat aenghesien en wal bedacht dat weldaet in Goides dienste daer mede ghebreidet ende ghemeret is en noch vorder werden mocht in toekomende tiden, hebben dairom, en oick om onser saliger voirvaderen, onser en onser nakomelingen sielen heil en troist, voir ons, onse erven en nakomelingen, oirloff ghegeven, gheven, oirlove mit macht dis brieffs den voirschreve Susteren en vrouwelike personen, die nu aldaer syn en hier naemaels aldaer komen sullen, dat si sullen

en moeghen wonen bynnen onser stat van Arnhem, en inder wonynge voirschreve, en aldair eyn gheproeffde oirde annemen, na wyse en recht der heylige Kercken, en dair na, alst onse lieve Here God alsoe voechden, sich op die selve stat laten besluten. En op dat dese voirschreve Susteren en hoire nakomelingen te neersteliker arbeiden, ende nu en in toekomende tiden te bat voir onser saliger voirvaderen, ons en onser nakomelingen sielen te vliteliker bidden, en onse lieve Here Gode dienen moeghen, soe sullen sy en haer nakomelingen ten ewigen dagen onbelast ende vrij sitten en bliven van alre beden, schattingen, ongelt en ghesetten, die op hen van onsen off yemants wegen ghelecht off gheschat muchten werden. En wy nemen si in onse beschermynge, ghelyck andere cloesteren in onse landen ghelegen. Dair toe sy oick ghebruken sullen alsulke vriheiden en privilegien als andere onse burgheren bynnen onser stat van Arnhem te ghebruken en te ghenieten plegen, sonder arghelist. En want wy Hertoge voirschreve willen dat dit aldus als voirschreve steit, vaste en stede sy, blive ende gheholde werde voir ons, onsen erven en nakomelingen, soe hebben wy des te oirkonde onse seghel van onser gherecht of wetentheit en gantsen bevele an desen brieff doen en hieten hangen, in den jaere ons Here dusent vyf hondert en seventien, des Sonedaghs na Alreheylige dach.

Jussu Domini Ducis, præsentibus de Consilio Domino, *Engelberto de Orsbecke Milite*, *Ghysberto de Mekeren*, . . . , . . Gelriæ Ducatus.

In 't jaar 1428 heeft Zwederus, toen Bisschop van Utrecht, zijne toestemminge tot haare verhuizing gegeeven;

Wy

Wy *Zwederus*, by Gods genade Bisschop van Utrecht, wenschen aan de in *Christus* beminde, de Priorinne en het konvent der opgeslote Kloosternonnen binnen Aarnhem, van de order der Reguliere Kanonnikken, de eeuwige zaligheit in den Heere. Nadien onze voorzaat zaliger gedagt. *Fredericus* Bisschop van Utrecht, op het verzoek van den doorl. Vorst *Reinalt* goeder gedagt. Hartog van Gulik en Gelderen, en Graaf van Zutfeen, ul. zyne toestemming en medestemming gegeeven heeft, tot het stichten van een nieuw klooster, onder het karspel van Aarnhem; in het welke de Nonnen, naar den Regel van S. *Augustinus* levende, zouden opgesloten worden: nadien hy vorder het zelve klooster met verscheide voorrechten en voordeelen heeft begunstigt; en onder 't algemeene Kapittel van Windeshem heeft gestelt, en vorder den Prior van Marienborn, die het dan zyn zoude, uyt krachte van zyn ordinaris gezag byzonderlijk heeft gemagtigt om de inkleeding, de opzetting van de weil, de opsluiting, de kloosterschouwing, en vorder alles en ieder in 't byzonder, 't welk volgens den Regel van S. *Augustinus*, en tot voortzetting van het geestelijk leven gedaan moet worden, te verrichten, zoo als in deszelfs brief, die daar over gemaakt is, wydloopiger uytgedrukt staat: en nademaal gy vorder, hoewel dat gy de kleeding en de opsluiting, volgens het voorschrift van de stichtinge, binnen de stad Aarnhem aangenomen hebt, echter noch op eene noch ongewyde plaats zyt woonende, daar gyl. door 't gewoel der menschen en het geraas van de wereld groote schade en verstrooitheden lijdt in de vreed-

vreedzamige betrachting van het geestelijk leven, en in de volmaakte beoeffening van het beschouwend leven verhindert word. Daarom hebt gy lieden tot beter beoeffening van zoo loffelijk een werk, volgens den raad van zeer veele geestelijke vaders en religieuze mannen, buiten de muuren (der stad) doch binnen de zelve parochie een ander klooster gebouwt, 't welk Bethania genoemt zal worden: en gy wenscht onze toestemming te hebben, om ul. tot beter betrachting van 't strenge leven derwaarts te mogen begeeven. En gyl. wilt liever, zoo als gyl. verzekert, naar 't voorbeeld van de wyze Maagden, volle en brandende lampen in de hand hebbende, en met de Duive weenende, uwen Bruidegom te gemoet trekken; als met verstroitheden en wellusten onder het getier van het volk blyven woonen: hierom is het dat wy, die volgens ons harderlijk ampt en zorge zulke zaken gaarne voortzetten dewelke voor het kloosterlijk leven en de godvruchtigheit dienstig zyn, en ook door uwe zoo godvruchtige gebeden en begeerten bewogen zynde, aan de voornoemde verplaatzinge, indien ze nochtans gedaan word met den raad en volgens de ordonantzie van den Prior van Marienborn, die de geestelijke opzigter van uw klooster is, uyt krachte van ons ordinaris gezag onze toestemming in den naam des Heere verleenen. En wy magtigen hem, uyt krachte van ons voornoemd gezag, om de opsluiting, daar gyl. t'hans onder woont, ten bequaamen en gevoeggelijken tyden te niet te doen, te vernietigen, en open te stellen: om ul. in een ander klooster, buiten de (stads) muuren onlangs gebouwen, en gemeenelijk *Bethania* genaamd, over

te

te brengen: en om ul. achtervolgens het voorschrift van uwe stichtinge, en met alle de gunsten en voorrechten die ul. geschonken zyn, in het zelve in te leiden, en aldaar op te sluiten. En tot een overvloediger genadegift vergunnen wy ul. dat gy alle de gunsten, privilegien, voorrechten, en aflaaten, dewelke aan 't algemeen Kapittel 't welke doorgaans te Windesheim gehouden word door ons, of onze voorzaten, of door wat ander Prelaat van minder rang dat het zy, of door den Apost. Stoel zelfs, verleent zyn geweest, of noch staan verleent te worden, welke voorrechten en gunsten wy als hier uytgedrukt gehouden willen hebben, zoo wel in deze nieuwe plaats *Bethania* genaamd, als in de andere plaats daar gy ul. t'hans bevindt, zult mogen genieten. Noch (geeven wy ul. verlof) om met den raad van den voorn. Prior het gemelde huis en erve, daar gyl. nu opgesloten zyt, te vervreemden en te verkoopen, en om de penningen daar van koomende tot beter gebruik voor uw nieuwe klooster te mogen besteeden. En eindelijk (vergunnen wy) dat dezelve Prior alles en ieder in 't byzonder, 't welk ul. ter onderhoudinge van de kloosterlijke tucht en ter volmaakte betrachtinge van het geestelijk leven noodig en oorbaar zy, uyt krachte van ons gezag, volkomentlijk mag bestellen: ter tyd toe dat uw klooster door het algemeen Kapittel van Windesheim aangenomen, en in 't zelve ingelyft zal weezen: waar toe wy onze edelmoedige toestemming door den inhoud dezes ook geeven: zullende deze brief ter getuigenisse der zake verstrekken. Gegeeven in 't jaar des Heere 1428, den . April.

Den

Den 11 January / in 't jaar 1429 / is de nieuwe kerk te Bethanie gewijdt; zoo als de volgende brief duidelijk getuigt:

WY Br. *Johan*, by de genade van Godt en van den Apost. Stoel Bisschop van Citren, en voor deze reize door den eerw. Vader in *Christus*, Heer *Zwederus*, by dezelve genade Bisschop van Utrecht, tot zijnen Kommissaris aangesteld, en door zyn byzonder verlof daar toe ontboden zijnde, doen kond aan alle luiden dat wy in 't jaar des Heere 1429 den 2 January, in een klooster by Aarnhem, *Bethania* genaamd, met den bystand van den Zevenvoudigen Geest, eene kapél met een outaar in dezelve, te weeten aan de oostzyde, en een kerkhof, ingewydt hebben ter eere van 't H. Kruys, van de H. Maagd *Maria*, van den H. Apostel en Evangelist *Johannes*, van de H. H. Belyders *Augustinus* en *Hieronymus*, en van de H. H. Maagden *Agnes* en *Catharina*: zullende de wyding van de kapelle, van de outaaren, en van het kerkhof voornoemd jaarlijks geviert worden op den eersten Zondag na S. *Remigius* feest: en noch een outaar achter de gemelde kapél, aan de zuidzyde, ter eere van de H. *Maria Magdalena*, den H. Bisschop *Lazarus*, en de H. *Martha* die den Heer gehuisvest heeft: zullende de wyding van dit altaar jaarlijks geviert worden op den eersten Zondag na S. *Maria Magdalenaas* dag: en hebben toen ook het pant in 't zelve klooster ingewydt: Weshalve wy, begeerende dat de kapél, de outaaren, het kerkhof, en het pant door ons aldus ingewyd, met behoorlijke eerbiedigheit bezocht, en van de Christene geloovigen in eere gehouden werden, aan alle de genen (zoo dikwils

wils en op watplaatzen dat zy het volgende of iets van 's zelve zullen doen) dewelke door eene waare boetvaardigheit getroffen, en met een oprecht berouw gebiecht hebbende, de gemelde kapelle op de dagen van haare Patroonen, of op de volgende dagen, te weeten of het feest van 's Heeren Geboorte, van 's Heeren Besnydenisse, van 's Heeren Openbaaringe, van Goeden Vrydag, van Paasschen, van 's Heeren Hemelvaart, van Pinxteren, van de H. Drievuldigheit, van het Lichaam des Heere, van Kruisvindinge en Verheffinge, van den H. Aartsengel *Michael*, op alle de feestdagen van de H. Maagd *Maria*, op het feest van de Geboorte en Onthalzinge van S. *Jan den Dooper*, op dat van de H. H. Apostelen *Petrus* en *Paulus*, en vorders van ieder Apostel en Evangelist, op Allerheiligen dag, op Allerzielen dag, op het Wyfeest van de kapél en van de outaaren, geduurende de oktaven van de voorn. feesten die een oktave hebben, op de feestdagen van de H. H. *Stephanus*, *Laurentius*, *Pontianus*, *Pancratius*, *Martinus*, *Nicolaus*, *Gregorius*, *Bonifacius*, *Servasius*, *Augustinus*, *Odulfus*, *Maria Magdalena*, *Catharina*, *Barbara*, *Agatha*, *Agnes*, en op alle Zondagen, met het godtvruchtig inzigt van aldaar te bidden, of van een beevaert te doen, zullen bezoeken; ende de Missen, Predikaatzien, Metten, Vesperen, of andere kerkdiensten, aldaar op de voorn. feestdagen, of op de lijkstaatzien en begraavingen van dooden, of op wat andere tyden dat het zy, bygewoont zullen hebben; of die het Lichaam des Heere, als het van daar naar de zieken gebragt of weder t'huis gebragt word, zullen volgen, of die op het luiden van de avondklok driemaal

het *Wees gegroet* met een leetwezig hart gelezen zullen hebben: en die het kerkhof of het pant aldaar, voor de overledone geloovigen biddende, godvruchtiglijk rondomme zullen gaan: mitsgaders die tot het getimmer en het onderhoud der gemelde kerke, of om de inkomsten van het klooster te vermeerderen, hunne mildadigo handen toegereikt zullen hebben; en vorder die in hunne testamenten, of ook buiten dezelve, goud, zilver, kleed, cieraad, of boeken en kelken, of wat ander onderstand dat het zy, aan de kerk en het klooster voornoemd godvruchtiglijk vereert of besproken, of zodanig vereeren of bespreeken te weeg gebragt zullen hebben; zoo is het, zegge ik, dat wy, betrouwende op de barmhertigheit van den almagtigen Godt, en op het vermogen van de H. H. Apostelen *Petrus* en *Paulus*, en van den Patroon der Utrechtsche kerke den H. *Martinus*, aan de zodanigen veertig dagen afflag van de opgeleide boetwerken genadiglijk in den Heere verleenen. En aan uliedèn, Priorinne, mitsgaders aan alle de zusters, onderdaanen, huisgenooten, dienaaren, en geduurige kostgangers van 't voornoemde konvent, zoo tegenwoordige als toekoomende, zoo dikwils, en waar ter plaats dat het zy, als gy het Gebed des Heere of de Engelsche Groetenis godvruchtiglijk zult leezen; of, met ul. ten tyde van het *a Gloria Patri* godvruchtiglijk te buigen, aan de H. Drievuldigheit eerbiedigheit zult bewyzen; of den zoetvloeyenden Naam van *Jesus*, of van *Maria*, met eerbiedigheit zult noemen; of ten tyde van den kerkelijken dienst, of elders, het gebed *b Uterus Virginis*, of *Sanguis*

a Glorie zy den Vader.
b De Schoot der H. Maagd.

Christi,

Christi [c], zult opzeggen; of voor den anderen, als gyl. malkander tegenkoomt, het hoofd uyt ootmoedigheit zult buigen; of eene liefdadige vermaaning, of bestraffing over uwe gebreken, verduldig zult verdraagen; en aanstonds met gebogen knien om vergiffenis bidden; het Sermoen, de vermaaning, of de kollaatzie, met godvruchtigheit zult aanhooren; aan ul. allemaal, zeg ik, en aan ieder van ul. in 't byzonder, indien gyl. door eene waare boetvaardigheit getroffen zynde, en een oprecht berouw hebbende, gebiecht hebt, zoo dikwils, zoo wanneer, en waar ter plaatze dat gy het bovenstaande of iets van 't zelve gedaan zult hebben, hebben wy, steunende op de barmhertigheit (enz. als boven) door den inhoud dezes 40. dagen aflaat.. toegestaan." Gegeeven in 't jaar 1429, den 11 January.

Zwederus, Bisschop van Utrecht / heeft de voorgaande vergunning in alles / met een open brief / goedgekeurt en bevestigt op den 20 Augusti 1430.

IN den Name des Heeren Amen. In 't jaar na 's Heeren geboorte 1443, in de 6 indiktie, den 7 February, omtrent de uure der Vesperen, in 't 12 jaar des Pausdoms van Paus . . . *Eugenius* IV, zyn voor my, Openbaar Notaris, en voor de onderschr. getuigen, in eigen persoon verscheenen, de Eerw. Man, Heer *Willem van Mierbach*, uyt het Klooster Pruim, onder het stift van Trier, van S. *Benedictus order*, Pastoor van de Parochikerke van Aarnhem, ter eener zyde, en de religieuze Man, Br. *Johan*

c Het bloed van Christus.

van Suitdorp, Regent van het Nonneklooster *Bethania*, by Aarnhem gelegen, en tot de Order van S. *Augustinus* behoorende, zoo uyt zyn eigen naam, als van wegens het gem. Konvent, en in de tegenwoordigheit van de Religieuze Dochter van Herwen, Priorinne, benevens elf van de oudste Nonnen, ter andere zyde. Dewelke, zonder dat iemand van hen of van haar daar toe gedwongen, of door eenige listigheit misleidt was, uyt eigen en vrywillig goeddunken, na een goede en rype beraading, om de twist en tweedragt tusschen hen en hunne nazaaten te vermyden, met malkander behoorlyk, wettiglyk, vriendelyk en eendragtelyk, op zodanige wyze en maniere, en met zodanige verdragpunten, als de vriendelyke zegs-mannen, en goede mannen ondertekent hebben, aangegaan hebben een plegtig en duurzaam akkoord, over eenige punten, die het voorschr. Klooster en Konvent te Bethanie, en het recht der gemelde Parochikerke van den voorn. Heer *Willem* en deszelfs nazaaten, onder welker Parochie het voorn. Klooster gelegen is, betreffen. In den eerste, dat de Regent of Biechtvader des gemelde Kloosters, die het ten zynen tyde weezen zal, en het meergemelde Konvent, voor de offergifften, vervallen, testamenten, legaaten, die aan 't zelve gegeeven of in het blok van de Kapellen des zelven Kloosters gestoken mogen worden, en ook voor de offergelden van haare schaal, en vorders voor alle en iedere vereeringen, wat naam dat ze mogen hebben, en van dewelke, van rechtswegen of uyt hoofde van de gewoonte, een kanonyk gedeelte moet afgetrokken, en aan den Pastoor en de Parochie voornoemd gegeeven worden, zullen geeven twee oude

Fran-

Fransche Schilden, goed goud, en hun behoorlyk gewigt hebbende, of de waarde van die dewelke op Kersdag, of binnen de acht volgende dagen, alle bedrog en listigheit aan een zyde gesteld, ten eeuwigen dage zullen moeten betaalt worden. Daarenboven hebben de voornoemde partyen dit vriendelyk akkoord gemaakt, dat het gemelde Konvent alle en iedere persoonen van 't zelve Konvent, 't zy dat het huisboden of huurlingen zyn, die in 't werk en den arbeid van het Konvent koomen te sterven, zonder daar toe van den Pastoor Heer *Willem*, of van deszelfs nazaaten, verlof verkreegen te hebben, ter kerkelyke begraaffenisse mogen bestellen, en begraaven. Daarenboven, nadien de kerkelyke begraaffenis vry is; zal het meergemelde Nonneklooster te Bethanie by Aarnhem geen persoon uyt de Parochie van Aarnhem ter begraaffenisse aanneemen; ten zy dat het de toestemming en het verlof van den voorn. Pastoor, die het op zoo een tyd weezen zal, of van den Onderpastoor, of van hunne Kapellaanen, alvoorens verkreegen hebbe. Doch van de geenen, die van den Pastoor, Onderpastoor, of de Kapellaanen, zodanig een verlof gekreegen zullen hebben, zullen de Pastoor, de Onderpastoor, of de Kapellaanen voornoemd, die het dan weezen zullen, het recht der Moederkerke afvorderen; en hen het zelve doen betaalen. Doch ingevalle de voorn. Kloosternonnen, zonder de toestemminge en het verlof van den zelven Heer *Willem*, of deszelfs nazaaten, en van den Onderpastoor en de Kapellaanen voornoemd, verkreegen te hebben; eenige Parochiaanen der gemelde kerke ter begraaffenisse mogten aaneemen, of be-

begraaven; dan zullen de Regent en de Nonnen voornoemd, zoo dikwils als zulks gebeuren zal, aan den gemelden Pastoor en deszelfs nazaaten, voor de lykdiensten en voor het recht der Moederkerke, van stonden aan betaalen een oude Fransche Schild, van de waardy als boven. Noch hebben de voorn. partyen, voor zich zelven en voor hunne nakomelingen, en voor alle de genen die daar belang aan hebben, of oyt eeniger wyze aan zullen hebben, ter goeder trouwe belooft, en voor my openbaar Notaris onderschreeven hun woord plegtelyk gegeeven, dat ze al het bovenstaande, en ieder van 't zelve in 't byzonder, vastelyk en onverbreekelyk ten eeuwigen tyde zullen onderhouden: en dat zy het zelve direkt noch indirekt, door zich zelven nochte door iemand anders, zullen verbreeken. En hebben beide de partyen op my, Notaris onderschreeven, verzocht dat ik over dat alles voor ieder in 't byzonder, wederzyds eene openbaare akte, of meer openbaare akten, zoude opstellen. Ook bidden zy met alle ootmoedigheit den eerw. Vader in Christus, den Heer *Radolphus* Bisschop van Utrecht, dat hy zich gewaardige al het bovenstaande, en ieder van 't zelve in 't byzonder, met alle de voorschreeve voorwaarden, door zyn ordinaris gezag ter eeuwige gedagtenisse der zake te bevestigen. Dit alles is in 't meergemelde Konvent van het Klooster te Bethanie gedaan door de vriendelyke middelaars en goede mannen, die daar toe byzonderlyk verzocht waren, de Heeren: *Wessel de Craet* (*vander Kruissen*) Pastoor te Gronloe; Diederyk Boedink, Pastoor te Zeelen, en de Kanonnikken van S. *Walburg* te Aarnhem, van wegen den meergemelden Pastoor; en van

wе-

wegen het meergemelde Konvent, de Heeren *Johan de Bocholt* Prior van het Klooster der Reguliere Kanonikken, Marien-bron genaamd, en by Aarnhem gelegen; en *Otto van Dolre*, Deken van S. *Walburgs* kerke voornoemd, en ook in de tegenwoordigheit van Heer *Hendrik van Orsoye*, huis-bezorger van de Kartuizers te Monichusen: in 't jaar, de indiktie, de maand, op den dag, op de ure, en onder het Pausdom als boven; in de tegenwoordigheit van de bescheidene en eerzaame mannen, Heer *Tengnagel*, en Heer *Jakob de Roede* (*de Rode*) Priesters, en eeuwige Vikarissen der Parochikerke van Aarnhem; mitsgaders van *Dideryk van Herwen*, Rechter der voornoemde stad, en *Baarthout vander Gruithuise*, Leeken; dewelke als getuigen byzonderlyk daar by verzocht en geroepen waren. Hier over zyn twee akten gemaakt, die van woord tot woord gelykelyk en even eens luiden; waar van de eene in handen is van den voorn. Pastoor, en de andere onder het gem. Konvent berust. En zyn beide de akten met de zegels van den Pastoor, van het Konvent, en van den Prior van Marienbron, als den Kloosterbezoeker van 't gem. Konvent, ter getuigenisse en tot oirkonde van al het bovenstaande, bezegelt. En ik *Pieter Brant*, van Aarnhem, kerkelyk persoon onder het Bisdom van Utrecht, en door Keizerlyk gezag openbaar Notaris, dewyl ik al het boven verhaalde, en ieder van 't zelve in 't byzonder, benevens de voornoemde getuigen, in eigen persoon by gewoont hebbe, en alles op de voornoemde wyze heb zien en hooren geschieden; daarom heb ik deze openbare akte, die ik met eigen hande geschreven heb, daar over gemaakt, en aldus

 vol-

volgens de openbaare wyze opgestelt: en heb dezelve, ter getuigenisse en tot oirkonde van al het bovenstaande, met myn gewoonlyk en gebruikelyk zegel getekent, zynde de voorgemelde zegels daar ook aangehangen.

Deze opgesloote Nonnen hebben mettertijd ook den naam van Juffrouwen aangenomen.

In 't zelve boek staan de volgende Priors van de gemelde Klooster-nonnen zoo hier zoo daar vermeld:

In 't jaar 1411 / 1431 / 1437. en op meer andere jaaren / de Heer Gysbert van Vliemen.

1425. Kirstyaen ter Leye, Procurator.

1433. Br. Johan van Scuttorp.

1434. en 1445. Br. Koenraad van Leiden.

1451. 1459. Arent Roeffynck, Procurator.

1470. Jacob Lubbertsz, Prior.

1478. Gerrit Boenhof (Boonhof.)

1484. Willem de Rode.

Ook vind ik 'er twee Priorinnen aangetekend:

Zuster Sofia van Montfoort, op het jaar 1429.

En Zuster Fye (of Sofia) van Herwen, op het jaar 1439 / 1440 / 1463.

Daar op heeft Rudolphus, Bisschop van Utrecht / het voornoemde verdrag goedgekeurt en bevestigt op den eersten Maart 1443.

Geleerde mannen van Aarnhem.

Onder de geleerde Mannen, dewelke volgens *Pontanus* te Aarnhem gebooren zyn, worden gerekent *Regnerus Tengnagel*, zynde niet alleen vermaard door zyne riddermatige afkomste, maar ook door de kennis der Wetten; dewelke hy, meenige jaaren achter een, te Loven heeft uytgeleit. Hy heeft ook een boek *van de afkomste, de opvolginge, en de daaden der Geldersche Vor-*

sten;

ften; en noch een ander boek *van de voornaamſte ſteden en plaatzen van Gelderland*, geſchreven: dewelke, met de hand geſchreven, volgens *Valerius* Andreas*, noch bewaart worden in de Abdye van Affligem.

Noch heeft Aarnhem voortgebragt *Reinier* en *Frederik van den Zanden*, Vorſtelijke Raaden. De laatſte, die ook Schatmeeſter van Gelderland was, en voor etlijke jaaren door een ontydigen dood uyt het leven weggehaalt is, heeft een boek van de Gelderſche leenen en opdragten geſchreven; hetwelke zyn broeder *Johan*, Raadsheer in 't Hof van Vrieſland, in 't licht heeft gegeven.

Noch word 'er met lof geſproken van *Henricus Aquilius*, ook te Aarnhem gebooren; wiens Gelderſch Kronijkje in ieders handen is. Wy ſpreeken nu niet van de genen, die noch tegenwoordig in 't leven zyn; als onder anderen van *Christophorus Brouwer* eenen Jeſuyt, die een gedicht van *Venantius Fortunatus*, 't welke, hoe wel duiſter, echter leerzaam en voor de hiſtorie der laatere eeuwen dienſtig is, met zyne Aantekeningen in 't licht gegeven, en daar door geen kleinen lof heeft verdient. Eindelijk, dat 'er ook valſche Diamanten, en zodanige als de Franſche, Boheemſche, Sileſiſſche, Engelſche, Hongerſche Diamanten zyn, dicht by Aarnhem gevonden worden heeft *Anſelmus de Boodt*, om andere Schryvers daar te laaten, aangemerkt.

Behalven de Paſtoors van de ouder tijden / daar wy reeds van geſproken hebben / worden de volgende onder die van de laatſte tijden geteld. Paſtoors der laatſte tyden.

* In Bibliot. Belg.

Balthazar van der Kemp, een Utrechtenaar, volkomen Baccalier in de Godgeleerdheid, naderhand Kanonnik te Emmerik geworden.

Gysbert van Westreenen, een Amersfoorder, Kanonnik van Konstans, en daar by Kanonnik en Proost van Thoren.

François Beltjes, Westreenens Medehelper, is gestorven te Maastricht den 14 van September 1666.

Jakob van Doorne, een Utrechtenaar, is gestorven in de maand Juny 1678, en legt te Hulssen begraven.

Hendrik van Deventer, te Oldenzeel geboren. Hy is te Aarnhem gestorven in 't jaar 1700. Onlangs is 't het Pastoors-ampt bedient door

Stephanus Bernardus Lent, te Hulssen geboren, een Roomsch Godtgeleerde.

Ook staat 'er tegenwoordig een Priester uyt de Maatschappye van Jesus, die 'er tegen de Verdragpunten † is ingekomen.

Johan Bisschop van Kastorie, Pauselijke Vikaris, had in 't jaar 1670, op den 26 January, door een openbrief, die onder my berust, duidelijk verboden dat geene Katolijken van Aarnhem eenige pastoreele Sakramenten van iemand anders zouden hebben te ontfangen, als van hunnen Pastoor, den eerwaardigen Heer Jakob van Doorne; dewijl niemand anders, als de Pastoor, eenige magt had om dezelve te bedienen.

Doch den 10 July 168[illegible], heeft hy aan den [illegible] [illegible] Steenler, tot dezelve over de [illegible] van [illegible] [illegible], noch [illegible]

† Concordata.

ment

mentelijk over de voorgemelde zaak / den volgenden brief geschreven:

Ik ben uyt den grond myns harte verblydt dat de zaaken der Katolijken in Gelderland weder tot rust zyn gebragt: Godt geeve dat zy deze rust gebruiken tot voortgang in de oprechte godtvruchtigheit.

Wat uwen zoon belangt; Ik acht dat het veiliger zal zyn voor deszelfs zaligheit, indien hy de magt, die hem staat gegeven te worden, beoëffent; dan indien hy dezelve ledig laat blyven. Gy weet, hooggeroemde Heer, hoe qualijk dat het den dienaar bekomen is dat hy zyn talent bewaart had; en het niet had uytgezet; op dat de Heer, die het gegeven had, hetzelve met winst zoude wederkrygen.

De zielen, dewelke tot de kerkelijke bedieningen behoorlijk geroepen en bereidt zyn, hebben lichts en kennisse genoeg om te zien, wanneer dat de Sakramenten bedient en uytgestelt moeten worden. Doch die zich zelven en hunne belangen zoeken, zyn genoegzaam verduistert, om in eene zoo groote bedieninge blind te zyn; en evenwel hovaardigheits genoeg, om daar zy zelf blind zyn, andere blinden te willen geleiden.

Laat uw zoon dan zich tot het Priesterschap bereiden: laat hy zich daar toe bereiden, niet alleenlijk om de Altaardiensten te verrichten, maar ook om Christus *te preeken; en om aan de geboeiden het jaar der verlossinge en der eeuwige vergeldinge te verkundigen. Het staat aan ons niet te scheiden 't geen Godt vereenigt heeft. In de Priesterlijke wydinge word niet alleen de magt gegeven om te offeren, maar ook om de Sakramenten te bedienen: en in 't Evangelie word de dienaar geprezen, die aan zijne medebedienaaren ten bequaamen tyde de spys bezorgt.*

Het past eenen Priester niet ledig te loopen.

De

De heilige Vaders spreeken met verachtinge van de genen, die voor Christus, *nu hy gestorven is, door de preeking van 't Evangelie en door de bediening der geheiligde zaaken weigeren kinderen te verwekken: en die daar op de gevaaren, die aan zoo eene bedieninge vast zyn, tot hunne verschooning bybrengen. Myn hoogberoemde Heer, de magt word enkelijk en alleenlijk tot de beoeffening gegeven. En gelijk alle menschen het eenen Priester te schande zouden spreeken, die de altaardiensten, of de offerande der H. Misse, noit zoude verrichten: zoo zie ik niet hoe dat het iemand tot lof gesproken kan worden, de magt van de zonden te vergeeven en van Gods Woord te verkundigen te willen ontvangen, zonder zoo eene macht te willen gebruiken. Beruchte Heer, dit schryf ik uyt enkele liefde, die ik u, en alle de uwen, doch voor-al uwen oudsten zoone, toedrage: dewelke nu ten opzigt van my geworden is, 't geen* Laurentius *was ten opzigt van den Paus* Sixtus.

De Pastoor te Aarnhem heeft grooter magt als de Jesuit.

Wat de magt, aan den vader Jesuyt gegeven, belangt: dat hem zoo eene groote magt gegeven is, is niet zoo zeer met voorbedachten raad geschiedt, als om dat 'er niet genoeg gelet wierd op de gewoonte dewelke te Aarnhem altyd onderhouden is geweest, en op de voorwaarde, op dewelke de Vaders Jesuyten daar van ouds altyd toegelaaten zyn. Daarenboven, indien de Vader Jesuyt maar gelet had op de bewoording van zyne toelaatinge, zou hy zich wel gewacht hebben van 't Sakrament des Huwelijks te bedienen. Want zoo wel de Verdragpunten, als de Dekreeten van het jaar 1671, *gebieden wel uytdrukkelijk dat de Vaders dit Sakrament* maar zeer spaarzaam, *of zeer zelden, zullen hebben te bedienen. Maar* dat zeer spaarzaam te bedienen, *wat is dat anders te zeggen als het zelve alleenlijk te bedienen in zulken gevalle, wanneer de eigen Bedie-*

naar

naar van 't zelve Sakrament van huis, of zodaanig belet is, dat hy den tyd niet en heeft om het te bedienen. Gy weet daarenboven, zeer beroemde Heer, dat alle de Priesters, in de Kapittelen, Kollegien, en Kloosteren, geene gelijke magt en hebben. Verscheidene Dekens, Regenten en Gardiaanen in 't zelve konvent te hebben, is even zoo veel als of zy geen éénen Deken, Regent, of Gardiaan hadden: De Parochien gaan te niet, daar twee Pastoors met gelijke magt het bewind voeren. Voornamelijk omtrent het huwelijk.

Ik weet wel, voortreffelijke Heer, dat geene Vaders Jesuyten van gelyke magt, in de Kerkelyke bedieningen, houden; als 't opperbevel aan hun opgedragen word. Doch dat het zelve aan hen, hier te lande, door my zelven opgedraagen word, daar in volg ik het bevel van den Apostolisschen Stoel, dewelke de wereld met zoo veel wysheits en voorzigtigheits bestiert. De Katolyken van Aarnhem zullen 'er niet qualyk aan zyn, als zy de wet en gewoonte der gansche Kerke zullen volgen; alwaar in iedere Parochie niet meer als een Priester is, die het voornaamste recht heeft om de plegtige akten, als het bedienen van het Huwelyk, van den Doop, en van het laatste Olyzel, te verrichten en in 't werk te stellen. Om dat hier te lande verscheidene Priesters, in dezelfde Parochie, zich zomwylen eene gelyke magt aanmaatigen in het bedienen van het Huwelyk, geschiedt het meenigmaal dat 'er niemand gevonden word, die het aan de arme menschen wil bedienen: en in tegendeel, dat ze het malkander zoeken af te winnen, als het aan ryke menschen bedient moet worden. Ook gebeurt het wel, als de Pastoor het zelve niet wil bedienen als aan welbereide menschen, dat de andere Priester, om de gunst en een sommetje gelds van de menschen te winnen, het godtvruchtig uytstel van den Pastoor voor norsse eigen-

eigenzinnigheit uytmaakt. Wanneer ik dit alles overweeg, zeer beruchte Heer, kan ik niet nalaaten te begeeren dat de Vaders (Jesuyten) doen het gene de wetten gebieden; dat is, dat zy op die plaatzen, daar de herderlyke zorg aan anderen toebetrouwt is en daar zy maar als Onderpastooren staan, den zegen over de Huwelyken niet uyt en spreeken als in voorvallen van eene uyterste nootzakelykheit. Weshalven ik u ook vermaane, hooghberoemd Heer, de rechten en privilegien der Pastoreele bedieninge en waardigheit, zoo mondeling als door uw gedrag, te handhaven en te verdedigen.

Den 10 July, 1685

Proest eene plaats dicht by Aarnhem.

Proest is eene plaats by de Aarnhemsche Brugge; dewelke door Umbrachus, eenen Edelman, in 't jaar 824 geschonken is aan de kerke van Utrecht.

AANTEKENINGEN.

1. Wat van dit Kardinaalschap van S. *Hieronymus* te gelooven zy, behoeft hier niet aangetekent te worden. Wy hebben hier maar te berichten dat die hooge en aanzienlyke waardigheit, zoo als ze nu genomen word, in S. *Hieronymus* tyd noch niet was opgekomen.

2. Dit schynt ten eersten aanzien wat misselyk te luiden, dat een Priester bevel krygt om te vasten op eenen dag, dien zy voortaan met grooter staatzie en plegtigheit willen gaan vieren. *a* Althans plagt de eerste Kerk te oordeelen dat het vasten en de onthoudingen, als zynde oeffeningen van boetvaardigheit en tekenen van een bedrukte en vernederde ziel, niet gepaart konden worden met de heilige vreugde die het vieren der feestdagen moet vergezelschappen. En dit was de reden, gelyk ieder bekent is, dat het zelfs

a Zie Thomassin des Jeunes livr. 2. chap. 17.

ver-

verboden was op Zondagen, Hoogtyden, en de 50 dagen tusschen Paasschen en Pinxteren te vasten. Doch onderhand heeft men het anders begreepen; en geoordeelt dat de boetpleegingen en onthoudingen, door den overvloed der goddelyke genade, vermengt wierden met eene inwendige zoetigheit, die de ziel tot eene hemelsche vreugde en tot een hoogen trap van bespiegelinge konden opheffen. Evenwel is dit gebruik, van op feestdagen te vasten, over al en by alle Pauzen, Bisschoppen, en Prelaaten altyd niet doorgegaan. In een [b] Algemeene Byeenkomste, of zoo genoemd Kapittel, 't welke de Abten van Vrankryk gehouden hebben in 't jaar 817, wierd den Monnikken het vasten op de voornaamste feestdagen verboden. [c] *Nicolaus* I, schryvende aan de Bulgaaren, wil ook op de voornaame feestdagen niet gevast hebben; en de reden, die hy van zyn bevel geeft, te weeten dat het eene Moeder, die een kind gekreegen heeft, niet en past eenige droefheit te betoonen, past op alle feestdagen. de Kerk, om deze woorden in 't kort uyt te leggen, heeft een kind gekreegen, als een Heylig uyt dit leven naar het eeuwig leven verhuist: wordende de dood der Heiligen, gelyk elders gezegt is, in de Kerke voor hunnen geboortendag gehouden. *Petrus* [d] *Damianus* zelf, die zoo voor het vasten was, en 'er niet van hooren mogt dat het vasten en den feestdag te vieren niet t' zamen konde gaan, bekende evenvel dat men op voornaame feestdagen niet behoorde te vasten. En men ziet uyt zyne gansche redeneeringe dat alle feestdagen hoogefeestdagen by hem waren, uytgezondert. S. *Marcus* dag; de 50 dagen na Paasschen, en de Octaven van groote feestdagen. De [e] Karthuyzers ook, die zoo streng leefden en anders 't gansche jaar door gewoon waren te vasten, hebben evenwel op de voornaame feestdagen, en zelfs de acht volgende dagen van dezelve feestdagen, niet gevast. Doch metter tyd, gelyk dit doch de tucht alleenlyk raakt en de tucht veranderlyk is, heeft men het vasten, als de vastendag op

[b] Cap. 46.
[c] Responf. ad Consult. Bulgar. c. 5.
[d] P. Damian. lib. 6. ep. 35.
[e] Petrus Clun. in Bibliot. Cluniac. pag. 1329. 1330.

eenen

eenen feestdag viel, daerom in sommige Bisdom niet achtergelaaten. En zoo zal men 'er ook quaad ingezien hebben, uyt eyge godtvruchtig eenen feestdag te vasten.

3. Wy hebben in onze Aantekeningen *via f Sacra* getoont hoe dat de kappen ook reldsche persoonen plagten gedraagen te worden zullen hier met een woord of twee bewyzen, Koningen en Koninginnen zelf kappen ge hebben. Zoo zegt *Rogerus Hovedenus*, in het van *Hendrik* II, *dat hy een houw met een sabel die door kap, door rok, door hemd hene ging*. En 't leven van *Rikard* I, zegt hy dat de *kap van de Koning, door eenen slag van* Willem van Barres, *in stukken scheurde*. Onder de Koninklyke ampten aan 't Fransche Hof, plagten volgens het zeggen *Du Cange Portechapes* te weezen; dewelk nu *temanteaux* genoemt worden; een teken dat de Koningen kappen gedragen hebben.

De Vrouwen droegen zoo wel kappen als de mannen. *De Priesters kleeding*, zegt *g Matthaus Paris*, *heeft hy in een boeren kleed verandert; hebbende een groen vrouwen rok aangetrokken, en eene kap van de zelfde kleur aangedaan: op zyn hoofd droeg hy een vrouwen sluyer enz. Lodewyk* VII, zoo als *Gaufridus h Vosiensis schryft*, heeft eene wet gemaakt dat geene lichte vrouwspersoonen eenen mantel of eene kap binnen Parys zouden hebben te draagen; op dat ze door zoo een teken van wettig-getroude vrouwen zouden konnen onderscheiden worden. De kappen der mannen en vrouwen moeten omtrent van 't zelve maaksel zyn geweest: althans schynt dit uyt de volgende woorden van *Gaufredus i Malaterra* te volgen. *Zy waren zodanig onvoorzien van klederen, dat de Graaf en de Gravin maar eene kap in 't gemeen hadden: dewelke zy, naar dat zy dezelve van nooden hadden, om beurten gebruykten*. Evenwel zouw het gevolg niet al te vast gaan, dewyl het geen door nood gedaan word,

f In 't tweede deel van 't Duytsche Batavia Sacra p. 35.
g Matth. Paris ad ann. 1192.
h Part. 1. cap. 55. Vide Du Cange.
i De Rebus in Apulia a Germanis Gestis, tomo 4 Histor. Hispan.

geen vasten regel kan maaken: maar het is zeker dat de kap, die ook wel een mantel *k* genoemt wierd, over *l* alle de klederen wierd getrokken: daarom word ze somwylen onder de *m* reisklederen gerekent: en een *n* regenkap genoemt.

Evenwel is het waar dat de kap doorgaans voor een Munnikken dragt gerekent is geweest: ten deele, om dat de Monnikken altyd kappen droegen; daar de dragt der wereldsche persoonen zeer veranderlyk was; ten deele om dat hunne kappen slechter waren; en eigentlyk voor rechte kappen gerekent wierden. *Die Monnikken-dragt*, zegt *Theodomarus* in zynen brief aan *Karel den Grooten*, die by *de Fransche Monnikken een* cuculla, *maar by ons een kap, word genoemt.* Dit blykt ook uyt de volgende woorden van *Ekkeardus* *o* *Junior. De dief koomt by nacht en blootsvoets in het binnenste des Kloosters; en bad, om voor een der Broederen aangezien te worden, een kap aangetrokken.*

Al 't geene tot nu toe gezeit is slaat eigentlyk op de kap: maar de brief, daar wy deze aantekening over maaken, spreekt van geen kap, maar van een kaproen. Doch daarom koomt dezelve aantekening niet minder te passe. Een kaproen is dat gedeelte van de kap 't welk het hoofd bedekt; en is zoo veel gezeit als een kapje of kleine kap: want het is bekend dat de Franssen hunne verkleinwoorden dikwils doen uytgaan in *on*. Ieder weet dan dat de kaproen het

k Anonymus in vita S. Vodali n. 10. *Tollens pallium suum quod vulgo Cappa vocatur.*

l Capa dicta quia quasi totum capiat hominem Isidor. lib. 19. Origin. cap. 31. Et Le Roman de Garin: ap. Du Cange.

Cil del Chastel s'adoubent a droiture;
Vestent hauberc, ceignent espées nuës.
Et par dessure ont le chapes vestues.

m Vitæ Abbatum S. Albani . . . inter alios sedebunt Habitu itineris non mutato, nisi velint, videlicet in cappis & calcaribus.

n Chronicon Andrense Volens ab Eleëmosynario nostro capam pluvialem & sumptuosam extorqueret. Et apud Vincent. Belluac. lib. 29. c. 118. Ecce Natalis, Clericus meus, ante me astitit, capa indutus pluviali.

o De Casibus S. Galli cap 1.

hoofdekzel der Monnikken is: maar misschien zal 'er getwyfelt worden of de kaproen de dragt wel is geweest van wereldsche menschen: en het geeft geen vast gevolg dat menschen, die kappen droegen, daarom ook kaproenen moeten gedragen hebben: de kaproenen wierden wel doorgaans aan de kappen vastgenaait; maar wierden 'er ook wel afgelaaten. Echter is het zeker dat de wereldsche menschen ook haar kaproenen gedragen hebben; 't welke wy maar met korte woorden willen bewyzen. o In een ongedrukte kronyk van *Bertrand* p *Guesclin* staan de volgende veerzen:

Au palais a trouvé le riche Roy Fagon:
De Dieu le salua, & fit affliction,
Le Rey se va lever; & mist main au chaperon.

En in eene Rekeninge van Meester *Steven de La Fontaine*, van 't jaar 1351. *Een kaproen, met Armynen gevoert, voor den Koning:* en wat laager: *Twee kaproenen voor de Hartoginne van Limbour, enz.* Deze kaproenen, gelyk gezegt is, waren dikwils of doorgaans aan de kappen vast. Zoo verhaalt *Matthæus Paris*, schryvende over het jaar 1134, dat Henrik I, Koning van Engeland, willende zijne kap aanschieten, met zyn hoofd in de kaproen niet konde koomen. Dezelve kaproen was somwylen zoodanig gemaakt, dat ze het gansche hoofd, met oogen, met wangen, met mond, met al, bedekte: somwylen bleef het aangezigt vry. Van 't eerste vinden wy een bewys by den voorgemelden *Gaufredus* q *Mala-terra*. *Hy had zyn hoofd*, zegt hy, *met zyn kaproen gedekt, om niet gekent te worden.* Ja de boeren hadden in Italie doorgaans zodanige kaproenen op het hoofd, en over den hals hene hangen. Zoo staat 'er in eene oude beschryvinge van r S. *Franciscus* leven, *dat hy een vierkante kaproen droeg, dewelke zoo lang was, dat ze zyn gansch aangezigt bedekte: zynde de kleeding, dewelke de boeren van dat landschap gewoon zyn aan te hebben.* Maar doorgaans bleef het aangezigt onbedekt: en dit word zelfs in sommige kloosterlyke ordonantzien duidelyk voorgeschreven. *Dat de kaproen,*

p Apud Du Fresne v. capero.
q Gaufred. Malaterra lib. 2. c. 24.
r Apud Radulfum.

dus

dus ſtaat 'er in zoo eene *ſ* ordonantzie, *zodaanig zy dat ze het hoofd van boven bedekke, maar tot geen ſchuilplaats voor het aangezigt verſtrekke.* De *mode* quam hier ook te pas: en de menſchen, tot de Monnikken en boeren toe, ſtonden op het maakzel, op het fatzoen, op de grootte of kleinte van die kaproenen, gelyk een Juffer nu zoude ſtaan op het fatzoen der kuyven. De zindelykheit der Monnikken heeft op dit ſtuk door verſcheide *t* ordonantzien moeten beteugelt werden. De boeren moeſten doorgaans, zouden zy 'er deeg van hebben, een groote en wyde kaproen op het hoofd hebben ſtaan. *Wy zien niet eenen boer*, ſtaat 'er *u* ergens, *hoe ſlecht dat hy ook is, den ploeg dryven, die niet een lange en breede kaproen op het hoofd hebbe.*

Maar 't geen wy van de kappen gezeit hebben, dat ze doorgaans gehouden is voor de dragt der Monnikken, moet ook van de kaproenen verſtaan worden, te weeten dat dezelve altyd kaproenen gedragen hebben; dewelke maar op zekere tyden in gebruik zyn geweeſt by wereldſche menſchen. Onder anderen blykt dit uyt het zeggen van een quaadaardigen ſnapper, dewelke aldus op den heiligen Koning *Lodewyk* ſchimpte: *w Ik heb dien ellendigen Koning een kaproen over zyne ſchonders zien aanhebben.*

4. Om dat deze tytel, *Dienaar van Gods Dienaaren*, zoo dikwils voorkoomt, en door de Pauzen als is ge-eigent; moeten wy hier in 't kort eens onderzoeken of dezelve zodaanig eigen is aan de Pauzen, dat geene andere Biſſchoppen zich dien tytel aangematigt hebben. Ik meen elders al aangetekent te hebben dat *Gregorius de Groote* de eerſte der Pauzen is geweeſt, dewelke die woorden als een vaſten tytel heeft beginnen te gebruiken. Die hier breeder onderrechting van begeert te hebben, heeft *Matthæus Weſtmonaſterienſis x*, *Serrarius y*, *Gouſſanville z*, *Alta-*

ſ Liber. Ordin. S Victoris Paris. c. 53.
t Liber. Ordinis S. Victor. cap. 18. Ibid. cap. 53. &c.
u Stat. Aulæ Regiæ cap. 23.
w Apud Surium in vita S. Ludov. n. 20.
x Ad Ann. 605.
y Ad Epiſt. 2. S. Bonif.
z Ad Epiſt. 64. Petri Bleſenſis.

ferra a, en andere Schryvers, maar natezien. Ik wil hier maar bewyzen dat dezelve tytel ook wel aan andere Bisschoppen gegeven, en van andere Bisschoppen gebruikt is geweest. *Braulius*, Bisschop van Saragosse, schryvende aan *Isidorus* Bisschop van Sevilie, noemt hem *servus servorum & Christianorum* : den dienaar van alle dienaaren en Christenen. *Signaltus*, Patriarch van Aquileje, noemt zich zelven den dienaar van de dienaar des Heere (*servus servorum Domini.*) *Eribertus c*, Aartsbisschop van Milanen, word op zyn grafschrift genoemt de dienaar der dienaaren van *Christus*. Eindelijk, om geene de minste verandering in den tytel te maaken, hebben verscheidene Bisschoppen zich den tytel van *servus servorum Dei*, *dienaar van Gods dienaaren*, aangematigt: als *Ademarus d* Bisschop van Verone; *Maurus e* Bisschop van Cesenne; *Johannes f* Bisschop van Ravenne; *Wibertus g*, ook Bisschop van Ravenne; enz.

Ook vindtmen dat de Monnikken denzelven naam gebruikt hebben. In een ouden brief by *Ambrosius Morales h* staat de volgende uytdrukking: *Ik Montanus, Priester, en alle de dienaaren van Gods dienaaren, t'zamen over-een-komende en met malkander aanspannende in den stryd des Heere enz.* Kort daar na word dezelve *Montanus* Abt genoemt: en die *dienaaren van Gods dienaaren* zyn geene anderen als de Monnikken, dewelke onder den Abt *Montanus* stonden.

Ja Koningen zelf zyn met dien tytel wel gedient en voorzien geweest. *Adelfonsus i*, Koning van Spanje, begint eenen brief van 't jaar 830 met deeze woorden. *Ego Adelfonsus, servus omnium servorum Dei. Ik Adelfonsus, de dienaar van alle Gods dienaaren.* Kei-

a Ad Gregorii M. libr. 9. Epist. &c.
c Nunc tumulor servus servorum Christe tuorum apud Puccinellum in Zodiaco Mediol. part. 2. pag. 207.
d In Synodo Ticin. Anni 876.
e In Epist. ad Martin. I. PP. in Concil. Lateran.
f In Bullario Casin. t. 2. pag. 37.
g Apud Hieron. Rubeum lib. 5.
h Libro 13. cap. 18.
Apud Sandovall.

zer k *Henricus*, in eenen brief van 't jaar 1041, noemt zich zelven ook *den dienaar van Gods dienaaren*. Den zelven tytel hebben *Sancius* l Koning van Arragonie, en de Koning m *Ordonius*, ook in hunne brieven gebruikt.

5. Dat de Vorsten het tydelijk zwaard in sommige gevallen tot bescherming van de Kerk gebruiken mogen, wil ik niet tegenspreeken. Ik wil hier maar aantekenen, dat de Pauzen dezen pligt der Vorsten al hoog doen gelden hebben: en wel zoodanig, als of de Keizers, Koningen, en al die eenige tydelijke magt hadden, op het bevél, ja op een enkele wenk der Pauzen, altyd gehouden waren de wapenen aan te schieten, en tegens de vyanden der kerke op te trekken. Het is in de Historien bekent hoe dat *Innocentius* IV en *Gregorius* IX, om uyt ontelbaare voorbeelden maar een of twee uyt te kippen, *Frederik den tweeden* door 't eene strafvonnis voor en 't andere na gedwongen hebben om tegen de Sarazynen in Palestynen te gaan oorlogen: hoe dat *Bonifacius* VIII. *Philips den Schoonen* geboden heeft tegen dezelve Sarazynen optetrekken: hoe dat *Innocentius* III eenigen tyd vroeger, te weeten in 't jaar 1215, in de Kerkvergaderinge van Lateranen een gebod aan alle Vorsten en tydelijke Heeren heeft afgezonden, om alle de ketteren met magt van wapenen uyt te roeyen: zullende zy anders, indien zy daar in geen yver genoeg en toonden, door den Paus afgezet, en hunne onderdaanen van den eed van gehoorzaamheit ontslagen worden. Zoo heeft men dan onder de genen, die de Pausselijke oppermagt zelfs in het tydelijke voorstonden, beginnen te leeren dat de Paus het recht had van te a wenken, wanneer het wereldsch zwaard uyt de schee moest getrokken worden. Maar om dat *wenken* zoo wel voor eene enkelde vermaaning en raadgeeving, als voor een gebod, genomen konde worden; en onder anderen aldus verstaan wierd door den bekenden *Johannes Parisiensis* b; heeft men die spreek-

k Apud Celestin. lib. 22. Histor. Pergam.

l In Charta anni 1070.

m In Charta anni 923. apud Ant. de Yepez, in Chronico Ordin. Bened.

a Pontifex habet gladium materialem in nutu, vide Roussel Hist. Pontif. Jurisdict. lib 7. c. 5.

b Post. Opera Gersonii nuperæ Edit.

wyze gaan veranderen; en gezeit dat de Paus het bevel had over het tydelijk zwaard: (*Pontifex habet gladium materialem in jussu.*) Dit voorgeeven der Pauzen schynt een groot stutzel gevonden te hebben in de krooninge en zalvinge der Keizeren en Koningen. De krooning en zalving der Keizeren geschiede doorgaans door den Paus: die van de Koningen door de Bisschoppen. Na het volbrengen van die plegtigheden wierd een zwaard, 't welk ten dien einde gezegent en op het altaar nedergeleit was, van 't outaar genomen en den Vorst in handen gegeven: waar door als betekent wierd dat hy, als hebbende het zwaard van de kerke ontvangen, gehouden was het zelve ten dienste van de kerke te gebruiken. De Keizers zullen het zelve voor een eer of plegtigheit, de Pauzen voor een dienstbaarheit der Keizeren, aangezien hebben.

Met het maaken van Ridderen is het ook aldus somwylen toegegaan. Men weet hoe dat onze *Willem* II Ridder is geslagen, en wat eed dat hem afgenomen is. Die [c] voor dezen in Engeland Ridder wilde werden, moest voor af gebiecht en het Lichaam des Heere ontvangen hebben, in de kerke vernachten; 's ochtens, tegen den tyd der Misse, een degen aan 't altaar opdraagen: dewelke dan door den Priester gezegent wierd; en na de Misse op den hals van den nieuwen Ridder wierd geleit: en daar mee was hy Ridder, en bleef hy al zyn leven een wettig Ridder. Dit inzigt word bevestigt door *Johannes* [d] *Sarisburiensis*: Dit geschied, zeit hy, *op dat hy aldus, als door eene openbaare verklaaring, zich zelven zoude opdraagen ten dienste des altaars, en beloven zoude dat hy altyd met zyn zwaard gereed zoude staan ten dienste des Heere.*

By de [e] Franken had de gewoonte ook stand gegreepen, dat Edele ouders hunne jonge zoonen ter kerke geleidden, en in 't midden der Misse met hen ten offer gingen: dan lag 'er op 't outaar een degen met een gordel gereed, die hen door den Priester om 't lyf

c Vide Ingulf. ad ann. 1086.
d Joann. Sarisb. in Polycrat. lib. 6. c. 10.
e Rousselius ut supra.

ge-

gehangen wierd onder het uytspreeken van deze woorden: *Ik omgorde u met dezen degen, om Gods eer, de H. Kerk, het Rijk, de Weezen, en de verdrukte menschen te beschermen.* Zoo leest *f* men dat *Henrik* I, Koning van Engeland, Ridder is gemaakt, en den ridders-gordel ontvangen heeft van *Lanfrancus* Bisschop van Douvres: dat de Koning *g* *Arthurus*, of *Artus*, en *Boudewyn* *h* Graaf van Vienne, met de Ridderlijke waardigheit insgelijks bekleedt zyn geweest door Bisschoppen. Zoo zal dan dit gevoelen, dat het zwaard op het bevél der Pauzen moest getrokken en opgestoken worden, een grooten stut gevonden hebben in de gemelde plegtigheit. Ja ik zouw 'er qualijk aan twyfelen, of de gemelde ceremonien zullen de eerste gelegendheit tot dit gevoelen gegeven hebben. Voor de zalving der Fransche Koningen, dewelke eerst op Pausselijk bevél te werk gestelt is omtrent Koning *Pippyn*, heeft men in de Christene wereld van zulk een gevoelen niet gehoort, en niet geweeten. Niet lang na dezelve ceremonie heeft Paus *i* *Adrianus* I. *Karel den Kaalen* verbooden de wapenen tegen zyn Broeders zoon optevatten. Insgelijks heeft *Johannes* VIII. Koning *Karel* met den ban gedreigt, indien hy *Boso* in zijnen persoon of in zijne goederen quam te moeyen.

Mettertyd is dit gevoelen al meer en meer uytgegebreidt: tot zoo verre dat sommige Pauzen, en eenige Leeraars die 't Pausselijk gezag wat verre zochten uyttebreiden, staande gehouden hebben dat *k* de Vorsten, doch voor al de Keizer, het zwaard niet mogten opsteeken, dat is geene vrede ten minste met de ongeloovigen maaken, zonder verlof van den Paus. Die van Malfi en Napels hadden een vrede met de Sarazynen aangegaan: Paus *l* *Johannes* VIII, geenen zin in die vrede hebbende, gebood hun aan-

f Odoricus Vital. l. 8. p. 665. Willelm. Malmesb. lib. 4. de Gestis Angl. p. 120. Matth. Paris ann. 1088.

g Robertus Bourronsiu Merlino.

h Lambertus Ardensis p. 112.

i Paulus Æmylius en Mezeray, in 't leven van Karolus Calvus.

k Vide in practica Cancellar. apud Rebuff. in praxi Benef.

l Johan. VIII in Epist 270 cum Epist. 67.

stonds het verbond te breeken: en dewyl zy naar de vermaaning van den Paus niet en luisterden, heeft hy hen plegtiglijk in den ban gedaan. Op dien zelfden voet heeft *Gregorius* IX. groot misbaar gemaakt over de vrede, dewelke *Frederik* II. met den Sultaan had aangegaan. In laatere tyden had *Ladislaus*, *m* Koning van Hongarye, eene zeer voordeelige en eerlijke vrede met den Turkschen Keizer *Amurathes* gesloten. De Turk zoude alle de aangrenzende landen van Hongarye verlaaten en den Christenen ingeruimt hebben; en hy zoude zich als gaan verschuilen hebben in 't midden van Griekenland. Vyftien zeer sterke kasteelen, behalven alle de landschappen die hy den Landheer van Rascie ontweldigt had, zoude hy aan *Ladislaus* wederom gegeven hebben. Maar de vrede was aangegaan en getekent, zonder Pausselijk verlof: en de Paus oordeelde, men behoorde geene vrede met den Turk gemaakt, maar hem alles afgenomen en tenemaal verdelgt te hebben. Zelfs wierd de vrede door den Paus voor ongeoorlofd, krachteloos, en goddeloos verklaart. *Ladislaus* liet zich beweegen om den vrede aan den Turk op te zeggen; en zich zelven met zyn gansche leger, op de slagtbank, en gansch Hongarye in de uyterste ellenden te brengen.

Omtrent dit alles past het my niet uytspraak te geeven: alleenlijk zal ik de spreuken van eenige deftige mannen by brengen, dewelke de zaak anders schynen bevat te hebben. Indien het noit geoorloft is, zegt de yvere Kardinaal *Petrus Damianus n*, *voor het geloof, door 't welk de kerk leeven moet, de staale wapenen aantegrypen; op wat voet konnen de gebarnaste beyrlegers, voor de vergankelijke goederen der kerke, met bloote zwaarden tegen malkanderen woeden?* S. *Ambrosius* zegt elders, hoewel ik de plaats nu niet aanwyzen kan; *Ik mag en ik kan geen anderen tegenstand bieden als door myne traanen.* Het heugt my ook in den vermaarden *Gerson* gelezen te hebben dat zelfs het tydelijke zwaard niet behoorde getrokken te worden, om de goederen der kerke te bewaaren; wat zal hy dan van 't wereldsche zwaard geoordeelt hebben? En

m Johan. Cureus in Annal. Siles. de Histor. Cladis Varans.
n P. Damian. Ep. 9.

waar blyven wy met deze spreuk van *Nicolaus o* I? *Gods heilige kerk heeft geen ander als het geestelijke zwaard; hetwelke den mensch niet en doodt maar levend maakt.* En wat wil deze spreuk van *Cœlestinus p* III zeggen? *Na den grooten ban kan de kerk niet vorder in 't werk stellen.*

6. *De Proostdy*, zegt hy, *met het Aartsdiakenschap*: de reden is om dat de Proostdy en het Aartsdiakenschap, gelijk wy elders *q* gezeit hebben, te Utrecht altyd vereenigt was in eenen en denzelfden persoon. Maar waarom moest het Aartsdiakenschap en de Proostdy van dit Kapittel altyd vergeeven worden aan een Domheer van Utrecht? Hier omtrent moet in acht genomen worden dat het Aartsdiakenschap en de Proostdy doorgaans in alle Kapittelen een zeer aanzienlijk ampt was, en groote inkomsten had. Als 'er dan ergens een Kapittel opgerecht wierd, waar toe de toestemming van den Bisschop nootzakelijk was, wierd 'er dikwils, ten minste op sommige plaatzen, voor gezorgt, 't zy door den Bisschop en de katedrale Kanonnikken zelf, 't zy door den Landheer die het nieuwe Kapittel begiftigde, doch altyd een grooter zucht voor de Bisschoppelijke kerke had, dat de Proostdy en 't Aartsdiakenschap van zoo een Kapittel altyd begeeven moest worden aan een Domheer, of Kanonnik van de katedraale kerk. Dit blijkt niet alleen uyt dezen tegenwoordigen brief: maar ook uyt de getuigenisse van den Heer *van Espen*; dewelke zegt dat de Domheeren van Luyk doorgaans de Aartsdiakenschappen, die onder hun Bisdom gelegen zyn, aan zich behouden en bezitten.

Maar hoewel dat 'er al op verscheide plaatzen van de Aartsdiakenen is gesproken, moeten wy hier noch iet omtrent hunne waardigheit en bedieningen aantekenen. In *r* sommige katedraale kerken waren verscheide Aartsdiakenen; die ieder hunne quartieren hadden, daar zy jaarlijks het zoogenoemde bezoek moesten doen; welke moeite hun wel rykelijk be-

o Can. Inter hæc 23. q. 2.

p Cap. cum non ab homine de judiciis.

q In onze Aantekeningen op de Voorberichten van Batavia Sacra.

r Vide Galliam Christianam in Episcopis Antisiod. n. 58.

taalt moest worden. Naar dat ze dan grooter of kleiner quartieren te bezoeken en te regeeren hadden, wierden zy groote of kleine Aartsdiakenen genoemt.

Dan was 'er in sommige kerken een *Archidiaconus mensæ*, een Aartsdiaken van de tafel. *Het konvent*, zegt *Innocentius* III *s*, *heeft geene inkomsten van de tafel ontvangen, zedert dat het Aartsdiakenschap over dezelve* (tafel) *aan hem gegeven is geweest*. Maar wat wil de titel *Archidiaconus Cardinalis* zeggen, dewelke in de *t* Historie des Bisdoms van Autin meer als eens word vermeldt? Men zou konnen zeggen dat de gemelde tytel aan die Aartsdiakenen gegeven wierd, om dat ze aan zoo een kerke gehecht, of in den vast dienst van dezelve waren: want 't is bekent dat *Presbyter Cardinalis*, *Episcopus Cardinalis*, enz. zoo eenen Priester of Bisschop betekende. Doch ik zoude liever gelooven dat dit *Cardinalis* wat meer betekenen wil. Men leest op verscheide plaatzen van *Canonici Cardinales*; die wat meer waren als vaste Kanonnikken der kerke: want die naam van vaste Kanonnikken koomt doorgaans den eenen Kanonnik zoo wel toe als den anderen. *Leo* IX heeft volgens *Odoricus u Vitalis* in *S. Stevens* kerke te Besançon zeven zodaanige Kanonnikken aangestelt, dewelke met de *Dalmatica*, den Mijter, Bisschoppelijke Toffelen en Handschoenen, de Mis mogten doen. *Alexander* III. *w* heeft aan *Philips*, Aartsbisschop van Keulen, ook vergunt dat hy het hooge altaar en het altaar van S. *Pieter* in zyne hoofdkerke door Kardinaal-Priesters (*Presbyteros Cardinales*) met een *Dalmatica* om het lijf, en een Mijter op het hoofd, mogt laaten bedienen. Aan den Aartsbisschop van Maagdenburg is ook vergunt geweest *x dat hy altyd plaats zoude hebben onder de Kardinaalen van Romen; en dat hy daarom, naar het voorbeeld der Roomsche kerke* 12 *Kardinaal-Priesters*, 7 *Kardinaal-Diakenen*, *en* 24 *Kardinaal-Onderdiakenen, mogt houden, dewelke dagelijks, de Vastendagen uitgesloten, met de* Dalmatica *aan*,

s Innoc. III. lib. 14. Ep. 122.
t Apud Du Cange v. Archidiaconus.
u Odoricus Vital. lib. 4. p. 516.
w Alex. III Ep. 52. ad Philip.
x Scriptor de fundat. Archiepiscopat. Magdeburg. apud Meyboom.

en op de Feestdagen met den Mijter op het hoofd, den dienst mogten doen aan 't hoofdaltaar. Zulke Kardinaalen had de kerk van Kompostellen ook. En y *Ughellus* getuigt dat de kerk van Salerno het zelve voorrecht heeft gehad. Ja volgens de opmerking van den zelven z *Ughellus*, en van *Antonius a Caracciolus*, is dit voorrecht al vry gemeen geweest: en zouden de Kanonnikken van Benevento, van Milanen, van Aquileje, van Ravenne, van Napels, enz. ook den zelven tytel gedragen en het zelfde voorrecht gehad hebben. Diergelijke *Canonici Cardinales* vindt men ook vermeld by b *Mariana*, by c *Beroldus*, by d *Germon* enz. Wy hebben elders gesproken van Kanonnikken die het gebruyk van den Mijter, en andere Prelaats gewaaden, verkreegen hadden. Uyt de bygebragte plaatzen schynt te blyken dat dit zoogenaamde Kardinaalschap in zoo een voorrecht bestaan zal hebben.

Wy zullen hier noch byvoegen dat 'er ook wel wereldsche persoonen Aartsdiakenen zyn geweest; en dat het Aartsdiakenschap, by wyze van een leen, te bezitten wierd gegeven aan leeken, of wereldsche persoonen. Dit gebruik, dat de leeken zich in het Aartsdiakenschap wisten intedringen, is al vry gemeen geweest onder *Karel den Grooten*; dewyl het in de zoogenoemde *Capitularia*, of Koninklijke Ordonantzien, op e verscheide plaatzen afgekeurt en verboden word. In een ouden brief, by *Catellus* f aangehaald, staat uytdrukkelijk dat het in dien tyd gebruikelijk was dat de Ridders, of Vasallen, of die men hier door het naamwoord *Milites* verstaan wil hebben, de Aartsdiakenschappen bezaten. *Odoricus Vitalis* g schryft ook dat zeker *Fulcoius*, de zoon van *Radulphus*, het Aartsdiakenschap van zyne voorouders had ge-erft; 't welk

y Ughelli Ital. Sacr. tom. 7. p. 550. 569. 570.
z Item tom. 4. pag. 29. tom. 6. pag. 148. 151.
a Caracciol. de Sacris Eccl. Neap. monum. lib. 3. sect. 11.
b Mariana de Reb. Hisp. l. 10.
c Berold. de Ritib.
d Germon. de Immun. l. 3. c. 16.
e In Capitulari 1. anni 805. cap. 5. In Capit. 4. ejusdem anni cap. 2. lib. 1. Capitul. c. 110. & lib. 6. c. 266.
f Lib. 5. Rer. Occitan. p. 872.
g Lib. 3. p. 496.

hun te leen was gegeven door den Aartsbisschop van Rouane. Van 't zelve gebruik maakt *Innocentius h* III ook gewag.

7. Te weeten aan S. *Jan den Dooper*. Dit toewyden, 't welke wy aldus naar den letter vertaalt hebben, is eigentlijk te zeggen dat de eerste Religieuzen hunne vergadering ter eere van S. *Jan den Dooper* opgerecht, en onder de bescherminge van S. *Jan* gestelt hebben. Ook heeft de Turksche Keizer *Bajazeth*, in 't jaar 1484, aan den Grootmeester van deze order de rechter hand van S. *Jan den Dooper* voor een kostelijke en zeer aanzienlijke vereeringe gezonden; om dat hy deszelfs broeder *Zizim* aan eenige Christene Vorsten, die het zeer ernstig verzochten, niet wilde overzenden.

Vorders getuigt *i Slichtenhorst* dat S. *Jans* kerk voor dezen op de merktdagen den tol heeft gebeurt van alle de waren, die uyt de Veluwe ter markt gebragt wierden: doch dat deze dienstbaarheit in 't jaar 1240. afgekoft is door Graaf *Otto*. Maar dezelve *Slichtenhorst* zal zich vergist, en door de Duitsche Ridders de Malteessche verstaan hebben, als hy zegt dat de Duitsche Ridders te Aarnhem in vergangene tyden zeer ontzaglijk en met groote voorreechten voorzien zyn geweest. Dat hy zich in den naam vergist heeft blykt voor eerst hier uyt, dat hy het op dezelfde plaats verhaalt, daar hy van de Malteesche Ridderen handelt. En het is ten tweede zeker, dat 'er binnen Aarnhem noch kerk, noch klooster of konvent, nochte iet diergelijks van de Duytsche Ridderen, heeft gestaan *Pontanus*, en *Slichtenhorst* zelf, dewelke de geesselijke gebouwen van Aarnhem zeer nauwkeurig optellen, weeten van zodanige kerken of kloosteren niet te spreeken. Zoo zullen wy het dan den Malteesschen Ridderen toepassen, 't geen hy by onoplettentheit, van de Duytsche Ridderen verhaalt: te weeten dat Hartog *Willem*, in zeker handvest van 't jaar dertien-hondert zeven-en-negentig, deze Heeren en hunne Bevelhebbers (dat is Kommandeurs) zoo als zyn Grootvader *Reinout*, en zyne Oomen

h Innoc. III. lib 4. Ep. 122.
i Boek op het 96 zydje.

Reinout en *Eduard*, gedaan hadden, en zoo wel hunne persoonen als goederen, onder zyne bescherming genomen, en hen in alle hunne voorrechten bevestigt heeft: En gelijk zyne gemelde voorzaaten hun vergunt hadden, dat zy, zoo wanneer iemand iet op hen te zeggen mogt hebben, voor niemand als voor den Vorst of voor deszelfs gemagtigden behoefden te recht te staan; dat hy hun het zelve voorrecht vergunde; "gebiedende daarom allen zijnen Amptluiden, Richters, Onder-richters, en Panderen, dezelven trouwelijk van zynentwege te beschutten, in geene zaak te laaten benadeelen; haare goederen niet te bekommeren, ofte vondenisse daar over te deilen, ten ware uyt zyn zonderling bevel" Deze vryheden en voorrechten zyn in 't jaar 1402. van woord tot woord vernieuwt door Hartog *Reinout*, *Willems* broeder.

Het schynt dat de gemelde Heeren of Broeders te Aarnhem ook al wat gedrukt en beknibbelt zyn geweest Althans wil de brief van Paus *Gregorius* IX daar hene, dewelke by den zelven *Slichtenhorst* vermeldt word: en dewelke voor de Broederen van 't Jerusalemsche Godshuis binnen Aarnhem geschreven was aan den Aartsbisschop van Keulen, en deszelfs Vikarissen; ten einde zy alle de genen, die de goederen of huyzen der gemelde Broederen geweldiglyk in bezit genomen hadden, of 't gene hun by uytersten wille gemaakt was, onwettelyk inhielden; of tegen de Broederen zelf, zonder verlof van den Apostolisschen Stoel, onderstonden banvonnissen uyttespreeken; ofte hun de tienden van hunnen arbeid te onthouden; ten einde zy, zeg ik, de zodanigen, indien het wereldsche persoonen waren, in hunne Kerken na voorgaande vermaaning, by het aansteeken van kaarsen, in den ban zouden doen: maar zoo het Geestelyke persoonen waren, dezelve, zonder plaats aan hooger beroep te geeven, in hunne ampten en bedieningen zoo lang zouden opschorssen, tot dat zy den Broederen voldoening gegeven, en zich met brieven van den Bisschop tot den R. Stoel gekeert hadden, om van den ban ontslagen te worden.

8. Ik beken dat ik dit, naar dat de woorden in 't Latyn luiden, zou konnen schynen tegen den zin ver-

taalt te hebben: want daar ik een roggenbrood ſtelle, daar voor ſtaat in 't Latyn, niet alleen hier maar ook eenige reizen hier onder, *panis ſiligineus*: en ik beken zelf dat *ſiligo* geen rogge, maar een ſoort van tarwe betekent. Evenwel houde ik het met deze vertaalinge; ten eerſte om dat ik weet dat ſommigen, hoewel mijns oordeels ten onrecht, *ſiligo* voor rogge neemen: ja de bekende *Commenius* zelf, in zyne ontſlote deure der taalen, heeft *ſiligo* in dien zin genomen. Ten tweede ben ik bewogen om *panis ſiligineus* hier te neemen voor roggenbrood, om dat eenige regels laager uytdrukkelijk, en meer als eens, onderſcheid word gemaakt tuſſchen *panis ſiligineus* en *panis triticeus*: waar uyt ik vaſtelijk beſluite dat de opſtelder van deezen brief *ſiligo* genomen zal hebben voor rogge.

9. Hoe dat ſommige perſoonen de kleding van groote Heeren plagten te draagen, en daar door onder hunne huysgezinnen gerekent wierden, hebben wy hier voor wydloopig genoeg verklaart.

10. Deze *Reinout*, de eerſte van dien naam, is zeer mildaadig jegens de kerken, klooſters, en armen, gegeweeſt. *Reinout*, zegt de beruchte k *Pontanus*, *hield niet op van de werken van godvruchtigheit met een grooten yver te bevlytigen. Onder andere was 't hem niet genoeg de kerken met zeer groote goederen te begiftigen, of dezelve van den grond op te baalen; maar hy heeft ook zorg voor de armen gedraagen; en in de Veluwe een deftig gaſthuis, dat hy* Godsweert *in de Veluwe heeft willen genoemt hebben, opgerecht.* By denzelven l *Pontanus* ſtaat nooh een andere brief van deezen *Reinout* raakende S. *Catharinaas* gaſthuis; waar in ook gezeit word dat hy het gaſthuis van zyne zuſter *Maria* met S. *Catharinaas* gaſthuis vereenigt; dat de Graven van Gelderland altyd gerechtigt zullen zyn om daar iemand van hun huisgezin, die tot armoede vervallen zijnde ziek geworden was: te plaatzen: die daar dan koſt en drank zal moeten hebben; dat de Burgers van Aarnhem, tot armoede vervallen, en ziek geworden, daar insgelijks huisveſting zouden hebben, en van 't noodige verzorgt worden. Maar dit ſtaat 'er byzonders in dezen brief, dat *Maria*, *Reinouts* zuſter, haar gaſthuis, 't welke zy ont-

k Lib. 6 p. 177. l Ibid. p. 179.

worpen

worpen had, met alle deszelfs inkomsten, vereenigt had met het gasthuis van Hattem, *Godsberg* genaamd: maar dat hy, *Reinout* voornoemd, als daar toe gemagtigt zijnde, het zelve gasthuis van zyne zuster voornoemd van 't gasthuis dat te Hattem stond afgezondert heeft. En aan deze ordonantzie heeft hy niet alleen zyn eigen zegel, maar ook het zegel van den Abt en de Abdye van Pruym, en van de stad Aarnhem, doen hangen.

m Noch moet hier bygevoegt worden dat de zelve Graaf last gegeven had om by het gasthuis, Godsweert of S. *Catharinaas* gasthuis genaamd, eene kerk te bouwen; en dat hy den Deken en de Kanonnikken van Zutfeen omboden heeft, om dezelve kerk als Kanonnikken te bedienen, mits dat zy in hunne Kerk te Zutfeen Vikarissen zouden stellen, om de pligten van hunne prebenden aldaar waar te neemen. Zoo hebben dan de voornoemde Deken en Kanonnikken, in 't jaar 1312, eenen brief aan den Paus geschreven, en verlof verzocht, om naar de Kerk van Godsweert over te gaan, en hunne eige Kerk door Vikarissen te laaten bedienen. Wat voor antwoord dat ze daar gekreegen hebben, zou ik met geene zekerheit konnen zeggen. Maar hier mag niet overgeslagen worden dat deze zelve Graaf *Reinout* kort daar na in de uyterste ongelegendheit is geraakt. Alle zyne steden en plaatzen, Aarnhem alleen uytgezonderd, vielen hem plotzeling af: zyn eigen Zoon, ja volgens eenige Schryvers zyne Echtgenoot zelf, stonden tegen hem op: alle de Heeren des lands vielen hem tegen. Het quam eindelyk zoo verre dat hy zich zelven, gewillig of onwillig weet men zoo zeker niet, gevangen liet zetten. Eenige Schryvers, by *Pontanus* vermeld, getuigen dat hy beschuldigt wierd van verquistinge; en van zyne landen door te groote mildadigheden en schenkaadjen merkelyk benadeelt te hebben. En dit zal misschien ook gezien hebben op het stichten en begiftigen van zoo veele Kerken, Kloosters, Gasthuyzen, enz. Volgens andere Schryvers, by den zelven *Pontanus* aangehaald, wierd hem nagegeven dat het hem in de herssenen schorte: en dat hy dit ongemak uyt

m Pontan. ad ann. 1312.

zekere hoofdwonde gekreegen had. Beide die be-schuldigingen konnen op den zelfden grond, te weeten het gewaande verquisten van zyne inkomsten, ge-steunt hebben. Maar op het eene voorwendsel of op het andere; hy wierd vast gezet, en in goede be-waaringe gehouden. De Graaf van Holland, Willem de Goede, die 'er zich aangelegen liet leggen, wist een verdrag tusschen den Vader en den Zoon te weeg, en de Vader raakte weder op vrye voeten. Dan dit duurde niet lang: en de Zoon op de heerschappy vlammende, en zyne ooren voor quaade raadsluiden niet sluitende, liet zynen Vader wederom vastzetten, en in de gevangenisse sterven. Daar zyn evenwel Schryvers, gelyk we reeds gezegt hebben, dewelke beweeren dat de Vader zekerlyk onbequaam tot de regeering was; en dat zyne herssenen waarlyk gekrenkt waren.

11. Dit is aldus te verstaan: de Luykenaars lagen met hunnen Bisschop *Adolf van der Mark* over hoop. De Graaf van Gelderland, *Reinout* II, hield het met den Bisschop, die hem in den bloede bestond. De Luykenaars, de kans waarneemende terwyle dat Graaf *Reinout* in Italie by den Keizer was, zyn onverwacht in zyn land gevallen, en hebben alles, daar ze maar by konden koomen, te vuur en te zwaard verniela. De Graaf t' huys gekomen, en met eenige hulpben-den gesterkt, gaat de Luykenaars opzoeken: dewel-ke, met grooter hulpbenden gestyft, hem het hoofd bieden; doch met zulk eenen uytslag, dat 'er volgens eenige Schryvers vier, volgens andere negen, doch volgens een Luykschen Schryver 30 duyzend Luyke-naaren op het slagveld zyn gebleven.

12. Onder de voornaamste werken van *Christoforus Brouwerus*, die zekerlyk een doorgeleerd man is ge-weest, moeten de volgende getelt worden.

Antiquitatum . . . Oudheden van de Abdye van Ful-den, te Antwerpen in vieren gedrukt.

Sidera Illustrium &c. *Doorluchtige en Heylige man-nen, die Duytsland door hunne daden verciert* hebben; ook in vieren gedrukt.

Historia Archiepiscoporum . . . Historie van de Aarts-bisschoppen van Trier, en van de Bisschoppen van Mets, Toul, en Verdun, onder het Bisdom van Trier behoo-rende.

Onder

Onder de geleerde mannen van Aarnhem moeten ook getelt worden

Evert van Reyd, Raad van *Willem Lodewyk*, den Stadhouder van Vrieslandt: wiens Nederlandsche geschiedenissen aan ider eeen bekent zyn; en door *Dionysius Vossius* in de Latynsche taal zyn overgezet.

Gysbert van Schevikhaven, Jesuyt, en Biechtvader van Keizer *Ferdinand* II: dewelke, behalven andere werken, twaalf boeken van de H. Drievuldigheit in 't licht heeft gegeven.

Gerrit Broekelaar, insgelyks te Aarnhem gebooren, en Pastoor van s' Hartogenbosch, word van *Valerius Andreas*, om zyne grondige kennis der Latynsche, der Griekſche, en der Hebreeuwsche taale, en om zynen onvermoeiden arbeid voor 't oude geloof, ten hoogste geprezen. Hy heeft zelfs veel voor 't zelve geloof geleden; en ook eenige schriften, die by den gemelden *Valerius* opgeteld staan, ter verdedidinge van den Roomskatolyken Godsdienst uytgegeven.

Theodorus Marcilius, is in de Griekſche en Latynsche taale zeer ervaren, en lange jaaren te Parys Koninklyke Leeraar der Welsprekentheit geweest. Hy was, volgens den meergemelden *Valerius* op de oordeelkunde afgerecht: en heeft veele werkjes over *Persius*, *Juvenalis*, *Martialis*, *Agellius*, enz. uytgegeven.

V E L P

Een dorp in de Veluwe, 2000 schreden van Aarnhem en van ouds Felvida genaamd, staat in den open brief van Keizer Lotharius II, van 't jaar 1134, opgeteld onder de goederen, die de Graaf van Zutfeen gegeven had aan 't klooster van Elten. Oude naam van Velp.

Wy zeggen hier niets ter opheldering van de andere pastorpen, in de Veluwe gelegen, dewelke door de oprechting van de nieuwe Bisdommen van 't Bisdom van Utrecht zijn afgescheurt: dewijl Johan Lindeborn, in zijne beschryvinge van het Deventersche Bisdom, zulks overbloedig heeft uytgevoert.

HET PROVISORSCHAP OF DEKEN-SCHAP VAN DE BETUWE.

ZANDWYK,
UCHTEN,
MAURIK,
LYENDEN,
HUESDEN,
KESTEREN,
ECK,
ECHTELT,
YZENDOORN,
INGEN,
DOEYENWAERT,
ELST,
RANDWYK,
HETEREN,
DRIEL,
VALBORG,
HERWEN,
HUESSEN,
A, of AERT,
DOIRNIK en HALDEREN,
ANGEREN,
GENT,
DORENBURGH,
BEMMEL,
RESSEN,
LENT,
EWYK,
HERSVELT,
HOMOET,
ELDEN,
ZETTEN.

DE

DE BETUWE.

Als de Batten / een gedeelte van de Katten / het eiland tusschen den Rhijn in bezit gingen neemen; hebben zy aan de landen / dewelke naast de scheiding der rivieren gelegen waren / den naam van (1) BAT-AWE gegeven. Dezen naam heeft die landstreek standvastiger als de andere landen behouden: zoo dat dit opperste gedeelte (van 't oude Batavia) tegenwoordig alleen den naam draagt van de Batauwe of de Betuwe. Oorsprong van de Betuwe.

Karel Martel noemt * de Betuwe een pagus, dat is een groote landstreek / dewelke daarnaa in verscheidene Graafschappen / of rechts-banen van groote Rechters / wierd verdeelt. (2) Deze Graafschappen wierden wederom verdeelt in verscheide gerechtshoven of Ambtmanschappen / dewelke (3) Villicationes genaamt wierden. Ieder van dezelve gerechtshoven had zijne parochikerken / kapellen / en outaaren: naar dat het groote of kleine dorpen / of niet meer als kleine buurten waren. De eerste / dat is de grootste dorpen / hadden het recht om een doopvont en een kerkhof te hebben: de tweeden hadden een kapel / die onder de Parochikerk behoorde: de derden hadden maar een outaar / om 'er de Mis te leezen. Een oud Schryver van eene ongedrukte kronyk / dewelke in 't Karthuyzer Klooster van Godsberge bewaart word / noemt het eiland van den Rhyn (4) Patavum. By Aimoinus †, of in deszelfs Vervolg / staat verkeerdelyk Bavia geschreven voor Batua.

* In eenen brief van 't jaar 822.
† Aimoin. lib. 5. c. 25.

Doorgaans word het in de Over- en Neder-Betuwe verdeelt: wordende / om deze scheiding te maaken / eene linie getrokken van den oever des Rhijnstrooms recht over Wageninge / tot aan den naastgelegen oever van de Waal: zodaanig dat de Neder-betuwe zich daar van daan nederwaart strekt tot het Graafschap van Buren toe / tusschen Lingen en den Rhijn. Karel Martel, de goederen van Everhard, die de Graaf van dit landschap was / van zijnen vader bekomen hebbende; heeft dezelve aan de kerke van Utrecht geschonken. De volgende koningen hebben 'er van tijd tot tijd meer landerpen bygevoegt: dewelke de Bisschoppen / volgens zekere * uytspraak van goede Mannen / met de Gelderschen tegen andere landerpen verwisselt hebben: zodaanig dat gansch Betuwe Geldersch is gebleven: zeer weinige plaatzen uytgezonderd; dewelke de Graven van Kleef / volgens de lijst van de Vasallen der Utrechtsche kerke / van den Bisschop te leen gehouden hebben; en noch te leen houden.

Verdeeling.

* Apud Hedam in Ottone 2.

AANTEKENINGEN.

Voor eerst zy de Leezer gewaarschouwt dat ik, in deze Afdeelinge van de Betuwe, eene plaats of twee niet al te zeer naar den letter vertaalt hebbe; doch dat zulks met kennisse van den Heer Auteur is geschiedt.

* 1. *Menso Alting*, wiens woorden de Heer Auteur hier gebruikt, houdt zich zoo verzekert van deze naamreden dat hy op eene andere plaats deze woorden gebruikt: a *Dit is de rechte naamreden van het alderedelste volk der Batavieren; dit is de oorsprong*

a Germ. inf. part. 1. in voce Batavi.

van

van hunne benaaminge. Al wat hier van verschilt, is niet anders als zuivere beuzelpraat. Ik wil zyn gevoelen wel voor 't waarschynlijkste houden: den zoo genoemden *Bato*, en Baatshave uyt Batoos naam gemaakt, wil ik wel onverdedigd laaten hene gaan. Maar zou men het gevoelen van *b Pontanus* en van eenige anderen, die den naam Betouwe van *Bat* of *Bet* en van *ouwe* afleiden, niet mogen staande houden, zonder van beuzelpraat beschuldigt en voor een beuzelaar gehouden te worden? Bat of Bet is zoo veel te zeggen als goed of beter; ouwe of awe, zoo wel als gawe, gouwe, gà, go, gey, goy, is volgens *c Alting* zelf niet anders te zeggen als een vlakke en doorgaans grazige landsdouwe. Het verschil zoude eigentlijk hier op uytdraajen, of de Betuwe of Betouwe den naam zoude gegeven hebben aan de Batavieren daar *Pontanus* hene wil; dan of de Batten, gelijk *Alting* spreekt, of de Batavieren den naam zouden gegeven hebben aan de Betuwe. Ten eersten aanzien zoude iemand ligtelijk zeggen dat *Pontanus* het grootste ongelijk van de wereld moet hebben, om dat *d Tacitus* uytdrukkelijk zeit dat de Batavieren, *zoo lang als ze over den Rhyn woonden een gedeelte van de Katten zyn geweest.* Zoo hebben de Batavieren dan, zal iemand zeggen, eerst over den Rhyn gewoont; en zyn een gedeelte van de Katten geweest: zoo hebben zy dan al vorder den naam van Batavieren gehad; eer dat ze naar deze landen quamen afzakken; en hebben vervolgens dien naam van de Betuwe niet gekreegen. Doch daar staat wel by *Tacitus* dat ze onder de Katten gewoont, en een volk met de Katten zyn geweest: maar daar staat niet, dat ze daar Batavieren genoemt wierden: en vervolgens konnen zy, na dat ze hier aangekomen waren, en zich in Batavia neergeslagen hadden, dien naam van hunne nieuwe woonplaatze gekreegen hebben. De woorden van *Dio e Cassius* schynen ook het gevoelen van *Pontanus* niet weinig te styven: want hy schryft duidelijk dat de Batavieren, dewelke goede ruyters waren, aldus genoemt wierden naar de Betuwe, of Batua, een eiland in den Rhyn. Den naam van 't ei-

b Lib. 1. p. 11.
c Parte 2. in Oostergoo.
d Hist. lib. 4. c. 12.
e Dionis Cassii Hist. lib. 55.

land te krygen gelijk *Dio Cassius* spreekt, of den naam aan 't eiland gegeven te hebben, 't welk *Alting* beweert, schynt regelrecht tegen malkander te stryden. Dit alles, dunkt my, is genoeg om het gemelde gevoelen van *Pontanus* met een goeden schyn van waarheit staande te houden; en om hetzelve van gekkigheit te zuiveren. Evenwel is het waar dat de naamen van Batenburg en Batenhuizen, omtrent welke plaatzen een gedeelte van de oude Batavieren, voor hunne overkomste, waarschynlijk gewoont hebben, een groote stut geeven aan 't gevoelen van *Alting*; en een waarschynlijk bewys zyn dat de naam Batavieren, als in de oorspronkelijke plaatzen der eerste Batavieren bekent zijnde, hun niet allereerst gegeven is in deze landstreek.

2. Dit verdeelen ging altyd niet even eens toe. By *Freherus f* *Cluverius g*, *Pithæus h*, *Bignonius i*, en meer anderen, kan gezien worden hoe dat de landen in Graafschappen, de Graafschappen in gro[illegible] Steden, en in stedekens en dorpen, verdeelt wierden. Dat Vrankrijk in Baljuwschappen en Engeland in Graafschappen verdeelt wierd, hebben wy onder anderen uyt deze getuigenisse van *Johan* * *Fortescutus*: "Het rijk van "Engeland word by Graafschappen onderscheiden, ge-"lijk dat van Vrankrijk by Baliuwschappen: zodanig dat 'er geen eene plaats in Engeland is, die niet "onder het lichaam van een Graafschap behoore. Ver-"der word een Graafschap verdeelt in Hundreden, "(honderden) of Hondertgetallen, dewelke op som-"mige plaatzen Wapentelgen genoemt worden. De "Honderden, of Hundreden, worden wederom ver-"deelt in dorpen." Deze Hundreden, Honderden, of Hondertgetallen, dat is het bewind over honderd dorpen, zyn volgens het verhaal van *Ingulfus* in Engeland allereerst ingevoert door Koning *Alvredus*. "Hy heeft alle de landschappen en provincien van "gansch Engeland, zegt *Ingulfus*, allereerst in "Graafschappen, de Graafschappen in Hondertgetal-"len, of Hundreden, en in tiengetallen verdeelt enz.

f Frekerus in originib Palat. l. 1. cap. 5.
g Phil. Cluver. German. Antiq. l. 1.
h Pithæus ad legem Salis.
i Bignon ad lib. 1. Formul. Marculphi.

Dan

Dan voegt hy 'er by hoe dat dezelve Koning de Regeerders der provincien, dewelke eerst *Vice-domini* of *Ondervoogden* genoemt wierden, in tweederhande bedieningen verdeelt heeft; in Rechters, en *Vice-comites* of Ondergraaven. En, om dat dit nu zoo te passe koomt, moet ik 'er dit noch byvoegen, dat deze verdeelingen door den gemelden Koning verzonnen zyn, om het oneindig getal van roovers, die de wegen overal onveilig maakten, uyt te roeyen. Zoo ras als iemand van eenige misdaad of rooverye beschuldigt wierd, moest hy uyt zyn hondert- en uyt zyn tien getal borg voor zyn gedrag stellen. Kon hy geen borg krygen, wierd hy volgens de strengheit der wetten gehandelt. Maar indien een misdaadige, voor of na het stellen van borgen, zich wegpakte, en onzigtbaar maakte; moesten alle de genen, die onder het hondert- en onder het tien-getal behoorden, den Koning eene zekere boete opbrengen. Hier door wierden de wegen zoo veilig, dat iemand die een beurs met goud op den weg verloren had, of willens had laaten leggen, verzekert was dat hy dezelve, drie of vier dagen daar na, op dezelve plaats, en even vol, zoude wedervinden. De Koning *k* zelf liet op eenige dyken, en aan kruyswegen, verre van de hand af, goude brazeletten en armcieraaden hangen, zonder daar wachters of oppassers by te zetten. Maar geen een mensch, die 't hart gehad zoude hebben, van 'er de handen naar uyt te steeken.

3. Dat *Villicus* in de middelste eeuwen voor een Meyer, voor een Schout, voor een Baljuw, genomen is geweest, meen ik ergens al aangeroert te hebben. Zoo word die naam genomen by *Joh* *l* *de Beka*, by *Joh.* *m* *Hocsemius*, by *n* *Miræus*; In de Kronijk van van S. *Trudoos* *o* klooster; by *Ægidius* *p* *Aureæ Vallis*,

k Zie Malmesb. lib. 2. de gest. Reg. Angl. c. 4.

l Beka ad ann. 1322. item in Heriberto Episc.

m Joh. Hocsem. c. 10. Apud du Cange.

n Miræus Donat. Belg. l. 1. c. 99. item in Codice piar. Donat. p. 310.

o Lib. 5. p. 395.

p Ægidius Aureæ Vallis c. 26. Apud du Cange.

by *Innocentius* III.q, by *Hieron.* r *Viguerius*, by *P. Chifflet* s, by t *Chapeaville*. enz.

4. Dit zoude wel slaan op *Patavia*; zoo als dit eiland in het kaartboek van 't Roomsche Ryk, door *Peutingerus* uytgegeven, word genoemt.

q Innocent. III. lib. 33. ep. 55.
r Viguier in Stemmate Alsatico p. 110. 112. 118. 121. 122.
s P. Chiffl. in Beatrice Cabillon. t. 2. p. 54. 305.
t Tom. 2. pag. 54. 305.

ZANDWYK.

Parochikerk en Patroon van Zandwyk.

TE Zandwijk / buiten Tiel / stond eene Parochikerk; dewelke / naar de getuigenis van * Slichtenstorst, al in 't jaar 695 Gode / ter gedagtenisse van den Martelaar Vincentius, is toegewijd.

Vikary.

Volgens een handschrift der Utrechtsche kerke was in deze Parochikerke eene Vikary / ter eere van den Almogenden Godt / van de H. Maagd Maria, en van den Martelaar Sebastianus gesticht. Wanneer deze Vikary openstond door de dood van

Vikarissen.

Heer Willem van Riesendijk; is in dezelve / na voorgaande afroeping / in 't jaar 1576 ingestelt

Aarnout van Martten, geestelijk persoon onder het stift van Utrecht. Het Preekheeren klooster te Zandwijk / wiens stichting begonnen was in 't jaar 1399 / is zedert het jaar 1579 / gelijk als wy onder Tiel verhaalt hebben / afgebroken; en de grond in teelland verandert. Wy hebben / als we van Tiel handelden / deszelfs inkomsten en Tienden ook opgegeven.

Preekheeren klooster.

* 1. Boek pag. 42.

UCHTEN

Ook Ochten genaamd / is een dorp van de Neder-betuwe / omtrent Tiel gelegen / 't welk ook een Parochikerk heeft gehad. In dezelve kerke was een Vikary gesticht ter eere van de Allerheyligste Maagd. Parochikerk te Uchten.

De Parochikerk van Uchten / openstaande door de dood van Heer Otto de Wit, is in 't jaar 1577 na voorgaande afroeping begeeven aan Heer Hendrik Helmichs Priester. Pastoor.

De Vikary van de H. Maagd Maria, in de Parochikerk opengevallen door vrywilligen afstand van Heer Johan Pieters zoon / is in 't jaar 1529 na voorgaande afkundiging begeeven aan Heer Godefridus Bok.

MAURIK.

Maurik / een dorp van de Neder-betuwe / is gelegen / aan de slinker zijde van de Lek / omtrent duizend passen van Wijk te Duurstede. Dit Maurik heeft * Cluverius, met meest alle de Landbeschryvers / genomen voor het oude Mannaritium; of / gelijk in sommige handschriften gelezen word / Mannariacum; als of Maurik voor dezen Manrik had geheeten. Het is waar dat dit Maurik van Utrecht gelegen is XV duizent schreeden / even zoo verre als Mannariacum van daar gelegen heeft: doch van Carvo is het maar XII duizent schreeden gelegen: daar Mannariacum in het Reisboek van Antoninus XXII schreden van Carvo word gestelt. Het is ook waar dat de uytschryvers Maurik.

* Germ. Ant. l. II, c. 36.

door te grooten haast gemist/ en door XII geschreven konnen hebben XXII. Doch hier strijdt dit tegen/ dat 'er te Maurik noit iets gevonden is/ 't welk naar Roomsche oudheden gelijkt: daar in tegendeel de vervallene grondwerken van Wiltenburg en de Vecht dagelijks vierechter en beruchter worden/ door de deftige oude stukken/ die daar opgegraven worden.

Over Mannaritium en Carvo moet (1) Alting nagezien worden; dewelke in de beschryving van Neder-Duytsland deze woorden gebruykt: † Zoo heeft *Carvo* dan gestaan daar nu Rawyk staat; zynde een oud vervallen slot, 't welk aldus genoemt is geweest naar eene nieuwe en onvolmaakte graft enz.

Slot. Te Maurik staat het slot Martenburg/ 't welk de Grootvaders/ overgrootvaders/ en oud-over-Grootvaders van Jakob de la Torre, Aartsbisschop van Efesen/ zoo als hy * zelf getuigt/ bewoont hebben.

Parochi-kerk, Patroon. De Parochikerk van Maurik/ daar de gemelde Voorouders van de la Torre zeer groote en aanzienlijke grafsteden gehad hebben/ was naar S. Maarten, Bisschop van Tours/ genaamd.

In deze kerke was volgens het handschrift der Utrechtsche kerke eene Vikary gesticht ter eere van de H. Catharina. Als dezelve open was gevallen door het afsterven van Heer Goossen Kornelisz. is ze in 't jaar 1574/ na voorgaande afkundiging/ begeven aan Heer Johan Dirksz. van Wyk.

† Part. 1. pag. 78 & 91.
* In Relat. Romana.

AAN-

AANTEKENING.

1. Heer *Alting* wil *Carvo* geplaatst hebben te Rawyk; om dat Rawyk, naar zyne rekening, 22 duizent passen beneden *Herinatium*, en 13 duizent passen beneden de zoogenaamde *Castra Herculis* gelegen is; welke plaatzing, in de oude Reisboeken, aan *Carvo* word toegeschreven. Wat *Mannaritium* of *Mannariacum* belangt; dat is volgens de gemelde Reisboeken 15 duizent passen van Utrecht gelegen. Dezelfde tusschenwydte is 'er tusschen Maurik en Utrecht. *Mannariacum* is volgens dezelve Reisboeken XXII passen van *Carvo* gelegen: maar Maurik, volgens hem, niet verder als XII duizent passen. Hy bekent evenwel dat de uytschryvers door te grooten haast, gelijk meermaalen gebeurt is, ligtelijk voor XII duizend geschreven konnen hebben XXII duizend: en tot dit missen, of verkeerdelijk schryven, der uytschryveren moet hy somwylen *a* zelf, om zyne rekening goed te maaken, zynen toevlugt neemen. Zoo is 'er dan noch niet, 't welk het gevoelen van *Cluverius* en van de meeste Landbeschryvers, en de oudheit van Maurik, om verre kan stooten. Voegt hier nu by dat 'er een groote overeenkooming is tusschen de naamen van *Maurik* en *Mannariacum*. Hoe ligt kan de *nn* in *Mannariacum*, om de uytspraak ligter te maaken, verandert zyn in een *u*? Heeft men daar geen hondert en hondert voorbeelden van? Hoewel hy, als de plaatzing der steden of dorpen niet wel schynt uyt te koomen, geen grooten staat op de gelijkheit der naamen gemaakt wil hebben; en groot gelijk daar in heeft; zoo wil hy zelf *b* zyne bewyzen uyt die gelijkheit of overeenkoominge der naamen wel trekken, als 'er de plaatzing, zoo als dezelve door de ouden beschreven is, niet schynt tegen te stryden. Evenwel wil hy *Mannariacum* liever geplaatst hebben te Wiltenburg, en voor XV. duizent passen V. duizend gelezen hebben. Doch gelijk hy XV duizent

a In prima parte in Coriovallium, in Mannaritium &c.
b Ib. in Mararmanis.
* Apud du Cange.

zent verandert in v duizend; mogen wy, met *Cluverius* en de meeste Landbeschryvers, XXII duizent wel veranderen in XII duizent: en daar heeft hy ook niet tegen. Waarom *Mannariacum* dan liever te Wiltenburg en aan de Vecht geplaatst, daar zich geene de minste over-een-kooming tusschen de naamen opdoet; als te Maurik; 't welk in zyne benaaminge zoo gelijk is aan *Mannariacum*? Daar heeft hy deze reden toe, dewelke door den Heer Auteur ook vermeldt word, dat 'er te Maurik noit een eenig Roomsch gedenkteken is gevonden; en dat 'er by Wiltenburg, en aan de Vecht, dagelijks Roomsche gedenkstukken opgegraven worden. Maar zyn 'er geen meer plaatzen, dewelke volgens den Heer *Alting* zelf in de oude Reisboeken vermeldt worden, en echter tot noch toe geen een Roomsch gedenkteken opgelevert hebben? *Carvo* stelt hy te Rawyk; maar wat oude stukken zyn 'er oyt te Rawyk gevonden? Ik weet niet dat Kellen, daar hy echter het bekende en zoo betwiste *Arenacum* c of *Herenatium* plaatst, op het vinden van veele oude gedenkstukken kan roemen. Ook weet ik niet dat 'er zodanige gedenkstukken gevonden zyn te Asperen; daar hy echter het oude *Caspingium*, en niet zonder goede reden, geplaatst wil hebben. Wat oude gedenkstukken heeft het dorp Keyer voor den dag gebragt: 't welke, zoo als hy mijns oordeels wel bewyst, genomen moet worden voor het oude *Coriovallium*? Ik wil andere diergelijke plaatzen daar laaten: en den Leezer maar vermaanen dat ik de eer en de groote achtbaarheit, die de Heer *Alting* met recht en reden verkreegen en verdient heeft, in 't minste niet wil benadeelen. Hy staat by my hooger te boek, als ik tot noch toe heb laaten blyken: en ik hoop de gelegendheit te zullen hebben van zyne ervarendheit, op het stuk van wereldbeschryvinge, breeder te vertoonen. Maar het moet en het zal by bescheidene Leezers altyd geoorloft zyn de gevoelens, zelfs van de eerste mannen in de Republijk der Geleerden, niet op te volgen; als men door goede redenen gepraamt word, om 'er min of meer aan te twyfelen.

c Part. 1. in Arenacum.

L Y E N D E N.

Van ouds Lyndinia, en door de wandeling Linden genaamd, is een dorp van de Neder-betuwe. Onder Lyenden, niet verre van den oever des Rhynstrooms, recht over de stad Rhenen, heeft eertyds het slot Lyenden * gestaan; welken naam de Heeren van het slot ook voerden. In eenen brief van Keizer Otto den Grooten vindt men Liendle geschreven: in eenen brief van Lotharius II staat Lechni, t welk buiten twyfel een schryffout is. In eenen open-brief van Otto III, van 't jaar ıɔcccLXCVI. word het Lienden genoemt; welke spelding door † Beka gevolgt, en door 't gebruyk is aangenomen. Oude benamingen van Lyenden.

In de Parochikerke van dit dorp waren twee Vikaryen gesticht; de eene ter eere van de Heilige en Onverdeelde Drievuldigheit; de andere ter eere van de H. Maagd Maria. Parochikerk.

In de Vikarye van de H. en Onverdeelde Drievuldigheit, openstaande door het afsterven van Heer Dideryk Foyert, is in 't jaar 1514, na voorgaande afkundiging, ingestelt Herbert van Ewyk, kerkelyk persoon onder het stift van Utrecht. Vikaryen.

In dezelve Vikarye, eerst, als gezeit is, opengevallen door de dood van den gemelden

* Christoforus Butkens, een Cistercie-monnik te Antwerpen, heeft de jaarboeken van het geslagt der Heeren van Lienden in de Fransche taale uytgegeven; waar in hy, om die Heeren te vleyen, dit Lienden zeer verkeerdelyk neemt voor Lisiduna, een gerechtsdorp by Amersfoort: waar van wy, daar we van dit Lisiduna handelden, al gesproken hebben.

† Beka in Frederico 2.

Di-

Dideryk Foyert, en daar na weder openstaande door de onbehoorlyke voorstellinge / gedaan in den persoon van Herbert van Ewyk, is in 't jaar 1574 na voorgaande afkundiging ingestelt Willem Ryel, Priester.

In dezelfde Parochikerke is de Vikary van de H. Maagd Maria, openstaande door de dood van Heer Gooffen van Grootfelt, in 't jaar 1575 na voorgaande afkundiging begeven aan Heer Hendrik van Schevixhaven.

HUESDEN.

Heusden waar gelegen.

Heusden is onderscheiden van Huyssen; want dit is een stedeke in 't Kleefsland een myl van Aarnhem gelegen: 't eerste is een dorp van de Nederbetuwe; leggende aan den Rhyn / dicht by Randwyk / recht over het riviertje de Nood: en word in sommige brieven Hoesden genoemt.

Parochikerk. Vikary. Vikaris.

In de Parochikerke was een Vikary van S. Jan; dewelke / openstaande door de dood van Heer Johan Hopenzak, in 't jaar 1572 begeven is aan Heer Dideryk van Baden.

KESTEREN.

Kesteren.

Is ook een dorp van de Nederbetuwe / recht over de stad Rhenen; dicht by het dorp Heusden.

EK.

Ek; deszelfs oude naam.

In de oude brieven Eki genaamd / was voor dezen een plaats op den oever van den Rhynstroom; en behoorde ook onder de goederen

heeren van Haep, dewelke in 't jaar 953 her-waert verklaart / en aan de Kerke van Utrecht geschonken wierden. Tegenwoordig legt 'er een dorp / met naame Ek / tusschen Rhenen en Wyk te Duurstede; hebbende den Rhyn aan zyn linkerzyde / en van ouds behoort hebbende onder het Dekenschap van de Betuwe. Het had eene Parochikerk met twee Vikaryen.

Parochi-kerk.

Als de Parochikerk open was gevallen door het afsterven van Heer Quiryn Hendriksz. is dezelve in 't jaar 1576 na voorgaande afkundiging begeven aan Heer Jan Bruyn.

Pastoors.

En in 't jaar 1577 / als dezelve open was gevallen door de dood van Heer Quiryn Kornelisz. is ze na voorgaande afroeping vergeven aan Jasper van Leeuwen.

In de Parochikerke van Ek was eene Vikary gesticht ter eere van den Almogenden Godt / van de H. Maagd Maria, van S. Anna, S. Nicolaus, en S. Barbara. Als deze Vikary open was gevallen door het vertrekken van Heer Jan, Basterdzoon van Jan van Ek; is dezelve in 't jaar 1574 / na voorgaande afroeping / begeeven aan Anselmus Dideryksz. Ruysch.

Vikary. Vikarissen.

In dezelve Parochikerke was ook een Vikary van den Heer Johan den Dooper. En wanneer deze Vikary open was gevallen door de dood van Herman de Hoeffmit; is ze in 't jaar 1575 begeeven aan Reinier Aalbertsz.

ECHTELT.

Tegenwoordig Elst genaamd / maar onderscheiden van het treffelyke dorp Elst / is een

Echtelt of Elst.

een dorp van de Nederbetuwe / dicht aan den Rhijn / recht over Wijk te Duurstede. Hier was een Parochikerk / hebbende een Persoonschap en een Pastoorschap: daar-en-boven was in dezelfde Parochikerke een Vikary gesticht ter eere van S. Catharina.

Parochikerk.

Tot het persoonschap en de pastory der Parochikerke te Echtelt / openstaande door de dood van Kornelis Stuer, is in 't jaar 1574 beroepen de Heer en Meester Jan Sas, Priester.

Persoonschap.

En in 't jaar 1575 is in dezelve Parochikerke van Echtelt / openstaande als boven / na voorgaande afkundiging ingestelt de Heer Simon Jakobsz van Gouda, Priester.

Catharinaas Vikary / openstaande door het dood van Heer Otto van Wye, is in 't jaar 1577 begeven aan Heer Egbert Terbrugge.

Vikary.

YZENDOORN.

Parochikerk en vikary te Yzendoorn

Is een dorp met eene Parochikerke in de Nederbetuwe / gelegen by de Waal / en behoorende onder het Dekenschap van de Betuwe. In dezelve Parochikerk was eene Vikary gesticht ter eere van S. Jan den Dooper.

In deze Vikarye / openstaande door het afsterven van Heer Goossen Vos, Goossenszoon, is in 't jaar 1575 / na voorgaande afkundiging ingestelt Heer Herman van Herwerden. (1)

AANTEKENING.

Om dat hier zoo dikwils van Vikaryen en Vikarissen, of 't geen het zelfde is, van Kapellen en Kapellaanen, gesproken word ; en de Lezer misschien niet en weet wat door zulke Vikarissen en Kapellaanen verstaan moet worden ; willen wy hem hier indagtig

dagtig maaken dat we daar van gesproken hebben in onze Aantekeningen op het tweede deel van het Duytsche *Batavia Sacra*.

De Leezer zal ook wel gemerkt hebben dat 'er verscheide soorten van Vikarissen waren. Deze Kapellaanen worden Vikarissen genoemt, om dat het hunne beurt is de plaats van de afwezige of zieke Kanonnikken, als het kollegiale of katedrale kerken zyn, of die van den Pastoor in de Parochikerken, te bekleeden; de kerkelijke Getyden in hunne plaats te zingen; de Hoogmis, als dezelve Kanonnikken belet zyn, te leezen enz.

Dan zyn 'er noch Vikarissen van den Bisschop; Vikarissen van 't Kapittel; Vikarissen van den Proost; van den Aartsdiaken enz. Van zodaanige Vikarissen word hier niet gesproken: maar alleenlijk van de genen, die eenige kapellen te bedienen, en de beurt van de afwezige Kanonnikken waar te neemen hebben. Om de eerste bediening worden zy Kapellaanen, en om de laatste Vikarissen genoemt. Niet alleenlijk zingen zy de Getyden in de plaatze van de afwezige Kanonnikken; maar moeten ook dagelijks, ten minste op veele plaatzen, het koor bywoonen, en de Getyden helpen zingen. En worden daarom ook Koorgezellen genoemt: hoewel dat deze laatste naam ook wel aan de Koraalen word gegeven.

INGEN

Was een dorp met eene Parochikerke/ in de Nederbetuwe / tusschen Tiel en Nimwegen. In dezelve Parochikerke was eene Vikary / dewelke de Wiel wierd genoemt; en ter eere van S. Jan den Dooper was gesticht. Ingen.

Als dezelve Vikary openstond door den bywilligen afstand van Hendrik Bentink, Stefens zoon, is in dezelve in 't jaar 1571 een

andere Hendrik Bentink, na voorgaande afkundiging/ ingestelt.

Ook was hier een Kommandeurschap van de Malteessche Ridderen; dewelke tegenwoordig door de Onkatolijken word bezeten. In 't jaar 1635 was hier Kommandeur de Ridder God. Adriaan van Reede.

DOYENWAERT of DODEWAERT,

Doyenwaert waar gelegen.

En by verkorting Doewert/ is een dorp van de Opperbetuwe. Graaf Reinout, in zijnen * open-brief van 't jaar 1315/ noemt het een dorpje op een laage, onveilige, en zeer volkelooze plaatze niet verre van Aarnhem gelegen. Het had echter eene Parochikerk; alwaar/ gelijk in den voornoemden open-brief staat/ zedert lange tijden een heilig Kruys, 't welk ook wegens deszelfs kostelykheit berucht was, bewaart was geweest. Doch het zelve Kruis is om de gemelde reden overgebragt naar de kollegiale Kerk van S. Walburgis te Aarnhem. Zelfs is de Parochikerk van Dodenwaert/ op het verzoek van Guido Bisschop van Utrecht/ en met de toestemminge van Graaf Reinout, in de voornoemde Kerk van S. Walburgis ingelijft. Ook is aan 't Kapittel van S. Walburg het recht van voorstellinge gegeven/ 't welk den Grave tot dien tijd toe toegekomen had.

Parochikerk.

Kostelyk Kruys.

In 't jaar 1576 na de dood van Heer Johan Heytrok, Regent der gemelde Parochikerke/ is de bediening der Parochikerke opgedragen aan Heer Christiaan Arentsz van Geldrop.

* De open-brief is boven onder Aarnhem opgegeven.

In dezelve Parochikerke was ook eene Vikary aan S. Niklaas outaar gesticht. In 't jaar 1577, wanneer deze Vikary open stond door het afsterven van Heer Otto Wye, is de Heer Egbert Terbrugge, na voorgaande afkundiging in dezelve ingestelt.

Vikary en Vikarissen.

ELST,

In de oude brieven Elista genaamd, is een treffelyk dorp, met een Gerechtshof, in de Betuwe; alwaar Keizer Henrik II, gelyk in zynen open-brief van het jaar CIↃ. III. te leezen staat, wel eer met zyne Hofsleep eenigen tyd huys heeft gehouden. In 't jaar des Heere DCCXXII, in 't seste jaar van Koning Theodoricus, heeft Karel Martel, de Grootvader van Karel den Grooten, dit dorp geschonken aan de Kerke van Utrecht. By W. Heda, in 't leven van Willibrordus, word het ook naar een bygelegen Kasteel Marithaime genoemt. In dit dorp, gelyk ook in het nabuurige dorp Westervoort, is het geloof verkundigt door den heiligen Werenfridus.

Oude naamen en Heeren van Elst.

De geloofspreeker aldaar, is geweest S. Werenfridus.

Werenfridus, uyt Engeland gesprooten, heeft de voorbeelden en voetstappen van S. Willebroord nagevolgt; en heeft zoo wel zyn Vaderland, als zyne ouders, uyt liefde tot Godt verlaaten. Johan Mabillon telt hem onder de reisgezellen van S. Willebroord: dan de Bollandisten, schryvende over den 1 * Maart, twyfelen of zy hem maar voor een discipel van S. Willibroord, of voor zynen reisgezel die hem van den beginne gevolgt zoude hebben, te boek moeten zetten.

* §. 3. pag. 73.

De Schrijvers zeggen dat S. Willebroord, voorziende dat de heiligheit van zoo een deftig man veele menschen tot zaligheit zoude verstrekken, hem gezonden heeft naar het dorp Elste; 't welk hem pas te voore door den voornoemden Karel geschonken was. De open-brief van deze gifte staat by W. Heda te leezen op het 30 zijdje van zijne Historie; en is gegeven in het opentbaar kasteel Culpiak, den negenden July, in 't sesde jaar der regeeringe van den doorluchtigen Koning der Franssen Theodoricus; dewelke in 't jaar DCCXX, na de dood van Chilpericus, door Karel Martel op den Troon was geplaatst.

De gewaande Marcellinus, om de daaden van S. Werenfridus ook niet zijne broddelquast te bestrijken, wil ons diets maaken dat de tweede Kerkvergadering, dewelke te Utrecht gehouden zoude zijn by het leven van S. Swidbertus, den deftigen Priester en Geloofsverkundiger Werenfridus naar de Betuwe heeft gezonden; om de nieuwbekeerde kudde van Christus te Elst, Westervoort, en daar omstreeks, te bestieren.

Doch deze gewaande Kerkvergadering hebben wy elders, naar het voorbeeld van de Bollandisten en van Antonius Pagi, verworpen.

Molanus * schryft dat Werenfridus het geloof ook te Medenblik en te Duurstede verkundigt zoude hebben.

Johan Gerbrandse van Leiden † verhaalt dat hy op den 11 Augusti gestorven is by het dorp Westervoirt: waar over hy het geestelijk bewind aangenomen had. Zyne dood

* In Natalib. S. S. Belgii.
† Lib. 2. cap. 42.

S. Werenfridus word in 't Aartsbisdom van Utrecht / en in de onderhoorige Bisdommen / geviert op den 27 van Augustus; zijnde te voren op den 14 geviert geweest.

Hy is in de Kerke van Elst / dewelke S. Willebroord onder den naam van S. Salvators Kerk ingewijdt had / begraven geweest. En dit is de reden dat hy in dit dorp / eenige eeuwen herwaart / met groote staatzie is geviert; wordende byzonderlijk aangeroepen tegen de Jigt. Zijne gebeenten zijn door Baldricus van Kleef, den 15 Bisschop van Utrecht / plegtiglijk uyt de aarde geheven * dezelve Baldricus heeft daar ook een Kapittel opgerecht van 8 Kanonnikschijen: by dewelke de Ridder / Hendrik Ingeland, in 't jaar 1445 noch vier andere heeft gevoegt. en begraafenis.

Hier nevens gaan de Proosten van Elst / zoo veele als wy 'er hebben komen opspeuren. Proosten.

Conradus, Proost van Elst in 't jaar 1188.
Philips van Groenevelt, in 't jaar 1370.
Johan Kolentier, 1441.
Zweder, bygenaamd Voorhout.
Dideryk Uytenhorst, in 't jaar 1570.
Alexander Carolus de Trogny, of Trogensius, heeft zich in 't begin der 16 eeuwe / op verdichte brieven / en in weerwil van de hoofden der Hollandsche Kerke / voor Proost van Elst gedragen: zoo als wy in het tweede deel van Batavia Sacra wijdloopiger vertelt hebben. †

De Kermis / of Jaarlijksche gedagtenis der Kermis.

* Idem de Canonic. Colleg.

† pag. 158.

Kerkwydinge / word te Elst gehouden tegen den dag van S. Jan den Dooper.

In laatere tyden hebben daar de volgende Pastoors gestaan.

Pastoors. Everhard Arnoldi, te Emmerik geboren/ en een Keulsch Godtgeleerde.

Johan Willemsz. Neelman, te Utrecht of/ volgens het zeggen van anderen/ te Emmerik gebooren/ is gestorven den 4 July 1698.

Johan Dominicus Pereboom, in 't land van Ravestein geboren/ en een Lovensch Godtgeleerde.

Pieter van Elst.

Vikaryen. In dezelve Parochikerke zyn van ouds aan verscheidene Outaaren verscheidene Vikaryen en Prebenden gesticht: als

De Vikary van S. Werenfridus.

Die van S. Catharina.

Die van de H. Maagd Maria.

Die van de Kapelle van Lynen.

De Vikary der Kapelle van Lynen/ openstaande door de dood van Heer Antoni van Eymeren, is in 't jaar 1573 begeven aan den Heer en Meester Judocus Frybergen, Priester. Kapel. Deze plaats word noch tegenwoordig de Kapel/ en zeker stuk lands 't Kapelle-land/ genoemt.

Nanneklooster. Onder Elst heeft ook een Nonneklooster gestaan; 't welk naar de H. Maagd Maria was genoemt/ en onder 't zoo genoemde Kapittel van Utrecht behoorde.

De laatste Nonnen zyn van hier verplaatst/ en by de Nonnen van Huyssen/ als naar den zelf den Regel levende/ gaan woonen.

Door de verwisseling van eenige plaatzen/ dewelke in 't jaar 1225 tusschen den Bisschop van Utrecht en den Vorst van Gelderland aangegaan is/ is Elst ook aan de Geldersche ge-

ble-

bleven. Het behoudt noch zijnen ouden naam; en is tusschen Aarnhem en Nimwegen gelegen.

RANDWYK.

Is een dorp van de Opperbetuwe / dicht by Rhenen / en omtrent drie mylen van Aarnhem gelegen.

HETEREN.

Is ook een dorp van de Opperbetuwe dicht by Rhenen en Randwyk / en twee mylen van Aarnhem gelegen. Onlangs is hier een nieuwe staatzie voor de Katolyken opgerecht: daar de heer N. Scheerder tot eersten Pastoor is aangestelt. Heteren. nieuwe staatzie alhier.

DRIEL.

Van ouds ook Driele genaamd / is een dorp van de Opperbetuwe / leggende omtrent een myl van Aarnhem. In de Kerk van Driel was een Outaar van het heilig Kruys. Driel.

Volgens het Testament van Willem van Montfoort, Proost van Oudmunster te Utrecht / 't gene hy gemaakt heeft in 't jaar 1511 / is hier een Zusterhuis of Konvent van Nonnen geweest. Dit zijn de woorden van het Testament: noch bespreek ik aan het nieuwe Konvent der Zusteren te Driel twintig Rhynsche guldens, loopend gelt, in eene reize te betalen. Nonne-klooster.

Het blykt uit een ander oud handschrift dat dit klooster wierd genoemd S. Annaas Throon. In S. Anna Throon.

Klooster van de Paters Conventualen S. Anna Boog.

't jaar 1554 was Heer Pieter van Schoonhoven aldaar Pater / en Susanna Knyft Materi wanneer Procuratrix was Katharina Willems Gysbers dochter.

Buiten Driel lag noch een Klooster van Paters Konventualen / genaamt S. Anna Boog, 1554 was aldaar Pater Heer Frederik van der Steeg.

VALBURG

Valburg.

Parochikerk; Patroon; Pastoors.

Is een dorp van de Opperbetuwe / hebbende de eene Parochikerk / en is maar een halve mijl van Elst gelegen. S. Jakob de Meerdere is de Patroon van de Parochikerke: Als de Pastory open was gevallen door den afstand van Heer Rutgerus van[illegible] Hypt, is ze in 't jaar 1575 begeven aan Weimaar de Haas, kerkelijk persoon onder het stift van Utrecht.

Vikary: Vikarissen.

In dezelfde Kerke was eene Vikary gesticht aan S. Christoffels altaar: dewelke / opengevallen zijnde door de dood van Heer Johan Roets, in 't jaar 1571 begeven is aan Heer Pieter Hubertsz.

HERWEN,

Herwen:

Parochikerk aldaar.

Ook een dorp van de Opperbetuwe / is aan de Waal by Schenkenschans gelegen; en met een Parochikerk voorzien.

Deze Parochikerk / openstaande door het overlijden van Heer Aarnoudt van Hees, is in 't jaar 1574 begeven aan Heer Gerrit Letting, Priester. In dezelve zijn twee Vikaryen.

Vikaryen.

Als de Vikary / dewelke ter eere van het medelijden der H. Maagd Maria, en van de

H. H.

H. H. Sebastianus, Jacobus, Judocus, en Catharina gesticht was/ door 't misverstand van Heer Aarnout van Heert, en om andere redenen/ open was gevallen; is dezelve in 't jaar 1574 begeven aan Heer Aalbert Hoeffmit.

De Vikary van de HH. Maria, Antonius, Jacobus, Cornelius, en Judocus, openstaande als boven / is in 't jaar 1574/ na voorgaande afkundiging/ begeven aan Jan Hendriksz Wissing, kerkelijk persoon onder 't stift van Utrecht.

En als Johan Hendriksz Wissink afstand van de Vikarye gedaan had; is dezelve in 't jaar 1584 begeven aan Karel Hendriksz Wissink.

HUYSSEN.

Huyssen van ouds Huessen / is de plaats van een nieuwen Tol in de Opperbetuwe / een weinigje boven het begin van Drusus graft: over welken Tol de Graven van Gelderland en van Kleefsland / gelijk by Pontanus te leezen staat / voor 't jaar 1266 gekrakeelt hebben. Tegenwoordig is het een stedeke / en behoort onder 't Kleefsch gebied. De kermis word 'er gehouden tegen het feest van den H. Apostel Matthæus. Huyssen.

De Parochikerk / dewelke redelijk groot is / en een spitzen toren heeft / staat ter vergevinge van den Keurvorst van Brandenburg / 't hans Koning van Pruyssen. De gedagtenis van S. Martinus, en die van S. Gangulfus, van wien in 't eerste deel van Batavia Secra gehandelt is / word 'er hoogstatelijk gevíert. Parochikerk.

Outaaren. Behalven het hoofd outaar / staan 'er in de gemelde kerke noch vier outaaren. Ook zyn 'er verscheide Vikaryen; voornamentlyk

Vikaryen. De Vikary van de H. Maagd;
Die van 't H. Kruys;
Die van de HH. Petrus en Paulus;
Die van S. Jan;
Die van S. Barbara;
Die van S. Catharina;
Die van S. Niklaas;
En die van S. Antonius.

Pastoors. Na Jakob Everding, in het dorp Everding aan de Lek geboren / Bacelier in de Godtgeleerdheit / en naderhand Pastoor van 's Gravenhage geworden / hebben de volgende Priesters het Pastoors ampt te Huissen bekleedt.

Basilius vander Linden, Johans zoon / een Hagenaar / en een Keulsch Godtgeleerde; dewelk zich met grooten yver tegen de doolingen heeft aangekant.

Bernardus Engelen; dewelke het Pastoors ampt te Huyssen met groote wakkerheit heeft bekleedt; en aldaar is overleden den 12 July / 1669.

Jakob Helling, onder Utrecht geboren / en een Keulsch Godtgeleerde; dewelke / na een veelvuldigen arbeid van verscheidene jaaren / over de Nonnen te Huyzen / van dewelke wy zoo aanstonds zullen spreeken / tot Regent is aangestelt.

Goswinus Everwyn, te Zevenaar geboren / is Pastoor van Huissen gestorven den 11 [illegible] 1690.

Rutgerus van der Burgh, te Amersfoort geboren / een Lovensch Godtgeleerde / volko-

men

[...]en Bacelier in de Godtheit / is Pastoor van Huissen gestorven den 5 Augusti 1703.

Hendrik Holle, te Leen onder de Meyery van 's Hartogenbosch geboren; die te voren Regent van de scholen te Huissen was geweest.

By de Parochikerk staat een klooster van Nonnen / die den derden Regel van S. Franciscus volgen; 't welk de hoogedele Heeren van Bylant voor dezen gesticht en met inkomsten voorzien hebben. De kloosterlyke oeffeningen / het inkleeden van Nonnen / en de plegtige kloostergeloften / worden daar noch met volkomen vrydom verricht. Nonne-klooster.

Hier volgen de Regenten / zoo veele als wy 'er ontdekt hebben / dewelke het klooster in onze tyden bestiert hebben:

Johan Suennius, dewelke de eylanden Overflakkee en Goeree voor dezen bedient hebbende / daar na Proost van S. Elizabets konvent te Huissen is geworden; en aldaar is gestorven den 26 Mey 1670. Regenten van 't zelve klooster.

Johan Vossius, een Utrechtenaar / na dat hy verscheide plaatzen in Holland bedient had / is tot Nonne-pater te Huissen aangestelt. Onder hem / te weeten omtrent de jaaren 1678 en 1679 / heeft de Pausselyke Vikaris Johan Neerkassel, dewelke met verscheidene Hollandsche Theologanten in 't gemelde klooster woonde / en dezelve in de geleerdheit en de godtvruchtigheit opgueekte / de strenger onderhouding van den Regel / en de opsluyting / aldaar ingevoert.

Als Vossius ondertusschen naar Genua vertrokken was / daar hy de kleeding der Karthuizeren aangetrokken heeft en Karthuizer ge-

gestorven is/ is het bewind over de Nonne
gedragen aan

Petrus Kodde, te Amsterdam ge...
doch wanneer dezelve naar Utrecht ...
wierd/ om den Heer Abraham Brienen ...
pen/ en deszelfs nazaat te worden/ is ...
ve bewind toevertrouwt aan

Stalpert van der Wielen; dewelke/ ...
hy gewydt wierd/ op beide de Rechten ...
studeert. Dezelve wierd naderhand naar ...
pastory van Voorburg beroepen; om Isidorus ...
Veen, die aldaar overleden was/ op te ...
Zoo is dan tot Nonne-pater aangestelt

Pieter van den Bossche, een Brusselaar; ...
Sekretaris en Huis-kapellaan van den ...
schop van Trallen/ en naderhand ook ...
Bisschop van Castorie/ is geweest. ...
dezelve den 6 Mey 1679 naar een beter ...
vertrokken was/ is in zyne plaats aange...

Hugo van Heussen, een Hagenaar/ en ...
tiaat in de Godtgeleerdheit. Doch ver...
Heer Van Heussen niet lang daar na ...
Vrankryk reisde; is tot dat ampt geschi...

Hendrik Pauw, een Amsterdammer: ...
nadien eenige styfkoppige Nonnen hem ...
begeerden/ en een Minnebroeder wilden ...
ben; is die last opgedragen aan

Jakob Helling, dewelke dus lang P...
van Huissen was geweest. Maar als ...
ve afgeleefd/ en over de 80 jaaren oud ge...
den was/ is in zyne plaats gekomen

Pieter van Beest, een Utrechtenaar/ en ...
Roomsch Godtgeleerde/ zynde te vore ...
stoor van Voorburg geweest. Van deze ...
genten staat in het tweede deel van het ...

[..]ynsche Batavia* Sacra breeder bescheid te vinden.

De Heer Jakob Helling is te Heussen gestorven den . Mey 1712.

Ik heb onder my een parkemente boekje in twaalve / 't welk het konvent van Huissen toebehoort heeft. Voor aan staan in de Nederduitsche tale de Regelen ; dewelke / door de Broeders en Zusters / die den derden Regel van S. Franciscus aangenomen hadden / moesten onderhouden worden.

Daar aan volgen de Wetten van 't voornoemde konvent / dewelke ook in de Nederduitsche tale beschreeven zijn.

Achter aan staan twaalf redenen van het verval en het bederf der kloosterlijke tucht: welke redenen getrokken zijn uyt eenen Jakob van Spanheim. Redenen van het verval der kloosterlijke tucht.

1. De onbescheide aanneeming van onnutte of onbequaame persoonen.

2. De onbehoorlijke wyze / en de onachtzaamheit / in het onderrechten en aanqueeken van de nieuwelingen.

3. Het aanneemen van kinderen / en van persoonen uyt de buurt / en naastgelegene plaatzen.

4. Het verkeerde inzigt der genen die zich in een order begeeven / of die de nieuwelingen aanneemen.

5. Het achterlaaten van de (1) kloosterlijke studie / en het verzuim der godvruchtigheit.

6. Het menigvuldig uytgaan der Monniken buiten hunne kloosters.

7. Het aanstellen van onbequaame Oversten.

* Pag. 161, 162.

8. De al te groote begeerlijkheit en zorgvuldigheit om rijkdommen te vergaderen.

9. Het achterlaaten van behoorlijke verrispingen; en het ontveinzen van de overtreedingen.

10. De onachtzaamheit en onoplettendheit of onbedagtzaamheit in het bezoeken van de kloosters.

11. De boosheit dezer laatste tijden en quade dagen.

11. De al te groote uytrekking van van de herbormingen/ en van de kapittels.

Hier nevens de Mater en de Zusters van 't 't gemelde konvent/ dewelke geleeft hebben in 't jaar 1626.

De Maters en de Zusters van 't jaar 1626. Sophia van Dounk, Mater/geprofessyt/ en opgesloten. Megthel Melgers, Onder-mater. Erasma van Tiellikhuizen, Huisbezorgster. Judit Jansens. Artgen Kornelissen. Maeyken van de Graeft. Jannetie Thonis. Mechtel Huiberts. Janneke Stevens. Anna Corthanes. Hilgen van Why. Maria van Smalevelt. Aeltjen Jansen. Theodora Kornelissen. Anna Henschets. Judith Kornelissen, van Amersfoort. Geertruid Harmens, van 's Gravenhage. Anna van Buitendyk. Theodora Christiaans, van Aarnhem. Antonia Christiaans, van Arnhem. Judit Bawreesters, van Hees. Christina van Gennep, van Deventer.

Sedert het jaar 1680 zijn 'er de volgende Maters geweest:

Hieronyma van Harten, van Ulft. Hedwiges van Vaneveld, van Amersfoort. Agatha de Jager, van Amsterdam.

AAN-

AANTEKENING.

1. In het Latyn ſtaat, *ſtudii regularis*, 't welk vertaalt kan worden, *van eene welgeregelde ſtudie*. Maar hoe het vertaalt werde, ik zie niet dat dit zeggen van *Jakob van Spanheim* geduidt kan worden tegen het gevoelen van den bekenden Abt van *La Trappe*: want die zal zeggen dat hy de Monnikken van eene 't zy welgeregelde 't zy klooſterlijke ſtudie niet zoekt af te trekken. Het leezen van den Bybel, zal hy zeggen, van de geeſtelijke en godvruchtige werken der Oudvaderen, van zuivere en geſchaafde Levens der Heiligen, als het behoorlijker wyze geſchiedt, dat is eene welgeregelde ſtudie voor Monnikken. Het zal de moeite waard zyn het ganſche verſchil, zoo kort als mogelijk is, op te haalen. Twee zeer vermaarde Monnikken, de beruchte Abt van La Trappe, en de doorgeleerde Vader Mabillon, hebben in onze dagen krachtig, hoewel zonder vinnigheit, tegen malkander geſchreven over de ſtudie der Monnikken. De eerſte, een groot voorſtander en hervormer der klooſterlijke tucht, beweerde dat het betrachten der geleerdheit den Monnikken niet en paſte. De Monnikken zeide hy, hadden de wereld verlaaten om boete te pleegen, en alle verſtrooitheden en belemmeringen der godtvruchtigheit te ontwijken. En dewyl de ledigheit hun voor al niet en paſte, was hun eenigſte werk, den tyd met bidden, het waarneemen van de kerkdienſten en vorder met arbeiden, door te brengen. De laatſte, een van de geleerdſte en godtvruchtigſte Monnikken der voorgaande eeuwe, wilde de Monnikken van het betrachten der geleerdheit niet afgehouden hebben. Het zal thans genoeg zyn hunne redenen van weerskante beknoptelijk voor te ſtellen, en het oordeel over de zake zelf aan den Leezer over te laaten.

Wy hebben reeds de voornaamſte reden van den eerſten bygebragt. Hy bekrachtigde dit zeggen door het voorbeeld der eerſte Monnikken; dewelke, zoo hy zeide, naar geene wetenſchappen geſtaan hebben, maar zich veele uuren dagelyks bezig hielden met den arbeid hunner handen.

2. Hy steunde ook op het voorbeeld van Chr
en van de Apostelen ; dewelke niet gestudeert
wel gearbeit hebben. Zoo was het dan te ver
deren, zeide hy, dat de genen die het Apostolis
ven, en de daaden van *Christus*, op het vol
wilden navolgen, den arbeid zouden achter
om zich met eene droóge en schrale boekoe
op te houden.

3. Alle de menschen, zeide hy, moesten de l
heit schuwen: Doch voor al paste dit den Mo
ken. En dewyl de meeste Monnikken niet beq
zyn om den geest door de studie gespannen te h
den; zoo moesten zy, indien zy van den arbeid
slagen wierden, tot een leuje en vadzige ledig
vervallen.

4. Het is voor de Monnikken, die tot het g
gen van boetvaardigheit geroepen en gekomen
veel zaliger, en het past hunne beroepinge veel b
met de handen te arbeiden, en aldus het lichaam
bedwingen, dan de wetenschappen te betrachten;
welke den geest vervroolyken en verlustigen

5. De boekoeffening, zeide hy, is eene vyand
de Godvrugtigheit; verdooft de inwendige en
bewegingen des H. Geests, droogt de traanen op.
Maar door zwaaren arbeid, en het onder drukken
het lichaam, word de Godvrugtigheit *niet* zeld
de ziele aangestoken.

6. Volgens den Apostel zelf, zegt de meer
de Abt, maakt de wetenschap den mensch op
zen. En wy konnen het, zegt hy vorder, zond
uyterste hertzeer niet zien dat geleerde mannen
zelven en den nedrigen staat van hun beroep ve
tende, op eer-ampten vlammen: naar preekstoe
staan; buiten het bestek van hunnen staat treeden.
't is te beklaagen dat we dit dagelyks voor onze
gen zien gebeuren. Maar de arbeid der handen
de grootsheden en wellusten des voorgaande leven
vergeeten; en verkrygt de ootmoedigheit des herte,
door de betemming des lichaams: zoo als beha
ven meer anderen de godtvruchtige *Cassianus* ver
kert.

7. De boekoeffening is gewoon veele onheilen
het religieus leven te veroorzaaken: en daar door is d

Kloo-

Kloostertucht merendeels te niet gegaan. Dit is, zegt hy, voornamentlyk gebleeken in de achtste en negende eeuwe; wanneer de Monnikken zich tot het betrachten der wetenschappen begeven hebben. En hier over hebben de Vaders, en de Synode te Verne vergadert, hunne klagten niet konnen bedwingen: *Wy bevinden*, zeggen zy, *dat a in de heilige plaatzen, dat is in de kloosters, sommigen door de studie, sommigen door leuyheit van hun beroep afwyken.*

9. Wat past het den Monnikken, die de wereld afgestorven zyn, zoo gaat hy voort, de overlevering der Kerke natespeuren; hunne hersenen met de dekreeten der Kerkvergaderingen en der Pauzen te vermoejen; de kerkelyke Historien te bestudeeren; over de de zwaarste geloofstukken te konnen redentwisten?

En dit zyn wel de voornaamste opwerpingen van den meergepreezen Abt. Daar tegen verzekert Vader *Mabillon*, en die met hem staan,

1. Dat het geen wezentlyke pligt van het kloosterlyk leven is, met de handen te werken: en zy weeten eenige deftige en zeer Godsdienstige Monnikken der eerste tyden uyt de Historien by te brengen; dewelke met de handen niet gearbeidt hebben. Zodanige Monnikken zyn geweest de H. Abt *Paulus b* op den berg Ferme: De Abt *c Apollo* in het landschap Thebaïs: De Abt *Julianus d Sabas*. Maar die voorbeelden, en meer andere die van die kant bygebragt worden, bewyzen wel dat eenige zeer deftige Monnikken niet met de handen gearbeit hebben: maar daar staat niet by dat ze den anderen tyd besteedt hebben tot het studeeren. Ten tegendeel word 'er wel uytdrukkelyk bygevoegt, dat ze niet deeden als Lofzangen, of Psalmen zingen, en bidden.

2. Dat verscheide kloosterlyke *e* Regelen het studeeren, ja zelfs het onderwyzen in de geleerdheit, aan-

a Cap. 3. an. 844.

b Sozom, Hist. l. 6. c. 29. Palladius in Lauziaca c. 23.

c Pallad. ib. c. 52.

d Theodoret. Philot. c. 2.

e Regula Pachomii. Regula SS. Pauli & Stephani. Regula S. Aureliani. Regula S Isidori. Regula Magistri. Regula Solitariorum.

beveelen. Het is de rechte plaats hier niet alle de Re-
gelen uyttefchryven. Maar dit kan ik 'er van zeggen,
dat 'er in alle die Regelen doorgaans maar [illegible]
word van *litteras discere ; litteras & psalmos* [illegible]
litteras non ignorare : informare pueros studiis litte[illegible]
of dat meer betekent als zulke lezingen, [illegible]
door den Abt van La Trappe niet afgekeurt wo[illegible]
dat zoude te bezien ftaan. En wat het onderrech[illegible]
van de jonkheit belangt ; 't is waar dat sommige Re-
gels dat onderrechten goedkeuren : maar, zal een[illegible]
der zeggen, dat is noch geen volkomen bewys [illegible]
het betrachten van die verheve wetenfchappen, [illegible]
voor de geftadige boekoeffeningen.

3. Dat het uyt de hiftorien bewezen kan worden
dat de boekoeffening, en de betrachting der geleerd-
heit, ten allen tyde by de Monnikken gebloeit heb-
ben, zonder dat iemand oit zich daar aan geftooten
heeft. Hier koomen *Ammonius*, de groote *Basilius*,
Gregorius de Godtgeleerde, *Johannes Chrysostomus*,
de Diaken *Ephrem*, de H. *Hieronymus*, de wonderlij-
ke man *Or*, en een groot getal van andere Monnik-
ken, op de baan : dewelke de heiligheit van het kloo-
fterlijk leven zeer wel en loffelijk gepaart hebben [illegible]
het betrachten van de geleerdheit. En daar op [illegible]
noch een groote lyft van geleerde Monnikken, de[illegible]
ke in verfcheide eeuwen geleeft hebben. Wat die hei-
lige mannen belangt, daar op antwoordt de Abt [illegible]
La Trappe, dat alle Regelen hunne uytzonderingen
hebben : dat eenige Monnikken wel zodanige [illegible]
konnen hebben, dat een goed en verlicht Overste [illegible]
ter zoude doen met hen aan boeken als aan de [illegible]
beid der handen te zetten. Doch dat de uytzondering
van eenen Regel geen vernietiging maar eer eene [illegible]
veftiging van den Regel is. Wat de laatere Monnik-
ken belangt, dewelke zoo veel werks van het [illegible]
ren gemaakt hebben ; behalven dat het gemelde [illegible]
woord in eenige weinige gevallen ook te pas [illegible]
konnen koomen, daar op zou hy konnen antwoorden,
dat dit eigentlijk het verfchil is, of zodanige Monnik-
ken den zekerften en beften weg ingeflagen zyn.

4. Dat het voorbeeld van *Chriftus* en de Apostelen,
dewelke niet geftudeert maar wel gearbeit hebben, [illegible]
geenszins kan benadeelen : want dat die eene *ingeftor*[illegible]

te wetenſchap van den Hemel ontvangen hebben; en als de Monnikken zoo eene ingeſtorte wetenſchap ontvangen zullen hebben, dat zy dan de boekoeffening gaerne zullen achterlaaten. Vordet dat de Apoſtelen zelf, behalven *Paulus* en *Barnabas*, na het ontvangen van den H. Geeſt niet gearbeidt hebben enz. Maar men zoude konnen vraagen of de Apoſtelen alle die wetenſchappen, door eene ingeſtorte verlichting, ontvangen hebben; dewelke veele Monnikken met zoo veel yver betrachten: als is de kennis der wereldſche hiſtorien; de ſtaat- en aartklootskunde; de kennis van beide de Rechten; de Dichtkunde; de wereldlijke oudheidkunde, enz.

5. Dat de ledigheit van den geeſt ſchadelijker is, en meer gemydt moet worden, dan de ledigheit des lichaams. En vervolgens dat het gebod, van de ledigheit te myden, beter onderhouden kan worden door de boekoeffening, die het gansche verſtand te werk ſtelt en geſpannen houdt, als de arbeid der handen, dewelke den geeſt niet belet onder het werken langs allerhande voorwerpen, om zoo te ſpreeken, te gaan wandelen. Maar, zal een ander zeggen, een Boekoeffenaar, die onder het leezen door een vermakelijk voorwerp getroffen word, kan daar op met zyne gedagten gemakkelijker en beter blyven ſpeelen, als iemand die moeite genoeg heeft om zyn werk af te krygen.

6. Dat het lichaam zoo wel afgemat word door het ſtudeeren als door het werken: dat het werken zelfs dient om het lichaam gezond en ſterk te houden. Dat 'er andere middelen zyn, om het lichaam te temmen, als het werken: namentlijk het vaſten, het waken; het draagen van harde kledėren, enz.

7. Dat het ſtudeeren eene voortreffelijker godtvruchtigheit te weeg kan brengen als de arbeid der handen: dat de godtvruchtigheit van geleerde Monnikken veel bondiger is, dan die van ongeſtudeerde en ongeoeffende Monnikken: dat de boekoeffening eene hemelſche verlichting geeft aan den geeſt; dat ze het hert met vuurige begeerten en bewegingen ontſteekt; en den menſch des te vuuriger tot Godt doet opklimmen, hoe dat hy beter kennis van Godt en de goddelijke zaken heeft: dat de lichamelijke oeffeningen tot

weinige zaken konnen dienen, de godtvruchtigheit tot alles: dat de verlichte Abt f *Guilelmus* daarom plagt te zeggen *dat de oeffeningen en werken, dewelke onder den blooten hemel gedaan worden, niet alleen de zinnen verstrooyen, maar ook zeer dikwils den geest uytputten:* dat *Rupertus*, Abt van Duits, dit uyt eige ondervinge bekent heeft, zeggende g *dat als de Monnikken quansuis met de handen arbeiden, en t' zamen uytgaan om te werken, de dagelijksche oeffeninge van 't geestelijke werk bynaa gansch onsmakelijk en belet word, en ten minste een gedeelte van haar wezen verliest.* Hier op ziet ook, zeggen zy, 't geen den Abt *Irenæus* van een ouden Monnik plagt te verhalen. Die oude Monnik had den duivel in een gezigt gezien, dewelke bezig was met schoffels, klouwen, en korven, aan de Broeders uyt te deelen: en gevraagd zynde wat die dingen beduidden, tot antwoord gaf: *Ik ben bezig met verstroitheden voor de Monnikken te bereiden; op dat zy, met deze dingen belemmerd, des te onachtzaamer zouden zyn in het gebed, en in Godt te looven.*

8. Dat de ootmoedigheit, die zoo nootzakelijke deugd, niet verkregen kan worden zonder eene grondige kennisse van zich zelven, en van zyne zwakheit. Doch dat deze kennis niet anders te bekoomen is dan door de studie. *Ik heb altyd bevonden*, zegt N. *dat de ootmoedigste Monnikken de geleerdste van allen waren, en zich in de boeken en wetenschappen oeffenden.* Dat de spreuk van den Apostel, dat de wetenschap opgeblazen maakt, verstaan moet worden van zoo eene wetenschap, die niet verzeld is van de goddelijke liefde; dat de werken, die met de handen gedaan worden, ook hunne hovaardigheit hebben: 't welk zy met eenige plaatzen van S. *Augustyn* bevestigen.

9. Dat schier alle de Schryvers het vervallen van de kloosterlijke tucht toegeschreeven hebben aan de onwetendheit en ongeleerdheit: en dat het dierhalve niet wel te begrypen is, hoe dat verlichte mannen dat verval aan de geleerdheit konnen toeschryven: dat de deftigste mannen, dewelke het hervormen van de kloosterlijke tucht ter harte en by de hand genomen hebben, als *Benedictus Ananiensis*, *Dunstanus*, *Oswal-*

f Ad Frat. de Monte Dom. c. 22.
g In Regulam S. Bened. lib. 3. c. 12.

dus,

dus, en veele anderen, voor al noodig geacht hebben dat de Monnikken in de geestelijke wetenschappen onderwezen wierden: dat het niet waar is dat de wetenschappen in de kloosters eerst hebben beginnen te bloeien omtrent de achtste en negende eeuwe, enz.

10. Eindelijk, om te toonen dat de Monnikken ook in wereldlijke wetenschappen niet ongeoeffend dienen te zyn, zeggen zy dat de Monnikken, volgens de hedendaagsche tucht, doorgaans Priesters gewydt worden; en vervolgens de H. Schrift moeten bestudeeren. Daar op bewyzen zy uyt S. *h Augustinus* dat men om de H. Schrift te verstaan, kennis dient te hebben van taalen en van zaaken. Onder de taalen zyn de Latijnsche, de Grieksche, en de Hebreeuwsche, voor al dienstig of noodzakelijk: en om die te leeren, zullen de meeste Monnikken voor eerst genoeg te studeeren hebben. Kennis van zaaken dient men volgens S. *Augustinus* te hebben; om dat men anders veele duistere, en verbloemde of oneigene spreekwyzen, niet zal konnen verstaan; by gebrek van de natuur der dieren, der steenen, der kruiden of van andere zaaken te kennen; dewelke dikwils tot eene gelijkenis in de H. Schrift voorgestelt worden. De wereldsche historie, de tydrekening, de kennis van de Olympiaaden, van de Roomsche tydwyzers, enz. koomen volgens hem ook dikwils te passe. De Redeneerkonst, de Spraakkonst, de Filosofy, de Telkunst enz. wil hy ook ten zelven einde niet verwaarloost hebben. Zal men dan de Monnikken, zeggen zy, van de boekoeffening, en vervolgens van zoo nootzakelijke of nutte kennissen, willen versteeken? Hier tegen zegt de Abt van La Trappe dat de rechte kennis van de H. Schrift, en zoo veel als ze den Monnikken past, niet verkreegen word door het leezen van alle de Uytleggers, dewelke zoo veel over den Bybel geschreven hebben. Wat Uytleggers hebben die deftige en heilige Monnikken, *Antonius*, *Pachomius*, *Macarius*, en meer anderen gehad? Waar hebben de H.H. *Basilius*, *Chrysostomus*, *Gregorius van Nazianzen*, *Augustinus*, hunne kennis der H. Schrift van daan gehaalt, als uyt het geduurig en aandachtig bemediteeren van die zelve Schrift? Die deftige Abt

h De Doct. Christ. lib. 2.

Theodosius, zegt hy, vermaande de Monnikken dat zy, wilden zy de goddelijke Boeken grondig verstaan, hun verstand niet moesten vermoeyen of overlaaden met het doorbladen van zoo veele Uytleggers. Dat zy haare ziel maar hadden te zuiveren van alle zonden en hertstochten: dat, als de zonden en hertstochten verdreven zouden zyn, hunne oogen dadelijk als open zouden gaan om de grootste geheimen der H. Schrift te beschouwen. Wat Uytleggers heeft men noodig, zegt hy vorder, om die en die spreuken te verstaan? Is 'er iets duister in, dat is voor eene ziel die noch door haare hertstochten als geblindhokt is.

Ik hebbe reeds gezeit dat ik myn oordeel hier in niet steeken wil: dit zal ik evenwel zeggen dat Vader *Mabillon*, door zyne redenen, veel grooter aanhang, zelfs onder de geleerde Leezers, heeft gemaakt als de Abt van La Trappe.

Ik zal hier maar byvoegen dat S. *Franciscus* van 't zelfde gevoelen is geweest met den Abt van La Trappe, en niet begeert heeft dat zyne Broeders, dat is Monnikken, studeeren zouden. Zelfs heeft hy niet i begeert dat ze een eenig boek zouden hebben; vreezende dat die gelegendheit voor hen een bekooring zoude konnen worden om aan 't studeeren te vallen. Broeder *Johannes de Estitia*, Provinciaal van Bolonje, had buiten *Franciscus* weeten eene Schole voor zyne Monnikken, te Bolonje opgerecht. *Franciscus*, hier van verstendigd, flux naar Bolonje toe; en heeft daar de gansche schole vernietigt: zeggende, Ik wil liever dat de Broeders het Evangelie gehoorzaamen; en dat een ieder zich bezig houde met de studie des gebeds; daar men den H. Geest tot meester heeft; als dat ze de menschelijke en nieuwsgierige wetenschappen betrachten; waar door de geest der ootmoedigheit en der goddelijke zoetigheit, zoo als hy verzekerde, verloren wierd. S. *Franciscus* dit verricht hebbende, is aanstonds vertrokken. Maar nauwelijks was hy buiten de oogen, of de gemelde Provinciaal ging weder zynen ouden gang. S. *Franciscus*, zulks verstaan hebbende, heeft hem opentlijk vervloekt als een wederspannig kind. Niet lang daar

i Chron. Fratr. Minot. lib. 2. cap. 21 - 23.

na

na is de Provinciaal gevaarlijk ziek geworden; en heeft iemand van zyne Monnikken naar S. *Franciscus* gezonden, en hem doen bidden, hy zoude zynen vloek intrekken. Doch S. *Franciscus* heeft zyn verzoek afgeslagen, zeggende; *Godt heeft den vloek, dien ik tegen hem uytgesproken heb, in den Hemel bevestigt; en hy is van Gode vervloekt.*

Dit heeft de Minnebroeders echter niet bewogen, om van de boekoeffeninge af te zien. Ik meene elders al verhaalt te hebben hoe dat de Cisterci-monnikken, k dewelke in 't eerste ook geen werk van het studeeren maakten, als genootzaakt zyn geweest, willen zy van de Preekheeren en Minnebroeders niet langer bespot en uytgejouwt weezen, zich ook in allerhande wetenschappen te oeffenen.

Altaserra l getuigt ook dat het betrachten der wetenschappen, als niet overeenkomende met den Regel van S. *Franciscus*, veel quaads aan de order der Minnebroederen veroorzaakt heeft. Hy verhaalt ons ook het geval van eenen *Agnellus*, Generaal der Minnebroederen, en geen onbillijk Religieus. Deze *Agnellus*, die ook voor het studeeren was, had in het Minnebroeders konvent te Oxfort eene Schole opgerecht. Kort daar aan is hy zelf in de Schole gekomen, om te zien hoe alles daar toeging. Maar hoorende de Broeders met groot geraas en geschreeuw onder malkander redentwisten of 'er een Godt was of niet; heeft hy die Schole aanstonds toegesloten, zeggende: *Eilaas de eenvoudigen en ongestudeerden vaaren ten hemel; de gestudeerden maaken der een verschilpunt van, of 'er een Godt is of niet.*

De Leezer zal wel merken dat het gansche verschil, of althans een groot gedeelte van 't verschil, op het misbruik der boekoeffeningen en der wetenschappen aankomen zal. Om het misbruik, zal de eene party zeggen, moet een goede zaak niet achtergelaten worden. Het misbruik, zal de andere party zeggen, kan ten opzigt van sommige menschen zoo algemeen en bynaa onmydelijk zyn, dat de zaak immers dient achtergelaten te worden.

k Vide Matth. Paris ad ann. 1249.
l Lib. 1. Ascetic. c. 14.

PANNEERDEN.

Panneerden is een dorp van de Opperbetuwe, dicht by Aarden gelegen; van wiens kerkelijke zaken wy niet te zeggen hebben.

A, AERT, of AERDE.

A, Aert, enz.

Is een dorp met eene Parochikerke, omtrent Nimwegen gelegen: 't welk volgens Alting, zoo in den naam als in de plaatzinge, geen kleine overeenkooming heeft met het oude Arenatium of Herenatum.

Regenten der parochie.

De Parochikerk van Aarde, openstaande door den vrywillen afstand van Heer Wouter Zuurmond, is in 't jaar 1529 begeven aan Heer Johan Vriese.

Aerde, met de omleggende plaatzen, is langen tijd bedient geweest door Johan Everhardus Kleyman, te Zevenaar gebooren.

DOIRNIK,

Doirnik.

Is een dorpje van de Opperbetuwe.

HALDEREN.

Halderen,

Is eene parochie (dorp met een Parochikerke) van de Opperbetuwe.

Parochikerk,

Pastoors.

De Parochikerk van Halderen, openstaande door den afstand van Heer Wemmaar Gysbrechtsz, is in 't jaar 1577 begeeven aan Herman Diderykfz Bonert, kerkelijk persoon onder het Bisdom van Utrecht.

Omtrent dit dorp word noch eenig vervallen muurwerk van een klooster gezien.

ANGEREN.

Angeren / een dorp van de Opperbetuwe / is met eene parochikerke voorzien. Pastoor van Angeren.

In deze Parochikerk is in 't jaar 1580 / na voorgaande af kundiging / ingestelt Heer Pieter van Lidt.

GENT

Is een slot en een dorp in de Opperbetuwe / aan de Waal. Het is noch tegenwoordig in wezen / en hoort de Van Genten toe. Gent.

In eenen open-brief van Graaf Otto, van 't jaar 1255 / word de kerk een Parochikerk genoemt.

De Parochikerk van Gent / openstaande door de dood van Heer Lambert Wynkens, is in 't jaar 1582 begeeven aan den Heer en Meester Dideryk Wicken, Priester van 't stift van Utrecht.

DORENBURGH,

Anders Donenburg genaamd / is een kasteel met een Parochikerke in de Opperbetuwe / aan 't begin van de Linge. Otto, Graaf van Gelderland / heeft in 't jaar 1255 een gedeelte van de Tienden / dewelke deze Parochikerk plagt te hebben / geschonken aan het klooster s'Gravendaale. Dorenburg een slot met eene parochikerke.

BEMMEL.

Bemmel / 't welk zijnen ouden naam noch behouden heeft / is een dorp met een kasteel / Bemmel een dorp met een kasteel.

S 5 gele-

gelegen in de Opperbetuwe / aan de rechter zyde van de Waal / 2500 passen boven Nimwegen. In 't jaar 850 is het geschonken aan de kerke van Utrecht.

RESSEM.

Ressem, Ressem / t' hans Ressen genaamd / is een dorp met eene Parochikerke in de Opperbetuwe; hebbende voor dezen behoort onder het Dekenschap van de Betuwe. Het is anderhalf uure gaans van Nimwegen gelegen.

Pastoors van Ressen. In de Parochikerke van Ressen / openstaande door de dood van Heer Albert van Lynden, is in 't jaar 1573 na voorgaande afkundiging ingestelt Heer Johan van Lent, te Zevenaar geboren; en kerkelijk persoon van 't Deventersche Bisdom.

LENT.

Parochikerk te Lent. In de oude brieven Lenthe genaamd is een dorp met eene Parochikerke in de Opperbetuwe / recht over Nimwegen. In 't jaar 1250 heeft Otto Graaf van Gelderen het recht van patroonschap over deze kerk gegeven aan 's Gravenklooster by Hirse. De kerk was ter gedagtenisse van de baaringe der H. Maagd Maria ingewijdt.

Vikaryen. De vikary aan S. Niklaas autaar / in de Parochikerke van Lent / openstaande door den vrywilligen afstand van Heer Dideryk van Harp, is in 't jaar 1529 begeeven aan Meester Johan . . .

EWYK,

EWYK,

Van ouds Awich / is een dorp in 't land van Maas-en-Waal / negen duizent schreeden beneden Nimwegen. Het staat vermeldt in eenen giftbrief van de Gravinne Adelheidis, van 't jaar 1188. Ewyk waar gelegen.

HERFELD

Is ook een dorp van de Opperbetuwe; doch onderscheiden van een ander Herfelt / onder Zutfeen / en vier duizend schreden van Grol / zuidwaart op gelegen; wiens eene helft Graaf Wichman geschonken heeft aan de Abdye van Elten: 't welk Keizer Otto III in 't jaar 996 / en Keizer Lotharis II in 't jaar 1134 / bevestigt hebben. Het eerste Herfeld / door de wandeling Herveld genaamd / is anderhalf uur van Elst en Nimwegen gelegen; en heeft eene Parochikerk / dewelke op den naam van S. Willibrordus ingewijdt is. Wanneer deze Parochikerk open was gevallen door het afsterven van Heer Dirk van Meteren, is dezelve in 't jaar 1575 begeven aan Balthazar de Wees, Priester. Parochikerk en patroon van Herfelt.

In dezelve was een Vikary van de H. Maagd Maria; dewelke / openstaande door de dood van Heer Maarten Hendriksz, in 't jaar 1575 begeven is aan Heer Jan van Linden, Priester.

HOMOET

Eene heerlijkheit in de Opperbetuwe / koomt den Grave van Bergen toe. Daar stond eene Heer van Homoet.

Pa-

Parochikerk / of ten minste eene kapel; die de rechten eener Parochikerke had gekreegen.

De Parochikerk van Homoet / openstaande door de dood van Heer Gerrit Fullink, is in 't jaar 1529 vergeeven aan Heer Bernard Krouwel.

Dezelve Parochikerk / opengevallen door het afsterven van Heer Godefridus van Rhede, is in 't jaar 1573 begeven aan Heer Aalbert Gysbertsz.

En als dezelve op een andere wyze opengevallen was; is Conradus Strik, kerkelijk persoon onder 't Bisdom van Utrecht / in 't jaar 1579 afgekundigt als Pastoor van Homoet.

ELDEN.

Parochikerk te Elden.

Elden / een dorp met eene Parochikerke / is in de Opperbetuwe / een mijl van Aarnhem / gelegen.

Pastoors.

In de Parochikerke van Elden / openstaande door de dood van Hendrik van Rhede, is in 't jaar 1572 na voorgaande afkundiging ingestelt Heer Mattys van Gestel, Priester.

Doch alzoo Van Gestel afstand van de pastorye gedaan had; is in 't jaar 1574 na voorgaande afkundiging tot Pastoor aangestelt Heer Grodefridus van Lottem.

De Gey, kapel, Vikarissen.

Te Gey was eene kapel / staande onder eene nabuurige Parochikerke. Waar dezelve gestaan heeft / is my onbekend. Dit is zeker dat 'er by Herveld eene vermaarde kapel heeft gestaan; en tegenwoordig is 'er ook eene plaats / die noch den naam van kapel heeft behouden.

De kapel te Gey / openstaande door den afstand

stand van Heer Reinier Willemszoon, en door het afsterven van Heer Matthys Aalbertszoon, is in 't jaar 1573 begeven aan Heer Goswinus, Goswinuszoon.

ZETTEN.

Zetten is het laatste dorp van de Opperbetuwe, aan de Waal gelegen: en had ook eene Parochikerk. Als dezelve open was gevallen door de dood van Heer Willem Witters, is ze in 't jaar 1576 begeven aan Heer Cosmas, Cosmas zoon, Priester. Parochi van Zetten, Pastoors aldaar.

DE PROOSTDY VAN EMMERIK.

EMMERIK,
MALBURG,
ZEVENAAR,
DUVEN,
GROSSEM,
KEELL,
WEEL,
BRIENEN,
GRIETHUIZEN,
NEDER-ELTEN,
GENDELINGEN,
NETTERDAM,
BERGE,
ZEDEN,
DIEDEM,
TERBORGH,
BROEK.

EMME-

EMMERIK.

Emmerik waarom aldus genoemd;

Emmerik word in de lyst van de [illegible] der Utrechtsche kerke Emerica, en oude brieven Embrici Villa, gen[illegible] zynde aldus genoemt naar een aanzienlyk man; dewelke de Graaf, of de Overste, ten minste de Baliuw der plaatze zal geweest. Het is een aanzienlyke stad, [illegible]

waar gelegen.

gende aan de rechter zyde van den Rhyn; is van de Gelderschen, die het van de Utre[illegible]

Heeren van Emmerik.

sche kerke te leen hielden, aan de Graven [illegible] Kleef, eerst tot een pand daar na in eigend[om] overgegeven: waar over Wassenberg, in zy[ne] beschryvinge van Emmerik, en Menso Altin[g] in het tweede deel zyner beschryving* [van] Nederduytsland, nagezien konnen [worden.]

Kollegiale kerk.

In de stad Emmerik, op den oever [van] den Rhyn, staat eene Kollegiale kerk, [be]staande, behalven den Proost en den De[ken,] uyt dertien (2) Kanonnikken; dewelke, [zo] als het gemeen zeggen is, door S. Willibr[or]dus zelf, die het Evangelie daar verkondigt heeft, opgebouwt (3) en op den naam [van] Martinus Bisschop van Tours ingewydt [is.]

Volgens *Wassenberg* † is daar ook een zil[ve]ren kistje, al vry zwaar weegende, kunstig [ge]maakt, en aan de eene kant met zilvere pla[ten] beslagen; in 't welke S. *Willibrordus*, op [den] zelfden dag als hy de kerk inwyde, eene [ge]wyde Hostie met eigen hande heeft geleit. Doch de Aartsbisschop *Sasboldus*, zich te Emmerik bevindende, heeft dezelve Hostie, de[welke]

* pag. 84. † Lib. 2. p. 54 55.

welke

welke 912. jaaren onbedorven was gebleven, uyt verscheide inzigte onder de Offerande der Misse eerbiediglijk genuttigt.

Deze Kanonnikken worden by beurten / te weeten om de andere maand / benoemt door den Koning van Pruyssen / en den Hartog van Nieuburg; waar in de laatste de plaats van den Paus bekleedt. Begeevers van de Kanonniksdyen.

De Proost van Emmmerik, *het zyn de woorden van den gemelden Wassenberg*, is van een groot aanzien; als zijnde, doch gezamentlijk met het Kapittel, de opperste, volkomen, en rechte Heer der plaatze; en daar by noch Aartsdiaken in het Aartsstift van Utrecht; zoodaanig dat deze kerk een Aartsdiakensche, een Kollegiale, en een Parochiale kerk is. (4) Groote waardigheid van den Proost.

Hier volgt de lijst der Proosten:

Wolters, gestorven den 5 Mey. Lyst der Proosten.

Simon, gestorven den 22 van December. Het sterfjaar / en de toenaam / van deze twee Proosten worden nergens gevonden.

Walraam, Graaf van Meurs / is overleden den 9 Mey 1336.

Willem de Rheno, zijnde volgens sommigen afgedaalt uyt de Graven van Rhenen / of van den Rhyn / doch volgens anderen uyt de adelijke stammen van Rijns: welke Edelluiden noch tegenwoordig op de provinciaale byeenkomsten onder de Ridderschap ontboden worden. Hy is gestorven den 26 Augusti 1424.

Petrus de Mera, is gestorven den 5 van October 1444.

Mauris, Graaf van Spiegelbergh / gestorven den 3 Juny 1483.

Johan Kerkhof, gestorven den 8 July / 1501.

Johan

Johan Potgen, wiens sterfdag en sterfjaar onbekend zijn gebleven.

Johan Ingenwinkel, wien wy in 't I. deel pag. 270. onder de Proosten van S. Jans kerke te Utrecht opgetelt hebben. Hy is te Romen overleden den 23 July 1535, en aldaar in de kerk della Anima begraben.

Dideryk van den Loe van Wissen. Dezelve heeft in 't jaar 1579 op den 25 Augusti, met de toestemminge van den Vorst, afstand van zijne Proostdye gedaan. Op zijne voorspraak is in zijne plaats gevolgt

Herman van Wachtendonk. De Proost van Loe is gestorben den 15 Mey 1592.

Johan Willem van Wachtendonk, dezelve heeft op den 25 van April, in 't jaar 1595, afstand van zijne Proostdy in handen van den Vorst gedaan: en is in de maand September 1607 te Romen overleden. In zijne plaats is gekomen

Dideryk vander Horst, dewelke ingehuldt is den 17 van October 1607. Hy was ook (5) Choorbisschop en Domheer van Trier, en is aldaar gestorben den 13 February 1624. Hem is door den Vorst van Brandenburg tot nazaat gegeben

Elbert van Pallant, dewelke ingehuldt is den 12 Maart 1624, en overleden den 11 van December 1652. Onmiddelijk na hem, en noch in 't zelfde jaar 1624, (6) is op de benoeming van den Hartog van Nieuborg, als zynde de Proostdy in zijne maand door Vander Horsten dood opengevallen, in de gemelde Proostdye ingehuldt

Otto Gereon, Wybisschop te Keulen. Doch Elbert van Pallant overleden zynde is den 5 January

waary 1665 / door de begeeving des Kapittels / opgevolgt door
Den doorluchtigsten Heer François Bernaard, Prins van Nassouw / Graaf van Katzenellebogen / van Viande / van Diest / enz. Kanonnik van de Aartsbisschoppelyke of Bisschoppelyke Kerken van Keulen / Bremen / Halberstad / Wurtsberg / en Paterborn In zyne plaatze is gekomen de Hoog-edele Heer N. van Wachtendonk.

Lyst van de Dekens.

Jakob Hotomannus, gestorven den 24 Maart / 1299.
Aalbert Schrick, gestorven den 9 Febrwary: zyn sterf-jaar is onbekend.
Aalbert Hoevel, van wiens sterf-jaar en sterfdag geen bescheid gevonden word.
Dideryk van Emmerik, gestorven den 9 Augusti / 1316.
Dideryk Momme, gestorven den 11 van Sept. 1362.
Pelgrim Momme, gestorven den 15 van Sept. 1387.
Willem Vindelandt, gestorven den 23 January / 1410.
Bado Bussen, gestorven den 27 van October / 1416.
Suffridus Loeff, gestorven den 10 Febrwary / 1441.
Dideryk Stek, gestorven den 22 Augusti / 1470.
Dideryk Somer, gestorven den 1 Juny / 1476.
Dideryk Meulman, gestorven den 20 February / 1485.

Hendrik Ophuizen, gestorven den 22 Sept. 1496.

Willem Bruins, gestorven den 6 October/ 1515.

Hendrik Gruntgen, gestorven den 20 Novemb. 1547.

Pieter Homphæus, gestorven den 28 Augusti/ 1556.

Herman Schilder, gestorven den 7 Maart/ 1577.

Aarnout Masius (Maas) is te Namen overleden in 't jaar 1592. Doch hy heeft zijn Dekenschap aan 't Kapittel overgegeeven in 't jaar 1584.

Bernard Louwerman, is gestorven den 10 van Sept. 1610. Deze Deken/ gezamentlijk met het Kapittel/ heeft de Vaders Jesuyten te Emmerik ontboden. In deszelfs plaats is in 't jaar 1611/ den 7 January/ ten deele door de begeevinge van den Pausselijken Nuncius, den Bisschop van Vigilie; ten deele door de eenpaarige stemmen en vrye verkiezing van 't Kapittel/ gekomen

Matthys van Berefeld, en is gestorven den 21 Augusti/ 1640. Hem is den 31 Augusti 1640 opgevolgt

Everard Averkamp, en is gestorven den 23 Augusti 1641. In zijne plaats is den 3 September 1641 gevolgt

Gerrit Pelkman, en is overleden den 27 January/ 1646. Hem is den 14 February 1646 gevolgt.

Wynand van Heimbach: deze heeft op den 14 van September 1649/ in de handen des Kapittels afstand van zijn Dekenschap gedaan: en is den 26 van Octob. 1648 opgevolgt door

Ger-

Gerrit van Wibdenrath; na wien wederom gevolgt is

Aalbert Kilian, te Emmerik gebooren. Na zyne dood is Deken geworden

Kornelis Jansz Lafholt, ook te Emmerik gebooren: en als hy afstand van het Dekenschap gedaan had / is zyn ampt gegeven aan

Theodorus Kok, Leeraar in de Godtgeleerdheit te Romen enz. En als Kok insgelyks afstand had gedaan / is de voornoemde Lafholt weder Deken geworden. Doch na dat hy voor de tweede reize van het Dekenschap afgestaan was / is in zyne plaats gekomen

Adam Daemen, een Amsterdammer / Domheer te Keulen / Aartsbisschop van Adrianopelen / enz. en is te Keulen overleden in 't jaar 1717 den 30 van december.

* De Aartsdiaken van Emmerik had een groot rechtsgebied (7) over Emmerik / en over alle de Kerken en Kloosters derzelve stad: en daarenboven noch buiten de stad over de Pastoryen van beide de Zeevenaaren / van Groessen / van Duiven / van Loe / van Huissen / van Weel / van Hulhuizen / van Griethuizen / van Wrienen / van Kellen / van Kienerden: by dewelke / voor het veranderen van den Godsdienst / ten minste noch 12 andere Pastoryen gevoegt waren. De Aartsdiakenen hadden hier voor dezen een groot rechtsgebied.

Hy oeffent tegenwoordig noch een schaduwe van deze magt; met den heiligen Oly aan de Katolyke Pastooren van de voornoemde plaatzen uyt te deelen. † Niet tegenstaande dit rechtsgebied der voornoemde Aartsdiakenen / hebben de Pausselyke Vikarissen over de ver-

* Wassenb. lib. 2 p. 63.
† Jacobi de la Torre Relatio Rom.

 eenig-

eenigde Nederlanden / dewelke in 't eerst ook Bisschoppen van Utrecht geweest zijn / en naderhand de naamen van vreemde Bisdommen gedragen hebben / de Kerken en Kloosters van Emmerik / en alles wat onder het Bisdom van Utrecht plagt te behooren / al langen tijd herwaart als ordinarissen der plaatzen bezocht; zoo als Hermannus * Petri, in een boekje dat hy daar over uytgegeeven heeft / klaar heeft bewezen. Ook hebben zy sedert eene menigte van jaaren eenen Aartspriester te Emmerik aangestelt; om de gemelde en de onleggende Kerken van hunnent wege te bezorgen. (8)

Parochi-kerk. Te Emmerik staat noch eene andere Parochikerk / (9) naar S. Aldegondis genaamd: welke Aldegondis in 't Roomsche Martelaarsboek vermeld staat op den 30 van Maart. En hoewel dat zy den tijd van haare opbouwinge niet en weet; zoo blijkt het echter uyt het overschot der stadspampieren dat ze reeds in 't jaar 1227 / eer dat Emmerik aan Otto III Graaf van Gelderen en Zutfeen / overgedragen / en met poorten / grachten / en vesten gesterkt was / reeds getimmert heeft gestaan / en vermaard is geweest: want in de pampieren der Kerke staat aangetekent dat 'er in 't gemelde jaar / schoon dat 'er het Kapittel tegen streefde / eene buitengewoone processie uyt de Buurkerke van S. Aldegundis naar de Konventueele / dat is volgens de taal van die tijden / naar de Kollegiale Kerk is gegaan: en dat 'er de Bisschop van Utrecht zelf tegenwoordig is geweest. Hoe oud? afgebrandt. Wanneer deze Kerk naderhand afgebrandt; of misschien / om dat ze door 't aangroeyen der in-

* Documenta Verissima ex orig. & authenticis Litteris desumpta.

ge-

gezetenen al te nauw begon te worden/ afgebroken was; is 'er in 't jaar 1483 onder Johan Adolf, Hartog van Kleef / een andere Parochikerk met een kunstigen en hoogen toren gebouwt / en onder de bescherminge van dezelve H. Aldegundis gestelt.

Deze Kerk heeft ook haare Vikarissen/ en verscheide Vikaryen: dewelke nochtans / ieder in 't byzonder gerekend/ geenen Priester zouden konnen voeden. Vikaryen, en Vikarissen.

Onder de altydblyvende Vikaryen/ of Kapellanyen / is de Vikary aan 't Outaar van 't H. Kruys alleen bekend uyt het handschrift van den Bisschop van Utrecht Georgius. Ook zyn 'er in dezelve stad vyf Broederschappen. De oudste van dezelven / dewelke alleen naar de H. Maagd Maria genaamt was / heeft haar altaar al eenige eeuwen geleden naar Marienburg / een klein maar zindelyk kapelletje / overgebragt. De brief wegens de stichtinge van deze kapelle staat by * Wassenberg te leezen.

De vier andere Broederschappen / te weeten die van de HH. Antonius en Odulfus, die van S. Sebastianus, die van S. Quirinus, en die van de HH. Johannes en Jacobus, hebben tot noch toe in de Parochikerke van S. Aldegondis stand gehouden. (10)

Volgens de schikking van het Kapittel der Moederkerke heeft S. Aldegonds Kerk in 't geestelyk ook te zeggen over de ondersteedsche Kapellen. Een van deze Kapellen heeft te Heinsweert gestaan: en is door den Rhyn weggespoelt. De andere stond in het dorp Hue- Rechtsgebied van S. Aldegonds Kerke.

* Lib. 3. pag. 213.

them / van dewelke geen het minste muur-werk is overgebleven. De derde / dewelke S. Vincentius Kapel / en door de wandeling het Half-klooster wierd genoemt / is door den oorlog verdelgt; zoo nochtans dat 'er noch eenig muurwerk is overgebleven. De vierde / de oudste van allen / stond in het dorp (11 Brasselt: en is tot noch toe in wezen gebleven. Hier is / op de Kermis van het dorp Brasselt / een groote toeloop van menschen.

Begeevers van de Pastory. De Pastoor van deze Parochykerk / die altijd een Kanonnik van S. Maartens Kerke is / word volgens eene aloude gewoonte door het Kapittel der gemelde Kerke verkozen. Doch / achtervolgens een plakkaat van den Kleefschen Raad / moet de verkiezing t' hans gestijft worden door de toestemming der Stedelingen.

Pastoors. *Hier nevens de lyst van de Pastooren.*

Hendrik van Emmerik, gestorven in 't jaar 1400.

Johan van Ments, die ook de eerste Regent van 't Gasthuis is geweest. Hy is gestorven in 't jaar 1409.

Johan Brik, die het altaar van de HH. Cornelius en Magdalena gesticht heeft / is gestorven in 't jaar 1473.

Hendrik Ophuizen, gestorven in 't jaar 1510.

Hendrik Ingenwinkel / 't zamen ook Proost van de Kerke der HH. Apostelen te Keulen / en Schoolvoogd te Zanten.

Gysbert van Willen.

Johan de Novesio.

Dirk Paphoff.

Johan Welius.

Johan Syp van Halveren, gestorven in 't jaar 1577.

Hendrik Heinsberge, gestorven in 't jaar 1579.

Simon Sparler, te Gebenter gebooren, is gestorven in 't jaar 1589.

Jakob Buyk, eerst Pastoor van de oude kerke te Amsterdam; naderhand van S. Aldegondis kerk te Emmerik, is gestorven den 8 September 1599. Van hem is breeder gewag gemaakt in het tweede deel van 't Latynsche Batavia * Sacra, onder Amsterdam.

Johan Otten.

Dirk Kloek.

Laurens Koks.

Alexander van Lamsweerde.

Johan van Geldorp, naderhand Deken van de kollegiale kerk te Rees, die aan het Pastoorshuis nieuwe gebouwen heeft aangetimmert.

Gerrit Wildenrath, dewelke, gelyk wy reeds gezien hebben, ook Deken van de kollegiale kerke van S. Maarten te Emmerik is geweest.

Govert Wouters (Godefridus Walteri) gestorven in 't jaar 1658.

Hendrik van Schevikhaven, dewelke van Waffenberg, in de lyst der Kanonnikken van Emmerik, met lof word vermeldt.

Dirk Oring, te Emmerik gebooren.

Pieter Rosmeulen, een Oltenaar, dewelke in Orings plaats gekomen is, heeft dit Vaderampt nu al 15 jaaren bekleedt: hebbende te voren te Uff, een slot en een dorp by Emmerik, de pastory bekleedt. (12)

* pag. 409.

Beide deze kerken zijn van de Mudersgezinden al gebruikt geweest / om 'er hunne by-een-komsten te houden, en predikaatzien te doen: maar volgens de punten van de Duytsche Vredehandelinge zijn ze aan de oude bezitters weder ingeruimt.

By deze kerken dienen ook de Stads-kloosters / ider op zijn ry / gevoegt te worden.

Het groote konvent van S. Agnes, alwaar de Nonnen naar den Regel van S. Augustinus leefden / heeft van geringe beginzelen een (13) voorspoedigen opgang gehad / en is eerst opgebouwt in 't jaar 1419. In 't jaar 1612 heeft 'er de Aartsbisschop Sasbout de opsluiting ingevoert.

Het groote konvent van S. Agnes.

Het heeft de volgende Regenten of Oversten gehad /

Regenten van 't zelve klooster.

Heer Willem Blyser, te Doesburg gebooren; dewelke van Deventer / uyt het Huys der Klerken door Floris Radewyn opgerecht / herwaart was gezonden. Hy heeft dit konvent dertig jaaren / en langer / bestiert; en word over zijne groote arbeidzaamheit en geduldigheit ten hoogste geroemt. Hy stierf in 't jaar 1464.

Heer Pieter van Gent, aldus naar zijne geboorteplaats genaamd: Hy was insgelijks door den eerwaardigen Vader Egbert Terbeek, uyt het gemelde Huys van Heer Floris te Deventer / herwaart gezonden / om dit konvent te bestieren. Hy is gestorven in 't jaar 1484/ na dat hy het bewind / twintig jaaren lang / loffelijk had gevoert.

Heer Kornelis van Mechelen, ook door Heer Floris Huys herwaart geschikt / om Pieter van Gent behulpzaam te zijn. Na Van Gents dood is hy deszelfs waardige opvolger geworden/

den / en heeft het konvent by de tien jaaren in eene zeer groote eendragt en vrede geregeert. Ook heeft hy de kerk met verscheide en kostelyke kerkcieraaden / en het klooster met nieuwe gebouwen / opgeschikt: en aan de zusteren zeer schoone leeringen en voorbeelden van deugden nagelaaten. Hy is uyt de wereld gescheiden in 't jaar 1494.

Heer Hendrik Terbeek, in het dorp Wye buiten Deventer gebooren: dewelke / alzoo hy de voetstappen van zynen oom Egbert Terbeek in 't gemelde Huys van Heer Floris getrouwelyk nawandelde / door den eerwaardigen Pader Gaspar van Meerborgh tot Overste van dit konvent is aangestelt. Na dat hy het konvent 28 jaaren lang niet zonder lof had bestiert/ is hy gestorven in 't jaar 1522.

Heer Hendrik van Almelo, dewelke den voornoemden Terbeek twee jaaren als Medehelper had bygestaan. Hy heeft het konvent/ met geen minder lof als zyn voorzaat / zeven jaaren bestiert / en is gestorven in 't jaar 1529.

Heer Govert van Griethuizen, uyt het Fraterhuis te Emmerik / heeft eene loffelyke gedagtenis by de nakomelingen nagelaaten. Na dat hy het bewind over dit konvent 18 jaaren lang had gevoert / is hy tot Pater of Overste van het Fraterhuis te Emmerik verkozen; en is aldaar twee jaaren daar na / te weeten in 't jaar 1549 / van hier gescheiden.

Heer Helias van Aanhoit, uyt het Fraterhuis te Emmerik tot het bewind van dit konvent beroepen / en de zevende Overste van 't zelve konvent / heeft de regeering 33 jaaren waargenomen; en is over het handhaben van

Johan Potgen, wiens sterfdag en sterfjaar onbekend zijn gebleven.

Johan Ingenwinkel, wien wy in 't I. deel pag. 270. onder de Proosten van S. Jans kerke te Utrecht opgetelt hebben. Hy is te Romen overleden den 23 July 1535, en aldaar in de kerk della Anima begraven.

Dideryk van den Loe van Wissen. Dezelve heeft in 't jaar 1579 op den 25 Augusti, met de toestemminge van den Vorst, afstand van zijne Proostdye gedaan. Op zijne voorspraak is in zijne plaats gevolgt

Herman van Wachtendonk. De Proost van Loe is gestorven den 15 Mey 1592.

Johan Willem van Wachtendonk, dezelve heeft op den 25 van April, in 't jaar 1595, afstand van zijne Proostdy in handen van den Vorst gedaan: en is in de maand September 1607 te Romen overleden. In zijne plaats is gekomen

Dideryk vander Horst, dewelke ingehuldt is den 17 van October 1607. Hy was ook (5) Choorbisschop en Domheer van Trier, en is aldaar gestorven den 13 February 1624. Hem is door den Vorst van Brandenburg tot nazaat gegeven

Elbert van Pallant, dewelke ingehuldt is den 12 Maart 1624, en overleden den 11 van December 1652. Onmiddelijk na hem, en noch in 't zelfde jaar 1624, (6) is op de benoeming van den Hartog van Nieuborg, als zijnde de Proostdy in zijne maand door Vander Horsten dood opengevallen, in de gemelde Proostdye ingehuldt

Otto Gereon, Wybisschop te Keulen. Doch Elbert van Pallant overleden zijnde is den 5 January

nuary 1665/ door de begeeving des Kapittels/ opgevolgt door

Den doorluchtigsten Heer François Bernaard, Prins van Nassouw/ Graaf van Katzenellenboog/ van Viande/ van Diest/ enz. Kanonnik van de Aartsbisschoppelyke of Bisschoppelyke Kerken van Keulen/ Bremen/ Halberstad/ Wurtsberg/ en Paterborn. In zyne plaatze is gekomen de Hoog-edele Heer N. van Wachtendonk.

Lyst van de Dekens.

Jakob Hotomannus, gestorven den 24 Maart/ 1299.

Aalbert Schrick, gestorven den 9 February; zyn sterf-jaar is onbekend.

Aalbert Hoevel, van wiens sterf-jaar en sterfdag geen bescheid gevonden word.

Dideryk van Emmerik, gestorven den 9 Augusti/ 1316.

Dideryk Momme, gestorven den 11 van Sept. 1362.

Pelgrim Momme, gestorven den 15 van Sept. 1387.

Willem Vindelandt, gestorven den 23 January/ 1410.

Bado Bussen, gestorven den 27 van October/ 1416.

Suffridus Loeff, gestorven den 10 February/ 1441.

Dideryk Stek, gestorven den 22 Augusti/ 1470.

Dideryk Somer, gestorven den 1 Juny/ 1476.

Dideryk Meulman, gestorven den 20 February/ 1485.

Theodora Smits van Bergh of Berk, van een Adelijke afkomste en geboorte.

N. Bruins, van Zwol.

N.-Esde, onder het gebied van Ravestein gebooren.

N. van der Steen, te Emmerik gebooren.

N. Vogel, uyt het huys de Wilt / onder Genderingen.

Dan volgt 'er in dezelve stad het huis der Broederen van 't gemeene leven / S. Gregorius huis naar den heiligen Gregorius genaamd. Dit huis is den 28 van November 1468 gesticht door den eerzaamen Heer Theodorus (23) van Wiel, Raadsheer te Emmerik / en Burgemeester van Deventer; en is in 't volgende jaar bevestigt door David van Borgonje Bisschop van Utrecht. Het is wederom / den 23 July 1601 / op nieuw bevestigt door Paus Clemens VIII. (24)

Het Fraterhuis.

Hier volgen de Oversten van 't Fraterhuis:

Oversten van 't zelve.

Pieter van Mastricht, dewelke hier gezonden zijnde uyt Deventer / den opbouw van 't gemelde konvent met eene uyterste moeite en uytsteekende naarstigheit heeft ondernomen; en tot verwondering van ieder een met eene wonderlijke vaardigheit heeft voortgezet. Hy heeft de kerk ook / het gewelf alleen uytgezondert / ten einde gebragt: en is gestorven den 6 van December 1472.

Johan Medenblik, een man van eene byzondere godtvruchtigheit en bescheidendheit; en dewelke insgelijks van Deventer / uyt het huys van Heer Floris, naar Emmerik was gezonden. Deze heeft de opbouwing van het konvent / geduurende zijne regeeringe / ten hal-

halve voltrokken. Doch/ door de dood verrast zijnde/ heeft hy het zelve alleenlijk met stroo bedekt gelaaten. Hy is gestorven op S. Andries dag / in 't jaar 1478 / hebbende deze Religieuse Maatschappy niet langer als 6 jaaren geregeert.

Dideryk van Wezel, bygenaamd Van Doenen, door een wettige verkiezing van Deventer ontboden; heeft de andere helft van 't konvent voltrokken. Hy was niet alleen een godvruchtig / voorzigtig / en geleerd persoon / en ten uyterste oplettend op het onderhouden van zijnen Regel; maar ook zeer yverig in 't onderwyzen van de jonkheit. Want hy is de man / dewelke / door de nabuurige steden en heerlijkheden geholpen / recht over zijn konvent / in de Hoymans straat / dat treffelijk huis / 't welk noch het Alde Fraterhuis genoemt word / ten dienste van de Studenten heeft opgebouwt. Hy is gestorven in 't jaar na Christus geboorte 1501 / op den twintigsten dag van April / na dat hy drie-en-twintig jaaren lang loffelijk had geregeert.

Herman van Munster-Eyssle, is de eerste Pater of Overste geweest / dewelke uyt het lichaam der Broederen zelf is verkozen; dewijl / zoo als wy gezien hebben / de drie voorgaande uyt de stad Deventer zijn gezonden. Hy was die bedieninge zekerlijk dubbeld waardig; als zijnde twee-en-twintig jaaren lang een zeer getrouwe Huisbezorger van 't konvent geweest; en in die bedieninge goede hoop gegeven hebbende dat hy ook een vroome en getrouwe Pater zoude weezen. Eindelijk is hy/ in een hogen ouderdom/ gestorven op S. Catharinaas dag in 't jaar 1521.

Jo-

Johan Dulkens, een zeer waardige nazaat van Pater Hermannus, heeft deze vergadering den tijd van 25 jaaren met grooten lof bestiert.

Govert van Griethuizen heeft om de kortheit zijner reegeeringe nauwlijks iet konnen uytvoeren om een rechtmaatigen lof te verdienen; als zijnde gestorven den 13 January 1549/ na dat hy pas twee jaaren en drie maanden niet onbillijk had geregeert.

Pieter van Orsoy is in 't jaar 1559/ in 't tiende jaar zijner regeeringe/ op den 12 van December/ niet verre van Doesburg in de Bevermeer/ met voerman en paarden verdronken: 't welk/ zoo ik geloof/ bygekoomen zal zijn/ om dat het ys onder de wagen brak.

Hendrik Wachtendonk, een yverig man/ en een goed huishouder/ wiens byzondere voorzigtigheit ten hoogste wierd geroemt: en die daar door het tijdelijk welwezen van zijne Vergaderinge/ en dat van de arme Studenten/ op eene wonderlijke wijze heeft bevordert. Hy is in 't jaar 1581 uyt het gezelschap der menschen weggehaalt: en naar dat van de onsterfelijke en zalige zielen/ zoo ik gelooven wil/ verreist.

Johan van Ringelberg, Wachtendonks nazaat/ en een vroom en deugdzaam man/ heeft het ampt van Overste tien jaaren bedient; en is gestorven den 7 July/ in 't jaar 1591.

Niklaas van Huls is in een zeer hoogen ouderdom door de Broederen van dit konvent tot Pater verkozen: en heeft by de 15 jaren geregeert. Hy is gestorven den 26 January in 't jaar 1606.

Gerrit

Gerrit van Rhode is langen tijd de medehelper van zijnen voorzaat Van Huls geweest: en is om zijne zorgvuldigheit en naarstigheit / waar van hy / Medehelper zijnde / bequaame blijken gegeven had / waardig geoordeelt om alleen aan 't roer der regeeringe te zitten; en zijn konvent zoo wel als de jonkheit te bestieren. Dit heeft hy ook twaalf jaaren lang zeer loffelijk / en met genoegen van Godt en van de menschen / uytgevoert. Hy is gestorven in 't jaar der Menschwordinge 1616 / op negenden van October.

Theodorus Roukens, een braaf en vernuftig man / die zijne kerk merkelijk verbetert en verciert heeft. Hy is zeven jaaren lang Overste geweest / en is gestorven den 6 Augusti 1625. In zijne plaats is als Vader der Vergaderinge gekomen

Bernard Regulus, bygenaamd Zaunflisser. Hy is in 't jaar 1628 aan 't roer gezet / en heeft het 32 jaaren gestiert. Hy is gestorven den 30 van Maart 1660.

Petrus Rutgeri (Pieter Rutgers) te Emmerik in Kleefsland gebooren; dewelke ook Pater was geweest van het Nonneklooster te Grietthuizen; alwaar de Nonnen naar den derden Regel van S. Franciscus leefden. Het gemelde klooster had / ter gelegendheit dat Schenkenschans door de Spanjaarden verovert was / en door de Hollanders weder gewonnen wierd / by welke gelegendheit het stedeke (Grietthuize) zelf van kasteel / van poorten / en van vesten ontbloot was / het had / zeg ik / zeer veel geleden / en begon als te vervallen: Doch onze Petrus heeft 'er als een roemwaardige Atlas zijne schouderen onder gezet;

gezet: heeft het eenigen tijd geschoort, en niet zonder moeite weder op zijn ouden ploog gebragt. Ook heeft hy het den tijd van 24 jaaren zeer loffelijk geregeert; zoo als hy ook het stedeke zelf, byna dertien jaaren lang in 't geestelijke als Pastoor heeft bestiert. Hem is gevolgt

Hermannus Petri, te Emmerik gebooren; dewelke nu, na eene regeering van 30 jaaren, tot een hoogen ouderdom is gekomen; en het huis grooten dienst heeft gedaan. Onder andere heeft hy een geschrift uytgegeven onder den naam van Documenta veriſſima &c. waar van wy boven al gesproken hebben.

Het klooſter Marienkamp: t'hans het Kollegie van de Vaders Jeſuiten.

Dan volgt 'er het klooster Marienkamp, of het kleine Konvent: het welke sedert verandert is in een Kollegie van de eerwaardige Vaders Jesuiten. (26) Dit Kollegie der Jesuiten heeft de volgende Oversten of Regenten gehad:

Johan de Haas, een Brabander, te s'Hartogenbosch gebooren.

Pieter Roſenbaum, te Nuys onder het Aartsstift van Keulen gebooren.

Gerrit Lippius, te Rees in Kleefsland gebooren.

Johan Lots, te Hesligenstad gebooren.

Gysbert Keurbeek, uyt het Graafschap van Zutfeen, en te Deutekom gebooren.

Johan Holthuizen, een Westfaling, te Munster gebooren.

Lambert Heerenhaaff, te Zanten in Kleefsland gebooren.

Auguſtus Turrianus, in Zwaben gebooren.

Aarnout Berkman, te Amsterdam in Holland gebooren.

Rot-

Rutgerus Klofs, te Zanten in Kleefsland gebooren.

Bernard Witfeld, te Munster in Westfalen gebooren.

Hieronymus Warnoldi, een Vries/ te Groningen gebooren.

Johan Bouwmeister, te Zutfeen gebooren.

Winand Widenfeld, te Duren in Gulikerland gebooren.

Heribertus Lintla, te Keulen gebooren.

Bernard Rotman, te Lingen in Westfalen gebooren.

Johan Kronenberg, te Keulen uyt een Burgemeesterlijk geslagt gebooren.

Eindelijk staat 'er een klooster der Kruisbroederen; 't welk uyt het klooster van Aspeten is voortgesproten/ en in 't jaar 1482 gesticht is door Hendrik Seffink.

Het klooster der Kruysbroederen; waar van Wassenberg, in 't 3. Boek op het 183 zydje, dient nagezien te worden.

Hier nevens de Oversten of Priors van dit klooster.

Johan van Kleef, uyt het konvent van Keulen: Deze is waarschijnelijk tot Regent of Overste aangestelt door den Generaal van de gansche/ order Everardus van Orsoy: dewelke in 't jaar 1483 te Emmerik is geweest. Deze Van Kleef, heeft die laage maar wel gedekte kerk/ dewelke naast aan het koor staat/ en een gedeelte van den buik der kerke geweest zoude zijn/ met de hulp van Willem Siek burger te Emmerik/ en van meer andere burgeren/ opgebouwt. Hy zoude zekerlijk/ had hem een langer leven mogen gebeuren/ meer andere werken by de hand gevat hebben: maar hy is in 't derde jaar van zijne regeeringe/ en in 't jaar 1486 na Christus geboorte/ naar de andere wereld verhuist.

Theodorus Rabbert, uyt het konvent van Bentlak / heeft de slaapplaats van het konvent / omtrent ter lengte van 16 cellen / al bly voorspoedig voortgezet. Maar / na dat hy de vier jaaren loffelijk geregeert had ; is hy in 't jaar 1490 te rug ontboden naar het konvent van Bentlak ; en wierd aldus genootzaakt het begonnen werk te staaken.

Hendrik Brakman, uyt het konvent van Keulen / was door en door goed / ootmoedig en zedig ; maar hy verstond zich beter op het bewaaren van de tucht als op de bouwkunde. Hierom is hy / zoo als de pampieren van 't konvent getuigen / in 't jaar 1492 / na dat hy zyne Medebroeders eenige maanden over 't jaar ten gemeenen oorber geregeert had / elders beroepen.

Hendrik Widenhave, uyt het konvent van S. Agatha, een geleerd / vriendelijk / beleefd persoon / en die groote gaben had : dewelke ook de oorzaak zijn geweest dat hy in 't jaar 1494 / als aan zijn eigen konvent nootzakelijk zijnde / te rug ontboden wierd. Hy heeft het bewind derd'half jaar met zeer grooten lof gevoert ; en 't geen hy tot vordere opbouwing verzamelt had / aan zijnen nazaat / die de bouwkunde meesterlijk verstond / nagelaaten.

Hendrik van de Kapelle van der Woningen, uyt het konvent van Marien-vrede / edel van geslagt ; en met veelerhande deugden begaafd / is in 't jaar 1494 / en juist / als tot een goed voorteken / op den dag van de H. H. Primus en Felicianus / door de Religieuzen zelf tot Prior verkozen. Hy heeft die post / dewelke hy in allen deelen waardig was / tot groote nuttigheit van 't konvent waargenomen. Ook heeft hy zyne

erva-

ervarendheit in de bouwkunde / in dewelke hy zeer geoeffent was / als een deftig Wiskonstenaar wel te werk gestelt. Dus heeft hy dat overschoon en aanzienlijk koor / 't welk wy zonder verwonderinge met aandagt niet konnen beschouwen / tot de oude / dat is tot die laage kerk toe / dewelke noch in wezen is en tot een gedeelte van den buik der kerke was geschikt / gelukkiglijk voortgezet; en tot boven toe / het dak nochtans uytgezonderd / met groote kosten opgebouwt. Ook heeft hy den opbouw van 't konvent / met de keuken / voor 't grootste gedeelte voltrokken; en alles wat tot het klooster behoorde / als den bogaard en den hof / met een muur omtrokken. Tot hoogen ouderdom gekomen zijnde / en het konvent achtien jaaren lang met eene volkome godvruchtigheit en volgens de tuchtregels gelukkiglijk geregeert hebbende / is hy in 't jaar 1512 / op den dag van den heiligen Martelaar en Bisschop Lambertus, uyt het gevangenhuis van zijn lichaam / zoo als wy godtvruchtiglijk gelooven / naar de vryheit des Hemels verreist.

Jakob van Aerde, van Oydam, uyt het konvent van Emmerik / is in 't jaar 1512 wettiglijk tot Prior gekozen: zijnde de eerste / die uyt het lichaam der Broederen zelf tot dat ampt verheven is. Geduurende de 39 jaaren / dat deze zeer voorzigtige Prior het bewind loffelijk en ten gemeenen beste gevoert heeft; heeft hy alles / dat zijn voorzaat Hendrik van de Kapelle noch onvoltrokken had gelaaten / met eene uytsteckende vernuftigheit voltrokken en afgetimmert. Hy is gestorven den 7 February in 't jaar 1551.

Kornelis van Nimwegen, uyt S. Aachten Konvent / en in 't zelve jaar 1551 / den 23 Maart / wettiglijk tot Prior gekozen / heeft zijnen pligt zoo in 't tijdelijke als in 't geestelijke loffelijk gequeeten; zijnde onbesproken van leven en een goed harder zijner kudde geweest. Hy heeft het ampt van Overste 17 jaaren bekleedt / en is gestorven in 't jaar 1568.

Willem van Heinsbergen, ook uyt S. Aachten Konvent / eerste Definitor, Raadgever van 't Algemeen Kapittel / en Licentiaat in de Godtkunde. Na dat hy zeven jaaren Prior was geweest / is hy tot Generaal van zijne order verkozen; zijnde een wijs en voorzigtig man. Na dat hy Generaal geworden was / te weeten in 't jaar 1575 / is hy van Emmerik vertrokken.

Dideryk van Loon, insgelijks uyt S. Aachten Konvent / is in 't jaar 1576 / int 't Oktaaf van S. Jan Evangelist / op eene wettige wijze tot Prior gekozen; en behoefde / zoo geleerdheitshalve als in 't betrachten van de tucht / voor niemand van zijne voorzaaten te wijken. Hy heeft het klooster 22 jaaren bestiert / en is gestorven in 't jaar 1598.

Dideryk Gruythuis, uyt het Konvent van Venlo / is den 28 July 1598 wettiglijk tot Prior verkoren; en heeft gedurend zijne vyfjaarige regeeringe / want langer heeft dezelve niet geduurt / alle de pligten van een zeer deftigen Overste wel betracht. De papieren van 't Konvent geeven te kennen dat hy elders tot eene andere bediening beroepen of verzocht is geweest.

Georgius Raetshove, uyt het Opperkonvent van Huy / is den 9 December 1603 door eene

eene wettige verkiezing tot deze post verheven: Doch den 29 Mey 1623 heeft hy / als uytgeleefd en door de bezigheden afgemat / zijn ampt ten voordeele van den genen die in zijne plaats gekozen zoude worden voorzigtiglijk neergeleit. Hy heeft noch by de drie jaaren na zijnen afstand geleeft; als zijnde eerst gestorven den lesten van Maart / in 't jaar 1626.

Ten tijde van Raatshovens regeeringe / te weeten in 't jaar 1611 / is de Aartsbisschop Sasboldus te Emmerik / om de geestelijkheit aldaar te bezoeken / aangekomen; en heeft eenige maanden in dit Klooster / daar hy ten uyterste wellekom was / willen woonen.

Hendrik Vedder, te Rees gebooren / en een kind of queekeling van dit Konvent van Emmerik. Hy was eerst Overste van 't Konvent van 's Hemels Brugge / in 't Hartogdom van Gulik; welke post hy met lof bediende: Doch op eene wettige wijze te Emmerik beroepen zijnde / heeft hy het roer van deze Religieuze vergaderinge / daar Raatshove afgestapt was / met eene wel bedreve hand aangevat / en acht volle jaaren met geen minder voorspoedigheit bestiert. Hy stierf in 't jaar 1631.

Goswinus Judden, uyt het Konvent van Hoogwoud / is in 't jaar 1631 door wettige verkiezing tot dit ampt gekomen. Deze zeer godtvruchtige man / dewelke zacht tegens anderen maar streng tegens zich zelven was / is niet langer als 6 jaaren / hoewel met grooten lof / Overste van dit Konvent geweest; en is in 't jaar 1636 op eene wettige wijze tot het bewind van zijn eigen Klooster ge-eischt.

Gerrit van Lent, te Zevenaar gebooren / een queekeling van dit Konvent van Emmerik

rik / en op dat pas Overste van het Konvent van Matthys-dale, door de wandeling Zwartsenbrug genaamd / in 't Hartogdom van Gulik / is in 't zelfde jaar / als Judden vertrokken is / door eenpaarige stemmen daar van daan beroepen / en aan 't roer van dit Konvent te Emmerik gestelt. Hy heeft het zelve 29 jaaren lang zeer voorzigtiglijk / en met eene erbaaren hand / tot zijnen grooten lof behandelt: en is ook drymaal in een algemeen Kapittel tot Definitor van de order aangestelt. Maar na dat hy tot deze eertrappen allengskens opgeklommen was / is hy onder den laatsten [illegible] / tot ieders droefheit / maar tot zijn eigen genoegen / bezweeken in 't jaar 1665 / op den lesten dag van January; zijnde in het ses-en-vyftigste jaar van zijn leven / en in het negen-en-twintigste jaar van zijn Priorsampt / getreeden. De bedrukte vergadering der Kruisbroederen heeft daar op zijne lykstaatzie met veele plegtigheit gevierd; en heeft / tot een blyk van haare genegendheit en hoogachtinge voor zijnen persoon / 't zijner onsterfelijker gedagtenisse een praaltombe opgerecht; dewelke by Wassenberg staat afgebeeldt.

Johan Verkuyl, te Emmerik gebooren / is de nazaat van Heer Leni geweest / en heeft 12 jaren loffelijk geregeert. Hy is weder opgevolgt door

N. Palm, een Keulenaar; zijnde te vooren Onder-prior van het Keulsche Konvent / en Provinciaal geweest over den Rhynstroom enz. Als hy oud en afgeleefd was / is in 't jaar 1719 in zijn plaats gekozen de zeer Eerwaardige Heer Stephanus Schuler, Onder-prior van het voorschreven Klooster van S. Agatha, in den Lande van Kuyk.

Noch

Noch heeft 'er voor deezen dicht by Emmerik een ander Nonneklooster van S. Augustinus Order gestaan; 't welk al overlang door de Andersgezinden is verdelgt. De weinige Nonnen, die 'er noch waren, zijn in 't jaar 1612 met haar goedje en inboeltje elders hene getrokken.

Een Nonneklooster van S. Augustinus Order, buiten Emmerik.

De andere godtvruchtige gebouwen, als het oude * Begijnhof, het Maagdenhuis 't welk S. Josef tot Patroon had, het Gasthuis van S. Liberata, nu in een Oud-man-huis verandert, het Oud-man-huis van Koop-al, het Weeshuys enz. konnen by † Wassenberg opgezocht worden.

Wy willen hier ook uyt den zelven Wassenberg laaten volgen de vermaarde en geleerde Mannen, dewelke Emmerik voortgebragt, of althans tot inwoonders gehad heeft: als

Geleerde en doorluchtige Mannen.

Marcellus Bruins, dewelke voor dezen de Ontvanger of Penningmeester van gansch Kleefsland is geweest, en dat ampt met groote oprechtigheit heeft bedient. Hy was ook een groot weldoender van het Konvent der Kruysbroederen; hebbende geleeft omtrent het jaar 1490.

Everhard Koppers, te Emmerik gebooren, Deken der Kollegiale kerke van Wissel. Door dezen man is het Kapittel, 't welk om de onheilen van den oorlog te ontwijken naar Griet geweken was, en daar 62 jaaren lang als in ballingschap had geleeft, weder naar deszelfs oude plaats gekeert; welke plaats de Graaf

* Door de wandeling het Willetjeshuys.
† Lib. 3. pag. 220. & seqq.

van Kleef/ Luithardus, voor dit Kapittel/ om 'er den goddelijken dienst waar te neemen / al by zijn leven had geschikt.

François Hotomannus, hoewel te Emmerik niet gebooren/ echter afkomstig van Emmerik/ de Fenix van de Rechtsgeleerden die in zijnen tijd geleeft hebben: en in de Historien en Staatkunde/ zoo als uyt zijne geschriften blijkt/ by uytsteekendheit ervaren.

Govert Malcopius, te Emmerik gebooren/ de volle broeder van Johan Mascopius, dewelke Burgemeester van Emmerik en Licentiaat in beide de rechten is geweest. Govert Mascopius word van Abraham Ortelius onder de vermaardste Aardklootkundigen van zijnen tijd gerekent.

Pieter Hompæus, van Kochem aan de Moezel/ Regent van de Latijnsche schole te Emmerik / is naderhand/ in dezelfde stad Deken der kollegiale kerke van S. Maarten geworden.

Hendrik Uranius, te Rees in Kleefsland gebooren/ in drie taalen ervaren/ is te Emmerik Regent der schole geweest.

Aarnout Freitagius, te Emmerik gebooren/ heeft eene Zedelijke *fabelkunde uytgegeven.

Matthias Bredenbachius, te Karp in 't Graafschap van Bergen onder 't Aartsstift van Keulen gebooren/ is Schoolvoogd te Emmerik geweest: en heeft zeer veel/ met groote geleerdheit en met een cierlijken stijl/ tegen de Andersgezinden (27) geschreven.

Tilmannus Bredenbachius, de zoon van Matthias, te Emmerik gebooren/ Leeraar in

* Mythologia Ethica.

de Godtheit te Keulen/ Kanonnik/ eerst van O. L. Vrouwen kerk te Antwerpen/ en naderhand van S. Gereons kerke te Keulen/ heeft eenige geestelijke werkjes geschreven; of die van anderen geschreven waren in de Latijnsche taal overgezet. Ook heeft hy/ naar het voorbeeld van zijnen Vader/ van de geloofszaken gehandelt; en aan Michiel Eisengrein, wien hy op de Roomsche reis geduurig vergezelschapt heeft/ eenen brief over de geloofs-verschillen geschreven: welke brief te Keulen is gedrukt in 't jaar 1557.

Gerrit Rovenius is eerst Schoolvoogd te Deventer geweest. Doch alzoo hy naderhand/ te weeten in 't jaar 1580/ met Meester Hendrik Censorius, Aarnout Vink, en Wynand Kruyk, door de brandlijke wapenen verdreven wierd/ gelijk hy aan Gerrit Paludanus, eenen Lesenaar en Kanonnik van Puys/ zelf heeft geschreven; is hy Schoolvoogd te Emmerik geworden. Zijn zoon is geweest de vermaarde Jakob Rovenius, Aartsbisschop van Philippen: van wien wijdloopig is gehandelt in het tweede deel van het Latijnsche Batavia Sacra.

Willem Kuster, te Emmerik gebooren/ zijnde voor het jaar 1508 Schoolvoogd van Bork geweest/ heeft dezelve bediening naderhand te Kalkar met grooten lof bekleedt; en de jonkheit niet min in de godvruchtigheit als in de wetenschappen onderwezen. Hy heeft in de Latijnsche taale uytgegeven een Heldendicht over de laatste komste des Heere: 't welk in 't jaar 1582 te Keulen is gedrukt by Godefridus Kempens.

Mathias Paludanus, te Venroy gebooren/ is ook Schoolvoogd te Emmerik geweest; en was

van zoo groote een geleerdheit / dat als 'er voor Karel, Graaf van Kleef en Bergen / en Hartog van Gulik / een Leermeester opgezocht wierd / niemand daar toe bequaamer geoordeeld wierd / als hy.

Hendrik Elverich / te Emmerik geboorén den 12 April 1582 / was een Jesuit / in de Griek-sche taale ervaren. Hy is opzichter der Keul-sche Boekerye geweest.

Reinier Mercator,* te Emmerik geboorén / Licentiaat in de Godtkunde / was een man van eene groote geleerdheit en godtvruchtigheit: en heeft de kudde / die hem toebetrouwt was / met een groote liefde opgepast. Hy stierf te Leiden in 't jaar 1636; terwyle dat hy / ten tyde van de pest / de Sakramenten aan de Katolijken be-diende.

Gaspar te Loe, te Emmerik geboorén / zijn jubeljaar gevíert hebbende / en door een lang-zaame en langduurige ziekte uytgeput / heeft op Pinxterdag / te weten den derden April 1654 / zyne ziel met Christus in de handen zyns Vaders overgegeven. Hy heeft uytgegeven een Hand-boekje der Gebeden tegen de Pest, of tegen de besmettelijke ziekte, en de dood der ziele, 't welk t'Antwerpen by Jan Knobbaert in twaalve gedrukt is in 't jaar 1636.

Johan Theodorus Ihew.

Pieter van Heimbach, te Emmerik geboorén / een deftige zoon van Wynand van Heimbach; die in zijn leven Kantzelier des Hartogdoms van Kleef en des Graafschaps van der Mark is geweest / en groote diensten aan den Keur-vorst / en aan 't gemeene beste / heeft gedaan.

* Van dezen Mercator moet het tweede deel van 't Latijnsche Batavia Sacra nagezien worden.

Tilman Hanswerker, te Emmerik gebooren/ en een Hopmans zoon; dewelke niet alleen onder de Emmerikſche maar ook onder alle de Kleefſche Poeeten/ 't welke echter met hun welneemen gezeit zy/ de kroon ſpant/ en de gauwſte van hen allen is; zijnde allezins/ naar dat de ſtoffe het vereiſcht/ ernſthaftig/ cierlijk/ zoetvloeiend/ en geleerd. Waſſenberg heeft op 't einde zijner beſchryvinge van dit Minnebroeders klooſter eenige van deszelfs gedichten tot eene ſchets bygebragt.

Everhard Waſſenberg is * te Emmerik in Kleefsland, in 't jaar 1610, daags voor S. *Maarten* die de Patroon van Emmerik is, uyt ouders van een middelbaaren ſtaat gebooren: en indien hy iets weet of eenige kennis heeft, dat is hy aan de Schole van Emmerik, en aan die van Keulen en van Loven, verſchuldigt. Doch dat *Ferdinand* IV Roomſch Koning, *Philips* IV Koning van Spanje, *Uladiſlaus* IV Koning van Polen, en *Leopoldus Guilielmus* Aartshartog van Ooſtenrijk, hem voor Hiſtoriſchryver, voor Bibliothekaris, en voor Sekretaris van de Latijnſche brieven hebben willen gebruiken; en dat hy van *Ferdinand* III, en van de Koningen van Spanje en van Polen voornoemd, met goude kettingen beſchonken is; dat verſcheidene Keurvorſten en Princen van 't Roomſche Rijk hem mildadiglijk goude gunſtpenningen vereert hebben, moet hy zijne deugd of geleerdheit niet dank weeten; maar dat is hy, om de quaadwilligheit van veelen wat te voeden, aan de fortuin verſchuldigt. Hy heeft de beſchryving van de ſtad Emmerik in drie boeken uytgegeven.

* De Leezer moet weeten dat dit de eigen woorden van Waſſenberg zyn; te weeten zoo als die door ons uyt de Latijnſche taale in de Nederduitſche zyn gebragt. *Vertaalder.*

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. De Heer Auteur volgt hier het gevoelen van den Heer *Menso Alting*, die het voor eene zekere zaak houdt dat Emmerik zoo veel te zeggen is als de plaats, of het dorp, of de landhoeve van *Emmericus*. Ik heb daar niet tegen: en wil zijn gevoelen wederom wel voor 't waarschynlijkste houden. Maar of de andere gevoelens, raakende den oorsprong van den naam Emmerik, juyst zoo onwaarschynlijk zijn dat ze niet eens verdienen gemeldt, of ten toets van 't algemeen oordeel gebragt te worden, dat zouw een ander misschien volmondig niet durven verzekeren. Daar zijn 'er dan, en daar onder de geleerde *Andreas Altamerus*, *Sebastianus Munsterus*, *Cornelius Marlianus*, en *Arnoldus Berkius*, die Emmerik zoo oud durven maaken als Troje; en deze Stad voor het oude *Asciburgum*, door *Tacitus* vermeld, en 't welk *Ulysses* na de verdelging van Troje gebouwt zoude hebben, te boek zetten. De Leezer denke niet dat ik deze oudheit zal staande houden: al te hooge ouderdom is doorgaans verdagt. En genomen, Emmerik moest al voor *Asciburgum* genomen worden; daarom was het door *Ulysses* noch niet gebouwd. Dat 'er een *Asciburgum* ten tyde van *Tacitus* aan den Rhynstroom gestaan heeft, is zeker: dat *Asciburgum* van *Ulysses* gebouwt zoude zijn, is een gissing van eenige byzondere schryvers of persoonen geweest: *Quidam* * *opinantur*. Maar dat Emmerik voor *Asciburgum* niet genomen kan worden, en dat *Asciburgum* noit heeft gestaan daar Emmerik tegenwoordig staat, heeft *Petrus a Berthius* al redelyk wel bewezen. Althans weet ik niet dat het iemand na dien tyd gelust heeft het gemelde gevoelen te beweeren. Maar *Wassenberg* b meent het beter getroffen te hebben, met den naam Emmerik te doen afdaalen van den bekenden *Ambiorix*; die de c *Eburones* tegen de Romeinen aangevoert, en een gedeelte van 't Roomsche Heyr geslagen hebbende, en geen kans ziende om

* Tacitus de morib. Germ.
a Rer. Germ. lib. 3. cap 6. in urb. Germ.
b Wassenb. lib. 1. Embr. pag 50.
c Flor. lib. 3. Jul. Cæsar. Comment. 5.

Cæsar het hoofd te bieden, zich over den Rhyn ging verschuylen. Het luſt ons niet den gemelden *Waſſenberg*, die alles wat eenigzins ter zaake ſchijnt te dienen van alle kanten opzoekt, op het ſpoor te volgen: en zijne redenen voor of tegen te ſpreeken. De Leezer, die 'er zich aan gelegen laat leggen, kan hem zelf eens hooren ſpreeken.

2. Eerſt zijn 'er 14 Kanonniksdyen en Kanonnikken geweeſt: naderhand is 'er eene Kanonniksdy om deze en geene redenen vernietigt. Dan waren 'er noch vier Naam-Kanonnikken, *Canonici honorarii*, die niet alleen den naam maar ook de kleeding der Kanonnikken droegen, en op het geſtoelte onder de andere Kanonnikken mogten zitten. Maar rechte Kanonniksdyen hadden zy niet; en hadden ook geene ſtem in 't Kapittel [d]; ook zijn 'er in St. Maartens Kerke 12 Vikariſſen geweeſt.

3. [e] De Kerk van S. *Maarten* is volgens de oude papieren van 't Kapittel gebouwt omtrent het Jaar DCC. en wierd van ouds de Munſterkerk genaamt. Munſterkerk zou zoo veel te zeggen zijn als de Kloosterkerk: en daar uyt zouw iemand konnen opvatten dat de Monnikken van ouds deze Kerk bedient en bezeten hebben. Doch hier van is wydloopig gehandelt in 't begin van 't eerſte deel. Vorders zou iemand konnen vraagen waarom dat 'er verſcheide Kerken hier te Lande, als te Utrecht, Emmerik, en elders, op den naam van S. *Martinus* zijn ingewydt: hier op heeft *Willibrordus* [f] *Boſſchaarts* al over veele Jaaren aldus geantwoordt: " S. *Maartens* groot vermogen by „Godt, zijne krachtige byſtand, en zijne heiligheit, „wierden ten deezen tyde in Vrankryk door veeler„hande mirakelen veropenbaart. Het volk ging zij„ne grafſtede te Tours met groote hoopen bezoeken; „en eene menigte van menſchen wierd op eene by„zondere wyze door hem geholpen: zoo dat de gan„ſche Franſche naatzie hem met een uyterſten yver „vierde. Hierom was het dat S. *Willibrordus*, in den „akker van Vrieſland te bebouwen, zoo een magti„gen beſchermheer, die in zijn leven ook een deftig „Apoſtel was geweeſt, op zijne zyde heeft willen kry-

d Waſſenb. lib. 2. p. 64. e --- Id. p. 57.
f Boſſchaerts Diatrib. Diſſert. 81.

„gen;

„gen; hoopende dat hy zoo wel aan de Heidenen, „als aan de bekeerde Vriezen, zeer aangenaam zoude „zijn: als zijnde door zijne zeer roemruchtige en versche daaden zeer bekent en vermaard geworden." Voegt hier by dat de Fransſen in deze Landen veel te zeggen, en hun gezag hier merkelyk gevestigt hadden. Het verkiezen van een Franschen Patroon zal de Fransſen wel behaagt, en hunne mildaadigheit waarschynlijk noch meer aangewakkert hebben.

Vorders moeten de Kanonnikken van S. *Maartens* Kerke van ouds al vette prebenden en inkomsten gehad hebben. En *Wassenberg* schijnt dit wel te bewyzen uyt de prachtige en kostelijke huizen, door de Kanonnikken in oude tijden gebouwd: dewelke voor de huizen van de Domheeren van Munster, van Osnabrug, van Paterborn, ja van Keulen zelf, in pracht en grootte niet behoeven te wyken.

4. De Prooft heeft van ouds, althans zederd dat de Kanonnikken het gemeene leven verlaaten hebben, een uure gaans buiten Emmerik gewoont; daar hy een kostelijk paleys had, en schoone landeryen bezat. *Wassenberg* zou wel denken dat de Kanonnikken, het gemeene leven verlaatende, en met het opzigt van den Prooft niet gedient, om hem weg te krijgen, zoo verre van de Stad een prachtig paleys voor hem gebouwt, en zoo veele landeryen t' zynen dienste gekocht hebben; en dat de Prooft, door die voordeelen bekoord, aanstonds derwaart getrokken is. Zedert dien tyd is 't in 't gebruyk gebleven dat de klokken een gansche uur voor de Hoogmis moesten luiden om den Prooft ter Kerke te noodigen; en niet op en hielden voor dat de Prooft, te paard of in een karos, aan de Kerkdeur was gekomen.

5. De Latynsche woorden *Chori Episcopus* heb ik niet beter konnen vertaalen als door het woord Choor- of Koor-bisſchop. Maar eigentlijk en naar den gemeenen trant gesproken, zoude de Choor-bisſchop een *Chorepiscopus* betekenen: en hier word gesproken van een *Chori Episcopus*. Maar wy zullen zoo aanstonds bewyzen dat de benaaming van *Chorepiscopus* ook doorgaans is gegeven aan de *Chori Episcopi*. Wat een *Chorepiscopus* of een Choorbisſchop is, kan in de Voorberichten op *Batavia Sacra* nagezien wor-

worden. In de Aantekeningen op de Kerkelijke Oudheden van *Bingham*, en in *Bingham* zelf, is ook wydloopig van de Choorbisschoppen gesproken; en getoont dat ze zedert de tiende, elfde, en twaalfde eeuwe meest over al uyt het gebruyk zyn geraakt.

Om zulks te bewyzen willen wy hier ten overvloed noch eene plaats bybrengen uyt *Gervasius* g *Dorobernensis*, dewelke ons naderhand is voorgekomen. *In S. Maartens Kerke*, zegt hy, *buiten Kantelberg, woonde een Choorbisschop, dewelke op de aankomste van* Lanfrancus (Aartsbisschop van Kantelberg) *afgezet is, gelijk wy verstaan hebben dat over al is geschiedt.*

Doch daarom is de naam van *Chorepiscopus*, of Choorbisschop over al niet te niet gegaan. In de Domkerke van Utrecht, gelijk *Molanus* h ook aangetekent heeft, had de eerste Onderdiaken den naam van Choorbisschop; en had uyt dien hoofde eenig deel in 't Landdekenschap. Zodaanige Choorbisschoppen die maar eenig deel in de regeeringe van de tijdelyke zaaken, of van de geestelijke zaaken zelf gehad hebben, zonder Bisschoppen te zijn, of deel in de Bisschoppelyke regeeringe en bedieninge te hebben, zijn 'er in verscheide Kerken geweest. Deze zoo genaamde Choorbisschoppen wierden zelfs, ten minsten somwylen, in geen gelijken graad met de Proosten, Dekens, en opperste Zangers gestelt: daar de rechte Choorbisschoppen zich in veele zaaken met de Bisschoppelijke bedieningen bemoeit hebben, en bemoeyen mogten. Dus leest men in de i beschryvinge van 't Aartsbisdom van Saltsburg: *Chorepiscopus sive Archidiaconus Ratisponensis Ecclesiæ: Choorbisschop of Aartsdiaken* &c. Ja in dezelfde Kerke had men dikwils verscheidene Choorbisschoppen: een blyk dat ze niet Bisschoppelyks hadden. Zoo staat 'er in een Brief van Paus k *Leo* IX. *Wy begeeren dat niemand in de gemelde Kerke . . . . behalven den Primicerius, den Deken, en den eersten der Choorbisschoppen, zal hebben Mis te leezen aan 't hoofdoutaar.* Hier zietmen ook zulke Choorbisschoppen achter den *Primicerius*, die hier voor den Opperzang-

g Gervas. Dorobern. in Hist. Pontific. Ecclesiæ Cantuar.
h Molan. de Canon. lib. 2. c. 32.
i Metrop. Salisburg. tom. 1. p. 131.
k Apud Meuriss. in Episcopis Metens. 355.

zang-

zangmeester genomen moet worden, en achter den Deken geplaatst. En in eenen brief van Bisschop *l Adalbero* staat duidelijk aangemerkt dat de Choorbisschoppen dezelfde waren met de Aartsdiakenen, die het platte land in Kerkelijke zaaken te bestieren hadden.

Maar hier zien wy evenwel noch geene *Chori Episcopi* vermeld: welke benaaming echter, in deze beschryvinge van S. *Maartens* Kerke te Emmerik, aan den Proost *vander Horst* gegeven word. Staat dan te weeten dat 'er *m* te Keulen, en elders, Choorbisschoppen zyn geweest, dewelke de opperste der Zangeren waren; en, om dat ze het bestier over den Koorzang hadden, *choori episcopi*, en by verkorting *chori episcopi*, genoemt wierden. Zulke Choorbisschoppen staan vermeld in de Keulsche Kerkvergaderinge van *n* 't Jaar 1290: en worden daar by de Zangmeesters van het Koor gevoegt, en daar de oude en rechte Choorbisschoppen aldus genoemt wierden, als zynde *choori-episcopi*: zoo zijn de laatste ook Choorbisschoppen genoemt, als *chori-episcopi*.

6. De Proost *Vander Horst* is gestorven den 13 *February* 1624. *Pallant* is in zijne plaats gekomen, en ingehuldt, den 12 Maart van 't zelve jaar 1624: en is gestorven in 't jaar 1652. Hoe is het dan te verstaan dat onmiddelijk na hem, en in 't zelve jaar 1624, ter benoeminge van den Nieuburger, ingehult is *Otto Gereon*? Men kan niet zeggen dat *Pallants* verkiezing afgekeurt en vernietigt is: want zoo ras als *Pallant* gestorven was; is hem een opvolger gegeven door het Kapittel: dus moet *Pallant* zyne plaats, zoo lang als hy leefde, behouden hebben. Ik zoude dan denken, dat 'er eenig krakeel over de vergeevinge, of benoeminge, zal voorgevallen zyn: en dat *Otto Gereon*, na de inhulding van *Pallant*, door een deel andere Kanonnikken, die 't met den Nieuwburger gehouden hebben, is ingehuldt: doch dat de Nieuwburger niet magtig genoeg is geweest om zijne benoeming te doen gelden.

l Apud Meurisse in Episcop. Metens. p. 309.
m Vide Molan. ut supra.
n cap. 9. & 10.
o Bisschoppen van 't platte land.
p Opzienders van het Koor, of Koorgezang.

7. De

7. De Prooft, of de Aartsdiaken, was gewoon jaarlyks op Witten Donderdag een foort van een rechtdag te houden in S. *Maartens* Kerke. Alle de Kerkelijke perfoonen, die tegen de wetten der onthoudinge gezondigt hadden, en alle wereldfche luiden die voor openbaare echtbreekers befaamd waren, wierden tegen den gemelden Witten Donderdag voor de vierfchaar des Aartsdiakens ontboden. Daar was de Aartsdiaken, of deszelfs Officiaal, op een verheven ftoel in 't midden van twee Priefters gezeeten: en al wie aan de gemelde misdaaden fchuldig was, was gehouden zekere geldboete, grooter of kleiner naar dat hy meer of min verdient had, ter uytfpraak van den Aartsdiaken op te brengen. De Inkomften van den Prooft waren zeer aanmerkelijk; en zo groot, dat, zoo ras als de Prooftdy open gevallen was, Baronnen, Graven, en Vorften zelf, in 't fpel waren om zich tot die waardigheit te doen verkiezen. Maar of het zoo prijsbaar en veilig is, dat zodanige ampten zoo veele inkomften hebben dat 'er de wereldfche Vorften op vlammen; wereldfche Vorften, zeg ik, die dikwils geen aasje van geeftelijke gefteltenifen en bequaamheden hebben, en nergens anders op doelen als op een gemakkelijk en wellustig leeven, daar laat ik een ander zijn oordeel over vellen.

8 Hier dient ook aangetekent dat de Kanonnikken van S. *Maartens* Kerke, ziende dat ze van alle kanten door machtiger Heeren geplukt en geknevelt wierden, en dat zy het tegen die groote Heeren niet konden houden, in de dertiende eeuwe te raade zijn geworden *Otto* III, Graaf van Gelderland en Zutfeen, tot hunnen Advokaat of Befchermer te verkiezen. De voorwaarden, die de Kanonnikken voor zich zelven en voor hunne nazaaten bedongen hebben, ftaan in 't wyd en breed te leezen by den meergemelden *Waffenberg* *.

9. De Parochie van S. *Aldegondis*, ik zegge de Parochie, maar niet de Parochikerk, is volgens de getuigenis van *Waffenberg* wel driemaal zoo groot als die van S. *Maarten*: ook word zy door een Paftoor, en die van S. *Maarten* door een Kapellaan bedient: want, gelyk al gezegt is, de laatfte is zoo wel eene

* pag. 65. enz.

van Kleef/ Luithardus, voor dit Kapittel/ om 'er den goddelijken dienst waar te neemen/ al by zijn leven had geschikt.

François Hotomannus, hoewel te Emmerik niet gebooren/ echter afkomstig van Emmerik/ de Fenix van de Rechtsgeleerden die in zijnen tijd geleeft hebben: en in de Historien en Staatkunde/ zoo als uyt zijne geschriften blijkt/ by uytsteekendheit ervaren.

Govert Malcopius, te Emmerik gebooren/ de volle broeder van Johan Mascopius, dewelke Burgemeester van Emmerik en Licentiaat in beide de rechten is geweest. Govert Mascopius word van Abraham Ortelius onder de vermaardste Aardklootkundigen van zijnen tijd gerekent.

Pieter Hompæus, van Kochem aan de Moezel/ Regent van de Latijnsche schole te Emmerik/ is naderhand/ in dezelfde stad Deken der kollegiale kerke van S. Maarten geworden.

Hendrik Uranius, te Rees in Kleefsland gebooren/ in drie taalen ervaren/ is te Emmerik Regent der schole geweest.

Aarnout Freitagius, te Emmerik gebooren/ heeft eene Zedelijke * fabelkunde uytgegeven.

Matthias Bredenbachius, te Karp in 't Graafschap van Bergen onder 't Aartsstift van Keulen gebooren/ is Schoolvoogd te Emmerik geweest: en heeft zeer veel/ met groote geleerdheit en met een cierlijken stijl/ tegen de Andersgezinden (27) geschreven.

Tilmannus Bredenbachius, de zoon van Matthias, te Emmerik gebooren/ Leeraar in

* Mythologia Ethica.

de Godtheit te Keulen/ Kanonnik/ eerst van O. L. Vrouwen kerk te Antwerpen/ en naderhand van S. Gereons kerke te Keulen/ heeft eenige geestelijke werkjes geschreven; of die van anderen geschreven waren in de Latijnsche taal overgezet. Ook heeft hy/ naar het voorbeeld van zijnen Vader/ van de geloofszaken gehandelt; en aan Michiel Eisengrein, wien hy op de Roomsche reis gedurig vergezelschapt heeft/ eenen brief over de geloofs-verschillen geschreven: welke brief te Keulen is gedrukt in 't jaar 1557.

Gerrit Rovenius is eerst Schoolvoogd te Deventer geweest. Doch alzoo hy naderhand/ te weeten in 't jaar 1580/ met Meester Hendrik Censorius, Aarnout Vink, en Wynand Kruyk, door de vyandlijke wapenen verdreven werd/ gelijk hy aan Gerrit Paludanus, eenen Lesenaar en Kanonnik van Ruys/ zelf heeft geschreven; is hy Schoolvoogd te Emmerik geworden. Zijn zoon is geweest de vermaarde Jakob Rovenius, Aartsbisschop van Philippen: van wien wijdloopig is gehandelt in het tweede deel van het Latijnsche Batavia Sacra.

Willem Kuster, te Emmerik gebooren/ zijnde voor het jaar 1508 Schoolvoogd van Bork geweest/ heeft dezelve bediening naderhand te Kalkar met grooten lof bekleedt; en de jonkheit niet min in de godvruchtigheit als in de wetenschappen onderwezen. Hy heeft in de Latijnsche taale uytgegeven een Heldendicht over de laatste komste des Heere: 't welk in 't jaar 1582 te Keulen is gedrukt by Godefridus Kempens.

Mathias Paludanus, te Venroy gebooren/ is ook Schoolvoogd te Emmerik geweest; en was

berg verkeerdelijk gedrukt ſtaat voor *Rykens*: ten eerſte, om dat *Rykens* my waarſchynlijker en natuurlijker voor een Hollandſche naam voorkomt, als *Richeus*: ten tweede om dat *Waſſenberg* * zelf op eene andere plaats *Rykens* of *Ryken* ſchryft.

16. *Waſſenberg* ſchryft hem ook 31 jaaren regeerens toe: doch *Paulus Roskam* een van *de Zwaans* nazaaten, en die eenige aantekeningen op zijn exemplaar van *Waſſenberg*, en op meer andere boeken, met de hand geſchreven heeft, merkt in deze aantekeningen aan dat *de Zwaan* 22 jaaren alleen heeft geregeert; maar 9 jaaren zijnen voorzaat *Rykens* in de regeeringe geholpen heeft. Vorders hebben in dezen *de Zwaan* alle de gaven en deugden uytgeblonken, die niet alleen een vroomen Nonne-pater, maar zelf een deftigen Kerk-prelaat konnen paſſen. Deftigheit, of ernſthaftigheit, beleefdheit, vriendelykheit, enz. waren hem als aangebooren. Geleerdheit, nedrigheit, godtvruchtigheit ſcheenen in hem om prys te ſtryden. Geen wonder dan dat veele Prieſters en Overſten van onze Kerk hem zeer geerne den Medehelper en nazaat van den Aartsbiſſchop *Sasboldus* gezien zouden hebben.

17. *Beverwyk* moet dit Nonne-klooſter uyt geen ongenoegen verlaaten hebben: want volgens *Waſſenbergs* getuigenis heeft hy, zelfs na zijn vertrek, zyne gunſt en mildaadigheit aan 't Klooſter blyven betoonen. De gemelde *Paulus Roskam* heeft op zyn *Waſſenberg* met de hand aangetekent dat de Heer *Beverwyk*, een ſtok-oud man geworden, te Antwerpen is geſtorven in 't jaar 1686.

18 De lof van *Ludolfus Brunesius*, 't welk op zyn Nederduytſch waarſchynlyk *Brunes* zal moeten zijn, word van *Waſſenberg* al vry hoog opgehaalt. Dit is zekerlyk geen quaad teken, dat een groot en zeer aanzienlyk Biſſchop hem meer als eens zijnen Suffragaan of Wy-biſſchop heeft willen maaken: maar dat *Brunes*, met geene hoogheit of uyterlyken luiſter gediend, 's Biſſchops verzoek telkens heeft afgeſlagen.

19. *Paulus Roskam*, een vroom, oprecht, en daar by een vrolyk en vermakelyk man, is door de opgeruyde Nonnen, om dat hy 't met de Geeſtelykheit hield, na veele ſpytigheden en wederwaardigheden genootzaakt geweeſt, Nonnen, Klooſter, regeering,

* Pag. 160.

Em-

Tilman Hanswerker, te Emmerik gebooren/ en een Hopmans zoon; dewelke niet alleen onder de Emmerikſche maar ook onder alle de Kleefſche Poeeten/ 't welke echter niet hem welmeenend gezeit zy/ de kroon ſpant/ en de gauwſte van hen allen is; zijnde allezins/ naar dat de ſtoffe het vereiſcht/ ernſthaftig/ cierlijk/ zoetvloeiend/ en geleerd. Waſſenberg heeft op 't einde zijner beſchryvinge van dit Kruisbroeders klooſter eenige van deszelfs gedichten tot eene ſchets bygebragt.

Everhard Waſſenberg is * te Emmerik in Kleefsland, in 't jaar 1610, daags voor S. *Maarten* die de Patroon van Emmerik is, uyt ouders van een middelbaaren ſtaat gebooren: en indien hy iets weet of eenige kennis heeft, dat is hy aan de Schole van Emmerik, en aan die van Keulen en van Loven, verſchuldigt. Doch dat *Ferdinand* IV Roomſch Koning, *Philips* IV Koning van Spanje, *Uladiſlaus* IV Koning van Polen, en *Leopoldus Guilielmus* Aartshartog van Ooſtenrijk, hem voor Hiſtoriſchryver, voor Bibliothekaris, en voor Sekretaris van de Latijnſche brieven hebben willen gebruiken; en dat hy van *Ferdinand* III, en van de Koningen van Spanje en van Polen voornoemd, met goude kettingen beſchonken is; dat verſcheidene Keurvorſten en Princen van 't Roomſche Rijk hem mildadiglijk goude gunſtpenningen vereert hebben, moet hy zijne deugd of geleerdheit niet dank weeten, maar dat is hy, om de quaadwilligheit van veelen wat te voeden, aan de fortuin verſchuldigt. Hy heeft de beſchryving van de ſtad Emmerik in drie boeken uytgegeven.

* De Leezer moet weeten dat dit de eigen woorden van Waſſenberg zyn; te weeten zoo als die door ons uyt de Latijnſche taale in de Nederduitſche zyn gebragt. *Vertaalder.*

AAN-

Theodorus Rabbert, uyt het konvent van Bentlak / heeft de slaapplaats van het konvent / omtrent ter lengte van 16 cellen / al bly voorspoedig voortgezet. Maar / na dat hy de vier jaaren loffelyk geregeert had; is hy in 't jaar 1490 te rug ontboden naar het konvent van Bentlak; en wierd aldus genootzaakt het begonnen werk te staaken.

Hendrik Brakman, uyt het konvent van Keulen / was door en door goed / ootmoedig en zedig; maar hy verstond zich beter op het bewaaren van de tucht als op de bouwkunde. Hierom is hy / zoo als de pampieren van 't konvent getuigen / in 't jaar 1492 / na dat hy zyne Medebroeders eenige maanden over 't jaar ten gemeenen oorber geregeert had / elders beroepen.

Hendrik Widenhave, uyt het konvent van S. Agatha, een geleerd / vriendelyk / beleefd persoon / en die groote gaben had: dewelke ook de oorzaak zyn geweest dat hy in 't jaar 1494 / als aan zyn eigen konvent nootzakelyk zynde / te rug ontboden wierd. Hy heeft het bewind derd'half jaar met zeer grooten lof gevoert; en 't geen hy tot verdere opbouwing verzamelt had / aan zynen nazaat / die de bouwkunde meesterlyk verstond / nagelaaten.

Hendrik van de Kapelle van der Woningen, uyt het konvent van Marien-vrede / edel van geslagt; en met veelerhande deugden begaafd / is in 't jaar 1494 / en juist / als tot een goed voorteken / op den dag van de H. H. Primus en Felicianus / door de Religienzen zelf tot Prior verkozen. Hy heeft die post / dewelke hy in allen deelen waardig was / tot groote nuttigheit van 't konvent waargenomen. Ook heeft hy zyne erva-

erbarendheit in de bouwkunde / in dewelke hy zeer geoeffent was / als een deftig Wiskonstenaar wel te werk gestelt. Dus heeft hy dat overschoon en aanzienlijk koor / 't welk wy zonder verwonderinge met aandagt niet konnen beschouwen / tot de oude / dat is tot die laage kerk toe / dewelke noch in wezen is en tot een gedeelte van den buik der kerke was geschikt / gelukkiglijk voortgezet; en tot boven toe / het dak nochtans uytgezonderd / met groote kosten opgebouwt. Ook heeft hy den opbouw van 't konvent / met de keuken / voor 't grootste gedeelte voltrokken; en alles wat tot het klooster behoorde / als den bogaard en den hof / met een muur omtrokken. Tot hoogen ouderdom gekomen zijnde / en het konvent achtien jaaren lang met eene volkome godvrugtigheit en volgens de tuchtregels gelukkiglijk geregeert hebbende / is hy in 't jaar 1512 / op den dag van den heiligen Martelaar en Bisschop Lambertus, uyt het gevangenhuis van zijn lichaam / zoo als wy godtvruchtiglijk geloooben / naar de vryheit des Hemels verreist.

Jakob van Aerde, van Dydam, uyt het konvent van Emmerik / is in 't jaar 1512 wettiglijk tot Prior gekozen: zijnde de eerste / die uyt het lichaam der Broederen zelf tot dat ampt verheven is. Geduurende de 39 jaaren / dat deze zeer voorzigtige Prior het bewind loffelijk en ten gemeenen beste gevoert heeft; heeft hy alles / dat zijn voorzaat Hendrik van de Kapelle noch onvoltrokken had gelaaten / met eene uytsteekende vernuftigheit voltrokken en afgetimmert. Hy is gestorven den 7 February in 't jaar 1551.

ZEVENAAR.

Oudzevenaar een dorp, deszelfs Parochikerk en Patroon.

IN eenen open-brief van Reinout, Hartog van Gelderen*, Zevenere; doch tegenwoordig Altzevenaar genaamd, is een dorp in 't zelve geweste; en heeft eene Parochi- of Moeder-kerk, dewelke op den naam van den H. Bisschop en Belijder Martinus is ingewijdt. De pastory staat tegenwoordig ter benoeminge van den Koning van Pruissen.

Pastoors.

Hier volgen eenige Pastoors, die tot onze kennis gekomen zijn:

Gerrit Willenraet: naderhand Pastoor en Kanonnik der kollegiale kerke van Emmerik: daar hy ook tot Deken verkozen is den 26 October 1649.

Theodorus Lengel, te Zevenaar geboorn: hebbende te Munster op de Godkunde gestudeert.

Hieronymus Killer, te Emmerik geboren, een Keulsch Godtgeleerde.

Johan Ignatius Lippert, te Zevenaar geboren, een Lovensch Godtgeleerde.

Het stedeke Zevenaar. Parochikerk, Patroon.

Het stedeke Zevenaar, onder 't gebied van Lymers gelegen, behoort onder het Hartogdom van Kleef. In de Parochikerk, dewelke by groot en den heiligen Andries toegewijdt is, staan ses altaaren.

Volgens een oud gebruik, 't welk door den Koning van Pruissen bevestigt is, zijn de burgers gewoon den Pastoor te verkiezen.

De eerste der Pastooren daar we kennis van hebben, is geweest

Dideryk Porter, in de Streek in Noorthol-

* Van 't jaar 1313.

land

land gebooren / volkomen Bacelier in de Godtheit: en gestorven den 31 Augusti 1656. Na hem zijn gevolgt

Floris Ontyt, te Groessen in Kleefsland gebooren: dewelke ook Officiaal te Emmerik is geweest. Hy is overleden den 29 van September 1673.

Rutgerus Balthazar Laakhuizen, een Edelman van Zevenaar / en een Keulsch Godtsgeleerde / is te Zevenaar eenige maanden boven de 33 jaaren Pastoor geweest; en aldaar overleden in 't jaar 1707.

Pieter Weltreenen, te Zevenaar gebooren / en te Monster in de Godtkunde onderwezen / is Pastoor van Zevenaar gestorven den 17 Augusti 1709.

Frederik van Milligen, te Zevenaar gebooren / hebbende te Praag op de Godtkunde gestudeert.

N. Heyne, te Zevenaar gebooren / enz.

DUYVEN,

Duyven hoe van ouds genaamd, deszelfs Parochikerk, Patroon, Vikaryen, enz.

By de ouden Thuina genaamd / is een dorp en heerlijkheit in 't Kleefsch gebied / behoorende onder 't Bisdom van Utrecht. Dit dorp heeft eene Parochikerk; dewelke S. Remigius als Patroon viert / en drie outaaren en vikaryen heeft: namentlijk het outaar van S. Lucia, dat van S. Nicolaus, en dat van S. Antonius. De twee eerste Vikaryen zijn zedert 80 jaaren door de Onkatolijken van Zevenaar in bezit genomen.

De laatste / gelijk uyt een ouden brief gebleken is / wierd in 't jaar 1501 gesticht door Hendrik Rembout en deszelfs huisvrouw Geertruid,

tmid, Parochiaanen van Duyven: en is in 't jaar 1555 door Heer Theodorus Rembout, hun beider zoon, en Pastoor van 't nieuwe stedeke Zevenaar, met rijkelijker inkomsten voorzien. Dezelve Vikary is door de Vrouwe Van Brakel, eene adelijke en onkatolijke Mevrouw in Holland woonende, begeven aan den eerwaardigen Heer Wouter Kleinaarts. Het recht van begeevinge is naderhand vervallen op den Heer de Hasenkamp, Scholasticus te Pa-derborn.

De Pastory staat ter benoeminge van den Koning van Pruissen.

Pastoors en Zielbestierders.

In het dood- of jaargety-boek van Duyven staan de volgende Pastoors aangetekend:

Hendrik Barch, uyt het Kovent der Kruysbroederen te Emmerik.

Dirk Michielsz, te Zevenaar geboren, een Keulsch Godtgeleerde.

Pieter Boom, insgelijks te Zevenaar geboren, en een Keulsch Godtgeleerde.

Hendrik Kleyman, ook te Zevenaar geboren en te Keulen in de Godtgeleerdheit onderwezen. Zie het Latynsche Batavia Sacra part. 2, p. 164.

GROSSEM.

Grossen hoe van ouds genaamd.

De Bisschop van Utrecht, Altfridus, heeft in 't jaar 838 het dorp Gruosna aan Graaf Rotgarius, tot eene wedergifte voor zijne mildaadige schenkaadjen, gegeven; om het geduurende zijn leven te bezitten, en 'er het vruchtgebruyk van te trekken. Door dit Gruosna meent de Heer Alting dat betekent word Groessen, een dorp aan den rechter oe-

ver

ver van den Rhijn/ en vier duizend schreeden boven het begin van Drusus graft gelegen; 't welk in eenen open- brief van Otto den Grooten, van 't jaar 970/ genoemt word Greſe.

Het heeft eene Parochikerk/ dewelke op den naam van den H. Apostel Andries ingewijdt is/ en ter benoeminge staat van den Hoog-edelen Heer/ den Baron Spiering; Heer van Cuſſenbroek en Zevenaar/ Raadsheer des Keurvorsts van de Palts enz. Daar zijn drie outaaren in de kerk/ en ten minste drie vikaryen. De eene/ te weeten die van S. Barbara, is met de pastorye vereenigt. De twee andere zijn door den Predikant en den Schoolmeester van Groessen/ beide onkatolijk/ tot hun gebruik geeigent. Hier volgen de Pastoors van Groessen/ die tot mijne kennis gekomen zijn: Parochikerk, Patroon. Vikaryen.

Steven van Dyk, dewelke Groessen en Duyven lange jaaren heeft bedient. Pastoors.

Hendrik de Leeuw, te Zevenaar gebooren/ een Godtgeleerde van Munster.

Arnout van Kerkhof, te Huissen gebooren/ te Keulen in de Godtgeleertheit onderwezen.

Gysbert Vermeer, van Hulshuizen/ had te Munster gestudeert.

N. Bunink, te Emmerik gebooren/ Proost van Kranenburg: dewelke binnen korten tijd afstand van zijne pastorye heeft gedaan/ en tot opvolger gekreegen heeft

Bernard Hontdyk, een Doesburger/ en een Munstersch Godtgeleerde.

Reinier van Elsbergen, van Hunnepel/ die insgelijks te Munster heeft gestudeert.

KEEL,

KEEL,

Kelle heeft eene zeer oude Parochikerk.

Doorgaans Kelle genaamd / is een dorp onder 't Kleefsch gebied / en dicht by de stad Kleef gelegen. Het staat noch tegenwoordig onder 't Bisdom van Utrecht; en heeft eene zeer oude Parochikerk: zijnde een van de drie kerken / dewelke / zoo als het gemeen zeggen is / door S. Willibrordus zelf in deze landen zijn gebouwt. Hier hebben / onder anderen / de volgende Pastoors gestaan

Pastoors.

Hendrik Aller, Kanonnik te Emmerik / is volgens * Wassenberg in 't jaar 1641 Pastoor te Kellen geweest.

Wilhelmus Bartholomæus Voorst, te Emmerik gebooren / is Pastoor van Kellen gestorven.

WEEL,

Weel, Parochikerk, patroon.

Dit dorp / behoorende onder de leenen van 't Hartogdom van Kleef / heeft eene Parochikerk; dewelke op den naam van S. Martinus ingewijdt.

Onder de Pastoors dewelke Weel in de laatste eeuwe bedient hebben / en tot mijne kennis gekomen zijn / is de eerste

Theodorus vander Horst: te Weel gestorven den 9 Julij 1665.

Paulus Neelessen, dewelke zijnen broeder in dezelfde pastorye opgevolgt is.

* Descript. Embr. p. 28.

BRIE-

BRIENEN,

Is een dorp en parochie onder 't Kleefsch gebied / staande (in 't geestelyk) onder den Aartsdiaken van Emmerik. Brienen waar gelegen.

Onder deszelfs rechtsgebied / gelyk wy reeds gezien hebben / behoort ook de parochie van Rienerden. Doch welk van beiden / Ringart of Ryjnharen / door dit Reinerden verstaan moet worden / is onbekent.

Beide deze plaatzen zyn niet verre van Elten gelegen / en door den Graaf Wichmannus aan de Abdisse van Elten vereert.

GRIETHUIZEN,

Griethuizen / een stedeke in Kleefsland / en onder het Bisdom van Utrecht behoorende / heeft eene Parochikerk; en daarenboven een Nonneklooster / van den derden Regel van S. Franciscus. De Overste van dit klooster / zoo wel als de Pastoor van de stad / word dikwils gekozen uyt de Priesters van 't Fraterhuys te Emmerik. Parochikerk en Nonneklooster te Griethuizen.

De volgende Pastoors zyn tot onze kennis gekomen: Pastoors.

De Heer Petrus Rutgeri, te Emmerik gestorven den 13 Maart 1688.

Gabriel van Nuys.

Johan Cæsar, te Emmerik geboren / uyt het Fraterhuis der zelve stad / is tegenwoordig Pastoor van Griethuizen.

Hier volgen ook eenige Paters of Oversten van 't gemelde Nonneklooster.

Johan Spithof, te Wezel gebooren / en insgelyks

gelijks uyt het Fraterhuis van Emmerik / is / na dat hy langen tijd gequynt had / eindelijk gestorven den 2 April 1699.

Adrianus Arnoldus Noorman, in de Neder-betuwe gebooren en een Munsterscli Godtgeleerde / is van Pastoor van Enschede Pennepater te Greethuizen geworden.

E L T E N.

Elten, verscheiden naamen van Elten.

In eenen brief van Otto den Grooten Altine, en in een ander brief (van den zelven Otto) Eltene en Eltnon genaamd / is tweederhande. Het eerste / op eenen berg gelegen / word Elteren-berg of Hoog-elten genoemt: het andere / leggende in 't vlakke veld / heeft den naam van Neer-elten of Laag-elten.

Vermaard klooster van adelijke Nonnen aldaar gesticht.

Elterenberg is gelegen op de grenzen van Zutfener land / dicht by Kleefsland. Op dezen berg heeft de Graaf Wichmannus een zeer vermaarde Abdy van adelijke Maagden opgerecht; heeft 'er een kapel / ter eere van den Zaligmaker en van den H. Vitus aangetimmert; verscheide landeryen / en onder anderen de heerlijkheit van 't Gooy / aan dezelve Abdye geschonken; en eindelijk zijne dochter Lutgardis tot Abdis over de Nonnen aangestelt.

Keizer Otto de Groote heeft de gemelde stichting bevestigt door den volgenden brief; waar in ook gewag word gemaakt van de landhoeve Heltre:

Bevestiging van de gemelde stichtinge.

IN den naame der Heilige en onverdeelde Drievuldigheit.

Otho, door de gunst der goddelijke genade Roomsch Keizer. Wy willen dat het bekend

zy

zy dat de Graaf *Wichman*, onze getrouwe onderdaan in den Heere, tot een hulpmiddel voor zyne ziele, onze Keizerlijke Majesteit gebeden heeft dat het ons mogt believen aan de kerk, dewelke op den berg Elten ter eere van den Zaligmaaker en van S. *Vitus* gebouwt is, en aan de Nonnen dewelke Gode aldaar godtvruchtiglijk dienen, onzen bevel (1) brief te geeven en te verleenen. Wiens verzoek wy ter liefde van Godt inwilligen; en aan de kerk van den Zaligmaaker en van S. *Vitus*, dewelke op den voornoemden berg van Elten gebouwt is, mitsgaders aan de Nonnen dewelke Gode aldaar dienen, het erfgoed, 't welk de gemelde *Wichman* aan dezelve geschonken heeft, door dezen bevel-brief ook geeven en vergunnen; namentlijk de voornoemde landhoeve Heltre, en Fernoe, en Vorthuizen, en Embrik, en Hamma, en Lyemersche, en Rynharen, en Redinchem, en Ringart, en Grese, en Hofla, en Thumna, Liendle, Leyda, Forves, Thuly nest Nachelt: en alles wat de voornoemde Graaf *Wichman* in deze vier Graafschappen, namentlijk Hernessa, Fomelga, Mermo, Tuerne, Midage scheen te bezitten, of wy hem aldaar gegeven hebben: mitsgaders alles wat de voornoemde landhoeve schynt toetebehooren; met de kerken, gebouwen, slaven, bebouwde en onbebouwde landeryen, velden, kampen, weyen, beemden, bosschen, wateren, watergangen, molens en molenwerven, visscheryen, jageryen ('t zy die daar reeds uytgevonden zyn of noch uytgevonden zullen worden) gangbaare en ongangbaare plaatzen, en uytgangen, inkomsten, vaste en losse goederen; en alle vordere daar onder behoorende en aangelege zaaken, hoe dat dezelve genoemt

noemt mogen worden: dewelke, gelijk we reeds gezegt hebben, de voornoemde kerke van de Zaligmaaker en van S. *Vitus*, op Elterenberg gebouwd, en den Nonnen dewelke Gode aldaar godtvruchtig dienen, wettiglijk en gerechtiglijk toebehooren zullen: op dat het haar beter luste, de barmhertigheit des Heere ten allen tyde voor ons en voor de bestandigheit onzes Rijks met alle aandagt aan te roepen. En op dat het gezag deezer onze vergunninge en vereeringe te bestandiger zy, en in 't toekomende van alle de geloovigen van Gods heilige kerke, en ook van onze zoo tegenwoordige als toekomende onderdaanen, beter geloofi en zorgvuldiger onderhouden worde, hebben wy dezelve met eigen hande ondertekent, en 'er ons zegel laaten op drukken. Het zegel van onzen Heer, den grooten en onverwinnelijksten Keizer en Augustus, *Otto*. Ik *Lutgerus* Kantzelier heb den brief, in de plaatze van den Bisschop en Opperkapellaan *Robertus*, nagezien en ondertekent. Den 3 Augusti, in 't jaar van de Menschwordinge des Heere 970. in de dertiende indiktie: in 't xxxv. jaar des Koningsdoms van den doorluchtigsten Koning *Otto*: en in 't negende jaar van deszelfs Keizerdom. Gedaan in Apulie, by de stad Bents, in den naam onzes Heere *Jesus Christus* Amen. De voornoemde kopy is door my, *Johan Schelter van Freden*, uyt Keizerlijk gezag openbaar en gezworen Notaris, en als zodaanig in den geestelijken hove van Munster opgeschreven, ondertekent, aangehoort, en bevonden met het origineel, 't welk nochte in 't geschrift nochte in 't zegel geschonden was, van woord tot woord over een te koomen. . . . .

Daarenboven had Keizer Otto de Groote twee jaaren te vooren, te weeten in 't jaar 968, het gebied van Urch, en Paardingerland, en al wat 's Keizers schatkist in 't Graafschap van Hamaland toebehoorde, aan de gemelde Abdye door den volgenden brief geschonken.

IN *den naame der H. en onverdeelde Drievuldigheit.*

Otto, door Gods genadige goedheit Keizer *Augustus*, dat het kundig zy aan alle onze onderdaanen, zoo die 'er nu zyn als die 'er nadeezen zullen koomen, hoe dat wy eenige zaaken ons Keizerlijk gerecht toebehoorende, door de voorspraak van onze beminde echtgenoot *Adelheidis*, en die van den Bisschop van Mets *Theodoricus*, gegeven hebben aan een klooster van Gode toegewyde Maagden: 't welk de Graaf *Wichman* aan den oever van den Rhijn, in 't Graafschap van Hameland, op de plaats Eltene, van den grond heeft opgebouwt; en daar hy eene vergadering van gewydé Maagden, met veele en groote inkomsten, heeft geplaatst. Zoo is het dan dat wy, willende ook deel hebben in deszelfs verdiensten, aan de gemelde kerke verleenen al wat de voornoemde Graaf *Wichman* in 't gebied van Urch, in 't landschap * Salo, te leen bezeten heeft, en wy aldaar in eigendom hadden; in wat voor zaaken dat het ook geweest zy, als, in slaven, zoo mans- als vrouwspersoonen; in gebouwen, bebouwde en onbebouwde landen, weyen, beemden, bosschen, wateren, watergangen, inkomsten; zoo alle reeds opgezocht zyn, als die noch opgezocht zullen worden. Daarenboven al wat de voor-

Andere giften aan dezelve Abdye gedaan.

* Salland en Overyssel.

noemde Graaf *Wichman* te leen, en wy in eigendom, tot dezen dag toe bezeten hebben in 't Graafschap Naerdincland; en alle de zaken en landgoederen, dewelke in 't Graafschap van * Hamaland tot de openbaare schatkist behooren. Van dit alles hebben wy het gebruik en de vrye bezitting gegeven en vergunt aan de vergaderinge van het voornoemde klooster; en wy hebben geordoneert dat de Abdis van 't zelve Klooster voortaan vrye en volle magt zal hebben om al het voornoemde te bezitten, te beschikken, en alles wat haar believt, mits dat het voor de Broeders en Zusters zy, daar mede te doen. En op dat deze brief onzes gezags krachtig en bestendig blyve, hebben wy dezen brief doen beschryven, en met onzen ring doen bezegelen. Ook hebben wy 'er onze eige hand ondergetekent. Het (z) teken van Mijnheer, den grooten en onverwinnelijksten Keizer en Augustus *Otto*. *Poppo* Kantzelier in de plaatze van den Opperkapellaan *Hubertus*. Gegeven den 29 Juny, in 't jaar van de Menschwordinge des Heere 968, in de elfde indiktie, in 't dertigste jaar des Koningdoms van Mijnheer *Otto*, in 't VII jaar van zyn Keizerdom. Gedaan te Pistoje.

Door Otto II. bevestigd.

Otto II. heeft zijn vaders ordonantzie door den volgenden brief bevestigt:

IN den naam der H. en onverdeelde Drievuldigheit. *Otto*, door Gods genadige goedheit Roomsch Keizer en *Augustus*. Indien wy aan de plaatzen, die Gode toegewydt zyn, de goedgunstigheit van onze Keizerlijke magt bewyzen; zoo ge-

* Eemland.

loven wy vastelijk dat zulkx ons dienen zal om de eeuwige belooningen, tot eene vergelding, daar voor te verkrygen. Dat het overzulkx kundig zy aan alle onze onderdaanen, zoo die 'er nu zyn als die 'er na dezen zullen koomen, hoe dat de Graaf *Wichman*, met zyne dochter *Lutgardis*, de eerwaardige Abdisse der kerke dewelke op de plaats, Eltnon genaamd, gebouwt is, ter eere van den Heiligen Martelaar *Vitus*, werkelijk vertoont heeft eenen geschreven brief, behelzende hoe dat hy de voornoemde kerk met deszelfs genadige toelatinge had opgebouwt; en hoe dat hy 'er van zyne eige goederen aan gegeven had. En hy heeft onze goedertierenheit gebeden dat wy het zelve, ten gevalle van de gemelde kerke, door ons geschrift zouden bevestigen; en dezelfde onder onze bescherminge zouden neemen. Zoo hebben wy dan, ter liefde van God, en tot een hulpmiddel voor de ziele van onzen godvruchtigen Vader, mitsgaders voor de zielen van onze andere voorouders; en daarenboven tot eene vermeerdering van onze verdiensten, om het goed gedrag van onzen vader naarvolgen, en zyne goedgunstigheit goed te keuren, alles voor welgedaan gehouden. Wy hebben de gemelde *kerk* op den zelfden voet onder onze bescherming genomen, gelijk de Abdyen van Quendenlingenburg, te weeten die van Essende en van Gouderseni, onder onze bescherminge staan; zodanig dat Gods dienaressen, dewelke Gode aldaar dienen, de magt zullen hebben * om, met de

* De Latijnsche text schynt hier geen goeden zin te hebben; wy meenen echter dat wy 't naar den waarschynlijksten zin vertaalt hebben. *Vertaalder.*

toeftemminge en kenniſſe van den Biſſchop der Utrechtſche kerke, eene Abdis te kiezen. Ten dien einde gebieden wy dat geen openbaar Rechter, of iemand van 't gerecht, in de kerken, op de plaatzen of landeryen, of op eenige andere goederen der voornoemde kerke, 't zy die zy nu onder 't gebied van ons Rijk gerechtiglijk bezit, of die zy nadeezen door Gods genadige goedheit aldaar zal verkrygen, zal hebben te koomen; om dezelve perſoonen gerechtelijk aan te ſpreeken; of om 'er boeten te eiſſchen; of om 'er te vernachten, en 'er hunne paarden te weyen; of om 'er borgen te zoeken; of om 'er de dienaaren der kerke zelf tegens reden en gens toe te dwingen; of om 'er ſchattingen op te haalen; of om 'er ongewoone gelegenheden tot het eene of andere te zoeken; en dat niemand iets van het gemelde daar zal hebben in te vorderen: behalven den Advokaat, denwelken de Abdis, tot haar profyt en tot profyt van haare Medezuſteren dewelke Gode en den H. Martelaar *Vitus* aldaar dienen, zal gekozen hebben. Doch al wat onze ſchatkiſt daar te verwachten had, en de tol van de viſſcherye in het landſchap *Salon* en in de riviere den Yſſel, dewelke in de gemeene ſpraak *babedol* genoemt word; dat alles hebben wy voor onze eeuwige belooninge aan de voornoemde kerke gegeven en vereert, tot onderhoud van de Nonnen dewelke Godt en den heiligen *Vitus* in dezelve kerke dienen. Doch dat de Abdis zelf, met alle haare goederen, ons bevél getrouwelijk onderdanig zy, en onder onze voogdye en beſcherminge ſtaa; op dat het haar (Abdis) en de Zuſteren ter zelve plaatze woonende, te beter luſte voor ons te bidden. En op dat deze onze
ver-

,vergunning in Gods naame volkomener vastigheit hebbe, en zoo wel door de onderdaanen van Gods heilige kerk, als door onze eigen onderdanen beter gelooft en zorgvuldiger onderhoude worde; hebben wy den tegenwoordigen bevelbrief doen beschryven, en door het opdrukken van onzen zegel-ring doen bezegelen: en wy hebben den brief ook met eigen hande ondertekent.

Het teken van den Keizer, en Augustus, Otto.	*Ik* Willigist, *Kantzelier, heb het in de plaats van den Opperkantzelier* Ropertus *nagezien.*

Gegeven in 't jaar (3) 973: in de tweede indiktie, in 't dertiende jaars des Koningdoms van Keizer *Otto*, en in het twaalfde van zyn Keizerdom, gedaan te Nimwegen.

Maar Wichman kort daar aan overleden zijnde heeft Baldricus, Graaf van Kleef/ en met Wichmans tweede dochter Adela getrouwt/ tegen de gemelde gifte beginnen te dwarsdryven: en dat uyt hoofde van zeker recht; 't welk toen doorgaans gebruikelijk was / en hier in bestond / dat de landgoederen / voornamentlijk die van de voorouders gekomen waren / niet verbreemdt / of zonder de toestemminge der erfgenaamen op een ander overgetekent mogten worden: van welk gebruik verscheidene voorbeelden in de Analecta van [a] Matthæus aangehaalt worden. Verschil over de voorgaande gifte ontstaan

Na dat dit geschil langen tijd geduurt had / heeft Otto III de partyen voor zich ontboden / en tot eendragt vermaant. Eindelyk is de zaak op deezen voet bemiddelt / dat het klooster vier hoeven of (4) leenen / te weeten Rinham / Helikandel / Linthuizen en Keklo / met al het en bygelegt.

[a] Tom. VI. p. 37.

 bouw-

houwgereedschap daar toe behoorende / aan Graaf Baldrik zoude geven: Dus luiden de woorden van den brief / dewelke geheel by Pontanus *b* te leezen staat:

De gemelde Baldrik, deze plaatzen ontvangen hebbende / het zijn de woorden van den openbrief / heeft daar tegen aan 't klooster gelaaten alle de landgoederen die de voorgaande Abdis bezeten had: dewelke aldus genoemt worden; Gelmon, Fernon, Hornthuyzen, enz. de helft van Emmerik in twee gelijke deelen verdeeld: de helft te Hamme: Apel: de helft van Ternikko, de helft van Herveld: de helft van Aarnhem, de helft van Redinchem: de helft van Lyenden: de helft van Brummen: de helft van Tule: de helft van Malsme: de helft van Olbrug: de helft van Ratho, de helft van Hornepe *c*, enz.

Dit verdrag is doorgegaan; en van Keyzer Otto III. goedgekeurt. Deze Keizer heeft daar en boven de inkomsten der Abdye niet weinig vermeerdert / en nieuwe voorrechten by de oude gevoegt: zoo als by Pontanus, die den ganschen brief opgevert / gezien kan worden. *d*

Deze vergunningen van de drie Ottoos heeft Lotharius de Sax, in eenen brief van 't jaar 1134 / op nieuw bevestigt. In dezen brief was die van Otto III van woord tot woord ingelast / zijnde maar eenige verandering in 't begin en in 't einde gemaakt: op het leste heeft er Lotharis het volgende van 't zijne bygedaan:

Van onze inkomste, die wy te Duisborg hebben,

b Hist. Gelr. l. 5. p. 71. &c.

c Hornepe is een aanzienlijk dorp in het Graafschap van Zutfeen.

d pag. 72 enz.

heb-

hebben wy door de hulp en op de voorspraak van de goedertierentige Koninginne, onze gemalinne Rebecca *jaarlijks gegeven zeven (5) talenten, goede munt. Gegeven den 1 April enz.* Alwaar voor *Rebecca* gelezen moet worden *Richlant* want dit is de naam van zyne gemalinne geweest.

De gifte op nieuw bevestigd.

De Abdy van Elten wordt hier gerekent onder het Sticht van Utrecht/ zoo als uyt de volgenden woorden blykt: Vorders hebben wy, tot zalvering onzer ziele, aan de gemelde Abdye vergunt dat na deezen ten eeuwigen dage, wanneer de Abdis deszelven kloosters door ziekte verteert en gestorven zal zyn, de Nonne onder malkander eene Abdis, wie datze begeeren, met de toestemminge van den Bisschop van Utrecht, onder wiens Bisdom zy gelegen zyn, zullen mogen verkiezen.

En geen wonder: want gemelde Abdy/ zoo wel als het naburig Emmerik/ en geen klein gedeelte van Gelderland en Kleefsland/ staan noch tegenwoordig onder het Bisdom van Utrecht. En hierom is dat Johan van Neerkassel, Bisschop van Kastorie en Pauselyke Vikaris in deze landen/ het vergroote en vertimmerde kerkje van Elten in 't jaar 167.. plegtig heeft ingewydt.

Naderhand heeft de Abdis Gydelindis, of Godelendis, of Goedela, Naarderland anders Gooiland/ of het Gooy/ aan Floris V. Graaf van Holland/ met de toestemminge van 't gemeenschap/ in * pacht opgedragen.

 Den

* In 't Latijn *firma*. (6) *Firma* is een soort van verpachtinge; maar die het land ook, op zekere wyze, in eigendom overdraagt: welke huur, even gelijk een leen, binnen een gestelden tyd, als binnen een jaare, door den nazaat vernieuwt moet worden.

Den brief dezer opdragt hebben wy onder Paarden opgegeeven. En gelijk Naardinger-land den Grave in pacht is opgedragen; zoo is de tol in den Yssel, die in eenen brief van Otto den Grooten, by Pontanus vermeld staat, doch daar verkeerdelijk Habedoc geschreven word, in de plaatze van * katertol, of † Koiertol, tot een erfpacht opgedragen aan de stad Deventer: zoo als in de stads akten aangetekent staat. De brief was van den volgenden inhoud:

IN den naame onzes Heere Jesus Christus, Amen.

Nademaal de voorgaande zaaken tot een bewys pleegen te verstrekken van de toekoomende, om diergelyke ongevallen te verhoeden, en voor de geheugenisse, dewelke ligt missen kan, te zorgen, is het geschrift nootzakelyk; ten einde alle bedrog door dit middel geweert, en de reeks der verhandelde zaaken gelukkiglyk vereeuwigt worde. Zoo is 't dan dat wy, *Adelheidis* door Gods genade Abdis, *Heilwigis* Dekenin, en 't gansche Konvent der Kerke van Elten, door de getuigenis van dezen brief, nu en ten eeuwigen dage aan alle tegenwoordige en toekomende menschen bekent maaken dat wy onzen tol te Kather, dewelke open stond en daar wy de vrye en gerechtige schikking over hadden, den Burgemeesteren, Schepenen, en vordere Ingezeten van Deventer, in erfpacht opgedragen hebben: zodanig dat de Burgemeesters en Schepenen van Deventer, die het dan zyn

* Katertol is een zekere tol, dewelke voor 't uytvoeren van leeftocht en zodanige waren betaalt word, die uyt het schip geligt worden, door een drayend gevaarte (kraan) 't welk in 't Nederduitsch ook een katertol word genoemt. Kilian. in Lexico.

† Zoo staat 'er by Pontanus op de kant te leezen.

zullen, aan ons en onze nazaaten ten eeuwigen dage zullen opbrengen twintig ponden Deventersche munt; behalven noch tien schellingen die zy aan onze plaats op Elterenberg moeten opbrengen: en daarenboven, dat ze aan de Abdisse in 't byzonder, die 'er op zoo een tyd en plaatze zyn zal, zullen opbrengen zeven schellingen van Deventersche denieren; tot vergoeding van eenige visschen en andere zaaken; dewelke, zoo als zy zeiden, plagten gegeven te worden op den sterfdag van S. *Maarten*. En indien zy het zelven, zoo als boven gezeit is, ten eenigen tyde verzuymen te betaalen; dan zal de voorsz. tol vry tot ons wederkeeren: en de gemelde stedelingen, gelyk reeds uytgesproken is, zullen van ons, zonder voorgaande uytspraak, door een banvonnis en interdikt tot betaaling gedwongen, en als wy 't goedvinden zullen, aangegeven worden. Tot oirkonde van deze zaak hebben wy bezorgt dat dit tegenwoordig geschrift, en alles en ieder in 't byzonder wat hier in vervat is, door onze zegels, en tot meerder getuigenis door de zegels van ons Konvent en van de konventueele Kerk van S. *Maarten* te Emmerik, met onze toestemminge bekrachtigt zyn. Ook zyn 'er als getuigen tegenwoordig geweest, *Gerhardus* Proost van Tiel, en Deken van S. *Pieters* Kerke te Utrecht; Meester *Hendrik*, Kanonnik te Deventer en te Emmerik; Meester *Hendrik van Vrenkenhorst*, Kanonnik van S. *Pieters* Kerke te Utrecht, en van Elten; Meester *Aarnout* Kanonnik van Elten; *Aarnout Schekke*, Ridder en Rechter te Emmerik; *Mauris* Ridder, *Steven* Ridder, en veele andere persoonen meer. Gedaan in het Koor van Elten; in 't jaar na de Menschwordinge on-

des Heeren *Jesus Christus* CIↃ CCXLI. den 1 Mey.

Tot recht en meer andere rechten.

Echter is haar de Tol/ voordeezen en geenen/ somwijlen betwist geweest: als door die van Aarnhem in 't jaar 1507; 't welk aanstonds door den Graaf van Gelderen bemiddelt wierd: door die van Harderwijk; 't welk dezelve Graaf/ als goede man/ ook bygeleit heeft. Ook hebben zy over dezelve zaak voordeezen verschil gehad met de burgeren van Naarden: en naderhand ook met die van Amersfoort; 't welk door de tusschenkomste van de Thollenaars en Kampenaars bemiddelt is. zoo als by Pontanus en Ant. Matthæus, ter voorgemelde plaatzen/ breeder beschreven staat.

Geestelyke rechten.

Behalven deze wereldlyke rechten heeft de gemelde Vergadering ook eenige geestelyke rechten bezeten: als het recht om op haare beurt een Persona in de Kerke van Naaldwijgerland aan te stellen: daar de Proosten van S. Salvators, en somtijden ook die van S. Jans Kerke/ ook eene beurt in hadden.

Ook had dezelve Vergadering het recht om de Pastoors van Ypelkerke/ van Meer-elten/ en van meer andere plaatzen te benoemen.

Deze adelyke stichting wierd somwijle een Gemeenschap of Kapittel/ somtijden een Abdy/ somtijden ook een Convent genoemt: hoewel dat de adelyke Maagden/ die welke daar aangenomen worden/ zich door geene gelofte verbinden/ en alleenlijk gehouden zijn hunnen taak dagelijks/ met het zingen van den kerkelijken dienst/ af te doen. De naamlooze Schryver door Ant. Matthæus uytgegeeven/ die de Levens der U-

trecht-

trechtsche Bisschoppen beschreven heeft / * noemt deze vergadering een Genootschap ofte Abdy. De Graaf van Zutfeen, zegt hy / heeft van den Bisschop gekreegen Zutfeen: en 't Goyland is aan 't Genootschap van Elten gekomen met de Dochter van Zutfeen; dewelke Abdis van dat Genootschap of der Abye van Elten is gewee&c.

In den volgenden brief wordt het een Konvent genoemt.

WY Koster, en 't gansche Konvent, zoo Kanonnikken, als Kanonnikkessen, der Koninklyke vergaderinge van Elten, maaken aan allen bekent dat wy de beschikking over zeker landschap, Naardingerland genaamd en onze Kerke toebehoorende, 't welk door de Eerw. Vrouw onze Abdisse aan den doorluchtigen Heer *Floris*, Grave van Holland, voor zeker jaargeld, zoo als in den brief van den zelven Graaf uytgedrukt staat, opgedragen is; goedkeuren, voor wel gedaan houden, en godtvruchtiglyk begunstigen. Dit verklaaren wy onder het zegel onzer Kerke, 't welk aan den tegenwoordigen brief is gehecht. Gegeven te Elten, in 't jaar des Heere CIↃ. CC. LXXXI. 's avonds voor het feest van den H. Apostel *Andries*.

Ook wordt ze in den zelven brief eene Koninklyke Kerk genoemt; als zynde door Koningen of Opper-vorsten gesticht / begiftigt / en bezorgt: en om dat 'er geene andere Maagden / als uyt Vorsten of Graven gesproten / aangenomen wierden. Koninklyke Kerk genaamd.

De Overste heeft den tytel van Abdisse / ja Abdisse.

* In Episcopo Balduino.

van

van Abdisse door Gods genade / geboert; gelijk als uyt de bygebragte brieven bewezen word.

Lutgardis, de dochter van den Graaf Wichman die het klooster gesticht heeft; heeft geleeft in 't jaar 1243.

Aeleidis, 1280.

Gydelindis, of Godelindis: van wie Pontanus in het vyfde boek zijner Geldersche Historie nagezien kan worden.

Lysbet van Holzaten, gestorven in 't jaar 1402.

Lucia van Kerpen, tot Abdis gekozen den 12 van December 1402; en gestorven in 't jaar 1443.

Agnes van Bronkhorst, gekozen den 26 Maart 1443 / en gestorven in 't jaar 1475.

Agnes van Remichorst, staat elders vermeldt op het jaar 1463.

Elsa van Dunnen, Rhyngravinne / is tot Abdis bevestigt den 2 van December 1475.

Veronica van Reichenstein.

Magdalena van Weida, gekozen den 15 Maart 1544/ en gestorven den 23 Mey 1572.

Margareta, uyt de Graven van Manderscheid Blankenheim, gekozen den 7 Augusti 1572 / en gestorven den 4 Maart 1603.

Agnes, Gravin van Limburg en van Bronkhorst/tot Abdis verkoren den 3 van April 1603.

Maria Sophia, herkomstig uyt de Graven van Salm en Reifferscheid / verkoren in 't jaar 1644/ gestorven den 8 Juny 1674.

Maria Francisca, Gravin van Manderscheid Blankenheim; tot Abdis gekozen den 16 February 1674: gestorven den 9 van Maart 1708.

Anna Juliana, Gravin van Manderscheid en Blan-

Blankenheim / wierd tot Medehelpster verkoren den 24 van November 1701 : en is gestorven den 12 Januarij / 1717.

Maria Eugenia, gesprooten uyt de Graven van Manderscheid en Blankenheim; is verkozen den 15 Februarij 1717.

Omtrent het jaar MCCCV. is Azela, de zuster van den H. Wenwervus Bisschop van Paterborn / Nonne te Elten geweest / en heeft haar erfgoed aan het Klooster overgegeeven: waar van in de H. Historie van 't Deventersche Bisdom wijdloopiger gesprooken word.

Uyt de gemelde brieven blijkt ook dat deze Abdy / zoo wel als de omleggende landstreek / eenige eeuwen herwaart onder 't Bisdom van Utrecht heeft gestaan. (7)

Neer-elten / gelegen aan den voet van Elterenberg / is een dorp met eene Parochikerke. In deze Kerke / dewelke S. Maarten toegewijdt was / zyn behalven het hoofd-altaar noch twee andere outaaren geweest : aan 't eene was eene Vikary ter eere van de H. Maagd Maria, aan 't andere eene Vikary ter eere van S. Antonius gesticht.

Het Pastoors-ampt / gelijk reeds gezegt is / wierd begeven door de Abdisse van Elten. Onder de Pastooren / die tot mijne kennis gekomen zyn / is de eerste

Herman Luyt: en de tweede.

Willem Brouwer.

t' Hans staat 'er voor Pastoor Hendrik Gront, voorhene Vikaris te Kalker: en een der Vikarissen van Elterenberg.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. Voor bevélbrief staat 'er in 't Latyn *præceptum*; 't welke, volgens de spreekwyze der middelste eeuwen, eigentlijk een Keizerlijken, Koninklijken, of Vorstelijken open brief betekent: gelijk *decretum* voor Pausselijke of Bisschoppelijke brieven genomen word. Ik wil den Leezer, dewelke diergelijke brieven doorgaans op dezelfde wyze opgestelt zal vinden, hier maar met een woord berichten dat zodanige brieven, zoo wel als die van de Pauzen, als door een algemeene wet zodanig opgestelt moesten worden. *De bevelbrieven* (*præcepta*) *en de vonnisbrieven* (*mandamenta*) het zijn de woorden van den Woordenboekschryver a *Papias*, *worden alleenlijk van de brieven van wereldsche Heeren en mogendheden gezet. Doch de brieven van Koningen en Vorsten, hebben eigentlijk geen vast en zeker teken in 't begin: maar zy stellen daar iets dat hun belieft; een Kruys, of Christus beeld, of de eene ofte andere letter, met slangen omwonden, of iet anders wat het zy. De eerste regel van zoo eenen bevelbrief word doorgaans met groote en gelijke letteren geschreven. En die brieven beginnen aldus. In den naame der heilige en onverdeelde Drievuldigheit H. uit Gods genade Roomsch Keizer en Augustus. Dan staat 'er de persoon des Keizers vermelt, als spreekende, en reden geevende, waarom dat hy zoo eenen brief heeft willen uytgeeven. Dan volgt 'er wat dat hy aan zoo eene persoon, of aan zoo eene plaatze, verleent. Omtrent op 't einde moet 'er by gevoegt worden, dat al wie de ordonnantie van zoo eenen brief overtreeden mogt, die eenige ponden gouds, of iet diergelijks, voor boete zal op brengen. Dan moet 'er noch uytgedrukt worden dat de Keizer den brief met eigen hande ondertekent, en last gegeven heeft om 'er zijn zegel aan te hangen. Geheel op 't einde moet een* b *lettervlechting staan, daar de naam van den Keizer, en van den Keizer Augustus, en de woorden, by* Gods genade, *door malkander gevlochten staan. By voorbeeld: het teken van den doorluchtigsten Keizer Otto. Daar na moet volgen. Ik Kantzelier heb het in*

a Ap. du Cange. V. Præceptum.
b Monogramma.

de plaatse van den Bisschop van Vercellis nagezien. Gedaan in 't jaar na de menschwordinge des Heere M. in de VI. indiktie, in 't twaalfde jaar van den gemelden Keizer. Gegeven te Rome, geluk. Amen.

Het geen hier van de lettervlechtinge, of korte naamvlechtinge gezeit word, zullen wy zoo aanstonds gaan verklaaren.

a. Dit teken, gelijk de woorden van *Papias* te kennen geeven, en uyt de historien blykt, was zoo een lettervlechting, naamvlechting, of zoo als *Monogramma* vertaalt moet worden. Dit was eene manier, die noch heden niet tenemaal ongebruikelijk is, van de letteren van zijnen naam zoo door malkander te trekken en te vlechten; als of men maar eene enkelde letter wilde verbeelden. Het was eigentlijk geen cyfergetal: want men wilde daar door geen zeker cyfer of getal betekenen: maar een enkelde liefhebbery, bestaande in het verkorten van den naam. Deze lettervlechtingen zijn al in gebruik geweest voor *Karel den Grooten*. By *Octavius c Strada* staat een penning van Keizer *Marcianus*, daar deszelfs naam aldus te leezen staat. Zoo eenen penning van *Placidius Valentinianus*, met deszelfs naam even eens verkort, heeft *Du Cange* in zijne *Familia Byzantina* vertoont: *Plutarchus d* spreekt ergens ook van diergelijke naamen; dewelke in 't kort geschreven zijnde de kracht van veele letteren hadden. By de Merovingen, of Fransche Koningen der eerste Stamme, zal men weinige naamvlechtingen vinden. Ja *e Mabillon* houdt staande dat geene Merovingen zich van zulke naamvlechtingen bedient hebben, als by gebrek van hunnen naam op 't papier te konnen zetten. *Klodovaeus* II en *Klodoveus* III, die zodanige naamverkortingen gebruikt hebben, konden niet schryven, en weinig leezen. *Karel de eerste* is volgens denzelven *Mabillon* de eerste geweest, die zodanige naamvlechtingen, als eene zekere plegtigheit, doorgaans in zijne opene brieven standvastiglijk heeft gebruikt. Dit gebruik hebben de Koningen van Vrankryk tot *Philips* III, en de Westersche Keizers tot *Karel* IV toe, altyd of meest altyd behouden. De letter- of naamvlechting,

c Octav. Strada pag. 249. d Plutarch. in Catone.
e Mabillon de Re diplomat. lib. 2. c. 10.

die

die *Karel de Groote* gebruikte, was kruisgewys opgesteld; en scheen een Kruis te verbeelden: 't welk de volgende Koningen, zoo veel als de letteren het toelieten, ook doorgaans nagevolgt hebben. Doch veele Keizers, als de *Lodewyken*, de *Ottbos*, de *Hendrikken*, enz. hebben zich van een vierkante figuur in 't maaken van lettervlechtingen bedient. *f* De Bisschoppen hebben dikwils ook eene naamvlechtinge gebruikt; doch by hen waren tweederhande naamvlechtingen gebruikelyk: de eerste in het ondertekenen der Synoden: wanneer zy den naam van *Christus* door malkander vlochten: de andere in het ondertekenen van byzondere brieven; daar zy hunne eigen naamen, door malkander gevlochten en getrokken, gewoon waren onder te stellen.

Vorders, 't geen wy van *Karel den Grooten* gezeit hebben, dat de lettervlechting onder hem meest ingevoert en gangbaar geworden is, is ook om die reden geschiedt dat hy niet genoeg konde schryven. Zoo hebben dan de volgende Koningen en Keizers, uyt *Karels* stamme gesproten, hunnen naam op de gemelde wyze geschreven. Maar, zal iemand zeggen, was die lettervlechting zoo veel te gemakkelyker te schryven, als de naam? Ik zegge neen; in tegendeel zou 'er meer arbeids in gestoken hebben: maar doorgaans, ik zegge doorgaans, moesten de Notarissen die naamvlechtingen maaken: de Koningen, of Keizers, hadden daar anders niet toe te doen, als dat zy een zeker teken, by voorbeeld de letter y, ergens in een puntigen hoek van de naamvlechtinge schreven. Evenwel staat 'er onder het grootste gedeelte van hunne brieven aangetekent dat zy hunne eigen handen onder de brieven gezet hebben: 't welk, volgens den meergemelden *Mabillon*, doorgaans niet anders te zeggen is, als dat zy 'er de gemelde naamvlechting onder gezet hebben: en somwylen, gelijk reeds gezegt is, is het noch zoo veel niet te zeggen; en betekent alleenlijk dat zy, met eigen handen, zoo een y, of iet diergelyks, in de door een gevlochte letteren getekent hebben.

Dat alles moet van het ondertekenen der opene brieven verstaan worden; want als de Dekreeten der

f Id. lib. 2. c. 22.

Kerk-

Kerkvergaderingen te ondertekenen waren; was het de manier dat zy hunne naamen, met eigen handen, daar onder schreeven.

Ook gebeurt het niet zelden, dat 'er een Kruis, in de plaatze van zoo eene lettervlechtinge, op de opene brieven gevonden word. Deeze Kruissen koomen ons zeer dikwils voor in het leezen van oude brieven: en staan dikwils achter deze woorden. Dit is het teken van N. of N. Onder anderen was zoo een Kruis zeer gemeen by de Engelschen: en daarom is 'er in eene Engelsche g Kerkvergaderinge een Dekreet gemaakt *dat alle zaaken, dewelke met het teken des heiligen Kruys bekrachtigt zijn, stand moeten houden, en onderhouden moeten worden.* Diergelijke Kruissen zullen den Leezer, in het doorbladeren van de Engelsche Kloosterboeken, van *Ingulfus*, van *Spelmannus*, enz. met menigte voorkoomen.

En niet alleen wierd het teken des Kruis gebruikt in het ondertekenen van brieven: maar het wierd dikwils ook boven aan en in 't begin der brieven gezet. Ja, daar wierd een zekere goude vochtigheit toe bereidt; om, als 'er zo een Kruis geschreven moest worden, de penne in die vochtigheit te doopen. *Men zag toen*, zegt *Matthæus h Paris, de brieven van de Engelsche Koningen .... op dewelke, in de plaatze van de zegelen, die volgens de huidendaagsche mode onder aan de brieven hangen, naar het oudgebruik goude Kruissen, met de eigen handen der Koningen geschreven, voor aan ten toon stonden.* Het ondertekenen geschiede dikwils ook met het schryven van goude Kruissen; en dan wierden de brieven voor krachtig en deugdelijk gehouden. Doch onder *Willem den Overwinnaar* is dit gebruik volgens i *Ingulfus* afgeraakt; en het gemeene, van 'er was, met de daar in gedrukte zegelen, aan te hangen, en 'er drie of vier getuigen by te voegen, opgekomen: hoewel dat de gemelde k *Willem* zelf, *Hendrik* l I, *Hendrik* m II, enz. zich van zodanige kruissen somwy-

g In Concil. Chelichit. ann. 816.
h In Vitis Abbatum S. Albani.
i Ingulfus in Hist. Croyland.
k Vide Odoric. Vital. l. 6. p. 602. 603.
l Vide Odoric. Vital. lib. 11. p. 480.
m Monast. Anglic. t. 1. p. 161.

ken noch bedient hebben. Hoe dat dit gebruik, van de kruissen in 't begin der brieven, of onder aan, te tekenen, by alle Christene Volkeren gemeen is geweest, staat by den meergemelden *Mabillon* wydloopig bewezen.

3. In den Latynschen Brief staat 903. doch toen was *Otto* II. noch ongebooren. Zoo hebben wy dan 903 veranderd in 973: ten eerste om dat *Otto* III. toen regeerde; hebbende ook al met zynen vader deel aan de regeeringe gehad: 2. om dat de tweede Keizerlyke indiktie, die in den brief uytgedrukt staat, op het zelve jaar is gevallen.

4. Voor *leenen* staat 'er in den Latynschen brief *fiscos*: maar dat *fiscus* onder anderen ook een leen betekent staat by *Du Cange* wydloopig *n* aangewezen.

5. Hoe veel dat een talent hier betekent zouw ik niet te recht konnen zeggen. Het is zeker dat een talent, in de middelste eeuwen, voor dezelfde geldsomme niet genomen is, voor de welke het in de oude tyden genomen wierd. Maar op den eenen tyd, en in 't eene landschap, was een talent hooger als op een anderen tyd, en in een ander landschap. Somwylen, *o* en op sommige plaatzen, is een talent geschat op hondert ponden gouds: somwylen *p* op vyftig ponden; dikwils *q* is een talent niet hooger geschat als op een pond; en ook wel op een mark. Want in 't *Speculum r Saxonicum* word een talent gerekent op 20 schellingen (20 *solidis*): en een weinig *s* te voren staat 'er aangetekent dat een mark 20 schellingen weegt. Dus staat 'er in 't *Jus t Saxonicum*: *Een mark, of een talent.* Doch by een *u* anderen

n V. Fiscus.

o Vide Budæum de Asse lib. 4. Agricolam de ponderib. Covarruviam de veterib. numism. Hispan. cap. 4. n. 5.

p Sic apud Osbernum in Vita S. Alphegi. Singulis talentis quinquaginta librarum pondere appensis.

q Apud Annam Alexiados pag. 414. Apud Gregor. Turon lib. 7. c. 40.

r In Speculo Saxon. cap. 26. §. 1. Talento, id est 20 solidis coæquatur.

s Lib 3. art. 45. §. 3.

t Jus Saxonicus cap. 26. §. 1.

u In Chronico Laurisham.

Schry

Schryver word opgemerkt dat 18 talenten en een half 15 marken bedroegen. De bekende *Du* w *Cange*, daar we dit uytgetrokken hebben, getuigt dat een talent ook wel voor een dukaat is genomen.

6. Dit is ook een vrye pagt, *firma libera*, geweest. Dat is te zeggen; dat de houder tot geene lasten, diensten, of bezwaarnissen, dewelke aan de leenen gehecht waren, verbonden was; en maar het bedongen jaargeld had op te brengen. x

By deze gelegendheit zal ik noch aantekenen dat'er *firmæ albæ* of *firmæ blancæ*, en *firmæ nigræ*, dat is blanke en zwarte pachten, zyn geweest. y *Firmæ nigræ* of zwarte pachten wierden genoemt, voor dewelke zekere eetwaren, tarwe, rogge, enz. jaarlyks moesten opgebragt worden: de *firmæ blancæ*, by de Noormannen *blanches fermes* genaamt, wierden in geld betaalt.

7. Ik weet niet of ik den Leezer wel behoeve te waarschouwen dat de Maagden in deze Abdye woonende geen rechte Nonnen, maar Kanonnikkessen zyn geweest: en dat 'er zoo wel Kannonnikken als geestelijke Maagden gewoont hebben: want dit staat uytdrukkelyk vermeld in den brief van 't gansche Konvent; daar het verdrag, met Graaf *Floris* aangegaan, door alle de Kanonnikken en Kanonnikkessen goedgekeurt word.

Gendelingen, of Genderingen; Netterdam, door de wandeling Netterden; Bergen of 's Heerenberge; Zeden of Sedden; Diedem, by verkortinge Diem; Terborgh, op zijn Latynsch *Burgum*; Etten; Broek, misschien Beek; zijn altemaal Dorpen of Vlekken, dewelke door 't oprechten der nieuwe Bisdommen van 't Stift van Utrecht afgetrokken; en onder 't nieuwe Bisdom van Deventer zijn gebragt. En dewyl zy onder het Dekenschap van Deutekom behooren, zullen zy daar opgetelt en beschreven worden.

Doch *Wassenberg* getuigt, en wy hebben 't reeds ook aangetekent dat de Kerken van 't Loe, van Hulhuizen, en van Reinerden, noch tegenwoordig, zelfs na het oprechten der nieuwe Bisdommen, onder 't Aartsdiakenschap van Emmerik gerekent worden.

w In Glossario med. & inf. Latinit.
x Du Cange.
y Spelmann. in Gloss. v. Firma.

De Kerk van Loe, naar een kleyn kapelleke gelijkende, is op den naam van S. *Antonius* ingewydt.

Die van Hulhuyzen, door de baaren van de Waal die 'er dicht by henen liep afgeknabbeld, is voor de derdemaal verplaatst.

De Kerk van Reynerden is eertyds Rynhaven genoemt geweest.

Van deze drie Kerken, en van haare Regenten of Pastooren, is wydloopiger gehandelt in het tweede deel van 't Latynsche *Batavia Sacra*, op het 163. en 164. zydje.

Het DEKENSCHAP tusschen den YSSEL en de LEK* insgelijks staande onder de gemelde S. SALVATORS kerke.

SCHOONHOVEN,
WILLIGEN,
LANGERAK,
NYEPOORT,
Hr. AARTS-BERG,
BERKOUW,
AMMERS,
STREEFKERKE,
BRANTWYK,
LEKKERKERK,
NIEUW-LEKKERKERK,
OUDERKERK,
NIEUWKERK,
KRIMPEN,
KAPELLE,
MOORDRECHT,
GOUDA.

* Dat is, tusschen Ter-Gouw en Schoonhoven; zoo *Buchelius in zijne uytlegginge der duistere plaatzen* die voor de Kronijk van *J. Beka* staat, deeze woorden uytlegt.

SCHOON-

SCHOONHOVEN.

Schoonhoven*/ een net en zindelijk stedeke in Holland/ is gelegen beneden Vianen/ op den rechter oever van de Lek die uyt den Rijnstroom herkomstig is. 'T hans word het onder de kleine steden gerekent: en is aldus genoemt van Schoon en hoven: doch 't is onzeker wat voor hoven dat hier verstaan moeten worden/ vruchthoven/ of kostelijke gebouwen. In de Kronijken en oud-achtige boeken word het Schoonhave genoemt/ om dat het voorzien is met een fraje en gemakkelijke have: zoo dat Cornelius Aurelius het niet anders noemt als Bello-portus. Schoonhoven waar gelegen.

Beka is de eerste/ die 'er gewag van maakt †/ schryvende over het jaar 1232. Melis Stoke vermeldt het op het jaar 1299/ en 1300: en noemt het een stad en kasteel/ den Katzen toebehoorende.

De Graven van Blois/ uyt het geslagt der Heeren van Avesnes/ zijn langen tijd Heeren van Schoonhoven geweest: en hebben zich ook/ in hunne opene brieven/ Heeren van Schoonhoven en der Goude genoemt. Aubertus Miræus heeft in zijne beschryvinge van de Nederlandsche ‡ kerken eene nauwkeurige lijst van gemelde Heeren opgegeeven.

Burchert van Avesne, zegt hy/ de zoon van Jakob Heer van Avesne en van Amelina de Guize, heeft by Margareta Gravinne van Vlaan-

* Alting Notit. Germ. infer. part. 2.
† In Ottone 3. Episcopo Ultr.
‡ p. 648. 649. 650.

deren en Henegouwen gewonnen Jan en Boudewyn; van Avesne. Boudewyn, Heer van Beaumont in Henegouwen/ heeft by Felicitas de Coucy gewonnen eenen zoon Jan genaamd; en eene dochter Beatrix; die de moeder is geweest van Keizer Hendrik VII. Jan, Boudewyns zoon/ heeft by Agnes van Valence gewonnen Jan en Boudewyn, dewelke jong gestorven zijn.

Jan van Avesne, Burcherts en Margaretaas zoon/ heeft by Aleidis, de zuster van Graaf Willem II anders Keizer Willem, gewonnen Johan Graaf van Henegouwen; Burchert Bisschop van Mets/ Johan Bisschop van Kamerijk/ en Guido Bisschop van Utrecht; Floris, dewelke van wege zijne vrouw Isabella, Willem Vilhardoyns dochter/ Prins van Achaje en Morea heeft geschreven. Uyt deze Floris en Isabella is voortgeteelt Machteld van Henegouwen/ Princes van Achaje en Morea/ en huisvrouw van Lodewyk van Borgonje: welke Lodewyk van Borgonje uyt Robert II, Hartog van Borgonje/ en Agnes van Vrankrijk, geboren was.

Johan van Avesne, Graaf van Henegouwen en van Holland/ heeft by Philippa, de dochter van Hendrik Graaf van Luxenburg en van Margareta van Bar, geteelt Johan den Wreeden, of zonder genade/ die zonder kinderen gestorven is; Willem Graaf van Henegouwen en van Holland; Johan Heer van Beaumont; Hendrik Kanonnik te Kamerijk; Margareta, die met Robbert II. Graaf van Artois is getrouwt: Isabella, die Radulf van Klermont, Heer van Nesle/ en Konnestabel van Vrankrijk/ ten man heeft gehad; Aleidis,

dis, die de huisvrouw van Willem Graaf van Pembroek in Engeland is geweest; en Maria, de gemalinne van Lodewijk I. Hartog van Bourbon.

* Willem I. Graaf van Henegouwen en van Holland, bygenaamd de Goede, is met Johanna, de zuster van den Franschen Koning Philips, getrouwt in 't jaar 1305. Uyt dit huwelijk zijn geboren Johan en Lodewyk, dewelke in hunne kinderlijke jaaren gestorven zijn: Willem II, Graaf van Henegouwen en van Holland, dewelke door de Vriezen verslagen is in 't jaar 1345, en geene kinderen nagelaten heeft. Margareta, met Keizer Lodewyk van Beyeren getrouwd: Johanna, dewelke getrouwt is met den Graaf van Gulik: Philippa, de vrouw van den Engelschen Koning Edeward III; en Elizabet, dewelke ongetrouwd gestorven is.

Johan van Henegouwen, de broeder van Graaf Willem I, Heer van Beaumont in Henegouwen, van 't eiland Ter Tolen in Zeeland, en van der Goude en Schoonhoven in Holland, heeft het Karmelyten klooster te Schoonhoven gesticht. Zijne huisvrouw, Margareta van Soissons genaamd, was de dochter van Hugo Graaf van Soissons en Heer van Chimay. Hy stierf in 't jaar 1338, en is by de Minnebroeders te Valencijn begraven.

* De eerste, voor zoo veel als hy Graaf van Henegouwen was; maar de derde, voor zoo veel als hy was Graaf van Holland. Past dat ook op Willem II. *Vermeulen.*

- *Johan van Henegouwen*, Heer van Beaumont, van der Goude, van Schoonhoven, van ter Tolen, is getrouwt met Margareta, de erfdochter des Graven van Soissons, en gestorven in 't jaar 1338.
  - *Johanna*, hun erfgenaam, is getrouwt met *Lodewyk de Chastillon*, Graaf van Blois, Heer van Avesne.
    - Graaf *Lodewyk* is ongetrouwd gestorven in 't jaar 1372.
    - *Johan* Graaf van Blois en van Soissons, Heer van Avesne, is getrouwt met *Margareta* van *Gelderen*. Hy is zonder kinderen gestorven in 't jaar 1381; en benevens zynen Grootvader begraven.
      - *Johan van Blois*, Heer van Treslon, trouwde met *Sofia van Arkel*.
        - *Johan* Heer van Trelon, de vader van Heer *Adriaan*.
        - Verscheide kinderen.
      - *Guido van Blois* is ter Tole begraven.
      - *Lodewyk* is voor zynen vader kinderloos gestorven.
    - * *Guido*, Graaf als boven, is met *Margareta van Namen* getrouwt: stierf in 't jaar 1397.

* Guido, de erfgenaam van zyne broederen Lodewyk en Johan, en by gevolg Graaf van Soissons en van Blois/ Heer van Avesnes/ van Chimay/ van Beaumont/ van Landrecye/ van Dargies/ van Ponbion/ van Schoonhoven/ van Ter Goude/ heeft Maria, de dochter van Willem I. Graaf van Namen en van Catharina van Savoyen, ten wyve genomen. Zy hebben maar eenen zoon ge-

gewonnen/ Lodewyk genaamd; dewelke kinderloos gestorven is in 't jaar 1391. Guido, geene kinderen hebbende/ heeft het Graafschap van Blois en van Dunes aan Lodewyk, Hartog van Orleans/ Koning Karels Broeder/ verkocht. Hy stierf in 't jaar 1397: en is te Valencyn beneffens zijnen Grootvader begraven. Johan Froissard, die vermaarde Kronijkschryver/ Kanonnik te Ryssel en te Chimay/ is de kapellaan of huispriester van dezen Guido geweest; zoo als hy zelf in 't vierde boek zijner Historie aan 't 51. hoofdstuk getuigt.

Als Guido dus zonder kinderen gestorven was/ zijn de heerlijkheden van Beaumont/ van Beaufort/ van Schoonhoven/ en van Ter Goude/ aan Aalbert van Beyeren Graaf van Henegouwen en van Holland vervallen. De heerlijkheden van Avesnes en Landrecies in Henegouwen/ en die van Pontion/ zijn aan Johan van Blois, den zoon van Karel de Chastillon, Hartog van Britanje/ gekomen. By Quercetanus, in het vyfde boek zijner historie/ staat de geslagtrekening van dezen Johan van Blois beschreven. De Heer van Moreul/ uyt den huize van Soissons/ heeft Chimay in 't bezit genomen; doch heeft het naderhand aan Johan de Kroy verkocht.

De gemelde Graven hebben de burgerye van Schoonhoven/ om haare goede diensten/ van tijd tot tijd verscheide voorrechten vergunt; dewelke in een handschrift/ onder my berustende/ opgeteld staan: dies zal ik dezelve/ zoo als ze daar staan/ hier laaten volgen.

Voorrechten aan die van Schoonhoven verleend.

Dus heeft Johan van Blois, Heer van Schoonhoven en van der Goude, haer het volgende toegestaen in 't jaer 1320.

JAN van Bloys, Heer van Scoenhoven ende van der Goude, doen condt allen luyden dat wy om beden wille, versoeck ende gerechticheyt die wy dragen tot onser stede van Scoenhoven, onse luyde van der stede voernt. gegeven hebben willekouren ende geven om ene verbeteringe huers Rechts ende hantvesten die zy hebben van onsen voerders, dat voert gheen man die onse Poerter is aldaer, ende in wittelicken huwelycken sit, jeghens ons meer verbueren mach dan d'ene helfte van syne guederen, ende wandelycken syns wyve der anderen helfte. Voert so hebben wy hem gegheven willekoeren ende gheven dat onse Poertere kynderen aldaer die inboren zyn ende in haers vaders ende moeders broede zyn voert meer jegens ons niet meer verbueren en moghen van huers ouderen goeden dan thiene pont Hollants. Ende want die dinghen die in goeder meningen geset zyn ende ontdocht die will verbetert worden ende in ertbeyden gebesicht, so willen wy dat dese voersz poynte staen blyvende gedueren t'onsen wederseggen. Ende al sonder archelist ne verstane ons dat wy dese poynte vast ende gestade houden willen in der manieren dat voersz is, so hebben wy daer up t'eenre oircunde desen openen brief gegeven bezegelt mit onze zegelen. Gedaen ende gegeven op onsen borch tot Scoenhoven op Sinte Barbaren dach int jaer ons Heeren dusent drie hondert ende twyntich, &c.

Wy

WY *Johan van Henegouwen*, Heere van Beamont, maken condt ende kenlicken allen luyden, dat wy gegheven hebben ende gheven onsen goeden ende getrouwen luyden van Scoenhoven om menighen getrouwen dienst dien zy ons gedaen hebben, alse so wye dat enen onnoselen vrede brake dien hy selver mitter hant niet gegeven en hadde, die sall nyet meer verbueren dan vyffendetwyntich ponds Hollantsche, uytgesac doetslach ende laemte. Ende dit sall dueren tot onse wederseggen off onser nacomelingen alle punten te verstaen sonder argelist. Ende om dat waer is so hebben wy desen brieff openo bezegelt mit onsen zegeld. Gegeven tot sinte *Geerdebergh* int jaer ons Heeren 1346. des smanendages na sinte Pouwels dach *Converso*.

Onderteykent

Jussu Domini, Praesentibus

Do. de le Leke, &

Do. Theodorico de Brederode.

JAN van *Blois*, Heer van Scoenhoven ende vander Goude, doen condt allen luyden, dat wy voer ons ende ons Nacomelingen overgegeven hebben ende vercoft onsen lieven ende getrouwen luyden van Scoenhoven ende hueren nacomelingen erflelick ende ewelick den wynt ende wyntmolen van onsen vorsz stede van Scoenhoven om vyff ende twyntich lib. Holl. sjaers, sulcx payments alse men daer van onsen renten te nemen plegen, the betalen onsen Rentmeester aldaer off onser Nacomelinger die aldaer is off namaels

maels wesen zall op sinte *Martinus* misse in den wynter naestcomende, ende alsoe voert van jaer tot jare op den selven sinte *Martyns* misse, also onze luyden voertaen voort meer setten mogen het zy binnen die vesten off buyten byder stede daer zy willen alsoe menige wyntmolen alze hem goet denct der stede oirbaer upt zy genoch doen vander molen stadt den genen dies t'erve wesen zall. Noch nyemant en sall voort meer enighe rosmole zetten binnen onser stede van Scoenhoven voersz. dan die twe die daer van oudts geweest hebben, ten zy oirlove onser goeder luyden voersz. Ende wy off onze erfnamen me sullen voortane gheenen moelen zetten noch doen zetten binnen die vryheyt voersz. noch op honderd roeden daer na, ende binnen desen coop so zullen alle onze wyntmoelen binnen Scoenhoven ende daer omtrent die nu zyn mit allen hoeren toebehoeren onser luyden van Scoenhoven voersz. wezen hueren wille mede te doen. Ende overmits deze voirwaerde zullen onse luyde van Scoenhoven voersz. dies wynts en der molen gebruyken tot hoeren * geboege ersflyck ende ewelyck te verstane sonder alrehande argelist. Ende want wy willen dat dit vast ende gestade blyve in alle maniren alsse voorsz. is, zo hebben wy daer op t'eenre oirconden desen openen brieff gegeven bezegelt mit onsen zegele. Gedaen ende gegeven op onze borch van Scoenhoven int sinte *Barbare* dage int jaer ons Heeren 1356.

* genoegen.

Johan, de broeder van den Hollandschen Graaf Willem den Goeden, heeft het slot van Schoonhoven / 't welk door ouderdom vervallen was / van nieuws opgehaalt / en verbetert; en den toren ook / die afgebroken was / we-

weder opgemetzelt. Van 't Karmelijten-klooster / door hem opgebouwd / hebben wy reeds gesprooken.

De gemelde Willem de Goede heeft de burgerye van Schoonhoven / op het verzoek van zijnen broeder, Johan van Henegouwen, de navolgende voorrechten verleent.

WY *Willem*, Grave van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant ende Heere van Vrieslandt, maect kondt ende kenlicken allen luyden, dat wy om bede ende versoeck van onsen lieven broeder Heeren *Janne van Henegouwen Beaumont*, gegeven hebben zynen Poerters wonende binnen der poerte van Schoenhoven alsulcke vryheden als hier na gescreven staet. Inden eersten dat zy tollen vry varen zullen voer allen onzen tolle van onzer Graefscap van Hollant, ende alzo vry te wesen alse anders onse vryen steden. Ende nergent scot te geven van hoeren goede danne binnen Scoenhoven alsevarre alse zy haer Poert-recht houden als recht is, ute gezet onse oude bede ende onse oude scot dat wy van oudts gehadt hebben. Voort wat Scepenen wyzen van Scoenhoven recht te wezen binnen Scoenhoven; ende wes vonnisse des zy niet vroot en zyn dat zullen zy hallen Tordrecht. *Dan zo wye die vrede breket die binnen Scoenhoven genomen is die zalt beteren mit zynen live ende mit zynen goeden alse varre alse hy daer off verwonnen wordt met Scepenen off met tween wittachtigen Poerters van getrouwen bedde, elck tote thien ponden gegoet off daer boven, ende den vreden salmen houden alzoe wyde alse die zonne up ende toegaet.* Voert nergens te Recht te staen dan binnen vryen steden, het en zy dat zy hem verwilcoren voor eenighe ghewaer-

waerde sochtere ende voer zeyen buerten off voer Scepenen, off dat zy ergent misdaden ende mensse metter verscherdaet begrepe, dat souden zy beteren alsoe dan Recht ware daer zy misdeden, allere stucken voerzeyt zonder argheeden ende behouden onser Heerlicheden ende onser Gravelyker gewelt. Ende omme dat wy willen dat alle deze dingen voersz. well ende vast, zeker ende gestade gehouden blyven van ons ende van onsen nacomelingen, hem ende horen nacomelingen, hebben wy hem dezen brieff gegeven bezegelt met onsen groten zegele uthangende. Gedaen in den Hage des dyncxdaeges na Meye dach, int jaer ons Heren 1322.

Guido, Graaf van Blois / heeft hun het volgende toegestaan.

GUI van Chastillon, Grave van Bloys, Heere van Avesnes, van Beaumont, van Scoenhoven ende van der Goude, maicken kenlick allen luyden, dat wy voer onze nacomelingen om bede wille ende verzoek onzer lieyer ende getrouwer luyde in onzer stede van Scoenhoven ghevryet hebben ende vryen tot ewyghen dagen van dezer tyt vort alle die bastaerden die daer nu wonen off hyer na comen zullen ende unze wonachtige Poerters daer zyn in deser manieren, dat wy noch onse nacomelingen van bestorsten aen hoeren goeden nyet eysschen en zullen, mer dat zydt erven mogen ende laeten op haeren naesten maghen alse ofte zy van ghetruweden bedde ware, sonder argelist. Ende om dat wy dit gestade ende vast houden willen als voersz. is, zo hebben wy des tot eenre oirconden dezen openen brieff bezegelt mit onzen

zegel. Gedaen ende gegeven tot Noyon in Tierasche, den eersten dach in Julio, int jaer ons Heeren 1395.

Wt myns Heeren bevelen,

Philippus.

Daer wy waren als Rayde:

Heer *Jan Tolum*, Priester.
Jan die bastaert van Bloys.
Godscalck van Brakel.
Vrederick van Zevender.
Segh. vander Marst, ende anderen.

Aalbert van Beyeren, dewelke na de dood van Guido van Blois Heer van Beaumont / van Schoonhove / en van ter Goude geworden was / heeft in 't jaar 1398. de volgende voorrechten ten gevalle van dezelve burgery vastgestelt en bevestigt.

AElbrecht, by der Gods genade Palensgrave op ten Ryn, Hertoge in Beyeren, Grave van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant ende Heere van Vrieslant; doen condt allen luyden, dat wy om kenlycken oerbare, nutscap ende profijt onzer goeder stede van Scoenhoven ende inwonender Poerteren gegeven ende verhuert hebben, geven ende verhueren in erffpacht der selver onser stede voer ons ende ons nacomelingen onze Hopazynze binnen der selver onser stede om vyfftich Vranckryckxe ouder schilde jaerlicke renten om te betalen ende wt te reycken alle jaer op sinte *Lambrecht* dach; ende oirloven ende consenteren onsen getrouwen Burge-

gemeesters ende Scepenen van Scoenhoven die nu ter tyt zyn off namaels wesen zullen, dat zy tot alre tyt als zy des te doen zullen hebben om nutscap ende profijt onser stede voersz. den Hop-azynze voersz. mit anderen hoeren azynzen hogen ende lagen mogen tot hoere wille ende proffijt van onser stede zonder ons off onzen nacomelingen daer om vorder te versoecken. Ende van dezen voersz. azynze zal onze Scout van Scoenhoven die nu ter tyt is off naemaels wezen zall den Burgemeesters wt vluchtinge ende wtpandinge doen tot alre tyt als zy des te doen zullen hebben. Ende van sulcken nutschap, profijt, als van den azynze voersz. comen zall zullen zy onzer goeder stede van Schoenhoven rekeningen ende bewysinge doen als redelyck ende costumelick is, dat zall gedueren tot ewigen dagen. In oerconde dezen brieve bezegelt mit onze zegellen. Gegeven inden Hage upten vyfftendach in Januario, int jaer ons Heeren 1398. na den loop van onzen Hove.

Aldus onderteykent,
Jussu Domini Ducis Alberti,
G. Arch. Traject.

Dezelve Aalbert heeft haar ook deze booyrechten toegestaan.

AElbrecht, by Goeds genaden Palensgrave upten Ryn, Hertoge in Beyeren, Grave van Henegouwen, van Hollandt, van Zeelandt, ende Heere van Vrieslandt, doen condt allen luyden, want onze goede stede van Scoenhoven ende hoer Inwoender, mede peteren mit zommigen anderen Ambochten daer ontrent gelegen aen ons gecomen zyn, by bede ons lieffs neve Grave *Guyen van Bloys*, daer Godt die ziele

le off hebben moet; die ons geredt ende ontfangen hebben tot hoeren rechte Lantsheere: So hebben wy om menigen trouwen dienſten die die ſelve onſe ſtede ons ende onſe Voervaederen tot menyger tyt gedaen heeft, ende oft God will noch doen zall, ende om zonderlingen lieſten die wy daer toe dragen, meyniget ende begeerte onſen voorſz. ſtede te houden in ſulken vryheden ende goeden, ende rechten, als zy waren by tyden ons lieffs neven des Grave *van Bloys* voerſz. Ende hebben daer om hem gegeven ſulcke poynten ende privilegien als hier na geſcreven ſtaen. Inden eerſten hebben wy gegeven ende geven onſer ſtede van Schoenhoven; ende allen horen Inwoenderen den poerteren, die vry goede lande off erve, copen off vercopen willen, vryen luden, dat ſy vrylike doen mogen, ſonder die vryen goeden off erve te belaſten, mit eniger wilkoer off ſcotbaer te maken. Behoudelyken waer dat ſake dat enich poerter van Scoenhoven enighe verwilkoerde off ſcotbaer lande cofte, die ſouden tot ewigen dagen ſcotbaer blyven. Voert, want wy onſe tolle die tot Ammers plach te leggen eer onſe ſtede van Scoenhove aen ons quam, nu inder ſelver onſer ſtede van Scoenhoven geleyt hebben: So hebben wy onſen voorſz ſtede ende allen hoeren Inwoenderen den poerteren, die nu zyn off namaels weſen zullen, gegheven ende gheven ſulker vryheyt, gewoenten ende haercomen te ghebruken, als ſy voertyts gedaen hebben, by onſen Voervaederen tyden *Hendrik Jans van Henegouwen*, ons oems Grave *Jans*, ende Grave *Guyen van Bloys* tyden, onſen neven; dien God gedencke, dat is te weten, datmen van geenrehanden goede dat tot Scoenhoven te coep comt, ende onſe poerters aldaer copen off vercopen, tollen nemen en zall, alzo verre alsmen dat ſlyt ende verteert binnen onſe ſtede voerſz. Mair want dat ſy enich goedt coſten ende niet en ſleten; noch en verteerden binnen onſen ſtede van Scoenhoven, ende voort vercoſten alſoe datmen dat van daer voreden opwaert of nederwaert, daer zouden wy onſen rechten toll of hebben. Voert ſo en zall onze Tolner tot Scoenhoven, die nu is of namals weſen zall, geenrehanden tollen of ongelt nemen van ſulken goeden of penwaerden als dat die om-

megesaten geseten omtrent onse voersz. stede aldaer ter wekemarckt brengen of weder van daer voeren zullen. Voert so geven wy onsen voersz. stede van Scoenhoven ende hoeren inwonende porteren tollen vry te varen totten ewygen dagen voer onsen tollen te Huesden, gelyck dat onse stede van Dordrecht ende anders onsen vrye steden aldaer varen. Voert so hebben wy geconfirmeert ende confirmeren alsulcken hantvesten, vryheden ende rechten, als onze stede van Scoenhoven vercregen heeft in voertyden van Heeren *Jan van Henegouwen*, van Grave *Jan* ende van Grave *Guye van Bloys* dien God genadich zy na inhouden der brieven die onze stede voersz. daer of heeft. Ende want wy voer ons ende onzen nacomelingen onze goede stede van Scoenhoven ende hueren inwonende Poerteren, die nu zyn of namaels wezen zullen, alle desen poynten ende vryheden voersz. ende elcke bysonder vaste ende gestade houden willen ende gehouden willen hebben onverbroken tot ewigen dagen, so hebben wy van onsen rechter wetenheit desen brieff doen bezegelen mit onzen zegelen hier an gehangen. Gegeven in den Hage opten vyf ende twyntichsten dach in Augusto, in 't jaer ons Heeren 1401.

Ende aldus was onderteykent,
Jussu Domini Ducis.

Præsentibus Domino de *Wassenaer*,
D. de *Montfoerde*,
D. de *Heemsteden*
ac D. *Ghysberto de Die*, præsentibus militibus.

Karel, Hartog van Borgonje / die naderhand Keizer geworden is / heeft dezelve voorrechten in 't jaar 1515. door den volgenden brief vernieuwt en bevestigt.

K*Aerle*, by der gracye Gods Prince van Spaengen, van beyde de Sacilien, van Jerusalem enz. Eertshertoge van Oestenryck, Her-

Hertoge van Bourgondien, van Lotheringen, van Brabant, van Stirie, van Carniole van Limbourg, van Luxembourg, ende van Gelre, Grave van Vlaenderen, van Habspourg, van Tyroll, van Artoys, van Bourgognen, Palsgrave van Henegouwe, Lantgrave van Elsacen, Prince van Zwaben, Mercgrave van Bourgaw ende des heylics Rycxs, van Hollant, van Zeelant, van Phiert, van Lyeborg van Namen ende van Zutphen Grave, Heere van Vreyslant, van den Marcken, van Slavonien, van Portenaw, van Salms, van Mechelen. Allen den gheenen die desen onsen brief zullen zien, saluyt, van wegen ons beminden Borgemeesteren, Scepenen ende Raydt onser stede van Schoenhoven, voer hem ende die gemeyne Borgeren ende Ingeseetenen der selver stede, es ons tegenwoerdelick vertoent ende te kennen gegeven geweest, hoe die selve thoenderen ende Inwoenderen van dieze begift ende gedoteert zyn van vele scone Privilegien, Hantvesten, Vryheden, ende Exemptien, hemluyden gegonnen ende gegeven by dyversche Heeren van Schoenhoven, Graven ende Gravinnen van Hollant, hebben oick tot nu toe gebruyckt van vele goede oude gewoenten ende possessien, welcke Previlegien, Hantvesten, Vryheden, Exemptien, gewoenten ende possessien, hem thoenderen by onsen voersaeten, Graven ende Gravinnen van Hollant, te meer stonden gefirmeert ende ghevesticht zyn geweest. Ende want die voern. thoenderen int gebruyken van hoeren voersz. Privilegien, Vryheden ende oude possessien, dagelycx vercort, ende hem die niet well onderhouden noch geachtervolcht en worden, so hebben zy ons oetmoedelyck gebeden ende versocht

 die

die selve Vryheden, Privilegien, Exemptien, oude gewoenten ende possessien, tot dese onse huldinge ende aencoemst aende heerlickheit ons lande van Hollant te willen vestigen, confirmeren ende believen ende die te doen onderhouden, ende hem daer op verleenen ende doen expedieren onse brieven in behoerlyker voirmen. So eyst dat wy dese saken overgemerct ende daer op gehadt tadvys van onsen Rekeningen inden Hagen, genegen wesende ter bede vande voornoemde thoenderen, wy hebben by goede advyse ende deliberacye van Rayde geconfirmeert, belyeft geapprobeert ende ghevesticht, confirmeeren, believen, approberen ende vestigen mits desen brieve, alle alsulcken Privilegyen; Hantvesten, Vryheden, Exemptien ghewoonten ende possessien, als zy hier voerteyts vanden Heeren van Scoenhoven, Graven ende Gravinnen van Hollant, duechdelyck vercregen ende gebruyct hebben, behoudelick dat die voern. thoenderen gehouden zullen wesen, desen brieff te presenteren in onser Rekencamere in den Hage eer sy van den inhouden ende effecte van dien sullen moghen gebruycken, om aldaer geregistreert the worden tot ellicx sekerheyt. Onbieden daer om ende bevelen onsen lieven ende ghetrouwen Cancelier, President, ende luyden van onsen grooten ende secreten Rayden, Gouverneur, Stedehouder, President ende luyden van onsen Rayde ende Rekeningen in Hollant, ende allen anderen onsen Rechteren, Justicyeren, Officyeren, Dyenaren ende Onderfaten, wyen dit aenghaen oft an roeren mach, ende elcke van hem bysonder zoe hem toebehoeren zall, dat sy die voern. thoenderen ende hueren naercommers,

doen

doen laten ende ghedogen van dese onse gracye, confirmacye ende approbacye, ende van alden inhouden van desen gebruycken, vastelyck, vredelyck ende volcomelyck genyeten ende gebruycken, sonder hem te doen off te laten gescyen enich hinder, letsel, off moeyenisse ter contraryen, want ons also ghelieft. Des toirconden so hebben wy onsen zegel hier aen doen hangen. Gegeven in onsen hove in den Hage in Hollant, den laetste dach van Junio, int jaer ons Heeren duysent, vyffhondert ende vyffthiene.

Was aldus onderteykent,

By mynen Heere den Prince iu zyne Rayde,

HANETON.

Dan volgt 'er in 't zelve handschrift een plakkaat van den gemelden Keizer Karel; waar in hy zwel strengelijk verbiedt dat geene, 't zy kerkelijke 't zy kloosterlijke persoonen zullen hebben te erven / of eenige roerende of vaste goederen / by gifte ofte by kooping / mogen verkrijgen / als onder zekere voorwaarden enz. Plakkaat van den zelven Karel omtrent de Kloosters.

Dit plakkaat / gelijk in het voornoemde handschrift aangetekend staat / is te Schoonhoven afgekundigt in 't jaar 1525. Het zelve / of een diergelijk plakkaat / hebben wy in de Latijnsche tale opgegeeven onder het Bisdom van Haarlem / daar wy de stad Amsterdam beschreeven.

Misschien is dit plakkaat te Schoonhoven afgekundigt; om dat daar / volgens het schrij- 5 Kloosters te Schoonhoven.

pen van † de la Torre, vyf kloosters gestaan hebben / namentlyk:

1. Het Karmelyten-klooster / door Jan van Henegouwen gebouwd in 't jaar 1330.

2. Het Nonnen-klooster van S. Augustinus orde / S. Elizabeths Konvent genaamd / 't welk zich met het Kapittel van Sion / by Delft / vereenigt heeft. Van dit klooster staat breeder bescheid by Johan † Lindeborn te vinden.

3. S. Agnes Konvent in de Koestraat; 't welk in 't jaar 1399. eenen Heer Niklaas tot Biechtvader heeft gehad.

In de akten van het klooster te Oudewater / en van Marien-poel buiten Leiden / word gewag van 't gemelde Konvent gemaakt: want uyt het klooster van Schoonhoven is dat van Oudewater / en uyt het klooster van Oudewater dat van Marien-poel / voortgesproten.

4. Het Nonnen-konvent op de oude Haven; 't welk insgelyks in de voorgemelde akten aangehaald staat; ten waare dit konvent op de oude Haven het zelfde waare met het voorgenoemde S. Eysbers konvent.

Volgens dezelve akten heeft dit klooster in 't jaar 1399. voor Biechtvader gebruikt eenen Heer Frederik.

Van Niklaas Kats. Niklaas van Kats, Ridder / Voogd over Floris V, en afkomstig * uyt het oude en verdronken stedeke Kats in Noordbeveland / en dewelke de stad Ter † Gouw allereerst met muuren omvangen heeft / mag ook wel onder de

† Notit. Episc. Daventr. c. 2.

* Zyn geslagtrekening kan by van Leeuwen, op het 897 zydje van Batavia Illustrata, nagezien worden.

† Hier op zien deze Latynsche veersjes,

Fundabat, Cattus Florentie regente, notato
Posteritas, Goudæ mœnia Cattus Eques.

Schoon-

Schoonhovenaars opgetelt worden: want hoe wel hy misschien aldaar niet geboren was/ zoo hebben echter zijne Vasallen daar gewoont. Dit hebben wy uyt den volgenden brief van Bisschop Johan; dewelke zoo wel aan gemelden Kats/ als aan zijne Vasallen/ om de menigvuldige diensten die hy der kerke van Utrecht bewezen had/ aanzienlijke voorrechten en vrydommen verleent. En om dat dezelve brief mijns weetens noit (in de oorspronkelijke/ dat is/ in de Latijnsche tale) gedrukt is geweest/ zullen wy den zelven hier laaten volgen:

JOhan, door Gods genade Bisschop van Utrecht, wenscht allen den genen die den tegenwoordigen brief zullen zien de eeuwige zaligheit in den Heere. Het zy ul. allemaal bekend dat wy Heer *Niklaas van Kats*, Ridder, uyt inzigt van zyne deugdzaamheit, en om de menigvuldige diensten die hy ons en onze kerke dikmaals gedaan heeft, mitsgaders om veelerhande prykelen en moeyelijkheden, zoo omtrent zyn persoon als in zyne goederen, voor dewelken hy zich zelven, ons en onze kerk van Utrecht ten gevalle, bloot gestelt heeft, gemaakt hebben onzen getrouwen man en vasal, en den getrouwen man en vasal der Utrechtsche kerke: en dat wy zulks niet gedaan hebben met de goederen die de Utrechtsche kerk aangewonnen had; maar met onze eigene goederen, die wy hem uytgekeert hebben. Daarenboven hebben wy, dewyl zyne verdiensten zulks vereisschen, met het overleg van de Prelaten en Dienstmannen der Utrechtsche kerke goedgevonden het leen, 't welk wy hem geschonken hebben, te ver-

grooten, op dat hy ons en onze kerke des te gewilliger ten dienste zoude staan: en daarom vergunnen wy hem dat zyne mannen, binnen zyne stad Schoonhoven woonende, door ons stift van Utrecht te water en te land mogen reizen, en wederkeeren, zonder eenige tollen, of passagi-gelden te betaalen. Ter getuigenisse dezer zake hebben wy het tegenwoordige geschrift, het welke met ons eigen zegel, met het zegel der Utrechtsche kerken, en met dat van onze Dienstmannen, Heer *Zweder van Abkoude*, Heer *Zweder van Bosenichem*, en Heer *Zweder* onzen Maarschalk bezegelt is, aan den voornoemden Heer en Ridder ter hande gestelt. Gegeeven in 't jaar 1280, op S. *Paulus* Bekeeringe.

Parochikerk, Patroon, Begevers van de pastory.

De Parochikerk is ingewijdt op den naam van S. Bartholomæus; en de Pastoor plagt door de Duytsche Ridders, te Utrecht woonende, benoemt te worden. De Koster en de Schoolvoogd wierden door den Graaf van Holland aangestelt.

Deze plaats wierd in 't jaar 1514 bekleedt door Hieronymus vander Dame. De Scholasticus, niet ter plaatze van zijne bedieninge woonende, trok jaarlijks drie Vlaamsche ponden.

Outaren.

Hier volgen de Outaaren, dewelke in de Parochiekerke gestaan hebben, en tot onze kennis gekomen zyn.

Het Outaar van de H. Maagd Maria.
- - - - van S. Nicolaus.
- - - - van den H. Geest.
- - - - van S. Eligius of Eloy.

- - van

- - - - van S. Christinus, volgens andere van S. Judocus.
- - - - van S. Ewaldus.
- - - - van S. Theobaldus.
- - - - van de HH. Laurentius en Barbara.

Aan deze Outaaren waren in 't geheel ses kleine Vikaryen; dewelke voorhene wat meer inkomsten gehad hebbende, door het inbreken van Bakkersmaal, by Lekkerdam, zijn verminderd. Vikaryen.

Lyst van de inkomsten van S. Eligius *outaar.*

Inkomsten der vikaryen.

6. Mergen lands.		
Noch van verscheide landeryen,	18 -	0
Noch van eenige landen en huizen,	36 -	18
(1)	54 -	18

Lyst der inkomsten van S. Theobaldus *outaar.*

5. Mergen lands te Langerak,
Van een huys jaarlijks, ... 3 - 0

Lyst der inkomsten die het outaar van S. Jan den Dooper *heeft gehad.*

5. Mergen lands in Berg-ambacht.
Op een huys by de Visbrugge 's jaars 4 pont Vlaams.

Lyst der inkomsten van S. Laurens *en S.* Barbaraas *outaar.*

5. Mergen lands in Berg-ambacht,
7. Mergen lands in Gelkenesse.

Vikarissen. De eerste Vikary / aan 't outaar der H. Maagd / was wekelijks belast met drie Missen. Deze Vikary wierd in 't jaar 1514 bekleedt door Meester Hendrik Koenensz, van Giessen-ouderkerk.

De tweede Vikary / aan S. Niklaas outaar / was weekelijks belast met twee Missen: en wierd in 't jaar 1514 bekleedt door Heer John Thin.

De derde / aan 't outaar van den H. Geest / wierd in 't gemelde jaar 1514 bekleedt door Frans Willemsz. Boddesle.

De vierde / aan S. Eligius outaar / wierd in het zelve jaar bekleedt door Heer Jakob Brienensz.

De vyfde / aan S. Judocus outaar / wierd in 't jaar 1514 bezeten door Meester Pieter van Gouda, Pastoor van de kapelle der H. Maagd in 's Gravenhage. Deszelfs Vikaris was gehouden tot eene weekelijksche Mis.

De seste / aan S. Ewaldus outaar / wierd in 't zelve jaar bekleedt door Heer Theodorus de Groite (de Groot) van Schoonhove.

Kloosters. Volgens het Roomsche verhaal van Jakob de la Torre heeft Schoonhove vyf kloosters gehad. Het eene / hebbende eene kerk die op den naam van S. Elizabeth ingewijdt was / stond onder het bezoek (en 't opzigt) des Kapittels van Sion. Het voornaamste van allen was het Karmelyten klooster; 't welk door Jan van Henegouwen, Graaf van Avesne / en Heer van Ter-Tole / Schoonhoven / en Gouda / gesticht is in 't jaar 1335.

In 't jaar 1365 is Schoonhoven / met het gemelde Karmelyten klooster / gansch afgebrandt; maar op dit rijm-veersje is gemaakt:

Schoon-

Schoonhoven insignis cum claustro devorat ignis.

In 't jaar 1482 is Jakob van Remerswaal, Leeraar in de Godtkunde / Prior van 't Karmelijten klooster geweest.

Ook heeft 'er een klooster gestaan / daar de derde Regel van S. Franciscus onderhouden wierd; en 't welk naar S. Agnes was genoemt.

Daarenboven was 'er een Oud-mannenhuis; in 't welke eene Vikary gesticht was / met eene inkomste van 62 gulden. Oud-mannen-huis.

De eerste plaats onder de geleerde Schoonhovers schijnt toe te koomen aan den hoogwaardigsten Vader Arrianus van Schoonhoven, dewelke Predikheer is geworden in Engeland en Bisschop van Asaph geworden zijnde / in 't jaar 1292 is overleden. Zie Belgium Dominicanum van Vader Bernardus de Jonghe. Geleerde en vermaarde mannen.

Johan van Schoonhoven, Onder-prior van Groenendaale / zijnde een klooster van Reguliere Kanonnikken buiten Brussel. Hy heeft in 't Kapittel van Windesheim / met eene algemeene en zeer groote toejuigchinge / eene oratie gedaan / om te bewyzen dat alle de kloosters van Reguliere Kanonnikken / door gansch Braband / met het klooster van Windesheim dienden vereenigt te worden. Hy heeft ook veele schriften nagelaaten / dewelke in de Boekerye van Valerius Andreas opgetelt staan / (2) en is te Groenendale gestorven in 't jaar 1431.

Bernard van Schoonhoven, Landkommandeur van de Duitsche Ridder-order te Utrecht / en Kommandeur te Werden / in 't jaar 1615.

Christophorus Longolius word van [a] Boxhorn, op de getuigenisse van Erasmus [b], onder de ver-

[a] Toneel der Holl. Steden.

[b] In Epist. ad Damian. Goes.

maar-

maarde Schoonhovers geplaatst. Als hy te Padua in Italie, welke stad hy voor zyne vaste woonplaats gekozen had, uyt het leven gescheiden was; heeft Petrus Bembus een treffelyk grafschrift t' zyner eere gemaakt. (3)

Johan Maartensz van Schoonhoven, in 't jaar 1557 Deken en Pastoor te Kuilenburg, heeft aan 't kollegie van 't Varken te Loven veel goeds gedaan. c (4)

Pastoors. By de vermaarde en geleerde mannen mogen de Pastoors van Schoonhoven wel gepaard gaan.

De laatste openbaare Pastoor van Schoonhoven is volgens de getuigenis van den Pastoor van Lekkerkerke van 't katolyk geloof geweken.

Volgens het schryven van Maarten d Schook is de leere van Lutherus en Calvinus in 't jaar 1575 te Schoonhoven ingevoert door Lieven van den Borre en David Timmerman.

Sedert het veranderen van den openbaaren Godsdienst hebben de volgende Priesters uyt de Geestelykheit de katolyke gemeente van Schoonhoven en van de omleggende plaatzen bedient:

e De Heer en Meester Egbert, een uytlander, en de noodhulp van Pieter Purmerent te Gouda, heeft der Goude, om dat hy een vreemdeling was, moeten verlaaten. Zoo is hy dan naar Schoonhoven vertrokken; daar hy, in 't jaar 1622, tot Pastoor is aangestelt.

Gaspar Adams, te Schoonhoven gebooren, een

c Ex Fastis Academ.
d De Canon. Ultraj. Sect. 3. p. 490.
e Ex Monumentis Petri Purmerent.

Keulsch

Keulsch Godtgeleerde/ volkomen Bacelier in de Godkunde.

Johan, of/ volgens het *f* doodboek der Hollandsche kerke/ Niklaas Visscher, is volgens het zelve doodboek Pastoor van Schoonhoben gestorven in 't jaar 1661.

Kornelis Beverwyk, te Schoonhoven gebooren/ de pastory van zijne geboorte-stad eenige jaaren bekleedt hebbende/ is eindelyk naar Antwerpen vertrokken.

Jakob van Rhyn, een Utrechtenaar/ is tot Pastoor van Schoonhoven aangestelt; en aldaar overleden in Maart 1673.

N. Reeder, een Utrechtenaar

Aloysius Wykerfloot, ook een Utrechtenaar/ is van Priester van 't Oratorie Pastoor van Schoonhoven geworden/ en van die zorge door de dood ontslagen den 19 Juny 1698.

Hendrik Lanling, een Zutfeener/ is in zijne pastory overleeden in 't jaar 1719.

De Heer Franciscus Megang, te Meenen in Vlaanderen gebooren.

f Relatio Romana Jacobi de la Torre.

AANTEKENINGEN.

1. Volgens een ongedrukten brief, dewelke my ter hand gestelt is door Heer ....., heeft het outaer van S. *Eloy* verscheide en groote inkomsten gehad.

Dan word 'er noch gewaagt van eene Vikarye in 't Gasthuys, staande ter begeevinge der Burgemeesteren; dewelke veele renten en goederen bezat.

2. Onder meer andere werkjes heeft hy een traktaatje uytgegeven ter verdediginge van den beroemden en godzaligen *Johannes Rusbrochius*. Deze *Johannes Rusbrochius*, een man van de oude godtvruchtigheit, en die waarschynlyk zoo wel eene plaats op de lyst der Heiligen verdient heeft, als zoo menige laatere Kloosterlingen door hooger magt voortgezet, heeft verschei-

scheide zeer stichtelijke, zielroerende, en verlichtende werkjes uytgegeven. Ieder een stond over de hemelsche wysheit van den Schryver verzet. Maar zulke geestelyke schryvers gebruyken wel eens eene ongewoone spreekwyze: en die dat niet insghikken kan, of inschikken wil, en aan de uytdrukkingen der school-leeraaren gehecht is, zal wel haast in zoo eenen schryver iet gevonden hebben, op 't welk hy zyne bekel-lust te pas kan brengen. *Johan Gerson*, anders een wys en bescheiden man, stiet zich aan eenige weinige spreekwyzen van *Rusbrochius*. Ja op dat de zielen, zoo als hy vreesde, door de leeringen van *Rusbrochius* niet benadeelt zouden worden; heeft hy een tractaatje tegen zeker *a* werkje van dien hoogverlichten man uytgegeven. Maar *Gerson*, met alle zijne geleerdheit en achtbaarheit, heeft de wereld van die quaade leeringen niet konnen overtuygen. Verscheidene zeer deftige mannen, en daar onder onze *Johannes a Schoonhovia*, hebben zich aan het verdedigen van *Rusbrochius* gelegen laaten zijn. Ja de wydberoemde en hoog geleerde *Dionysius b Carthusianus*, de luister en het pronkje van de Karthuizer-order, heeft deze verre gezochte beschuldigingen niet konnen verdraagen; en *Rusbrochius* niet alleen verdedigt, maar ook het leezen van zyne werkjes den godminnenden Leezer ten hoogste aangeprezen.

3. Het is waar dat *Erasmus*, in den brief aan *Damianus van Goes*, dezen *Christophorus Longolius* voor eenen Schoonhover gehouden wil hebben: hoewel hy elders geschreven had dat *Longolius* een Brabander is, en in Vrankryk is opgevoedt. *Damianus van c Goes*, *Adrianus Junius*, *Petrus Nannius*, *Boxhornius*, en meer anderen, geeven hem Holland voor zyne geboorteplaats. Maar, indien het zeggen van *Valerius Andreas* vast gaat, schryft *Longolius* zelf, in het begin van zijne tweede verdedinge, dat hy te *Mechelen geboren en te Mechelen opgevoedt is.* Daar tegen zegt *Erasmus* dat *Petrus Longolius*, *Christoffels* oom, een gaauw en verstandig man, hem verzekert heeft dat gemelde *Christophorus* te Schoonhoven in de wereld

a Contra Ornatum Nuptiarum Spirit.
b Vide Dionys. Carthus. de Donis Spirit. S. art. 15.
c In descript. Hisp.

is gekomen. Waar dat zijne ouders gebooren zijn, is ook niet volkomen zeker: want *Scævola d Sammarthanus* beweert dat zyn vader een Fransman was, *Antonius Longolius* genaamd; dewelke zich als Ambassadeur in Braband ophoudende onzen *Christophorus Longolius* daar geteelt zoude hebben. Doch de oom van *Longolius* zelf zal het waarschynlyk beter geweeten hebben als de voornoemde *Scævola*. Iemand zoude misschien denken dat 'er weinig aan gelegen is of *Longolius* een Schoonhover of een Mechelaar is; en wat voor landsluiden dat zijne ouders zijn geweest. Maar zoo een moet weeten dat *Christophorus Longolius* onder de gauwste verstanden en geleerdste mannen van zijnen tyd is gerekent. Hy heeft, noch jong van jaaren zynde, eene historissche Lesse in de Akademie van Poitiers gehad; en de Koning van Vrankryk trachte hem, op allerhande wyzen en door zeer gunstige aanbiedingen, in zijn Ryk te houden. *Erasmus e* heeft met grooten lof van hem gesproken: de al-om bekende *Bembus* heeft niet alleen een grafschrift hem ter eere gemaakt; maar ook een tombe voor hem opgerecht. Ja, dat iemand misschien wonder zal voorkoomen, die doorluchtige en ernsthaftige Kardinaal, *Reginaldus Polus*, heeft zijn leven beschreven.

4. Te Schoonhoven is ook gebooren *Niklaas van Schoonhoven*; dewelke te Loven in de Rechten gestudeert hebbende, meer als 20 jaaren lang het opzigt over de jonge Koraalen, of Zangjongens, in de Katedrale Kerke van Utrecht heeft gehad. Hy heeft geschreven

Een korte Historie der Heilige Katedraale Kerke van Utrecht; zijnde een beknopt verhaal van het leven der Utrechtsche Bisschoppen. Doch deze historie is noit in 't licht gekomen.

Noch is in dezelve Stad gebooren *Martinus Gerardi Visscherus*, of *Maarten Gerritsz de Visscher*, een Regulier Kanonnik van Hem, buiten Schoonhoven: dewelke *de opkomste, den aanwasch, en de verwoesting* van 't zelve Klooster historischerwyze beschreven heeft.

d In Elogiis Clarorum Gallorum.
e Erasmus in Ciceroniano.

In

In het nazien of doorleezen van onze Deelen zal de Leezer bevinden, dat veele Priors der Reguliere Kanonnikken te *Schoonhoven* geboren zijn.

Zelf mag de hoog-geleerde en alom beruchte *Johannes Molanus* wel onder de geleerde Schoonhovers geplaatst worden: want zyn Vader was te Schoonhoven gebooren.

WILLIGE-LANGERAK.

Heeren van Willige-Langerak.

Willige-Langerak / een leen van 't Utrechtsche Bisdom / en gelegen aan de Lek buiten Schoonhoven / is tegenwoordig de heerlijkheit van Leendert van Kazenbroot, Heer van Kyneftein. Daar staat tegenwoordig een klein kerkje / met een lagen toren daar op. Van ouds was het eene Parochikerk; hebbende de Proost van S. Salvators kerke te Utrecht het recht gehad om den Pastoor in te hulden.

Inkomsten van den Pastoor en den Koster.

Volgens het geschrift van Floris van Wede heeft het Pastoors- en het Kosters- ampt in 't jaar 1586 niet meer opgebragt als 18 gulden.

LANGERAK.

Langerak.

Een dorp / onder het stift van Utrecht / aan de overzyde van de Lek / is ten deele een Utrechtsch ten deele een Hollandsch leen. Daar staat een slot / ook Langerak genaamd / en zedert eenige jaaren vertimmerd / 't welk zedert lange jaaren de Boetzelaaren, en tegenwoordig noch den Baron Frederik Hendrik van Boetzelaar toebehoort: hebbende een opper/ middelbaar/ en laag rechtsgebied.

Slot, en deszelfs Heeren.

De kerk / zoo wel als het koor / is maar redelijk groot / en heeft een toren van een tamelijke hoogte. Deze kerk is al van ouds eene Parochikerk geweest; hebbende / behalven

ven der koster/ eenen Pastoor/ die door den Proost van S. Salvators kerke moest ingehuldt worden.

Wanneer Herman Rennenberg, Proost van S. Salvators kerke / in 't jaar 1567 de landstreek tusschen de Lek en den Yssel bezigtigde; heeft hy bevonden dat verscheidene zoo genaamde Pastoors geen rechte Pastoors en waren: doch op de getuigenisse des Pastoors van Nieupoort is die van Langerak een rechte Pastoor verklaart.

In 't jaar 1586 is bevonden dat de inkomsten van den Pastoor en den Koster niet meer bedroegen als 18 gulden. (1)

Inkomsten der Pastorye.

AANTEKENING.

1. Men ziet in dit gansche werk, en 't is eene bekende en gemeene zaak, dat verscheide Pastoors, die by dag en by nacht op hunne gemeente moesten passen, en hunne gezondheit, hun leven, en al hunnen tyd ten dienste van hunne kudde besteedden, dikwils nauwlyks genoeg hadden om fatzoenlyk en als een gemeen ambachtsman te bestaan: daar zoo veele Abdyen, Kloosters, enz. die zich maar met het Koor te bemoeyen hadden, en de wereld door hunne soberheit, nedrigheit, verstervinge, door de versmaadinge van de aardsche goederen en wellusten, in 't kort door een Engelsch leven moesten voorlichten; die met de wereld, en al wat wereldsch was, geene gemeenschap moesten houden; dat die Kloosters en Abdyen, zeg ik, ja de Kapittelen zelf niet uytgezondert, zeer dikwils niet alleen genoegzaame, niet alleen overvloedige, niet alleen heerlijke, maar Vorstelyke en Koninklyke goederen hadden: en 'er somwylen ook heerlyk en vorstelyk wisten op te leeven. Ik heb een *a* boekje, 't welk in de Fransche taale

a Le nombre des Ecclesiastiques de France: Celuy des Religieux & des Religieuses; le temps de leur établissement; & dont ils subsistent: &c.

geschreeven, en zoo het schynt, omtrent of even voor het midden der sestiende eeuwe gedrukt zynde, de opkomste, het getal, en den staat van de geestelyke persoonen van gansch Vrankryk beknoptelyk beschryft. De Schryver is gansch geen vyand van de Geestelyken; voor al niet van de Bedelmonnikken; 't welk wy in andere gelegentheden wel zullen toonen en te passe brengen. Deze Schryver zoude gaarne een middel uytvinden om alle de Pastooren eerlyk en fatzoenlyk te doen bestaan; en telt ook de ongemakken op, dewelke uyt hunne armoede moeten volgen. Dewyl het boekje weinig of niet bekend is, zullen wy de gansche redeneering des Schryvers, ten dienste van den Leezer, uytschryven. Ik wil daarom alle de middelen, die hy ten deezen einde opgeeft, niet goed keuren; en ik weet wel dat dit een al te groot geschreeuw zou maaken: maar men ziet 'er evenwel uyt dat hy geen volkomen ongelyk heeft in den grond der zaake; en hoe dat alles, indien het zoo te beschikken waar, op een anderen voet zou konnen gebragt worden.

„Zoo gaat het niet met de Pastooren gelyk met de „Bisschoppen: want de meeste Pastoors, hoewel dat „ze by dag en by nacht in den wyngaard des Heere „arbeiden; zoo trekken zy 'er evenwel de minste „vruchten van.

„De grootste helft der Pastooren heeft niet meer „als sobere inkomsten; zoo dat die geen kleeding, „en geen brood en wyn, konnen opbrengen..... Een „Pastoor behoort ten minste een eerlyk onderhoud „te hebben; en 't zelve zonder lichaamlyken arbeid „te bekoomen; op dat hy in zyne geestelyke bedie„ningen niet verhindert worde.

„Het waar goed dat aan alle Pastooren van Steeden, Burgten, en Dorpen, welker Bisdommen 30 „mylen van Parys gelegen zijn, eene inkomste van „500 gulden gegeven wierd; dewelke genomen zoude worden op de tienden van de Parochie: zoo men „niet goed en vindt hun de gansche Tienden te gunnen: en dan zouden zy noch de penningen, die „van het sterven koomen, en de Stichtingen die aan „hunne Kerken gemaakt zijn, moeten trekken.

„Wat die genen belangt, welker Pastoryen meer „op-

„opbrengen, die hebben 't zoo veel te beter. Maar „des behooren zy geen geld, of wat dat het zy, voor „de bedieninge van de Sacramenten, of voor de Be„graaffenissen, te neemen. Ook zouden zy voor de hoof„den der huysgezinnen, zoo voor de mannen als „vrouwen, eene zielmis na hunne dood moeten lee„zen, zonder iet daar voor te genieten; of moesten „anders eenige maanden van hunne inkomsten mis„sen. De vrienden van de overledenen zouden maar „gehouden zijn het licht te betaalen: en zoo zy pleg„tige lykstaatzien begeerden, zouden zy dezelven ins„gelyks moeten betaalen.

„Om deze inkomsten te vinden zouden de genen, „die de Tienden bezitten, genootzaakt moeten wor„den om aan den Pastoor de vereischte somme op „te brengen......

„Wel is waar dat de inkomsten van sommige Ka„nonnikken en Abdy-monnikken, indien dit aldus „geregelt was, verminderen zouden. Doch het waar „mijns oordeels beter dat 'er maar 40 Kanonnikken „in eene Katedrale Kerke waren, in de plaatze van „sestig; en dat de Monnikken van eene Abdye van „25 verminderd wierden op 15; als dat 'er zulke ar„me en kaale Pastoors ten platte lande gevonden „worden; dewelke de Kerkelyke Getyden zoo wel „zingen als de gemelde Kanonnikken en Monnik„ken; dewelke de Kerkelyke Sakramenten bedienen; „dewelke voor de gemeente en voor de vruchten der „aarde bidden, en ommegangen doen; en die voor „dat alles maar wat brood te eeten hebben, en niet „zouden konnen bestaan, indien zy geen geld en na„men voor het bedienen van de Sakramenten en het „begraaven der dooden; 't welk tot verargernisse en „vernielinge van den Godsdienst strekt; en maar „dient om 't arme volkje te bezwaaren. Eene arme „vrouw op het dorp, die haaren man verliest, moet „eerst en voor al geld zoeken, om hem begraa„ven te krygen; door dien de Pastoor van zijn ver„val moet leeven.....

„De Pastoors zijn genootzaakt vyf stuivers te nee„men voor het leezen van eene Mis: als zy die noch „konnen bekomen; en moeten allerhande stormen, „en quaad en buyig weer, uytstaan in arme ellendige

 „hut-

„ hutjes, die zy (in zulk een weer) niet durven verlaaten; vreezende dat 'er iemand van hunne Parochiaanen zonder Sakramenten mogt koomen te sterven. Zekerlijk is het billijk en redelijk dat ze „ voor de Kanonikken en Monnikken gaan: ik wil „ zeggen dat ze van het scheeren hunner schaapen eerst „ dienen te bestaan, nadien zy voor het geestelijk voedzel derzelve schaapen moeten zorgen.

„ De uytvoering van dit middel was ligt in 't werk „ te stellen: men had maar te onderzoeken wie dat de „ Tienden bezitten; en de Kanonikken zouden geen „ afstand van hunne kanonniksdyen mogen doen voor „ dat hun getal zoo verre vermindert was, dat de Pastoors een behoorlijke inkomste hadden. Waren 'er „ Bisdommen, die daar door gekrenkt wierden; men „ zouw, tot vergoeding, eenige Abdyen met dezelve „ konnen vereenigen. Men behoord eerst en voor al „ te zorgen voor het onderhoud van zodaanige personen, dewelke uyt krachte van 't goddelijk recht „ tenemaal noodzakelijk zyn voor de kerke en voor „ de geloovigen. . . .

Om het bovenstaande wel te begrypen, dient in acht genomen dat de tienden, gelijk elders aangetekent is, dikwils en doorgaans bezeeten worden van kloosters, Abdyen, enz. die geen deel aan 't bestieren van de Pastoryen hebben.

NIEUPOORT

Nieupoort

IS eene vryheit aan de Lek/ aan de overzyde van Schoonhoven; dewelke geduurende den oorlog tusschen de Gelderschen en de Hollanders veele rampen heeft uytgestaan. Want in 't jaar 1489 wierd ze uyt last van den Graaf van Holland belegert/ verovert en verwoest. In 't jaar 1514 is ze afgebrandt: in 't jaar 1516 door de Gelderschen verovert en uytgeplundert: in 't jaar 1524 door de derde reize door de Gelderschen verovert/ uytgeplundert/ te vuur en te zwaard verdelgt. Geen wonder dan/ dat deze plaats na zoo veele onge-

deszelfs rampen.

gevallen zodanig vervallen is / en zoo volkeloos is geworden / en noch tegenwoordig zoo arm en vervallen blijft. Voorders is een zeleen der Graaflijkheit van Holland. (1)

De kerk van Nieupoort / die 'er tegenwoordig staat / is maar van eene tamelijke grootte / en heeft eenen kleinen toren. De Parochikerk / staande ter instellinge van den Proost van S Salvators kerke / was den Heiligsten Naam van den Heer Jesus toegewijdt; en heeft van ouds een grooten toeloop van geloovigen gehad.

De Pastoors van Nieupoort / en van de omleggende plaatzen / konnen in het tweede deel van het Latijnsche Batavia * Sacra opgezocht worden. (2)

* Pag 188.

AANTEKENINGEN.

1. *Men meent*, zegt *Simon a van Leeuwen*, *dat Schoonhoven zijnen oorsprong heeft uyt het lang vervallen stedeke van Nieupoort; van waar de inwoonders zich over de Lek, daar nu Schoonhoven is, zouden te neder gezet hebben.* Dit is aldus niet te verstaan, dat het vervallen van Nieupoort gelegentheit aan de inwoonders heeft gegeven om ter plaatze, daar Schoonhove nu staat, een dorp of een stad te bouwen. Want al lang voor de verwoestingen van Nieupoort, gelijk de Heer Auteur in Schoonhoven aangemerkt heeft, heeft *Melis Stoke* Schoonhoven als een stad vermeldt. Maar Schoonhoven zal in 't eerst weinig aanzien en luttele inwoonders gehad hebben; en door den toeloop der ingezetenen van Nieupoort tot een hupsch en cierlijk steedje aangegroeit zyn.

2. De Katolijken, daar om streeks over den Yssel woonende, plagten ten deele te Ysselstein ten deele te Schoonhoven te kerken. In 't jaar 1680 hebben die van Nieupoort, Kabauw, enz. een Pastoor voor zich zelven gekreegen; te weeten

a Batavia illustrata, pag. 199.

Gerrit Uyttemwaal, te Vianen gebooren, en te Loven in de Godtkunde onderwezen: dewelke zyn verblyf te Kabauw heeft genomen; en aldaar den 20 January 1687 aan de kinderpokjes is gestorven. Hy heeft tot nazaat gekreegen

Gysbert Spitboven, een Utrechtenaar, die te Romen op de Godkunde gestudeert heeft.

HEERAARTRSBERG, of BERG-AMBACHT.

Heeraartsberg, en Berg-ambacht, waar van aldus genaamd.

* Heeraartsberg / of Aartsberge / een adelijk en oud kasteel / is gelegen onder Berg-ambacht / 't welk voorheden ook Heer-aartsberge genoemt is geweest: als zijnde door Heer Aart van Arkel op eenen berg gebouwt. En hier van koomt het dat de Heeren van Berg-ambacht / in sommige oude brieven / genoemt worden Heeren van den Berg. De heerlijkheit van Berg-ambacht word anders ook genoemt de Heerschappy van der Alinger Parochie. Het is een deftig dorp / onder 't Hollandsch gebied; leggende in 't Graafschap van Blois / eene mijl van Schoonhoven. Het hoogrechtsgebied / 't welk den Heeren van Zuylen van Nieuveld plagt toetekoomen / is in 't jaar 1624 door de Staaten van Holland gelost.

Berg-ambacht heeft eene zeer groote kerk; de toren / hoewel vrij dik / is de hoogste niet. Het recht van den Pastoor intestellen plagt den Proost van S. Salvators kerke toe te koomen.

* Oudenhoven Zuydholland p. 37. van Leeuwen Batavia Illustr. p. 1212.

In

In 't jaar 1407 is Regent van de Parochie-kerke geweest Hendrik van Lumen. Regenten der kerke.

En in 't jaar 1408 Johan Gerytdyn.

Onder dezelve Parochie / op een landgoed niet verre van Schoonhoven gelegen / en Hem genaamd / is in 't afgaan der 14 eeuwe / met de toestemminge van den Regent der Parochie-kerke / een kerkje gebouwt ter eere van den Aartsengel Michiel; alwaar eenige Religieuze mannen by een vergadert zyn / en 't zamen geleeft hebben. Uyt dit kleine begin / onder de aanleidinge van Willem Klinkhart, is eene Priory van Reguliere Kanonnikken opgekomen; dewelke naar den Patroon der plaatze S. Michielsberg, of anders Henriksveld, is genoemt; en met het Klooster van Sion buiten Delft vereenigt is geweest.

In het tweede deel van het Latynsche Batavia * Sacra hebben wy de opkomste van dit Klooster in 't wyd en breed verhaalt; en daar benevens opgegeven den Brief van afzonderinge; waar door aan de Kloosterlingen / met de toestemminge van den Pastoor van Kaatshenge / de vryheit wierd gegeven om de Sacramenten te bedienen; en de kerkelyke begraffenis / niet alleen van de Broederen maar ook van de Kostgangers / te verrichten: 't welk alles door den Bisschop van Utrecht / Frederik van Blankenheim, bevestigt is.

In het dood of jaargety-boek van dit Klooster / door Sasbout opgegeven / staan de Priors des zelven Kloosters / ieder op zyne order / aldus opgetelt. Het Reguliere klooster *Hem.*

I. Willem Hermansz Klinkert, een zeer vroom en deftig man; door wiens beleid dit Klooster

* Pap. 188. 189.

opgekomen is. Hy is gestorven in 't jaar 1444.

II. Pieter Simonsz, gestorven in 't jaar 1454.

III. Hendrik Adams, gestorven in 't jaar 1460.

IV. Niklaas Wit, te Schoonhoven geboren, een man van eene uytsteekende godsdienstigheit en nedrigheit. Deze Prior heeft het Klooster met zyne erfgoederen in een goeden staat gebragt; hebbende met de goederen de eetzaal en de keuken opgetimmert. Hy stierf in 't jaar 1464.

V. Willem Visscher, te Schoonhoven geboren, een man van aanzien en gezag: die ook verscheide goederen aan 't Klooster heeft geschonken. Hy is gestorven in 't jaar 1465.

VI. Foppo Pauli, een breedzaamig man, gestorven in 't jaar 1473.

VII. Adam Jansz, te Schoonhoven geboren, een yvrig man, gestorven in 't jaar 1493.

VIII. Hendrik Aalbertsz. te Schoonhoven geboren, en wegens zyne matigheit geroemd. Onder zyne regeeringe, te weeten in 't jaar 1494, is de kerk door den blixem afgebrandt. Hy is gestorven in 't jaar 1495.

IX. Zeger Johansz, te Schoonhoven geboren, die in goddvrugtigheit en nedrigheit uytgemunt heeft. Hy heeft het Klooster ook door zyne goederen verrykt: en heeft de afgebrande kerk ten deele door het uytschryven van boeken, in welke kunst hy meesterlyk ervaren was, ten deele door de drukkunst weder opgetimmert. Hy is gestorven in 't jaar 1510.

X. Dideryk Gysbertsz, een breedzaamig man, heeft den ommegang van 't koor aan de oostzyde

zyde / en de Sakristy opgetimmert; en is gestorven in 't jaar 1514.

XI. Adriaan Jakobsz van Leeuwen, een Gouwenaar en een godtvruchtig man / is gestorven in 't jaar 1531.

XII. Hendrik Johan, een eerlijk en kloekhartig man. Dezelve heeft den ommeloop van 't Koor / aan de westzijde / getimmert in 't jaar 1534: en is gestorven in 't jaar 1540.

XIII. Niklaas Niklaasz, dewelke kort daar aan van hartzeer / over het aanneemen van het Priorschap / met de koortze is bevangen: van dewelke hy ook te Amsterdam in S. Agnes Klooster / daar hy Rector was / gestorven is in 't jaar 1540.

XIV. Niklaas Johan, ter Goude gebooren / een uytschrijver van boeken en een letterschilder / is anders een snedig en verstandig man geweest. By zijnen tijd / te weeten in 't jaar 1553 / is de Krimperdijk door het overstroomen van de Lek doorgebroken / en heeft de omleggende landeryen blank gezet: waar door de bouwlanden van 't Klooster groote schade en hinder geleden hebben.

XV. Pieter Pietersz, een Gouwenaar / een liefhebber van de heilige Boeken / en een groot yveraar om de kerkgebruiken van den godsdienst te doen onderhouden.

XVI. Kornelis Simonsz Tai, te Schoonhoven gebooren; dewelke Pater van S. Magdalenaas Konvent te Amsterdam zijnde / tot Prior van dit Klooster is gekozen / en de laatste Prior is geweest / onder wien dit Konvent in stand gebleeven is. Hy is gestorven in 't jaar 1564.

XVII. Joost Jansz, onder wien dit Klooster / te weeten den 6 July 1572 / na dat het 176

jaaren gestaan en geblevit had / door het krijgs-
volk der bondgenooten aan kolen is gelegt.

In 't jaar 1424, is het Klooster van de Re-
guliere Kanonnikken te Hemmendonk / onder de
Parochie van Brandwijk / van 't welke wy
beneden zullen spreeken / uyt dit Klooster voort-
gesprooten.

Dewijl dit een vermaard klooster is geweest,
en in de Historien van ons land sommwijlen ver-
meldt word; zal 't niet ondienstig zijn het gant-
sche verhaal van deszelfs opkomste en gelegen-
heit / uyt het Latijnsche Batavia Sacra, hier
tusschen te plaatzen. *

De Insteller van deze vergaderinge (te wee-
ten voor zoo veel het Reguliere Kanonnikken
waren) is geweest Willem Klinkert: een man
dewelke / behalven dat hy uytnemend groot
van gestalte was / een ongemeene zucht had
om het Religieus leven voort te zetten. Na
dat hy met de Broederen van 't gemeene le-
ven te Deventer eenigen tijd gewoont had,
heeft hy / na dat hy uyt zucht tot strenger le-
ven weder in zijn Vaderland gekomen was / en
van Frederik van Blankenheim Bisschop van
Utrecht verlof had gekreegen / in 't jaar 1407
eenige Religieuze Priesters by een vergadert;
en met de toestemminge van Guido, Graaf van
Blois en Heer van Schoonhoven en der Gou-
we / de gemelde Priory met zijne eigen geld
opgebouwt. In 't eerste volgden de Broe-
ders de Order der boetvaardigheit van S.
Franciscus, door Paus Nicolaus V. ingestelt.
Doch op het aanraaden van den Kardinaal
Nicolaus de Cusa . . . heeft de voornoemde
Willem van Zweder van Kuylenburg, Bis-
schop van Utrecht / verlof bekomen om
den

* *Vertaalder.*

den Regel van S. Franciscus te verlaaten; en den Regel, aan de Kanonniken door S. Augustyn voorgeschreeven, aanteneemen: zynde de Cusa zelf, eer dat hy tot het Purper verheeven wierd, een Regulier Kanonnik geweest. Vier van deze Religieuzen zyn in 't jaar 1572 op eene zeer wreede wyze door den Graaf van Lummey mishandelt en gepynigt; en hebben een zeer heerlyken en roemwaerdigen martelstryd voorgestaan.

Boxhornius, in zyn Aanhangzel op het Tooneel der Hollandsche Steden, heeft ons de historie van de opkomste dezer Priorye uyt een oud Handschrift medegedeelt; dewelke wy hier laten volgen.

Dit *Henriksveld* begon op de volgende wyze bewoont te worden. In 't jaar der menschelyke verlossinge 1396 hebben eenige Mannen, uyt zucht om de godtvruchtigheit uyttebreiden, een overleg gemaakt om een Klooster te bouwen: de voornaamste van allen waren Heer *Niklaas Hoek*, Heer *Frederik Smit*, beide Priesters; en *Johan Diest*, alle drie burgers van Schoonhoven. By dezelven hebben zich gevoegt Heer *Johan Jonghe*, *Johan Bruyn*, en *Gysbert Henriksz*, Leeken; dewelke deze plaatze allereerst bewoont hebben. Naderhand hebben zy deze plaats gekocht, en daar een kapelle, tot een bidplaats, gesticht. En hier in zyn zy op geen lossen voet te werk gegaan: want *Guido* Heer van Schoonhoven en Graaf van Blois; dewelke dit eerste begin bevestigdt heeft door zyne opene brieven niet alleen medehelpers tot het begonnen werk uytgenoodigt; maar ook de genen, die het zouden willen stooren en belemmeren, van dat voornemen afgeschrikt.

In

In 't jaar 1401 is 'er een hinderpaal opgekomen; waar door dit godtvruchtig werk verhindert wierd zich verder uyttebreiden: ik wil zeggen, de oorlogswoede met dewelke *Aalbert*, Graaf van Holland, tegen den Heer van Arkel is ontstoken. En het godtvruchtig werk, 't welk zedert eenigen tijd wortel had gevat, zoude zekerlyk vervallen en te niet gegaan zyn; ten waar de Heer *Willem Klinkert*, dewelke voor de pest geweken was, op de aanraading van eenige godtvreezende mannen herwaart gekomen was om het Klooster, 't welk reeds aan 't vallen was, te hulp te koomen. Deze Heer *Willem* bediende op dat pas, met een zonderlingen yver, het ampt van Huisbezorger in Heer *Floris*-Huis te Deventer: en hy heeft den last, die hem aangeraaden wierd, des te liever en te graager op zijne schouderen getorst; op dat hy de godtvruchtigheit, die hy buitens lands geleert had, in zyn Vaderland, als zynde te Schoonhoven gebooren, zoude voort planten; en dat hy de inwoonders der gemelde plaatze, dewelke zedert eenigen tijd in zyne order getreeden waren, in de leere van *Christus* zoude onderwyzen. Ook heeft de hemelsche hulpgenade den Man in zyn heilig voorneemen niet verleegen gelaaten. Door deze hulp gesterkt is hy, als de Kloosterbroeders vol anxt waren en op het tipje van te verloopen stonden, in het gezelschap van eenige zeer godtvruchtige en vuurige Mannen by hen gekomen. Deze zaak, dus ondernomen zynde, is ten besten uytgevallen: de godtvruchtigheit begon weder te herleeven; en de Mannen, te vooren zoo anxtvallig, zyn in hun heilig voorneemen volstandig gebleven. Ook heeft het in dien tyd niet ontbroken aan voortzet-

zetters van het Kloosterleven; deweike hier, als in eenen Evangelisschen baan loopende, en de geenen die 'er reeds aan 't loopen waren met spooren noopende, de armoede van 't nieuwe Klooster te hulp zyn gekomen; en 't zelve met jaarlyksche inkomsten verzorgt hebben. Ook heeft Heer *Willem* de aangebode aalmissen niet van de hand gewezen. Door deze hulpmiddelen gestyft heeft, hy in 't jaar 1407 het grondwerk van een soort van een Klooster beginnen te leggen; en allengskens een deel laage huisjes opgerecht. Toen begon men het door de wandeling te noemen, de Broeders in den *Hof* of in den *Hem*. Waar deze benoeming van de Hem van daan gekomen zy, is onbekend: hoewel sommigen beweeren dat de naam van Hem afgedaalt zy van den krommen Lekkerdijk; die tegen het klooster aanlegt, en de gedaante heeft van een Varkensham: en dus zou Hem verkeerdelijk gezeit worden voor Ham. Vorders heeft *Frederik van Blankenheim*, Bisschop van Utrecht, aan Heer *Willem*, op deszelfs verzoek, toegestaan dat 'er in 't kerkje van den Aarts-Engel *Michael* de kerkdiensten dagelijks gedaan zouden worden, zonder nochtans de rechten van den Pastoor van Aartsberge te verkorten. In 't jaar 1414, als de goederen des kloosters vermeerdert waren, is de godvruchtigheit der kloosterlingen ook grooter geworden. Dus hebben zy, te weeten *Matthys van den Vyver*, *Dideryk van Aer*, *Warbout van Meurs*, Priesters te Hem; mitsgaders *Hugo Willemszoon*, en *Johan van Ammers*, Diakens; en *Engel Gerritsz*, *Jan Maartensz Jonghe*, *Gysbert Wirooszoon*, Klerken, op de aanraading van den voornoemden Heer *Willem* zich zelve

aan-

aan de order der Boetvaardigheit van S. *Franciscus*, dewelke pas te voren door Paus *Niklaas* IV * ingestelt was, door kloosterlijke geloften verbonden. In 't jaar 1415 was de Kardinaal *Niklaas de Cusa*, die 't opzigt over Duytsland had, lustig op de been om de vervalle tucht en godvruchtigheit der kloosteren weder optebouren: en toen heeft Heer *Willem* verkreegen dat hy, met zijne Konventbroederen, de order van S. *Franciscus* mogt verlaaten, om naar den Regel van de Reguliere Kanonnikken te leeven. En dus is hy ook de eerste Prior van dit klooster geweest. Eenigen tyd daar na, te weeten in 't jaar 1424, dewyl de Lek dikmaalen overstroomde, en de bouwlanden des kloosters al 7 jaaren blank gelegen hadden, heeft hy een volkplanting gezonden op den heuvel *Dônk*; die hem door *Zweder* Bisschop van Utrecht was vergunt. Nochtstaat dit t'zijnen lof te vermelden dat hy, behalven de middelen die hy van Deventer had meêgebragt, bynaa alle de goederen van zijnen Vader, na deszelfs dood, aan het klooster heeft geschonken. De Broeders, die na hem gevolgt zyn, hebben zich by dag en by nacht met alle naarstigheit geoeffent in de Evangelissche godtvruchtigheit; en hun werk gemaakt van het uytschryven van boeken. Zie daar, vriend en inwoonder, dus is dit klooster, uyt geringe beginselen, en van eene Religieuze armoede, tot deeze schoonheit en gemakkelijkheit van gebouwen, na het afbranden van de huysjes, opgewasschen. Diehalve zullen wy wel en oorbaarlijk doen, indien wy zorg draagen dat deze dingen hun tot een cieraad en tot een middel verstrekken om wel en godzaalig te

* De la Torre zegt dat het Niklaas V. is geweest.

lee-

leeven: en indien wy den loop van dit vergankelijk leven met den zelven yver en godtvruchtigheit sluyten, gelijk onze voorouders gedaan hebben.

Hier nevens gaat ook / uyt het voornoemde Batavia Sacra, de brief van afscheidinge: maar van de Heer Auteur hier onder Aartsberge gemaagt:

IK *Hendrik van Lumen*, Pastoor van de Parochikerke van Haaren-Aernsberge, onder 't Bisdom van Utrecht, maake bekent aan allen, en ieder in 't byzonder, dewelke den tegenwoordigen brief zullen zien, dat vermits ik de dingen, dewelke tot vermeerdering van den goddelijken dienst verstrekken, gaerne in acht neeme, en dezelve daar het pas geeft begeere te begunstigen; dat het, zeg ik, my billik en betaamelijk schynt dat ik de begeerten van myne Parochiaanen; en voornameutlijk het verzoek der genen die door een zucht tot een hooger leven onrstoken zyn, waar ik best kan, tot heil van 't gemeene best opvolge. Diesthalve, dewyl zulks van wegen den Minister, en de Broederen van de order der Boetvaardigheit van S. *Franciscus*, dewelke binnen de paalen van myne Parochie op eene plaats door de wandeling de Hem genaamd by malkander woonen, ootmoediglijk op my verzocht is, (de voorrechten uytgezondert dewelke onze Heer, Paus *Bonifacius* IX, aan de persoonen van gemelde order, in de stad en onder het Stift van Utrecht in 't gemeen by malkander woonende verleent heeft, en die door den Bisschop van Utrecht bevestigt zyn; dewelke ik, gelijk ik schuldig ben, in alles wil

wil gehoorzaamen) zoo is het dat ik aan den Minister en de Broederen voornoemd, overmits zy verre van humne Moederkerke af woonen, waar door hun ten eenigen tyde wel eenige onheilen mogten overkoomen, voor my en voor myne nazaaten door den tegenwoordigen brief vergunne dat zy op de voornoemde plaatze eene eerlijke en bequaame kapél, met outaaren en met een kerkhof, mogen hebben en doen wijden; en dat zy hunne lichaamen, zoo wel als de lichaamen der persoonen die by hen woonen, daar mogen doen begraaven: Vorders, dat niet alleen de Broeders van de gemelde order, maar ook de persoonen tot humne familie behoorende, hunne kostgangers en officieren, zoo nu als na deezen, een bequaam en bescheiden Priester uyt hunne vergaderinge zullen mogen verkiezen tot hun Biechtvader; dewelke de magt zal hebben om door zich zelven of door een ander bequaam Priester, zoo wanneer en zoo dikwils als de godtvruchtigheit zulks zal vereysschen, aan de voornoemde Broeders en persoonen, na dat hy hunne biecht alvorens nauwkeurig gehoort zal hebben, de kerkelijke Sakramenten te bedienen: en alle andere zaaken aldaar te doen, te verrichten en in 't werk te stellen, dewelke in myne kerke pleegen gedaan, verricht, en in 't werk gestelt te worden: behoudens nochtans dat de gemelde Broeders en persoonen voor hun regelmatig gedeelte, en voor de offerpenningen dewelke ter gelegendheit van de begraaffenisse of uyt eenigen anderen hoofde gegeven worden, en eindelijk om de kerk buiten schade te houden, en voor alle andere vervallen, aan my en aan myne nazaaten zullen moeten opbrengen twee loot zuiver zilver; dewelke

ke zy gehouden zullen zyn alle jaaren in de Paaschweek te betaalen, en getrouwelijk op te brengen. Waar by dit noch gevoegt word dat dezelve Broeders van de gemelde order zullen vermogen de kapelle, de outaaren, en het kerkhof voornoemd, in een konvent van eene andere goedgekeurde klooster-order te veranderen; ingevalle, en wanneer het ook zy, dat zy zulks dienstig mogen oordeelen. Tot oirkonde van dit alles heb ik myn zegel aan den tegenwoordigen brief gehangen: gegeven den 23 Mey, in 't jaar 1407.

Brief van Mijnheer Frederik van Blankenheim, Bisschop van Utrecht / denwelke door den bovenstaanden brief gestoken was.

FRederik, door Gods genade Bisschop van Utrecht, wenscht aan den in *Christus* beminden Priester, *Willem Klinkert*, de eeuwige zaligheit in den Heere. Wy willen door onze rechtmaatige toestemminge gaerne daar toe helpen dat de boetvaardigen voortgang ten goede doen, en dat de anderen door hun voorbeeld ook tot bekeering koomen. Nademaal dan dicht by Schoonhoven, op eene plaats door de wandeling genaamd in den *Hem*, door de aalmissen der geloovigen eene bequaame woonstede, met een bidplaatze en een gewydt outaar, opgebouwt is; ten einde eenige kerkelijke en andere persoonen, op dezelfde wyze als die van de order der Boetvaardigheit leeven, aldaar in 't gemeen zouden leeven; zoo is het dat wy, door uwe godtvruchtige begeerten bewogen, dezelve woonstede tot een kloosterlijk en religieus konvent van de gemelde order in Gods naame

aanstellen. Daar by verleenen wy door ons or-
dinaris gezag dat de persoonen, dewelke Go-
in de gemelde plaatze zullen dienen, da kerk-
lijken vrydom in hunne persoonen en goed-
zullen mogen genieten. En vermits de P-
der Parochikerke van Haren-Aernsberge,
wiens parochie de voornoemde plaats ge-
is, zyne toestemming tot het volgende ge-
heeft; zoo als uyt den brief, door den
ken deze onze brief gestoken is, duidelijk bl-
zoo verleenen wy door het voornoemde g-
dat de Broeders der gemelde order op de vo-
noemde plaats eene kapél, onder den naam
den Aarts-engel *Michiel*, en ook outaaren
mogen doen wijden; dat zy de Mis, en a-
kerkdiensten, in dezelve kapelle, met het
den der klokken, zelfs overluid, zullen
verrichten en laaten verrichten: dat hu-
ster, of een ander Priester met verlof van de-
ven *Minister*, de biecht van de Broeders
van de altydduurende kostgangers der voorn-
de plaatze, zal mogen hooren; hun de ont-
ding van hunne zonden zal mogen bedien-
en heilzaame boetplegingen opleggen: dat
hun, zoo dikwils als het noodig zal zyn,
Sakrament des Outaars, en dat van 't laats-
lyzel, zal mogen bedienen: en dat de ge-
Broeders, en altydblyvende kostgangers,
dien einde het Lichaam des Heere op eene
te plaats zullen mogen bewaaren: dat zy
gemelde plaats, doch voor zich zelven al-
zullen hebben eene kerkelijke begraaffenis
dat zy niet gehouden zullen zyn de kerk-
diensten, op Zondagen en Heiligdagen,
gemelde Parochikerke by te woonen.
voegen wy noch by dat de Broeders der

noemde plaatze, die 'er dan zullen zyn, gehouden zullen zyn aan den Pastoor der gemelde kerke, die 'er dan zyn zal, voor de offerpenningen en vervallen, dewelke ter gelegendheit van de begraaffenisse of uyt eenigen andere hoofde getrokken worden, alle jaaren in de Paaschweek te betaalen twee loot zuiver en getoetst zilver: met dit beding nochtans dat de gemelde Broeders niets boven het voornoemde, 't zy in 't openbaar, 't zy in 't heimelijk, zullen ondernemen, 't welk tot nadeel van gemelde Parochikerke zoude konnen strekken: maar dat ze met deze vergunningen te vrede zullen zyn: achtervolgens de getuigenis van dezen brief. Gegeeven in 't jaar 1408 den 14 Juny.

Een brief waar door hun ook verlof gegeven word om andere geloovigen / die hunne begraaffenis hier vrywillig kiezen / ter aarde te bestellen.

IK *Johan Gerytdyn*, Pastoor der Parochikerke van Haren - Aarnsberge, onder het Bisdom van Utrecht, maake mits dezen bekent aan allen, en ieder in 't byzonder, dewelke den tegenwoordigen brief zien zullen, dat ik, nadien ter vermeedering van den goddelijken dienst, uyt krachte van 't ordinaris gezag, met verlof van mijnen voorzaat den Pastoor der voornoemde kerke, op eene plaats genaamd te S. *Michiel* in den Hem, binnen de paalen van myne gemelde Parochie, een klooster is gesticht voor de Broederen van de order der Boetvaardigheit van *S. Franciscus*, en ter zelve plaatze eene kerk met een kerkhof gewijdt en met eenige voorrechten begunstigt zyn; dat ik, zeg ik, willende

het voornoemde behoorlijk begunstigen; den gemelden Broederen, voor my en myne Nazaaten, door den inhoud van deezen brief een byzonder verlof vergunne, indien zy een verlof boven het gemeene recht behoeven, om in hun kerkhof ook andere *Christus*-geloovigen, die hunne begraaffenis aldaar vrywillig verkiezen, op de kerkelijke wyze te begraven. Met dit beding nochtans, dat, by aldien iemand van myne Parochiaanen, buiten de gemelde Broeders en hunne kostgangers, zyne begraaffenis aldaar zal gekozen hebben; de offerpenningen, dewelke ter gelegendheit van zodaanige begraaffenisse aldaar aan 't outaar zullen opgedragen worden, aan my en aan myne nazaaten, volgens het recht en de gewoonte van andere kerken zullen moeten ter hand gestelt worden: welverstaande ook, indien de Bisschop van Utrecht het zelve door zyn ordinaris gezag bevestigt. Tot oirkonde van dit alles is myn zegel aan den tegenwoordigen brief gehangen. Gegeven in 't jaar des Heere 1409 den 24 dag van de maand Julius.

Brief van Mijnheer Frederik van Blankenheim, Bisschop van Utrecht/ dewelke door den voorgaanden brief gestoken was.

WY *Frederik*, Bisschop van Utrecht, maaken aan allen bekent dat wy de vergunning, in den brief, door denwelken deze onze brief gestoken is, vermeld, en alles en ieder in 't byzonder 't welk daar uytgedrukt staat en verhaalt word, voor zoo veel het behoorlijk en degelijk vastgestelt is, door den inhoud dezes goedkeuren, voor welgedaan houden, en door de

de getuigenisse van dezen brief in Gods naame bevestigen. Gegeven enz.'

Wy laten hier noch een ongedrukten brief volgen / waar in de Heer Gerrit van Poelgeest **en zijne Vrouw** Margareta van Doornik, **met haaren zoone en dochter / zijn deelachtig gemaakt aan alle de goede werken en verdiensten van dit Konvent:**

IN *den name ons Heren*, *Amen*. Wy Prior ende ghemeen Convent der Regulieren tsinte *Michiels* buten Scoenhoven in den Hem. Doen kondt ende kenlic allen luyden, dair dese onse brief voir comen sel, dat wy aengesien die goede gunste, mynne ende weldaden, die Heer *Gherryt van Poelgeest*, Rydder, Heere van Hoemade, tot onsen Cloester ende Convent, hem ende synre Vrouwe, syn goede geechte wyf, Vrouwe *Margriet van Doirnyck*, Vrouwe van Poelgeest, ende sinen zoen *Gheryt van Poelgeest*, ende synre dochter Joncfrou *Johanna van Poelgeest*, Joncfrou van Woude, wt puyrre caritaten ende mynnen, gheven onse gemene Broederscap ende mede delynge alle der goeder werken die die barmherticheit Goods in onsen Cloester, het sy in penytencien, vasten, waken, gebeden, mysse, disciplinen, ende alle andere godsdiensticheit tot ewygen dagen sel laten gescien. Ende want hy onse Convent gegeven heeft tot wyn diemen besyegen sel totten Ammistracien der myssen in toecomenden tyden ende tot ewygen diensten, van welken wy ons belyden al voldaen ende bewesen, behoudelic eenen halven nobel ewelic duyrende tot pytancie, welke hy ende voirt syn erfgenamen jairlics wtreyken en-

de betalen sellen op synte Katherynen dach off dair omtrent in toecoemenden tyden. Soe hebben wy ons selven myt desen brieve verbonden ende tot ewygen tyden verbynden een daghelixe misse op sinte Katherynen altair in onse kerken voir hem ende voir synre ouderen, ende all synre liever vrienden als synre liever Lantsheren ende Vrouwen als Hertoghe *Willems* saliger gedachtenisse, Hertoge in Beyeren, Grave van Henegouwen, van Hollant, ende Zeelant, ende Heren van Vriesslant: Ende Vrouwe *Margriet van Bourgonje* synre eerbaire geechte vrouwe, ende Vrouwe *Jacobs* hairre enyger dochter: Ende Hertoge *Phylips van Bourgonje*, Hertoge van Hollant, van Zeelant &c. Ende voirt voir alle synre liever vryenden dair hys voir begeert, syelen salicheyt ende vertroestinge te lesen. Dats te weten des sonnendages een mysse vander heyliger Drievoudicheyt. Des manendages van den heyligen Engelen. Des dynxdages van den heyligen Geest. Des woensdages van den twalef Apostelen. Des donredages vanden wairden heyligen Sacrament. Des vrydages van den heyligen Cruce. Des saterdages van Onser Lieve Vrouwen. Mer in allen hoechtyden ons Heren ende synre ghebenedider Moeder, ende in die Palm weke, Paesch weke, Pynxster weke ende Kersweke, ende in die hoechtyt van Alre Heyligen ende gehoechnysse Alre Zielen, ende Kermysdage ende des altairs, selmen dese myssen voldoen nae der weerdicheit der hoochtyt. Behoudelic datmen een Collect na ordinancie der myssen in Heere *Gheryts* leven ende een Collect voir den doden tot ewygen tyden in desen myssen myt eenre memorie houden sel. En in allen dubbelden hoechtyden ende dair boven

ven machmen dese geordineerde myssen voircoemen off naelesen nae devocie des Priesters. Behoudelic dattet ghetal der myssen gehelic gehouden werde. Ende want wy dat vast ende gestade voir ons ende onse nacomelyngen tot ewygen tyden houden ende voldoen wyllen, soe hebben wi den zegel ons Convents hier beneden aen gehangen. Int jair ons Heeren 1452 opten eersten dach in Januario.

De marteldood van de vier Reguliere Kanonnikken van Hem, van dewelke op het 395 zijdje gesproken word, staat wijdloopig beschreven achter de Kronijk van P. Opmeer.

De eerste, te Gouda gebooren en Jakob Kruyk genaamd, was al tien jaaren Onderprior geweest. Hy was zeer stichtig in zijn gedrag; en met allerhande Evangelissche deugden begaaft. De tweede, Kornelis Reyersz genaamd, was te Schoonhoven; en de derde, te weeten Jasper Arentsz, te Dinslaken gebooren. De vierde, een Lekebroeder, Dirk Gerritse genaamd, was ook van ter-Goude. Het lust my niet de oogen van de Leezers door eene naare schildery van alle de onmenschelijkheden, die de gemelde Mannen uytgestaan hebben, als te bezoedelen. De bescheidenste van de Andersgezinden zelf helpen ons de barbaarsche wreedheden van eenen Lumey, en van diergelijke menschenplaagers, verfoeyen. Ook konnen wy Katolijken, indien wy niet harder zijn als de alderhardste rots, niet nalaaten op onze beurt te zuchten over de wreedheden, die tegens sommige yveraars van de Andersgezinden in 't werk zijn gestelt. Doch daar door word de lof van die mannen niet ver-

 min-

mindert; dewelke alle die mishandelingen en tormenten, met een onbezweeke kloekmoedigheit, voor 't geloove, en om hun gewisse niet te bezwaaren, uytgehardt, en over de ysselijkste en meer als barbaarsche wreedheden gezegepraalt hebben.

BERKOU,

Parochikerk te Berkou.

Anders Berkwout genaamd, en een dorp in de zelfde landstreek, is naast aan Bergambacht gelegen; en heeft ook eene Parochikerk gehad.

Willem van Nyevelt, dewelke in 't jaar 1567 de pastory van deze plaats bekleede, was volgens de akte der Bezoekinge van dat jaar, uyt zyne pastorye weggeloopen, en de kapitein der oproerigen geworden. De Onderpastoor, denwelken hy in zyne plaatze aangestelt had, was een Apostaat.... en zyn kind was door de Andersgezinden te Vianen gedoopt. Doch van dit kind wierd verhaalt dat het naderhand, door de zorg der Katolijken, weder met de kerke is verzoent. Dit is de getuigenis, dewelke Simon Jakobs, Pastoor van Lekkerkerk, van hen gegeven heeft.

De Heer Hendrik Hendriksz, Pastoor van Ouwerkerke, heeft verklaart dat veele persoonen uyt zyne en uyt de nabuurige gemeente door den Pastoor van Ysselmonde en van Berkou zyn bedorven; en dat hy nu, zoo als de buuren getuigen, wederom op zyn katolijks begon te preeken.

De Heer Egbert Jakobsz Spyers, te Oudewater gebooren, en Pastoor te Berkou, heeft in 't jaar 1580 een gasthuis in zyne geboortestad

stad gesticht: waar van onder Oudewater breeder gehandelt is.

AMMERS.

Twee dorpen / aan de Lek gelegen / hebben den naam van Ammers. Het eene / aan de slinker zyde van die rivier gelegen / is redelijk groot / en word ook Groot-Ammers genoemt. Het is gelegen onder de Baronye van Liesvelt / onder Hollands gebied / en heeft 't hooge en 't laage rechtsgebied. De kerk van dit Ammers is langwerpig: de toren / die zeer hoog is / is in 't rond met een trans voorzien. Het tweede / aan de rechter zyde van de Lek recht over het eerste gelegen / en klein Ammers / of / om dat 'er voordezen een tol geweest is / Ammerstol genaamd / is eertijds onder het Dekenschap tusschen de Lek en den Yssel begreepen geweest. De kerk / die 'er tegenwoordig staat / en een kleinen toren heeft / was van ouds eene Parochikerk. De pastory stond ter vergevinge van den Scholasticus van Oudmunster te Utrecht; de instelling wierd door den Proost van dezelve kerke gedaan. In 't jaar 1567 is hier Pastoor geweest Hugo Dirksz. Volgens de akten der Bezoekinge / dewelke Herman van Rennenberg in 't jaar 1567 over ter-Gouw heeft gedaan / heeft Judocus de Bourgeois, Pastoor van ter-Gouw / verklaart dat de voornoemde *Hugo* zich niet zeer fatzoenlijk gedroeg: en dat hy meer op zyn krygsmans als op zyn Pastoors leefde. *Hugo* zelf, over het gedrag en de zeden van zyne onderdaanen ondervraagd, heeft geantwoordt dat zy zich stil gehouden hadden in den laatsten

Groot en klein Ammers.

opstand der Geuzen: en dat aan zyne kerk geen leed was geschiedt.

En van den Proost over zijn eigen gedrag vermaand/ heeft hy belooft: hy zoude zodaanig leeven, dat Mijnheer geene klagten van hem zoude hooren.

STREEFKERKE

Streefkerke: Heer van 't dorp.

Is een groot dorp aan de slinker zyde van de Lek; maar van tegenwoordig Heer is * Jakob de Meye. De kerk/ kruysgewys gebouwd/ is groot/ en heeft een fraaien toren Het gemeen zeggen is datze ten deele opgemetzelt is met de steenen van het vernielde slot † Schoonenburg. De begeeving van de pastory plagt den Scholasticus van S. Salvators kerke/ de instelling den Proost der zelve kerke/ toetekoomen.

Pastoor.

In 't jaar 1567 was alhier Pastoor Leendert Adriaansz, naar wiens verklaringe de kerk van Streefkerke geene zekere goederen plagt te bezitten.

In 't ongedrukte verhaal van de gemelde Bezoekinge staat niets tot nadeel van deszelfs levensgedrag aangetekent. Ten tegendeel heeft hy plegtig belooft dat hy den Paus en Mijnheer den Proost eerbiedigheit en gehoorzaamheit zoude betoonen; dat hy de (1) Dekreten zoude onderhouden, enz.

Over zijne onderdaanen ondervraagd heeft hy geantwoord dat ze altemaal in de Paaschdagen het Lichaam des Heere genuttigt hadden; een huisgezin alleen, te weeten dat van *Jan Adriaansz*, uytgezonderd.

* Van Leeuwen Bat. Illustrat. pag. 1235.

† Dit Schoonenburg staat vermeld in een boekje van S. Salvators kerke, 't welk met deze woorden begint: Brief over de begiftiging van S. Pieters outer.

AAN-

AANTEKENING.

1. Door deze Dekreeten moeten misschien verstaan worden die Dekreeten, dewelke in de bekende verzamelinge van *Gratianus* by een vergadert staan: en wy hebben in *Batavia Sacra*, op meer als eene plaats, gezien hoe dat de Geestelyken van ouds gehouden waren eenige kennis van de Dekreeten te hebben.

Maar indien hier door de Dekreeten van *Gratianus* verstaan moeten worden; zoude hier de vrage te passe koomen of de gemelde vergadering van *Gratianus* de kracht heeft van eene regelmatige wet, en in alles gehoorzaamt moet worden. Sommige Kanonisten, of Geestelyke Rechtsgeleerden, als *Maranta*, *Tuscus*, *Panormitanus* [a], zeggen ja: *Goldastus* en [b] *Strauchius*, onder de Andersgezinden, houden dit ook staande; en duiden het ter verkleininge en misachtinge der Katholyke Kerke, dat verscheide tegen malkander strydende Dekreeten als een wet voorgeschreven worden. Maar alle [c] de andere Kanonisten, weinigen of geene uytgezonderd, stemmen tegen *Tuscus* en *Maranta*. De Heer [d] *Van Espen* geeft dit ook op als eene zekere waarheit; en heeft zoo krachtig beweezen dat het gemelde Dekreet, zelfs na dat het te Romen nagezien en verbetert is, de kracht niet en heeft van eene vaste wet, dat het maar tyd verlooren zoude zyn hier over wydloopig te redeneeren. *Goldastus* beweerde daar tegen dat het Dekreet door de Roomsche Kerk goedgekeurt was: en om dat *Gratianus* zich zelven somwylen tegenspreekt, en eenige onwaarheden behelst, meende hy daar uyt een groot voordeel tegen de gemelde Kerk te behaalen. Hier

a Apud Ant. Matth. Manud. in Jus Can. lib. 1. tit. 1.

b Strauchius de Amænitat. Juris. 1. cap. 6.

c Anton. August. de lib. dial. 1. Petrus a Marca Concord. Sacerd. & Imp. lib. 3. cap. 6. Amescua de potest in seips. cap. 9. Fr. Florent. præfat. ad tit. 9. lib. 1. Decretal. Andr. Vall. in prooemio Paratit. Decretal. §. 8. H. Zoezius in præfat. ad Decret. apud Espenium. Fagnanus ad cap. 1. extr. de Constit. n. 8. & alii apud Van Espen.

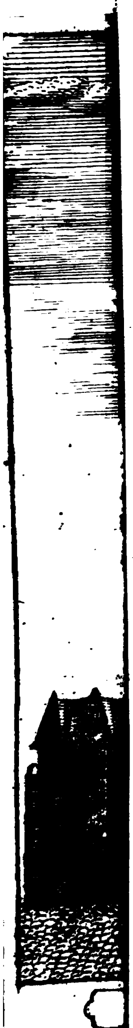
d Van Espen Schol. in Can. part. VI. §. III. & IV.

op

op wierd hy aldus door ‡ *Gretſerus* beantwoord: *De Kerk heeft het Dekreet van* Gratianus (zoo verre) *goedgekeurt, dat het in de Schoolen voorgelezen, en in de Vierſchaar gebruikt zoude worden: maar dat alles, 't welk* Gratianus *in 't gemelde Dekreet by een geraapt heeft, waar zoude zyn, heeft de Roomſche Kerk noit en nergens gezeit; en zal het*, meen ik, *nimmer zeggen; en dat ik daar niet en dwaale, is geloofelyk om zoo veele, ten deele hiſtoriſſche ten deele andere doolingen, in dewelke* Gratianus, *als een menſch zynde, gevallen is.* Hier heeft het *Gretzerus* wonderlyk by *Antonius Matthæus* verbeurt: hier ſpreekt hy zich zelven tegen, enz. *Wanneer de Kerk hem goedgekeurt heeft*, zegt A. Matthæus, *heeft zy de doolingen dan ergens uytgezondert? En zoo gy u zodaanig redt, hebben de Dekretaalen der Pauzen dan wel grooter gezag, als het Dekreet van* Gratianus? *Hebben de Pauzen ook niet gedoolt* enz. Maar waar zeit *Gretſerus* dat de Kerk het voornoemde Dekreet eigentlyk goedgekeurt heeft. Een Boek goed te keuren; en zoo verre goed te keuren dat het mag voorgelezen en in de Vierſchaar gebruikt worden: is dat eene en dezelfde goedkeuring? Het is waar, die woordjes, *zoo verre*, ſtaan in *Gretſerus* niet: maar goedkeuren om voorgelezen te worden, zonder alles dat in het Dekreet ſtaat goed te keuren, wat is dat anders te zeggen, als *zoo verre* goed te keuren dat het mag voorgelezen worden. Dan is het de pligt van de Voorlezers de fouten van het werk, en al wat 'er beriſpelyk is, aan de jonkheit voor te draagen; gelyk door *Joannes Andreæ*, een der geleerdſte uytleggeren van het Dekreet, op verſcheide plaatſen gedaan is. Dit zy met een woord gezeit ter verdediginge van *Gretſerus*. Ik wil my in geene Geloofs-verſchillen inſteeken: ook raakt dit eigentlyk het Geloof niet of weinig: maar ik ben 'er vry wat tegen dat men iemands woorden ten quaadſten duydt; en hem daar over als in een procés voor de geleerde wereld betrekken wil. Wat de zaak zelf belangt; *Antonius Matthæus*, die anders voor een deftigen en doorgeleerden Schryver gehouden moet worden, bekent het ook, en bewyſt het onwederleggelyk, dat het zoo genoemde Dekreet noit verder, als we reeds

‡ Gretſerus lib. 2. geminæ defenſion. ad v. Goldaſt.

ge-

gezegt hebben, door de R. Kerk is goedgekeurt. Het welke aldus te verstaan is, dat de spreuken, door *Gratianus* uyt de Kerkvergaderingen, Vaderen, Pauzen, enz. bygebragt, dezelfde of omtrent dezelfde kracht en 't zelfde gezag behouden, 't welke zy in die Kerkvergaderingen, in die Vaderen, in die Pauzen hebben; zonder door de aanhaaling van *Gratianus* meer of minder te gelden. Ik zegge, omtrent het zelfde gezag, enz. Want de Heer *Van Espen* heeft zeer wel aangemerkt dat dit Dekreet, als zynde verscheide eeuwen herwaarts opentlyk in de Schoolen voorgelezen, met aantekeningen van de deftigste Kanonnisten opgehelderd; in 't afhandelen der verschillen gebruikt en doorgaans opgevolgt, ten minste eenig grooter gezag aan de spreuken, die daar in vermeld staan, heeft bygezet.

Maar hoe kon de gemelde Pastoor dan belooven dat hy de Dekreeten gehoorzaamen zoude? daar geen wet en legt, behoeft geene gehoorsaamheit belooft te worden. Iemand zoude konnen zeggen dat de Proost en de Pastoor van dat verstand zyn geweest, dat het Dekreet, of liever de Dekreeten in het zoo genoemde Dekreet bevat, de kracht van eene degelyke wet gehad hebben. Maar ik zou liever gelooven dat hier van bekende, en door het gebruik aangenome Dekreeten, en die in de Harderlyke Bedieninge nu en dan te passe quamen, gesproken word. Doch 't naaste aan de waarheit schynt, dat hier op de Dekreeten der Kerkvergaderinge van Trente word gezien.

By deze gelegendheit zou iemand konnen vraagen of de kennis, en vervolgens het bestudeeren, der Dekreeten, en in 't algemeen van 't Kerkelyk Wetboek, eene noodzakelyke of ten minsten eene nutte zaak is voor Roomskatolyke Priesters en Pastoors. Dit is geene opgeraapte vrage: ik heb daar over, al meer als eens, zeer verschillende gevoelens en oordeelen gehoort. Daar zyn 'er die de kennis der Kerkelyke Wetten byna in een gelyken graad stellen met de kennisse des Godkunde: en men weet wat werk dat 'er in Italie, en voornamentlyk te Romen, van de Geestelyke Rechten word gemaakt. Daar zyn 'er, die deze wetenschap voor onnut, ondienstig, ja byna voor schadelyk uytmaaken. Wy zullen de woorden

den van den schranderen en vernuftigen Schryver, *Johannes Sarisberiensis*, tot styving van 't laatste gevoelen hier te passe brengen. Wanneer S. *Thomas van Kantelberg*, ten tyde van zyne vervolginge, naar Pontigniak geweeken was; heeft hy het leezen der Kerkelyke Rechten (*Jus Canonicum*) met een grooten yver beginnen te bevlytigen; om eene grondige kennis te hebben van de Bisschoppelyke Rechten, voor dewelken hy zoo veel geleeden en gestreeden had; en noch lyden en stryden zouw. Niemand kon beter reden hebben als hy, om zich in die kennisse te oeffenen. Maar *Johannes Sarisberiensis*, zyn boezemvriend, *f* heeft de zaak anders begreepen, en dat leezen niet goedgekeurt: *'t welk*, zoo hy meende en verzekerde, *meer diende om de nieuwsgierigheit te voeden en gaande te maaken, dan om de godtvruchtigheit in 't herte te ontsteeken.* Hy zeide vorder, *dat de voornoemde Bisschop, in deezen zynen staat, beter zoude doen met zyn hert, door het gebed, tot Godt te keeren: dat de kennis der Kerkelyke Wetten*, voor zoo veel hem bewust was, *noyt in iemands harte zielroerende bewegingen had verwekt: dat ten tegendeel het bestudeeren van deze wetenschap zoo weinig diende om voortgang te doen in de liefde van Godt; dat de Leezer des te meer opgeblazen word, hoe dat hy grooter voortgang in die kennisse schynt te doen: wilde hy dan geraaden zyn; dat hy de Psalmen, en de Zedelessen van* S. Gregorius, *beter zoude bemediteeren, als zynen tyd verquisten met het doorleezen van gemelde Rechtboeken.* En de raad van *Johannes Sarisberiensis* is den heiligen *Thomas* zoo wel bevallen; dat hy dat leezen en studeeren gestaakt, en den raad van zynen Vriend opgevolgt heeft.

Echter schynt het zeker dat deeze zoo ruime en ongenadige veroordeeling van 't leezen der Kerkelyke Rechten eene zeer zachte en genadige uytlegging van nooden heeft, om niet verworpen te worden: of om klaarder te spreeken, men dient een onderscheid tusschen leezen en leezen, of tusschen studeeren en studeeren te stellen. Wie weet niet dat de Kerkelyke Wetten eene groote gemeenschap met de Godtgeleerdheit hebben, en op een zekere wyze met de-

f In Vita S. Thomæ Cantuar.

dezelve vermaagschapt g zyn ; en dat veelerhande stoffen aan beide die wetenschappen gemeen zyn; en uyt dezelve regelen opgelost moeten worden? Daarom heeft *J.* h *Gerson*, al eenige eeuwen geleden, verzekert dat de Kerk vier hondert jaaren, en langer, zoodaanig geregeert is geweest, dat 'er geen onderscheid en was tusschen Godtgeleerden en Kanonnisten: en hy voegt 'er by dat de Kerkelyke Regels, indien wy de zaak te dege bezien, niet anders zyn als zekere gevolgen, uyt de Godtkundige grondregelen getrokken. De oude en laatere tuchtregels, de regels en wetten omtrent het gedrag der Kerkelyke persoonen, omtrent het bedienen der Sakramenten, omtrent het myden der Simonye: de Goddelyke en Kerkelyke wetten omtrent de goederen en bezittingen der Kerkelyke persoonen: de uytwerkingen van den Ban, en andere Kerkelyke straffen; en diergelyke stoffen meer, dewelke wyd en breed in de Kerkelyke Rechtboeken verhandelt staan, verdienen daar wel eens nagezien te worden. En hoewel dat hier op geantwoordt kan worden, en misschien geantwoordt wordt, dat alle die stoffen, voor zoo veel zy den Pastooren en Priesteren te pas konnen koomen, in de Godtkunde genoeg te pas gebragt en verhandelt worden: zoo zal men echter bevinden dat alles, wat daar omtrent nut en dienstig is, in de Godtkunde niet voorgestelt word: en dat men geen verlooren arbeid zal doen met de Kerkelyke Rechtboeken daar over ook eens aan te spreeken.

Maar indien een Priester of Pastoor zyn meeste werk wilde maaken van de Kerkelyke Wetboeken, of zynen kostelyksten tyd daar aan besteede, of alle die doornachtige en hairige vraagstukken, alle die spitsvinnige drayeryen dewelke veeltyds op de Burgerlyke Wetten zien; alle die uyterlyke plegtigheden, dewelke doorgaans van den slender afhangen, in zyne herssenen wilde prenten; ik geloof, en het is zeker, dat de woorden van *Sarisberiensis* hem wel zouden mogen toegepast worden.

g Vide Dom. Van Espen Prologom. in Jur. Can. §. 1.
h J. Gerson in Recommendatione Licentiandorum in Decretis.

BRANTWYK

Brantwyk. IS ook een dorp dicht by den oever van de Lek / 't welk hier boven onder de Proostdye van S. Salvators kerke opgetelt is / en naderhand onder het Dekenschap van het land tusschen de Lek en den Yssel is gerekent. De instelling van den Pastoor plagt den Proost van S. Salvators kerke toetekoomen.

Parochi-kerk.

Behalven den Pastoor was 'er ook en Onderpastoor. Volgens het verhaal van de meergemelde Bezoekinge is daar in 't jaar 1576 Pastoor geweest Heer Daniel.

Pastoor, die niet wel befaamd was.

Judocus Bourgeois, Pastoor van ter-Goude / heeft verklaart dat de Pastoor van Brantwyk een byslaap hield; en zyn verblyf niet en hield in zyne eige Parochie, maar te Lekkerkerk; en dat hy den Pastoor aldaar in zyne rechten benadeelde; en voor Vikaris speelde.

Dirk Kornelis, Pastoor van Haastrecht / heeft verklaart dat hy / te weeten Heer Daniel, zyn verblyf niet en hield in zyne Parochie; en dat hy een Vikaris had die niet oprecht van handel was. Volgens het verhaal van Hendrik Hendriksz, Pastoor van Ouwerkerke / was deze Vikaris genaamd

Diderik, een ketter / en een hoofd der ketteren. Volgens het verhaal van Hugo Dirksz Pastoor van Ammers / was deze Onderpastoor uyt zyne gemeente geloopen; leefde oproerig, en wierd voor eenen ketter gehouden. Te voren was 'er een andere in zyne plaatze aangestelt; te weeten de Kapellaan van den Kommandeur te Werde.

On-

* Onder Brantwyk heeft van ouds een Nonnekloofter van de Cifterci-order geftaan; 't welk in 't jaar 1439 / onder de benaaming van Maria Ter Donk, opterecht is door Evert van Goch, en door de wandeling Ten Donk werd genoemt; en 't welk ook onder het Kapittel van Kampen heeft geftaan. Oudenhoven plaatft onder Brantwyk een Nonnekloofter van S. Auguftinus order: en hy geeft den volgenden brief op / waar in Johan, Hartog van Lotteringen / Graaf van Holland / enz. die ftichting goedkeurt: Nonneklooster.

JOhan, by der genaden Gods, Hertogh van Lothringen, van Brabandt, ende van Limborgh, Marck-Grave des Heyligh Rycks, Grave van Henegouwen, van Hollandt, van Zeelandt, ende Heer van Vrieflandt, doen kondt allen luyden: want wy den dienft Gods alle tyd geerne vermeerdert fagen, foo hebben wy ter eeren Gods uyt ootmoedigh verfoecks wille van der Jonckvrouwen ende Sufteren vander derder Oorden in Dordrecht, der felver Jonckvrouwen ende Sufteren die nu ter tydt by een zyn ofte naermaels daer inne komen fullen, gegonnen ende gonnen met defen Brieve voor ons ende onfen erven ende nakomelingen ten eeuwigen dagen toe duyrende, dat fy aen mogen nemen die *Regule van St. Auguftyn*, ende hen in een Kloofter befluyten, ende dat felve Kloofter fullen mogen doen maken ende doteren tot hare nutfchap binnen onfer Stede van Dordrecht, of binnen den grooten Waert van Zuyt-Hollandt, ende bevelen onfen Bailliu van Zuyt-Hollandt, ende onfen Schout van onfer Stadt van Dor-

* J. B. Gramaye Tanand. c. 7. Goudhoeve in zyn By-voegzel p. 118. Henriquez Fafcic. S. S. Ord. Ciftерc. p. 405

drecht die nu zyn of namaels wesen sullen, of yemandt dese Jonkvrouwen ofte Susteren voorsz. eenigen overlast ofte gewelt dede, dat sy dat rechten, gelyck als de misdaed draeght.

Voort waert sake dat dese Jonckvrouwen of die naermaels wesen sullen tot eeniger tydt haer Regulen te niete maken wilden ende hen niet volstandigh en hielden na hare Regulen, soo soude dan dese gifte doodt ende te niet zyn, alle dinck sonder argelist, in oorconde desen Brief bezegelt met onsen Zegele, gegeven tot Dordrecht vij. dagen in Maert, in 't Jaer duysent vier hondert en twintigh.

Ook hebben de Reguliere Kanonnikken van Heemsdonk, van dewelken wy elders zullen spreeken, onder deze parochie gewoont.

LEKKERKERK.

Heeren van Lekkerkerk. Dit dorp en heerlijkheit, aan de Lek twee mijlen van Schoonhoven en drie van Rotterdam gelegen, redelijk fraay, door de Salmvangst bekend, en vermaard door eenen * boer van een ongemeene grootte, koomt de Heeren van der Lek toe. De kerk, die redelijk groot is en een tamelijken toren heeft, was van ouds eene Parochikerk, staande ter vergeevinge van den Proost van Oudmunster.

Pastoor. De Heer Simon Jakobsz Pastoor van Lekkerkerke heeft in 't jaar 1567, zoo als in de Akten der Bezoekinge van 't zelve jaar aangetekend staat, belooft de Dekreeten der Kerkvergaderinge van Trenten te gehoorzamen, en dezelve op te volgen; met verfoeyinge en vervloekinge van alle ketteryen door de H. H. Kerk-

* Gerrit Bastiaansz.

rege-

regelen, de Algemeene Kerkvergaderingen, en voornamentlijk de H. Kerkvergaderinge van Trenten veroordeeld.

Over de zeden en welgemanierdheit zyner onderzaaten ondervraagd, heeft hy geantwoordt dat hy den laatsten winter op 't gevaar van zyn leven in zyne kerk was gebleeven, dat veele van zyne onderdaanen met ketteryen besmet waren: dat dezelve den laatstleden winter, en ook den voorgaanden zomer, by middernacht in zyn huis gebroken waren; en hem, om hem 't leeven te benecmen, opgezocht hadden: dat eenigen van gemelde zyne onderdaanen, op S. *Catharinaas* dag in de kerk gebroken, de standbeelden en schilderyen afgeworpen, en buiten de kerk, in eene herberg, met groote bespottinge en uytlachinge verbrandt hadden. Over de aanvoerders van dat feit ondervraagd, heeft hy geantwoord, dat *Pieter Pietersz*, anders *Pak*, en *Hendrik Huygen*, met hunne aanhangeren dit werk uytgevoert hadden. Hy zeide noch dat zyne buuren en onderdaanen bedorven waren door de predikaatzien van den Pastoor die uyt Berkou weggeloopen was, door den Pastoor van Schoonhoven, en door die van Rotterdam en Delft.

LEKKERLAND, of NIEUW-LEKKERLAND.

Een dorpje / aan de overzyde van de Lek gelegen / en naar dezelve rivier alduis genaamd / heeft voor dezen den Heer Johan de Meye, ontfanger der tollen te Gouda / toegekomen. Lekkerland waar gelegen.

Eertijds had het slechts eene kapel / staande onder de parochi van Lekkerkerke / en gebouwd Had voor desen slechts eene kapel.

bouwd in 't jaar 1455. In 't jaar 1492 is deze kapel vergroot / en met de toestemminge des Bisschops van Utrecht tot eene Parochikerk aangestelt. Ten tijde der geloofsberoerten is ze gansch afgebrandt; doch in 't jaar 1645 weder opgebouwt. Het kerkje is niet groot / en heeft ook een kleinen toren.

dewelke tot eene Parochikerk is opgerecht.

In de buurt Elshout heeft ook een kapel gestaan / dewelke plagt bedient te worden door den Pastoor van Lekkerland.

Kapel en en kerk te Elshout.

Deze kapel / mettertijd tot eene kerk aangegroeid / behoorde onder de kerk van S. Salvator: en heeft in 't jaar 1567 tot Pastoor gehad

Heer Jan Jantz, dewelke op het stuk van onthoudinge niet wel te boek stond by Dideryk Kornelis, Pastoor van Haestrecht. Doch de Onderpastoor van de kapelle getuigde uyt de nabuurige katolijken verstaan te hebben dat hy zich zelven, in deezen oproerigen tyd, vry wel gedragen, en den Katolijken godsdienst verdedigt had.

Althans heeft hy, zoo wel als de voorgaande Pastoor, gehoorzaamheit enz. belooft: en over het gedrag zijner onderdaanen ondervraagd, heeft hy tot antwoord gegeven dat ze zich oprechtelijk gedragen, en met de oproermakers van deezen tyd niet aangespannen hadden. Over zijne Kerkmeesteren ondervraagd, gaf hy tot antwoord datze vry getrouw waren, enz. En vermaand, dat hy zijne dienstmaagd moest laaten gaan, heeft hy geantwoordt, dat hy de vermaaning van Mijnheer zoude opvolgen.

OUDERKERK,

Een dorp en heerlijkheid in de Krimperwaart, is niet alleen met den naam, maar ook metterdaad, eene al-oude plaats. Hooge oudheit van Ouwerkerk.

De oudheit van dit Ouderkerk blijkt uyt een handveste dewelke aan 't zelve verleent is door Graaf Floris II, bygenaamd de Vetten. Ik durf 'er van zeggen, zegt * *Boxbornius*, dat 'er geen ouder, of althans weinige van gelijken ouderdom, in Holland gevonden worden.

WY *Floris*, Graaf van Holland, maaken bekent allen den geenen, die dezen brief zullen zien, dat wy, achtervolgens den raad van eenige voorzigtige mannen onzer landen, en op het verzoek van onzen beminden onderdaan Heer *Hendrik vander Lek*, Ridder, aan de menschen of ingezetenen, woonende in het ambacht van Ouderkerk, het voorrecht van den volgenden vrydom verleent hebben; hier in bestaande, dat de gemelde mannen of ingezetenen, dewelke in 't gemelde ambacht tegenwoordig woonen of nadeezen zullen woonen, geene (1) geldlasten, schattingen, of ongelden, aan ons, of aan iemand anders op onzen naam, zullen moeten betaalen: behalven dat zy, indien wy misschien ten Keizers hove ontboden wierden, of van zelfs derwaart reisden, gehouden zullen zyn tien ponden aan ons optebrengen. Daarenboven, wanneer wy met het Ridderlijk zwaard omgord zullen worden, of een vrouw zullen trouwen, zullen zy geeven tien Hollandsche ponden. Daar by, wanneer onze Broeder, of onze Zoon

* In Theatro urb. Holl.

genegen zullen zyn om het Ridderlijk zwaard aan te gorden; of als onze Zuster, of onze Dochter, of onze Zoon, in den echten staat zullen getreeden zyn, zullen zy aan ieder van hen opbrengen ses Hollandsche ponden. Ook zullen de gemelde mannen, of de inwoonders van 't voornoemde ambacht, zoo wel als onze andere mannen, gehouden zyn naar onze heyrtochten en veldslagen legers gewys op te trekken. Daarenboven, wanneer onze andere onderdaanen, dewelke in andere ambachten woonen, door onze boden daar toe verzocht zynde, ons eenige beesten ter slachtinge zullen opbrengen; zullen zy ons twee ponden of twee slachtbeesten moeten opleveren. Noch zullen de voornoemde mannen, het voorschreven recht genietende, alle dyken die ons toebehooren, of die na deezen gemaakt tot onzen laste zullen koomen, in alle maniere verstellen; en daar ze doorgebroken zyn, weder aan malkander dyken En ter dezer gelegendheit zullen zy in alle de dyken, die ons of 't gemelde ambagt mogen aankoomen, een erfeijk gedeelte ontvangen. Daarenboven, indien eenig mensch, buiten de heerlijkheit des Heere *Vander Lek* woonende, in 't gemelde ambacht van Ouderkerk eenige goederen koomt te erven; zal hy geen gedeelte daar van beuren, ten zy dat hy den last van de bedykinge, benevens het profyt, op zich neeme. En indien hy zyne erfenis op de gemelde wyze niet begeert aanteneemen; dan moet dezelve erfenis aan de Parochiaanen en ingezetenen des gemelden ambachts vervallen; en de dykaadzie behoorlijker wyze onderhouden worden. En zal geen dyk, buiten de heerlijkheit des Heere *Vander Lek* gelegen, by wat toeval dat het zy, zal

ten

ten laste van de voornoemde mannen konnen koomen. Ook zal de voornoemde Heer *Van der Lek*, die het dan weezen zal, voorzigtigtiglijk en oorbaarlijk zorg draagen voor (2) de voorwerken der dyken, dewelke schouwen genoemt worden. Doch by aldien iemand der voornoemde mannen van Ouwerkerk zijnen dyk niet bezorgt zal hebben, zodanig dat hy schuld beleden heeft, of door den Schout des Heere *Van der Lek* deswegen overtuigt zy, die zal op drie schellingen bekeurt worden. Daarenboven zullen alle de mannen, in 't voorschreven ambacht woonende, zoo edele als onedele, van de erfenisse die hun te beurte valt, een gelijk gedeelte trekken. En op dat het bovenstaande ten allen tyde krachtig blyve, hebben wy ons zegel daar op doen drukken.

Gegeven in den Hage, den 15 der maand Juny, in 't jaar des Heere duizend, zeven-en-negentig.

Boxhorn houd dezen Johan, dewelke in den voorgaanden brief vermeld staat, voor den Stamheer van het geslagt Vander Lek; en voor den broeder van Dirk, Heer van Brederoden.

De Proost van S. Salvators kerke had het recht om den Pastoor van Ouwerkerk te benoemen. Parochikerk; begeevers der pastorye.

Heer Hendrik Hendrikszoon, te Haastrecht gebooren, was in 't jaar 1567 Pastoor van Ouwerkerk: zijnde, volgens de akten der Bezoekinge van 't zelve jaar, tot Pastoor aangestelt door Mijnheer den Proost.

Volgens de verklaaring van Meester Judocus Bourgeois, Pastoor te Gouda/ was hy van een ergerlijk gedrag; en had een quaaden naam enz.

Echter heeft hy in handen van gemelden Proost belooft den Paus en Mijnheer den Proost te zullen gehoorzaamen; en verklaart alle de Dekreten der H. Kerkvergaaderinge van Trenten, dewelke het Katolijk geloof, de Sakramenten, de kerkelijke gebruiken, en de verbetering der zeden raakten, aanteneemen: met verfoeyinge en vervloekinge van alle ketteryen enz.

De Heer Georgius, Onderpastoor in de kapelle/ wegens den zelven Hendrik Hendriksz ondervraagd/ heeft verklaart dat hy zich vroomelijk gedragen, en den Katolijken Godsdienst met gevaar van zyn leven verdedigt had.

Die van Krimpen staan onder de parochie van Ouderkerke; en zijn daarom gehouden een derde gedeelte van de lasten der kerke en der schoole te draagen.

N. van Nassouw, Veldmaarschalk der Vereenigde Nederlanden/ was in zijn leven Heer van Ouwerkerke. Als hy den 18 van October/ 1708/ in 't leger te Rousselaar gestorven was/ is zijn lijk herwaarts gebragt/ en in de grafsteede zijner voorouderen hoogstatelijk begraven.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1 Hier worden drie gevallen uytgedrukt, in dewelke de ingezetenen van Ouwerkerk gehouden waren eenige ongelden aan den Grave op te brengen. Ten eerste wanneer hy ten Hove by den Keizer ontboden wierd: ten tweede als de Graaf, of de zoon, of broeder van den Graaf, Ridder zoude geslagen worden. Ten derde, als hy, zijn zoon, zijne dochter en zuster, in den echten staat zouden treeden. Hier omtrent dient aangemerkt dat 'er verscheide soorten van zodaanige lasten of a *Talliæ* waren: sommige wierden *Consuetudinariæ*, of gewoonlyke lasten genoemt: als zynde door de gewoonte ingevoert. Daar waren *Talliæ personales*, of hoofdgelden; en *reales* die over de landgoederen geslagen wierden. Daar waren vrye en slaaffelyke lasten; aldus genaamd, om dat de eerste van vrye, de andere van onvrye persoonen betaalt wierden. Dan was 'er een soort van *Talliæ altæ & bassæ*, of *Talliæ ad voluntatem*; dewelke door de Opperheeren na hun welgevallen, doch naar ieders vermogen, uytgeschreven wierden, enz. De lasten, die de Ouwerkerkers hier betaalen moesten, waren eigentlyk *Talliæ liberæ*, vrye schattingen, dewelke voornamentlyk in vier gevallen geheven wierden: en groote overeenkomste met deze lasten van de Ouwerkerkers hadden. 1. Als de Vorst ter Kruisvaart of naar Palestynen ging. 2. Als hy gevangen was. 3. Als hy zijne dochter uytzette. 4. Als zijn zoon stond Ridder geslagen te worden. Ook was het door de gewoonte ingevoert dat de Heeren, in drie diergelijke gevallen, eenige onderstand penningen (*auxilia*) van hunne Vazallen mogten afvorderen: te weeten als zy hunne oudste dochter uithuwelykten: als hun oudste zoon Ridder geslagen wierd: als zy zelf door de Vyanden gevangen waren.

Evenwel was dit gebruik, van eenige 't zy onderstand-penningen 't zy lasten in het uythuwelijken van 's Heeren dochter optebrengen, even voor dezen brief van Graaf *Floris* II over al zodaanig niet vastgestelt, of het wierd op sommige plaatzen voor eene

a Zie Du Cange v. Tallia.

nieuwigheit aangezien; en de gemelde lasten met eenige onwilligheit betaalt. Dus verhaalt *Guilelmus* b *Apuliensis* dat de Hartog *Guiscardus*, in 't uythuwelyken van zijne oudste dochter *Helena*, zich niet aangematigt had zodaanige hulp-penningen van zijne Vasallen af te vorderen. Maar op het huwelyk van zyne tweede dochter, *Machtildis* genaamd, heeft hy van alle zijne Graven, en vermogendste onderdaanen, zodaanige giften geëischt. De gemelde Heeren, over zoo eene nieuwigheit ontsteld, durfden echter hunne handen niet t' huis houden.

—— —— —— — Communiter illi
Omnes tristantur, quasi vectigalia posei
A Duce mirantes; sed non obstare valentes.

Nochtans was het op sommige plaatzen al lang te voren ingevoert; gelijk blyken zal uyt de volgende wet van *Edward* I. Sommige Vorsten en Heeren, om dat het geld noit ongelegen koomt, en de dochters ook ontydig kosten sterven, deeden de gemelde onderstand-gelden betaalen, als de oudste dochter pas drie of vier jaaren oud geworden was. Zoo heeft dan *Edward* I, Koning van Engeland, eene wet gemaakt dat geen Vazal gedwongen zoude worden om zodaanige lasten te betaalen, eer dat de dochter van den Vorst in haar zevende jaar getreeden was.

Het ander gebruik dat de Vasallen, tegen dat de zoon van den Heer ofte Vorst Ridder zoude geslagen worden, eenige hulp-penningen moesten opbrengen, zag insgelyks maat op den oudsten zoon. Maar zoo ras was de eerste zoon niet gebooren, of de Vasallen wierden tot het opbrengen van de gemelde lasten gepraamt: quamen de zoonen ondertusschen te sterven, zoo hadden de Heeren dat geld evenwel in hunne koffers. Daarom heeft dezelve Koning c *Edeward* ook eene wet gemaakt, dat de Vasallen tot het opbrengen van zodaanig geld niet gepraamt zouden worden, voor dat de eerstgebooren zoon vyftien jaaren oud geworden was. Echter dient by deze gelegendheit aangetekent dat, hoewel de jonge Edellieden doorgaans den ouderdom van 21 jaaren bereikt moesten hebben, eer datze Ridder geslagen wierden;

b Rerum Normann. lib. 3.
c Statut. Westmonast. c. 35.

om dat ze op haar een-en-twintigste jaar gehouden of gewoon waren het heyr te volgen; dat, zeg ik, deze wet, of dit gebruik, ook verscheide maalen inbreuk heeft geleden. Dus verhaalt d *Willem van Malmesbury* dat *Edelstanus* Koning van Engeland voor den gebruikelyken tyd (*præmaturè*) Ridder is geworden. In eenen brief van Koning *Johan*, by *Matthæus* e *Paris* aangehaald, staat ook aangetekent dat dit Ridder-slaan dikwils voor de jaaren geschiede. Ook is de Prins van Antiochien, pas 16 jaaren oud, door S. *Lodewyk* Ridder geslagen.

1 Maar om weder tot de *Tallia* te keeren; ik moet hier voor de Liefhebberen aantekenen dat dit on-latynsche of half-latynsche woord gemaakt is van het Fransche woord *taille*; 't welk zoo veel als kerfstok betekende. Ieder had zoo een kerfstok; de Heer en de Vazal. f In die kerfstokken wierden zoo veele kerven gesneeden, als de Vazal betaalingen had gedaan: en dus diende de eene kerfstok den betaalder voor een quytbrief of quitantie. Zodaanige kerfstokken waren ook zeer gemeen onder den gemeenen man, en de burgers; gelijk by *Du Cange* beweezen staat.

2 In 't Latyn staat: *Præmunitiones aggerum, quæ* Schouwe *dicuntur, cautè & utiliter procurabit*. Misschien zou dit aldus vertaalt moeten worden. Hy zal . . . zorg draagen dat de dyken bytyds bezorgt werden; 't welke schouwen word genoemt. Want hier op ziet eigentlyk het schouwen der dyken. Maar dewyl het dyk-schouwen ook op de voorwerken kan zien: en *præmunitiones* eigentlyker de voorwerken schynt te betekenen; hebben wy dezen zin voor den besten gehouden.

d lib. 2. c. 6.
e Charta Joan. Regi pro libert.
f Du Cange v. Tallia & Talea.

NIEU-

NIEUWKERKE

Verscheidorpen, die Nieukerke genoemt worden.

Verscheide Kerken, in Vriesland, Holland en Zeeland, draagen den naam van Nieuwkerke. In Vriesland zyn 'er ten minste twee: het eene 300 schreeden van Dokkum, het andere 2000 van Marien-hof gelegen. In Zeland zijn 'er ook twee: het eene in het eyland Schouwen: de andere in Zuydbeveland. Ook is 'er een Nieuwkerke boven Amersfoort in Gelderland. Noch is 'er een Nieukerk in Holland, by Gorkum; en een ander dicht by den Yssel, tusschen ter Goude en Rotterdam.

Pastoor.

In 't jaar 1567 wierd de Pastory van Nieuwkerke bekleedt door Heer Ægidius Korneiisz: onder wien, in 't gemelde jaar 1567, de Kerk en de Beelden niet afgeworpen of gebroken zyn geweest.

Echter is hy, volgens de verklaaring van den voornoemden Judocus Burgeois, een Apostaat geweest; en was niet wel befaamd op het stuk van de onthoudinge. Evenwel heeft hy, even als de lestgemelde Pastoors, de vereischte gehoorzaamheit in handen van den Proost belooft.

Van Ysselmonde hebben wy onder het Dekenschap van Zuydholland gesproken.

KRIMPEN.

Krimpen waar gelegen.

Krimpen, een dorp niet verre van Lekkerkerk, is gelegen ter plaatze daar de wateren van de Lek zich storten in de Merwede, en waar van de landstreek tusschen de Lek en den

Yssel

Yssel den naam heeft gekreegen van de Krimpenerwaart. Dit dorp en Lekkerkerk koomen een en den zelven Heer toe. Op de Kerk / buitens dijks gelegen / staat een toren van eene middelbaare hoogte.

De Pastory wierd eertijds begeeven door den Proost van S. Salvators Kerke.

Deze plaats / in de oude brieven Crempene genaamd / word getelt onder de goederen der Utrechtsche Kerke / dewelke de Graaf van Holland aan de gemelde Kerke geweldiger hand ontvreemdt zoude hebben; en dewelke Keizer Hendrik IV, door een open-brief van 't jaar 1064 / volgens eenige Schrijvers aan dezelve Kerke weder heeft toegewezen.

Eer dat de Rhijn zijne wateren door de Lek loosde / heeft Krimpen zich tot Albas toe uitgestrekt; zoo als de volgende woorden van W. Heda te kennen geeven ; Te Crempene vier hoeven, van 't einde der riviere Albas tot de Merwede toe.

DE KAPEL.

Eene Heerlijkheit aan den Yssel / met een oud kasteel; 't welk de Arenbergen voordezen toegekomen heeft. Het kasteel / door den oorlog vervallen / is door Johan vander Veke, die het van de Arenbergen gekocht had / wederom cierlijk opgehaalt. t' Hans is Meester Dirk Groenhout Heer van de Kapelle enz. De Kapel. Heeren van de Kapelle.

De Kapel schijnt in den beginne niet anders geweest te zijn als een Kerkje / onder de naburige Parochikerke behoorende: en hier van daan zal het / gelijk meer andere plaatzen in Holland en Zeeland / dien naam gekreegen heb-

hebben. Althans word 'er in de Akten van de meergemelde herbezoekinge alleenlijk van een Onderpastoor/ maar van geen Pastoor/ gewaagt: de gemelde Akten/ voor zoo veel zy de Kapelle raaken / luiden aldus.

Onderpastoor. De Heer *Georgius Eustachii* (*Joris, Eustachius-zoon*) Onderpastoor in de Kapelle, heeft door eede belooft gehoorzaamheit en eerbiedigheit te zullen bewyzen aan den Prooft van S. *Salvators* kerke; heeft alle ketteryen, die door de Kerkvergaderingen en laatstelijk door die van Trenten veroordeelt zyn, afgezworen; en alle de dekreeten der gemelde Vergaderinge aangenomen.

MOORDRECHT of MOERDRECHT; by verkortinge MOORT.

Moordrecht / al van ouds een Tol gehad hebbende / is gelegen aan de rechter zijde van den Neder-yssel; duizent passen beneden ter Goude; doch onder het ambacht van Schieland. Het staat vermeld in eenen open brief van Floris IV, van 't jaar 1223. Tegenwoordig is het een dorpjen de naam / die noch onverandert gebleven is / is afkomstig van Moer, en dragen of dregen; om dat de koopwaaren hier ter markt gedragen wierden.

Kerk; Patroon; De Kerk / daar een spitze toren op staat / is volgens het Roomisch verhaal van Jakob de la Torre gewijdt ter gedagtenisse van S. Jans onthalzinge. De la Torre gift ook dat het dorp / ter gedagtenisse van dien zelven moort / zijnen naam gekreegen heeft.

Pastoors. In 't jaar 1567 is Pastoor van Moerdregt geweest de Heer Kornelis Jillisz.

Volgens de Akten der gemelde kerkbezoekinge heeft de Heer Judocus Bourgois verklaart dat de gemelde Pastoor in zyne Pastorye niet en woonde; en dat 'er een, die weinig bequaamheits had, om des zelfs plaats te bekleeden was aangestelt.

Zedert het veranderen van den openbaaren Godsdienst / en van de Landregeeringe / is deze Pastory allereerst bekleedt door

Heer Reinier Visscher, te Gouderak dicht by Moordregt gebooren Hy heeft zijne woonplaats dicht aan het dorpje; en is in een zeer hoogen ouderdom gestorven.

GOUDA.

Hoe wel dat Ter-Gouw de laagste plaats onder de ses voornaamste steden van Holland bekleedt; en in groote / magt / ja zelfs in ouderdom / Amsterdam alleen uytgezonderd / voor de gemelde steden moet wijken; zoo is het des niet tegenstaande eene welvaarende en aanzienelijke stad. Zy heeft haaren naam ontleent van de rivier de Gouwe / of de Golde; dewelke door de stad loopt / en zich eben buiten in de besten met den Yssel vereenigt.

Ter-Gouw, des zelfs opkomste enz.

Floris V heeft verscheide voorrechten aan Ter-Goude vereert; dewelke in 't jaar 1272 door Johan Bisschop van Utrecht bevestigt zijn / en by * Boxhorn in het Concel der Hollandsche steden opgeteld staan. Onder andere heeft

Voorrechten.

* Pag. 270.

hy

by hun dezelfde rechten toegestaan / dewelke de Leidenaars genooten.

Kasteel. In den jaare 1300 stond hier een kasteel van Heer Jan; zoon van Jan Grave van Blois.

Door de dood van Heer Jan, den laatsten Graaf van Blois / en gestorven in 't jaar 1398/ zijn de heerlijkheden van Ter-Goude en Schoonhoven op de Graaven van Holland verstorven.

Dat deze stad eertijds van eene zeer groote verwachtinge is geweest blijkt uyt de kerk; dewelke voor geen eene stad van Holland / Haarlem alleen misschien uytgezonderd / grootheits halve behoeft te wijken.

Grootheit der kerke.

Zy is eenige voeten langer als de Metropolitaansche kerk van Keulen: 't welk ons aangezet heeft om haar den Leezer alhier in print voorte stellen. Het zeggen is dat ze uyt Bloemendaal / eene plaats dicht by de stad gelegen en tegenwoordig noch het oude Kerkhof genaamd / in de stad is overgebragt. Doch wanneer dat ze daar allereerst is begonnen opgebouwt te worden / daar van is geen zeker bescheid by de Schrijvers te vinden.

Patroon. De gemelde kerk is ingewijdt op den naam van S. Jan den Dooper; en met veele kapellen en Autaaren vercierd. Kornelius Aurelius en Jakob de la Torre getuigen dat 'er 52 gestaan hebben. In die kapellen / en aan die Outaaren / waaren verscheide Vikaryen gesticht / dewelke wy aanstonds optellen zullen.

Uyt de brieven der Broederschappen / dewelke ons by geval ter hande gekomen zijn / zullen wy de kapellen en Altaaren / benevens

Kapellen en Vikaryen.

eenige

eenige Vikaryen in die kapellen gesticht / hier tot eene schets opleveren.

I. Niklaas van Schouwen van Endegeest, woonende onder de parochie van Oestgeest/ heeft in 't jaar 1404/ in S. Jans kerke Ter Goude / eene vikary gesticht ter eere van S. Jakob den Minderen.

Doch volgens een ander handschrift is Dirk Bruinsz. de eerste stichter der vikarye van S. Jakob den Minderen geweest. Hy gaf aan de vikary 28 mergen lants in Ouderkerk / genaamd de breede Wier: noch 21 stuivers s'jaars aan renten. En was de vikary met 3 Missen ter week belast.

Dewijl hy zonder kinderen stierf; is het recht van begeevinge op zijnen broeder Niklaas Bruinsz vervallen. Van Niklaas Bruinszoon verstierf het op Aalbert Maartensz, dewelke aan 't zelve outaar in 't jaar 1514 noch eene wekelijksche Misse heeft gesticht; en daar toe / aan jaarlijksche renten / 6 pond Hollandsch en 2 stuivers heeft gegeeven. Van Aalbert Maartensz is het gekomen aan Maarten, den zoon van den voornoemden Aalbert: dewelke de vikary noch vermeerderde met eene weekelijksche Misse; en daar toe aan jaarlijksche inkomsten gaf 5 pont Hollandsch.

In 't jaar 1603 was Jan van Schouwen de begeever van deze vikary.

II. De zoogenaamde Yzere kapél / staande by het koor / in dewelke een outaar ter eere van de H. Moeder Gods / en van de HH. Martelaaren Christophorus en Georgius, was opgerecht. Aan dit outaar was eene vikary gesticht / dewelke met eene dagelijksche Misse was belast. 't Was de Heer Jan, bastaard

en Graaf van Blois/ Heer van Tergoude en van het land van Stein / dewelke met zijne vrouwe/ Maria van Heemstede, dit outaar met de vikarye gesticht en begiftigt had den 15 van September 1417. welke stichting Frederik XXI Bisschop van Utrecht bevestigt heeft.

Achtien jaaren daar na heeft dezelve Heer Jan, bastaard van Blois / de gemelde stichting vermeerdert met eene tweede dagelijksche Misse; en heeft daar toe gegeven zijne goeden onder Hillegontsberge gelegen. De brief der stichtinge staat te leezen in de beschryvinge van Ter Goude.

III. Het outaar van 't Allerheiligste Sakrament / 't welk Jakob Paeuwe gesticht heeft voor 't jaar 1438: en met twee jaarlijksche inkomsten / te weeten 5 Engelsche Nobelen/ en 12 Hollandsche ponden/ heeft begiftigt; waar voor dagelijks een stille/ en donderdaags een zingende Mis/ gedaan moest worden.

IV. Eene kapel aan de westzyde van den ommeloop/ dewelke daar in 't jaar 1426 gesticht is ter eere van de heiligste Maagd Maria.

V. De kapel van 't H. Graf: Het outaar der vier gekroonde Martelaaren/ 't welk het gilde der Metzelaaren toebehoorde. De stichtingbrief van dit outaar/ denwelken Ignatius Walvis zaliger gedagtenisse bezeten heeft/ berust tegenwoordig onder deszelfs erfgenaamen.

VI. Het hooge outaar/ in 't hoofdkoor der kerke/ was op S. Jans naam ingewijdt. Aeije Gerrits, de huysvrouwe van eenen Niklaas, heeft op den 24 van October in 't jaar 1457 aan dit outaar een altijddurend jaargetijde voor haare ziele gesticht: welk jaargetijde moest gehouden worden zondags voor de ver-

vor-

heeringe van S. Martinus: 's Anderendaags moest 'er eene Mis met een Diaken en een Onderdiaken, en met drie waschkaarssen, gezongen; en de Psalmen Ontferm u myner en Uyt de diepte, aan het graf gelezen worden, enz.

VII. Het outaar van den H. Geest, en van de H. H. Martelaaren Cosmas en Damianus, was den 24 van April, in 't jaar 1393, gesticht door Meester Willem Zonderdank; dewelke daar toe gegeven heeft een gedeelte van zijne landgoederen, leggende in het land van Steyn. Graaf Guido, Heer van Ter-Goude, heeft de stichting bevestigt den 7 van October 1393.

VIII. Het outaar en de vikary van de H. H. Petrus en Paulus; aan 't welke Wouter Boekhout, Pastoor van Ter-Goude, in 't jaar 1487 eenige voorrechten heeft toegestaan.

IX. Het outaar en de vikary van den H. Apostel Andreas, 't welk in 't jaar 1453 gesticht is door Hendrik Allerts. Deze stichting, mitsgaders de eerste begeeving der vikarye, dewelke gedaan was aan Heer Hendrik, Hendrik Allerts zoon, is door Johan Bisschop van Utrecht bevestigt den 29 January 1453. De stichter heeft aan 't outaar en aan den Vikaris geschonken twaalf rentebrieven, staande op verscheide landgoederen en eenige huizen binnen Ter-Goude. Volgens de lyst, in 't jaar 1514 op bevel van Keizer Maximiliaan uytgegeven, heeft deze vikary ter begeevinge der Graaven van Holland gestaan. In dezelve lyst word dit outaar ook genoemt S. Lambrechts outaar. Noch staat daar een S. Stevens outaar vermeldt, insgelyks staande ter begeevinge van de Graven van Holland; de

vikarp van dit outaar was weekelijks belast met twee Missen; en kon jaarlijks 14 rijnsche guldens opbrengen.

x Het outaar en de vikarp van S. Jakob, met een S. Jakobs gilde.

xi. . . . . van S. Matthias, 't welk gesticht is in 't jaar 1458; en den 15 Juny des zelven jaars met drie mergen lands, en met drie rentebrieven, elk van een goudgulden, en nog met rentebrieven, elk van twee Hollandsche ponden, begiftigt is door Eugenius Allerts.

Hier nevens de fundaatzie-brief zelfs:

IN *den name des Vaders*, *des Zoons ende des Heyligen Gheestes*. Ick *Gheen Alaerts* zoen, Poorter der goeder steden van der Gouwe, ter eeren Gods almachtich, zynre gebenedider Moeder *Marien*, ende der liever ende waerder Heyligen sunte *Matthys* Apostels, ende sunte *Joris* Martelaers, tot salicheyt mynre en mynre ouder zielen ende alder gheenre dair my goet van gescheen mach wesen, ende in verlatenissen onser alre sonden, hebbe gegeven ende opgedragen, geve ende opdrage voor my ende minen erfgenamen tot ewigen dagen tot verghiftinghen des gewyden ende onbegaefden altaers der liever Heyligen finte *Matthys* ende *Joris* voorsz. staende in der Prochiekerke vander Gouwe ende tot vermeeringen des Godliken diestes ons liefs Heeren *Jesu Christi*, dese nabescreven goeden renten ende erfven. Te weten: In den eersten drie mergen lants gelegen an die westzyde van die oude Gouwe naist Pieter Florys zoens erve zuitwert of. *Item* noch eenen gouden Engelschen nobel des jairs ewelicke ende erflike renten, die ic thans ten tiden hebben in Hontscoop op die singhe Symon Aelbrecht ende Wouder van die

dair Dirc Gheritsz an die westzyde ende Herman Jansz aen die oestzye naist gelegen zyn *Item* noch eenen gouden Engelschen nobel des jairs erflike renten die ic thans ten tiden hebbe wt husinge Vredericks Vranckenz. staende op die oostzyde vander haven binnen der stede vander Gouwe alre naest husinge Paes Daemsz. zuutwert. *Item* noch eenen gouden Engelschen nobel des jairs erflicke renten, die ic thans ten tiden hebbe staende op die helle in corte Gruenendael oostwert vander steden waterschip van der Gouwe. *Item* noch twee pont Hollants, die ic thans ten tiden hebbe op Symon Symonsz. die gruters huus erfliken ende eweliken, gelegen buten der Potterpoort der steden vander Gouwe voorsz. van Willem Dircszoens huus westwert. *Item* noch twee pondt Hollandts erflike ende ewelike renten, die ic thans ten tiden hebbe op Pieter Claesz huus gelegen buten der Potterpoorten voorsz. op ten houck vander Singhel der stede vander Gouwe voorsz: welke goeden, renten ende erven ic *Gheen Alaerts* zoen, gegeven hebbe ende geve als voorsz. met laesten wille ende meeninghe hier nae volgende. In den eersten is myn wille ende meeninge dat ic *Gheen Alaerts* zoen voersz. zo lange ic leven zal inder tyt ende na mynre doot myn outste ende naeste erfgename, ende also voort tot ewighen dagen die outste ende naiste van minen bloede ofte maechscappen nederdalende, also nochtans, dat altyt een manpersoen zel gaen voor een vrouwenpersoen in geliken grade, hoewel oeck dat hy jongher ware, dese voorg. goeden, vruchten ende renten jaerlics in sellen manen, opbeuren, ende ontfangen in alre manieren of si ons vry eygen waren. Behoudeliken dat ic ende na my

 mine

mine nacomelingen voorsz. die selve vruchten ende renten geheeliken ende al sellen gebruken ter eeren ende tot vermeeringhen des dienstes Gods ende tot versieringhen der heyligher kercken, sonder eenich gebrec dair in te vallen in maten ende manieren hier na bescreven. Te weten, dat ick zo langhe als ick leven zal ende na my die selve mine nacomelinghen, tot eeuwigen dagen metten voorsz. vruchten ende renten zellen schuldich wezen ende verbonden Gode ende der heyliger kercken, te laten doen elcker weken toecomende, tot eewighen daghen by eenige goeden bequamen Priester, die my ende den zelven minen nacomelingen na my, dair toe nut ende bequaem sel duncken te wesen, zo dat ic ende si inder tyt die zellen mogen veranderen ende verwandelen zo dicken ons believen sal, ten minsten drie Missen opten voorg. altaer, voer salicheyt minre ende mynre ouder zielen voorsz. ende dair van den zelven Priester te geven ende te loonen na dat die voorg. goeden, vruchten ende renten strecken zellen mogen, zonder daer eenich of te bate of te afterhouden, ende of dair dan yet van overlisepe, dat zal gaen altyt tot ornamenten, bouecken, kelken ende ander behoeften des altaers voorsz. 't welke ic nochtans altyt gepunt ende gepast wil hebben ten dienste ende loove voorsz. so nae alsmen dat best sel kunnen geramen. Ende waer dat zake dat ic zo langhe ic leven zal, ende na my mine nacomelingen voorsz. dien dat inder tyt toebehoiren sal als voorsz. is, hier in tot eeniger tyt gebrekelick vielen, waer by ic ende si die voorsz. Missen niet en lieten geschien op ten voorg. altaere tot elcker weken als voorsz. is mits den vruchten ende renten voorsz. zo is myn wille dat ic ende

die

die selve mine nacomelingen, zo dicke ende menichwerf als wy inder tyt gebrekich dair in gevonden zellen worden, voor elke gebrekelike weecke die ons die Heyligheestmeysteren ter Gouwe inder tyt wesende binnen eenre maendt na den gebreke te kennen gaven zo veer wi niet bewisen ende goet maken, en konden, dat wy den voorsz. dienst wittelikensonder argelist bestaet hadden ende bevolen te doen, verbueren zellen eenen gouden Burgoenschen Philippusschilt of die waerde dair van, tot behoef der armen die dair leven vanden heyligen Gheeste ter Gouwe, te betalen van onsen eyghenen propeeren goeden aen handen der Heyligheestmeesters voorsz. zo wanneer wy des vermaent zellen werden. Ende op dat dit ewich vast ende gestade blive zo hebb ic ghebeden oetmoedeliken ende bidde met dezen minen tegenwoirdigen brieve, den eerwaerdigen Vader in Gode ende Heeren, Heyren *David van Burgoenien*, Bischop t'Utrechs, dat hy deze voorsz. ghifte ende ordinancie in alre manieren als voorsz. is, wille confirmeren ende approberen, ende die voorg. goeden, renten ende erven mortificeren ende gheestelick maken ende decerneren, ten ende dat hem niemant hier namaels rechts ofte eygendoms dair aen en vermete noch vermeten en moge anders dan voorsz. is. Behoudeliken my altyt dat ick hier in zel mogen veranderen ende vermaken by toedoene des Bischops van Utrecht inder tyt wezende, als my dat ter eeren Gods best believen zal. In oirkonden der waerheyt van dezen, want ic *Gheen Alaerts* zoen voorsz. op desen tyt gheen zeghel by my en hebbe, zo hebb ic gebeden den eerbaren *Jan van Bekesteyn*, Poerter der goeden steden van Haerlem, dezen brief over

my te bezegelen, twelcke ic *Jan van Bekesteyn* voorsz. gedaen hebbe om bede *Ghben Alaerts* zoon voorsz. Ghegeven int jair ons Heeren 1458. den vyftienden dach in Junio.

David van Borgonje, Bisschop van Utrecht/ heeft de stichting en begiftiging in 't zelfde jaar 1458 goedgekeurt.

XII. . . van S. Lukas.

XIII. . . van S. Quirinus.

XIV. . . van S. Victor.

XV. . . van S. S. Eligius en Nicolaus.

XVI. . . van S. Alexius.

XVII. . . van S. Anna, in 't oude Schutters koor.

XVIII. . . van S. Barbara.

XIX. . . van S. S. Ursula en Antonius.

XX. . . van S. Theodorus; 't welk door Godfridus, Wybisschop van Utrecht/ gewydt is in 't jaar 1478; Dideryk, Dideryks zoon/ een Goudsch Burger/ heeft dit outaar uyt zyne goederen gesticht.

XXI. Het outaar en de vikary van S. Elizabet.

XXII. Het outaar van de Brouwers/ onder het glas van Balaam, by den orgel; daar eertijds het koor der H. Maagd heeft gestaan. Deze prent/ gelijk ook alle andere/ staan by Heer Walvis in de beschryvinge van Ter-Goude vermeld/ in 't tweede deel op het 305. zydje.

De kerk afgebrandt en heerlijker opgebouwd.

Als de donder en de blixem in 't jaar 1557 op den 12 January in de kerk geslagen/ en dezelve tenemaal afgebrandt was; is ze door de vrye Geestelijkheit en door de Burgery noch prachtiger als te voren opgebouwt. De

Krab-

Krabbeths hebben dezelve / om de gehengenis der oude godtvruchtigheit te vernieuwen / met overgroote en op het allerkunstigst geschilderde glazen verciert. Over deze glazen heeft Guilelmus Hornius deze veerjes gemaakt /

Gauda tuis pictis es latè cognita vitris:
Dat tibi res fragilis perpes habere decus.

De Pastoors zijn eerst door de Graven van Blois / en daar na door de Graven van Holland / benoemt geweest. Want op de lijst van de heerlijkheden en gerechtigheden der Graven van Holland staat Ter-Gouw onder die steden opgeteld / welker pastoryen door de gemelde Graven vergeeven wierden. Het instellen wierd door den Proost van S. Salvators kerke te Utrecht gedaan. Begeevers van de pastory.

De Pastoor hield twee Vikarissen ofte Kapellaenen t' zijner hulpe. Daarenboven was hy ook Landdeken; hebbende / behalven de opgetelde stedekens en bryheden / eenige dorpkerken onder zijn opzigt staan.

Dit blijkt uyt de opene brieven / die wy by der hand hebben. Een van deze brieven / van 't jaar 1511 / begint met de volgende woorden. De Prooft en Aartsdiaken van S. Salvators kerke te Utrecht wenscht aan den in Christus beminden Heer, den Deken van S. Jans kerke in de stad Gouda, heyl en zaligheit.

De lijst der Pastooren / zoo veele als wy 'er ontdekt hebben / zullen wy aanstonds opleveren. Volgens zeker handschrift had de pastory van Ter-Gouw in 't jaar 1514 geen Pastoors-huis / af vaste inkomsten: en kon den Pastoor / die zijn verblijf buiten de parochie hield / 50 Vlaamsche ponden of 300 Rhijnsche gulden opbrengen. De vordere inkomsten

staan by Ignatius Walvis in de † beschryvinge van Ter-Goude opgetelt.

De Schoutbooghy en het kosters-ampt wierden insgelijks door de Graven vergeven. Het eerste kon in afwezen acht, het tweede twaalf Vlaamsche ponden opbrengen.

Kloosters dat van de Minnebroeders.

Ook heeft Ter-Goude verscheidene kloosters gehad: dat van de Minnebroeders was het oudste van allen. Eerst hebben daar Konventueele Minnebroeders in gewoont, zijnde het zelve klooster gesticht in 't jaar 1418. Naderhand, te weeten in 't jaar 1439, is 'er de strenger (1) tucht of de hervorming ingevoert: en zijn ten dien einde eenige (2) Observanten van S. Omer en uyt Vrankrijk herwaart ontboden. De weldoenders van dit klooster, en die er hunne mildadigheden aan getoont hebben, als Gerrit Veenman en meer anderen, staan ook vermeld in de beschryvinge van Gouda.*

In 't jaar 1572, omtrent het uytbarsten van de bekende landberoerten, heeft de burgery dit klooster noch heerlijker opgehaalt. Als deze beroerten geweldiger begonden uyt te spatten; hebben de Monniken hun huysraad, en oude brieven gepakt; en zijn daar mede naar Antwerpen gevlucht. Daar op wierd het klooster uytgeplundert, en 't verder gebouw in 't jaar 1576 tot geld gemaakt.

Antonius Musculus, een [illegible], Gardiaan der Minnebroederen te Gouda, en een deftig Predikant, was door den Graaf van Lumey gevangen gezet. Maar uyt de gevan-

† Tweede deel, op het 99 zydje.
* Tweede deel, op het 146 zydje.

genisse

gunste ontkomen / en uyt het land gevlucht / is hy eerst te 's Hartogenbosch en naderhand te Antwerpen Gardiaan geworden. Van daar naar Parys gereist / is hy aldaar overleden.

De Klerken van 't gemeene leven / anders de Broeders van den goeden wille / de * Kollaatzi-broeders / en ook wel Hieronymiaanen naar de Delfsche Hieronymiaanen uyt dewelke zy gesproten waren / genaamd / hebben hier ook / dicht by en aan de Oostzyde van de Hoofdkerke / een woonplaats gehad. Zy waren in de stad aangekomen in 't jaar 1447 / op S. Thomas avond: en hebben daar / volgens hunne instelling / de laage Scholen voor de jonkheit open gehouden. De Kollaatzie-broeders.

Twee van dezelven / Rixtelius Overste des Kloosters / en Lambrecht van Ter-Goude bestierder van 's Kloosters goederen / zyn in 't jaar 1572 onder den Grave van Lumey met veele wonden doorboort / en wredelyk om 't leven gebragt.

De Cellebroers of Alexiaanen / aldus genaamd naar hunnen Patroon S. Alexius hebben ook eene woonplaats te Gouda gehad; dewelke daar gebouwt is in 't jaar 1440. Onder vier Provinciaalen / die zy hadden / was die geen / die over de Cellebroeders van Holland te zeggen had / de tweede in rang; en in 't jaar 1503. hebben zy Ter Goude een Kapittel of Vergadering gehad. Hunne wooning / Emaus genaamd / en aan den Groenenweg staande / had een Kapel of Kerkje; in 't welke Jakob Christiaanszoon, te Zierikzee gebo- De Alexiaanen of Cellebroeders.

* Aldus genaamd naar de Kollaatsien of Predikaatsien in de welke zy gewoon waren het volk na de Vespers te onderrechten.

ren /

ren/ den 1. November 1511 eene Mis heeft gesticht ter eere van de H. Maria Magdalena; dewelke daar alle woensdagen gelezen moest worden. De brief van deze stichtinge staat in de meergemelde Beschryvinge van [b] Ter-Gouw.

Dit Huys/ 't welk noch een sterk/ vast/ en hecht getimmer is/ is tegenwoordig in een Latynsche Schole; en in eene woonplaats van den Rektor der zelve Schoole verandert.

In dit Cellebroers-huys was eene bediening van 50 Missen ter weeke gesticht: waar toe Govert Antonisz, Pater; Kornelis Gysbertsz Procurator, Daniel Jansz, Willem Jakobsz, en Klaas Kornelisz, Broeders van 't zelve Konvent/ eene jaarlyksche en vaste inkomste van 24 Karolus-gulden gemaakt hebben. In 't jaar 1544 heeft Georgius van Egmond, Bisschop van Utrecht/ deze gifte goedgekeurt.

In 't jaar 1574/ den 12 Maart/ is die bediening begeeven aan Aalbert Hermanszoon, eenen Goudenaar/ en kerkelyk persoon van het Utrechtsche Stift. Dezelve Aalbert Hermansz heeft noch de bediening van eene altyddurende Misse gekreegen in de Kapelle van het Leprooshuys Ter-Goude: aan welke bedieninge eene jaarlyksche rente was gemaakt van vier goudguldens.

Zusters der boetvaardigheit.

De Zusters van Boetvaardigheit / of van den derden Regel / in 't gemeen by malkander onder den naam van S. Clara leevende / hebben zedert het jaar 1470 eene woonplaats te Gauda gehad. Pieter d' Enguechin, Dominikaanen-monnik en Pastor van Ter-Goude/

[b] Tweede deel, op het 148 zydje.

heeft

heeft haar den 10 July van 't zelve jaar 1470 vergunt een Kapelle met een Toren/ Outaaren/ en een Kerkhof te mogen hebben: en heeft haar magt gegeven om eenen Biechtvader te verkiezen. Den 18 van October 1475 heeft de Raad van Ter-Goude de gemelde vergunning goedgekeurt. De brieven dienaangaande staan al wederom in de c Beschryvinge van Ter-Goude.

De gemelde Zusters hebben dus naar den derden Regel geleeft tot het jaar 1486: wanneer Innocentius VIII haar tot de Order der Klarissen verheven heeft/ en haar magt heeft gegeven om eene Abdis te kiezen.

De Bulle van Innocentius VIII, daar de laatste Beschryver van de stad Gouda te vergeefs naar gezocht heeft/ is ons in de handen gevallen; en luidt aldus in de Nederduytsche tale.

VOlgens het ampt enz. Van wegens onze in *Christus* beminde Dochteren, de Meesteresse en de Zusteren van het Konvent Ter-Goude onder het Bisdom van Utrecht, 't welk onder den derden Regel van S. *Franciscus* staat, is ons voorgedragen dat zy van den Apostolisschen Stoel verlof verkreegen hebben om een beter leven te aanvaarden en tot een strenger en nauwer Regel over te gaan: en dat zy daar op, behoudende de kledinge van gemelde Order, onder uw opzigt een jaar en langer naar de eerste kloosterlyke instellingen van S. *Clara* geleeft hebben: op dat zy, de strengheit der gemelde instellingen beproeft hebbende, zich met beter overleg zouden konnen bedenken of het haar

c Tweede deel op het 150 zydje.

voor

voor de zaligheit haarer zielen geraadzaam zoude zyn, tot de Order van S. *Clara* over te gaan; en zich zelven, gelyk zy wenschten, door kloosterlyke geloften aan die Order te verbinden. Dierhalven zyn wy van wegen de Meesterse en Zusteren voornoemd, dewelke na voorgaande beproeving, zoo zy zeggen, betrouwen dat ze de kloosterlyke inzettingen van S. *Claraas* Order voornoemd door Gods hulpe zullen konnen onderhouden, ootmoediglyk gebeden, de Order van boetvaardigheit in 't gemelde Konvent te vernietigen; het huis of Konvent zelf tot een Nonneklooster van S. *Claraas* Order volgens de eerste instellinge op te rechten; toe te staan dat aan de Meesterse en Zusteren voornoemd de kleeding, dewelke in gemelde Order gebruikekelyk is, gegeeven werde; dat de kloostergeloften, dewelke de voornoemde Nonnen doen, van haar ook gedaan mogen worden; dat 'er ook, om de Meesterse en Zusteren voornoemd in de onderhoudinge van S. *Claraas* Order te bestieren, eenige Nonnen uyt de andere Nonnenkloosters van S. *Claraas* Order naar het dus opgerechte Klooster mogen overgebragt en een van de zelven tot Abdisse van 't zelve Klooster mag aangestelt worden; vorders (ben ik gebeden) u te beveelen dat gy het voornoemde Klooster, met de Abdisse en de Nonnen die 'er dan zyn zullen, onder uwe zorg en bestiering hebt te neemen; te bezoeken, en in het onderhouden en beleeven (van gemelde Order) te onderwyzen, op de zelfde wyze gelyk gy de andere Nonnekloosters van S. *Claraas* Order die uwe zorge toebetrouwt zyn, mitsgaders de persoonen derzelven, gewoon zyt te bezoeken en te bestieren: en wyders dat gy loffelyke en eer-

baa-

baare ordonantzien en inzettingen, volgens dewelke de Abdis en Nonnen van dit nieuwe klooster zullen moeten leeven, hebt op te stellen, en aan haar, om 'er naar te leeven, over te geeven; eindelijk (ben ik gebeden) alles, wat ten voorschreeven einde dienstig is, met eene Apostolissche goedertierenheit te verzorgen. Hierom is het dat wy, dewelke de persoonen van het brooze vrouwelijk geslagt, die onder eene kloosterlijke tucht de godvruchtigheit des levens zoeken te betrachten, gaerne met een Apostolissche genegenheit te hulp willen koomen, voornamentlijk in zaken dewelke de vastigheit van haaren staat betreffen, dewyl wy geen zekere kennis van het bovenstaande hebben, uwe bescheidenheit door dezen Apostolisschen brief beveelen dat gy, indien het aldus gelegen is, de order der boetvaardigheit van S. *Franciscus* en het voornoemde huis volkomentlijk zult hebben te vernietigen en afteschaffen; en het zelve huis, behoudens altyd het recht der parochikerke, en van alle andere kerken, en zonder iemands nadeel, tot een Nonneklooster van S. *Claraas* order, met eene kerk, een laag klokhuis, eene klok, een kerkhof, een bidplaatze, eene afgeslote plaats, en vorders met tuinen en wat vorder noodig is, opterechten, aan de Bedienaresse en de Zusteren voornoemd de kleding volgens het gebruik van gemelde order te geeven; de kloosterlijke geloften, dewelke door de voorschreve Nonnen gedaan worden, indien zy dezelve in uwe handen vrywillig willen doen, van haar af te neemen en te ontvangen; en, om de Bedienaresse en de Nonnen van dit nieuwe klooster in de kloosterlijke tucht van S. *Claraas* order te bestieren

ſtieren en te onderrechten, uyt andere kloôſters van S. *Claraas* order voornoemd eenige andere Nonnen volgens gemelde inzettingen en onder het voornoemde opzigt leevende, die gy daar toe gewillig zult vinden, met de toeſtemminge van haare Overſten tot het voornoemde dus opgerechte klooſter overtebrengen, en eene van de dus overgebragte Nonnen tot Abdis over het zelve klooſter aan te ſtellen; vorders het zelve klooſter, met de Abdiſſe en de Nonnen, die 'er dan zyn zullen, onder uw opzigt aanteneemen, en in het onderhouden en beleeven van gemelde order te onderrechten, even eens gelijk gy de andere Nonneklooſters van gemelde S. *Claraas* order gewoon zyt te bezoeken en te beſtieren; loffelijke en eerlijke ordonantzien en inzettingen, volgens dewelke de Abdis en de Nonnen van dit nieuwe klooſter zullen moeten leeven, op te ſtellen; en haar, om dezelve te onderhouden, uyt krachte van ons gezag over te geeven; en eindelijk de tegenſtreevers door kerkelijke ſtrafvonniſſen, zonder plaats aan hooger (2) beroep te geeven, te bedwingen. Niet tegenſtaande dat gy van die perſoonen niet en zyt, dewelke gewoon zyn door den Apoſtoliſſchen Stoel, tot het uytvoeren van de Apoſtoliſſche brieven gemagtigt te worden: niet tegenſtaande ook de ordonantzien van Paus *Bonifacius* VIII, van onzen voorzaat *Sixtus* IV, en van andere Pauzen; eindelijk niet tegenſtaande eenige inzettingen of gewoonten van het Huis of de Order voornoemd, dewelke hier tegen mogten ſtryden; al waren die met eede, met Apoſtoliſſche beveſtiginge, of op wat andere wyze dat het zy, bekrachtigt: ſchoon ook dat aan de Meeſterſſe en de Zuſteren voornoemd, of

aan

aan wat andere persoonen dat het zy, in 't gemeen of ieder voor zyn hoofd, vergunt waar dat zy met geen interdikt, opschortinge, of banvonnis, gestraft konnen worden door Pausselijke brieven, dewelke geen volkomen en uytdrukkelijk gewag van een diergelijk indult maaken, enz. Gegeeven te Romen by S. *Pieter*, in 't jaar van van 's Heeren Menschwordinge 1487, den 25 Juny, in het derde jaar van ons Pausdom.

(4) Dus doolen die schryvers, dewelke beweeren dat dit konvent gesticht zy in 't jaar 1418.

Daar op is dit Zusterhuis, 't welk dus lang onder den Provinciaal der Observanten van Keulen gestaan had, onder den Provinciaal van Nederland gestelt. Het is blyven staan tot het jaar 1592 toe: wanneer het, op den 21 van December, op bevel van den Raad, is verkocht. De kerk en het vordere erf is tot een timmerwerf voor de stad geschikt: doch de kerk, onderwylen vervallen zijnde, is in 't jaar 16.. gansch afgebroken: waar op het yzeren houtwerk tot gelt is gemaakt. De overgeblebe Nonnen hebben omtrent het koor der hoofdkerke, aan de noordzyde, een woonplaats gekocht: dewelke zy na haare dood aan de Katolijke kerke van Ter-Goude, ten dienste der Rooms-katolijke Vergaderinge, gelaaten hebben.

Noch hadden de zusters van den derden Regel hier een ander huis staan, S. Catharinaas huis genaamd: welke zusters te vooren als geestelijke Maagden by malkander geleeft hebbende, naar allen schijn in 't jaar 1440 tot een

Zusters van den derden Regel.

 kloo-

kloosterlijke order zijn gebragt; en gewoont hebben aan d' oostzyde van den Groenen Weg. Zy zijn onder 't Kapittel van Utrecht na S. Agnes klooster te Gorkum gerekent geweest, en wierden in 't eerste het Groote-zusterhuis genaamt. Haare eerste Mater is gestorven in 't jaar 1464, en in haar kerkje begraven. In 't jaar 1552 is haar toren afgebrandt: en in 't jaar 1573 zijn zy van kerk en huisraad berooft. Doch in 't jaar 1592 is een gedeelte van 't konvent verkocht, en een gedeelte in een werkhuis verandert. Meer andere omstandigheden, raakende deze Nonnen, staan by den beschryver van Ter-Goude aangehaald.

Vier kloosters van Reguliere Kanonikessen.

De Reguliere Kanonikessen, dewelke onder de beschuttinge van S. Augustinus staan, hebben vier kloosters te Gouda gehad. Het oudste en fraayste van alle vier, naar S. Maria genaamd, stond aan de westzyde van de Gouwe, benoorden de noch zoogenoemde Nonnebrugge; en had een kerk aan den hoek van de brugge staan. Van de eerste opkomste, en van den stichter dezes kloosters, is geene geheugenis overgebleeven. Dat het echter voor het oudste, onder de Kloosters van de Reguliere Kanonnikessen der stad Gouda, gehouden moet worden, blijkt uyt den voorrang, dien het voor de drie anderen in 't Kapittel van Sion plagt te hebben. Deze klooster-zusters waren in weinige jaaren, na datze hier aangekomen waren, dermate in getal en rijkdom aangegroeit, dat 's stads Wethouders in 't jaar 1466 genootzaakt waren haar zekere paalen voorteschryven: welke ordonantzien in het tweede deel van de meergemelde beschryvinge*

* Tweede deel, 1155 zydje.

de stad Gouda/ op het 261 zydje/ vertoont worden. Na het ophoomen van de geloofs-veroerten/ in 't jaar 1581/ is het klooster zoo wel als de kerk uytgeplundert/ van allen huisraad beroofd/ afgebroken/ en tot geld gemaakt: zoo nochtans dat een gedeelte tot een Ziekehuis/ en tot een Provenders-huis/ wierd geschikt. Volgens een ouden brief hebben de volgende (5) Nonnen/ tot dit klooster behoorende/ noch geleeft in 't jaar 1602.

Jannetje Gerritz.
Neeltje Lambertz.
Mary Hendriks.
Lysbet Frans.
Mary Denyssen.

Het tweede klooster van Reguliere Kanonnikkessen/ dewelke eerst zusters van den derden Regel zijn geweest/ is uyt een gering begin opgekomen/ en naar S. Margareta genoemt. Het is gesticht in 't jaar 1411/ en ingewyhdt in 't jaar 1416.

Martinus Bisschop van Magian/ Wybisschop te Utrecht/ heeft het jaargetyde van de Kerkwydinge verzet op den eersten zondag na S. Jans Onthoofdinge; en den genen/ die van zekere godtvruchtige oeffeningen in deze kerke zouden doen/ 40 dagen aflaat verleent. Machteld Kosyns, de stichtster en eerste Priorin/ is gestorven in 't jaar 1439. In 't jaar 1423/ op S. Augustyns dag/ hebben de Nonnen den Regel van S Augustinus aangenomen.

Om de vierte der levensmiddelen zijn eenige van deeze Nonnen in S. Mariaas klooster geplaatst; 't welk aanleiding tot groote oneenigheden gegeven heeft. Van de Oversten/ onder dewelke vermeldt worden Johan Pinartz van

Haarlem, Regulier Kanonnik in het klooster van Stein/ en Sofy Hermans, derde Moeder/ hebben de tweedragt door hunne voorzigtigheit gestremt.

Op het verzoek van Heyman Florisz, Regulier Kanonnik te 's Gravezande en Opperkloostervoogd van S. Margaretaas konvent/ heeft Lambert Willemsz, Monnik upt het klooster van Sion en Onder-bestierder van S. Margaretaas klooster/ in 't jaar 1453 eene historie van dit klooster beschreven: waar in de stichting/ de vergrooting/ de handvesten/ de geschiedenissen/ en de kloostervoogden nauwkeurig aangehaalt worden.

Kornelis Hermansz, de laatste klooster-pater/ is ter Goude overleden in 't jaar 1587/ en in S. Jans kerke begraven.

Dit klooster is noch gruwzaamer als de andere mishandelt/ en door het dolle krijgsvolk van Lumey aan brand gestoken geweest. Een gedeelte van 't zelve is verkocht in 't jaar 1587.

Noch heeft 'er een S. Maria Magdalenaasen een S. Agnes klooster ter Goude gestaan; dewelke beidegaar onder het Kapittel van Sion behoorden.

Het eerste/ zoo als gelooft word/ is gebouwt in 't jaar 1443. Althans heeft 'er het huis/ met eene kerk daar by/ al gestaan in 't jaar 1454. De Nonnen hebben eerst aan den Kleyweg gewoont: maar naderhand zijn ze achter S. Elizabets gasthuis/ op een breeder veld/ gaan woonen. Een steenen gebouw/ 't laatste overblijfzel van 't gansche klooster/ 't welk sommigen meenen dat de kerk des kloosters is geweest/ is in S. Lysbets gasthuis betrokken.

S.

S. Agnes klooster/ 't welk insgelyks met het Kapittel van Sion vereenigt was/ is na S. Magdalenaas klooster/ en in 't jaar 1545/ getimmert. Deszelfs kerk word tegenwoordig gebruikt voor de Bank van Leeninge.

Het huis der Brigittynen, uyt het Brigittynen klooster van 's Hertogenbosch voortgesproten/ en Marye sterre genaamd/ is tusschen de jaaren 1434 en 1469 gebouwt over de Lange-Willems steeg, en word noch heden het klooster genoemt. Dit huis is in t'jaar 1551 van armoede/ gelijk te gelooven staat/ verkocht aan de Reguliere Kanonnikken van het klooster te Steyn. Brigittynen klooster.

Ik heb in een oud handschrift dit volgende wegens de verkoopinge gevonden.

In den eersten die gront groot wezende wat bet dan een margen, die gemodereert op vyf hondert Carolus guld.

Item die timmeragie van 't nieuwe huis gemodereert op agt hondert guldens.

Item 't huys besyden daar Broeder Claes op woont, gemodereert op 400 guld.

Item in 't Susteren convent die reventer metter cooken, gemodereert op 400 guld.

Item dat blauwe huys dair die Priorisse in woont, gemodereert op 170 guld.

Item de kerk metter stoelen, en metter voorhuysen en losingen tot die reventer toe van de Susteren, gemodereert op 200 guld.

Item die brouwery, die schuyr met dat molen huys en die huyskens staende tusschen sint Jacobs capelle in die hoy poort, daer eens deels lyftocht an is, alsoe die selve reparatie ende onderhout behouve, t' samen gemodereert op 300 guld.

Item het overloop van de incomende renten en 't lant nae estimatie, bedraecht die somme van 2396 guld.

Hier by geraeckt die moderatie van 't erf en die timmeragie van Brigitten cloester 2770 g.

te samen 5166 g.

Item hier afgetogen seven dagelixse Missen, behalven die achtste Cruys Misse die te voren is afgetogen, elcke Misse gerekent voor 3 stuyvers, bedragende jaerlix negen ponden groot Vlaems, en die gestelt die penning dertig, facit 756 gulden.

Nog van d'achterstalle 24 guldens, gaet af 780 guld.

Nog een eeuwelike vrydaegsche singende Misse alle weeke onverbrekelyken te onderhouden, elcke Misse gereken voor 6 stuyvers, spruytende uyt een hooft somme van 63 guld. die getaxeert den penning 25, beloopen 390 guld.

In 't zelfde jaar zijn zy uyt haare huizinge en uyt de stad Gouda, al huylende en een groot misbaar maakende, vertrokken.

S. Barbaraas klooster.

Eindelijk heeft 'er S. Barbaraas konvent gestaan; 't welk in 't jaar 1530 gebouwt is door Klaas Jansz. Zandlooper; goede inkomsten heeft gehad; en met een toren, een uurwerk, en een klokhuis plagt te pronken.

Behalven deze Mans- en Maagden-kloosters, dewelke meest alle hunne kerken hadden, heeft 'er ter Goude een goed getal van openbaare kapellen gestaan: 't welk, gelijk het der stad tot cieraad verstrekte; in tegendeel voor de Hoofdkerke, en voor den Parochidienst, door de kerkelijke wetten voorgeschreven, nadeelig was.

Onder

Onder deze kapellen hebben uitgemunt de zoogenaamde Nood Gods kapél; dewelke den gekruysten Zaligmaker / in zijne Moeders schoot rustende / toegewijdt was. Deze kapel / dewelke op de westzyde van de haven gestaan heeft / en ten gebruike van de Schippers was geschikt / is den 17 van September in 't jaar 1578 afgebroken; zoo dat 'er geen teken van overgebleven is. Kapellen buiten en buiten.

De kapél van Jeruzalem, dewelke door twee volle Broeders beide Gouwenaars / die een Jerusalemsche reis gedaan hadden / gebouwt is naar 't maakzel van 't H. graf te Jerusalem

Onze Lieve Vrouws kapel; in dewelke / gelijk ook in S. Barbaraas kapelle / de arme dochters op de werkdagen onderrecht wierden in den dienst des Heere.

S. Jakobs kapel.

S. Antonis kapel / in de S. Antonis-straat; dewelke naar deze kapelle aldus is genoemt.

S. Remigius kapel; en S. Justus kapel.

S. Barbers kapel.

Buiten de stad stonden ten minste twee kapellen / die van S. Odulphus, en die van S. Justus.

Dan stond 'er noch een S. Catharinaas gasthuis; 't welk al gebouwt is voor 't jaar 1391. In de kapelle van dit gasthuis was eene vikary gesticht / staande ter begeevinge van de Graven; dewelke jaarlijks 13 Rhijnsche gulden waardig was / en belast was met eene dagelijksche Misse. Over deze en meer andere gedenktekenen der oude godtvruchtigheid kan de geleerde Heer Ignatius Walvis, zaliger gedagtenisse / nagezien worden in zijne beschry-

 vinge

vinge van de stad Gouda; dewelke hy niet lang geleden met eene naauwkeurige penne, en met groote naarstigheit, heeft opgestelt.

Dan hebben noch de Reguliere Kanonnikken eenigen tijd ter Goude gewoont.

Want als het klooster in 't land van Steyn, Emaus genaamd en van ons onder Haastrecht vermeld, in 't jaar 1549 afgebrandt was, zijn zy naar ter Goude getrokken; en hebben daar, onder beding van eene jaarlijksche rente, huisvesting gekreegen in 't huis der Brigittynen van Zoest; recht over de Lange-Willems-steeg. Deze plaats heeft noch tot huiden toe den naam van 't klooster behouden; hoewel dat 'er noch brok noch steen van klooster of van kerk over gebleven is: zijnde het klooster zoo wel als de kerk in 't jaar 1476 afgebroken, en kort daar aan verkocht.

Een van gemelde Reguliere Kanonnikken, Kornelis Adriaansz Diephorst, dewelke na de verandering der regeeringe den Pastoor en de Katolijke gemeente was aangekleeft, en veele wederwaardigheden uytgestaan had, heeft zich in den jaare 1603 in 't Oud-mannenhuis begeeven; en na dat hy 1200 gulden aan 't zelve by uytersten wille besproken had; is hy den 15 Mey 1631 naar een beter leeben vertrokken; hebbende veele van zijne boeken, en onder anderen het doodboek zijns klooster, aan de Boekerye van Ter Goude nagelaaten.

Wy laaten hier volgen de Pastoors van ter Goude; zoo veele als wy 'er gevonden hebben.

Oude Pastoors van Ter Goude. Mr. Wouter van Bouchout was Pastoor ter Goude in 't jaar 1440. In 't jaar 1447 heeft hy veele voorrechten en vryheden toegestaan aan het Broederschap van Pieter en Paulus in

S.

S. Jans kerke aldaar. Den 25 Mey, heeft hy met het Margaretaags klooster een akkoord aangegaan over de rechten der Parochikerke.

Pieter d'Enguechin, een Dominikaaner-monnik, was Ter Goude Pastoor in 't jaar 1470. In 't zelve jaar heeft hy aan de Zusteren van de order van S. Franciscus verlof gegeeven om eene kapel, met outaaren en met kerkhof, te mogen houden: welke vergunning door den Raad van Ter-Goude in 't jaar 1475 bevestigt is.

In 't gemelde jaar 1440 heeft hy tot Vikarissen of Kapellaanen gehad Meester Adriaan Woutersz, Doktor der Geneeskunde, en Johan Berwouts.

Artur Bourbon, in 't jaar 1475 Pastoor van Ter-Goude, was afkomstig uyt een doorluchtig geslagt, Pauselijke Protonotaris, en in groot aanzien by Karel van Borgonje, bygenaamd den Stouten, Graaf van Holland. Hy is als 's Graaven Raadsheer en Referendaris herwaart gezonden; om de schatting, die van 's Graaven wege over de kerken en kloosters hier te lande geslagen was, in te vorderen en op te gaderen. Van hem staat omstandiger bescheid in de Nederlandsche Historie van Boxhorn, op het jaar 1474.

Diderik Dideryksz was in 't jaar 1494 Deken ter Goude, en Vikaris van S. Dideryks outaar.

Mr. Adam van Kraanlade was hier Pastoor in 't jaar 1477.

En in 't jaar 1487 was hier Onderpastoor Dirk Evertsz.

Mr. Pieter Winkel, Onderpastoor van Ter-Goude in 't jaar 1501, is met Dirk Dirksz

Burgermeester van Ter-Goude naar Amster-dam en Leiden gereist / om het ... Jubilé voor de stad Gouda van den ... van Doornik te verzoeken.

Adam van Moort, Pastoor en Deken ... jaar 1511.

Jakok de Bamzyes, 's Keizers Sekretaris was in 't jaar 1514 Pastoor van Ter-Gouw. Hy had tot Onderpastoor.

Rudolfus Janszoon, te Mannikkendam geboren: Licentiaat in de Godtkunde; een zeer godtvruchtig / geleerd en ... man. Hy is Ter-Goude / in 't bedienen van zyn ampt gestorven den 19 July 1546.

Johan T. Sanctius, Licentiaat in de Godt-heit / een rustig en mildaadig man. ... hy doende was met de afgebrande kerk ... op te bouwen / is hy uyt 't midden van ... arbeid naar den Hemel geroepen. Hy leit ... Koor aan de rechterzijde van 't Hoog ... onder een blauwe zerk begraven: daar hy ... met gevouwe handen / met een koor-rok ... en met het volgende grafschrift staat ... beeld:

Onder deeze zark leit begraven
Johan T. Sanctius, te Aalst gebooren:
Gestorven den laatsten van April, in 't jaar
MDLIV.
Myne hoop is Christus.

Johan van Halmale, te Berghepk in de ... rye van den Bosch geboren; volkomen ... celier in de Godtheit; eerst Pastoor van ... da / en naderhand Kanonnik te Loven / ... daar een beurs in de Godtkunde gesticht / ... is in 't jaar 1588 in S. Pieters Kerke ... ven.

Christ...

Christiaan van Beek, zijne post naar het voorbeeld zijner voorzaaten waargenomen / en vier Beurzen te Loven gesticht hebbende / is gestorven in 't jaar 1560.

Geno Simonszoon, uyt een Burgermeesterlijk geslagt Ter-Goude geboorcn; is / noch jong van jaaren zijnde en by den Graaf van Blois voor Huiskapellaan staande / tot Pastoor van Ter-Goude aangestelt; en gestorven den 13 Augusti 1565.

Zijn afbeeldzel / 't welk voor dezen op zijn graf gesneden was / hangt tegenwoordig te pronk ten huize van Heer J. W. met een Latijnsch en Nederduitsch Grafschrift.

Judocus Bourgeois, Licentiaat in de Godtheit / en Pastoor Ter-Goude / was zeer krachtig in de ongeregeldheden / voornaamentlijk die van de Geestelijkheit / te bestraffen. Martinus Ducanus heeft hem een van zijne werkjes opgedraagen. Op het sterven leggende heeft hy de mannen / die in de Regeeringe geweest waren / ontboden; en hun het oude geloof aanbevolen. Zoo is hy dan overleeden in 't jaar 1571 / in 't 49 jaar zijns levens.

Zijn afbeeldzel / daar hy voor S. Jan zijnen Beschermheilig nedergeknielt lag / heeft voor deezen in 't vierde en hoogste glas van 't Koor / aan de noordzijde / ten toon gestaan: en dit glas had hy zelf in zijn leven zeer kunstig laaten schilderen. Als de stad in 't volgende jaar aan den Prins van Oranje overgegeven was; heeft het woedende en dolle gespuis tegen zijn dood lichaam / 't welk aan de rechter zijde van 't Hoofd-outaar onder het voorschreven glas begraven lag / zoo onmenschelijk aangegaan; dat

dat zy het zelve / had de Raad de dolle woede niet gestuit / ten galge zouden gesleept hebben.

Kornelis van Schoonhoven, Bacelier in de Godtgeleerdheit.

Eerst had de Koning / als Graaf van Holland / den Heer Leonardus * Vechelius of Leendert van Vechelen tot opvolger van den voornoemden Judocus benoemt. Maar dewijl hy dien last van de hand weeg / als zijnde van Godt tot een anderen strijd geschikt / is Kornelis van Schoonhoven tot Pastoor verkoren. Maar dewijl hy / na dat hy drie jaaren deze post waargenomen had / den eed weigerde te zweeren / dewelke den Kerkelijken persoonen door den Raad van Ter-Goude voorgeschreven was / wierd hy uyt de stad gebannen. Zoo is hy dan weder naar zyn Vaderland gekeert / en Onderpastoor van O. L. Vrouws Kapelle buiten de oude muuren der stad Brussel geworden.

Op deezen tijd wierd het Onderpastoorschap hier bekleedt door Meester Kornelis Leendertsz, bygenaamd Cusanus.

Johan Piek, uyt een vermaard en godtvruchtig geslagt te Gorkum gebooren / en bygenaamd de Jonge / hebbende eerst voor Huiskapellaan by den Graaf van Blois gestaan / is daar na tot Pastoor van Gorkum aangestelt. Doch hy heeft zijne kudde / die hy merkelijk vermeerdert had / aan zijnen amptgenoot en helper Basson aanbevolen: en na dat hy zijne goede-

* Van deezen Leendert van Vechelen dient het tweede Deel van het Latynsche Batavia Sacra, onder Gorkum, op het 175 zydje, nagezien te worden.

ren

ren godtvruchtiglijk / by uitersten wille onder de behoeftige Katolijken uitgedeelt had; is hy 74 jaaren oud gestorven in 't jaar 1616.

Johan Basson, de zoon van Frans Basson, uyt eene aanzienlijke Goudsche familie geboorenn / had den Pastoor Johan Piek met een kloeken yver geholpen. Zelf Pastoor geworden heeft hy zijne medeburgeren door een godtvruchtig leven voorgelicht / en hen met een vierigen yver gedient. Hy had voor een zinspreuk: Cunctorum concordia Fratrum, de eendragt aller Broederen. Als hy eens door het dorpje Dreeswijk reisde / hebben eenige bezoldigde krijgsknechten hem aangepakt / en eenen strop om zijnen hals geworpen: zodaanig / dat hy in 't uiterste gevaar was van door hunne handen te sterven. Echter is hy zijne eige dood Ter-Goude gestorven den 17 Januarv 1681; hebbende den ouderdom van 72 jaaren bereikt.

Pieter Purmerent, Licentiaat in de Godkunde / in den Hage gebooren / en de tweelings-broeder van Suitbertus Purmerent Pastoor te Delft. Hy was Pastoor der stad Gouda / Kanonnik der Metropolitaansche Kerke van Utrecht; Bysitter van 't Utrechtsche Vikariaat: Aartspriester van Ter-Goude: Opzigter van 't Keulsche Kollegie; en was voordeezen / om het waarneemen van zijn ampt / gebannen geweest. Zoo is hy dan / na dat hy zijne Jubel-mis aan Godt opgedragen / en groote diensten aan de Hollandsche Kerke gedaan had / vol van dagen en verdiensten / Ter-Goude overleden den 13 February 1663: zijnde in het 77 jaar zijns levens / in het . . . . zijns Priesterdoms / en in het 49 zijner harderlijke bedieninge getreeden. Den laatsten

Zon-

Zondag voor zijne dood had hy over deeze woorden gepredikt: Ziet wy gaan opwaart naar Jerusalem: en hy had voor een spreekwoord: de spaarzaamheit is een groote inkomste. (5)

Evert de Graaf, anders Gruitershof, een Goudenaar, zijnde de eerste Pastoor van Doorburg geweest, is zijnen ouden Weldoender, Pieter Purmerent, opgevolgt. Doch de pest gevat hebbende, is hy gestorven den 23 van *December 1672. In zijne plaats is aangestelt

Jakob Kats, te Gorkum gebooren, Meester in de kunsten, een Lovensch godtgeleerde volkomen Baccelier in de godtheit; zijnde eerst Pastoor van Aalsmeer geweest. Na dat hy de Pastory van Gouda, eenige jaaren lang, met een onvermoeide arbeidzaamheit had bedient; is hy van daar, tot overgroote smert van zijne gemeente, naar Utrecht beroepen; daar hy gestorven is in 't jaar 1712. Het geen van deezen zeer roemruchtigen man vorder te zeggen zou vallen, is reeds in het Latijnsche Batavia Sacra onder Utrecht opgegeven.

Ignatius Walvis, te Utrecht geebooren, Meester in de kunsten, volkomen Baccelier in de godtheit, een geleerd en welspreekend man, en daar by van een zoetaardigen ommegang, heeft den Heer Johan Hoofd in 's Gravenhage tien jaaren lang zeer trouwelijk geholpen. Doch als Kats naar Utrecht beroepen was; is hy, nu 35 jaaren oud zijnde, in deszelfs plaats tot Pastoor aangestelt. En Kats overleeden zijnde, is hy daarenboven, in deszelfs plaats, tot een lit van 't Utrechtsche Vikariaat verkooren. Hy heeft de oudheeden der Stad en Kerke van Gouda met groote naarstigheit by

* Doodboek der Holl. Kerke.

een

een verzamelt / en is Ter-Goude gestorven in 't jaar 1714.

Willem de Zwaan, een Goudenaar / Bacelier in de godtkunde / heeft de Vergadering van den Heer Purmerent gesplist / en uyt dezelve eene tweede Vergadering opgerecht; zoo dat hem de tytel van Pastoor somwylen ook gegeven is. Hy heeft zoo door zyne mildaadigdigheit / als door verscheide andere gaven / geen kleinen lof verdient: dewelke nochtans eenigermaate verduistert is door zyne onvoorzigtige 5 Duivel-banningen of Bezweeringen. Tweede Pastory van Ter-Goude.

Zeker Nederduitsch Dichter / te weeten Dirk Donker, heeft ter eere van Heer W de Zwaan, die ook een Dichter was / een Lofgedicht gemaakt. In de plaatze van een Grafdicht zyn de volgende rymties 't zyner eere gemaakt / en onder zyn prent gedrukt:

Canæ Fidei figura
Pietatis si natura
Sisti possent in pictura,
Colore Olor vivus es.
Zelum si fas animarum,
Donum si fas lacrymarum
Foret pingere, præclarum
Pictor en prototypum.

Het welke wy aldus vertaalen:

Indien Godtzaligheit, zoo als haar weezen is,
Indien het grys Geloof in prent en beeltenis
Vertoont kon worden; zouw een helder witte Zwaan
Heer *Willem* op uw prent geschildert moeten staan.
Zoo zugt en yver voor zyns naastens zaligheit,
Of zoo verstierving aan des wereldsydelheit,
Was aftebeelden door Apelles kunstpinceel;
De Zwaan zou strekken voor een schoon origineel.

Hy

Hy heeft verscheide veerzen in de Nederduitsche taale gedicht; en onder den tytel van den zingenden Zwaan in 't licht gegeven. Hy had voor een zinspreuk:

Candide & fortiter:
Met oprechtigheit en kloekheit.

Theodorus de Zwaan, Licentiaat in de Godtheit, ook een Gouwenaar, moet onderscheiden van Willem Zwaan, en is Overste van S. Agnes konvent te Emmerik geweest. Deze Dirk de Zwaan was een begaaft en deftig man: zodaanig dat, wanneer de Aartsbisschop Philippus Rovenius eenen Medehelper (Coadjutor) van nooden had, veele Geestelijken het oog op hem geworpen, en hem die bedieninge waardig geacht hebben. Hy is te Emmerik gestorven den 23 van October, in 't jaar 1643.

Sebastiaan Verwel, een Schiedammer, zynde te voren Onderpastoor in 's Gravenhage en Pastoor in den Briel geweest, is in de plaatze van Willem de Zwaan tot Pastoor van Ter-Goude aangestelt; en heeft de Vergadering van zynen voorzaat merkelyk vermeerdert. Na dat hy zwaaren arbeid uytgehardt en zyne bedieningen met grooten yver bevlytigt had; is hy eindelyk, van ouderdom afgemat zynde, en eene beroerdheit in zyne tong gekreegen hebbende, genootzaakt geweest zynen arbeid te staaken: en is ter Goude, na een langduurig quynen, en in het vyf-en-zeventigste jaar van zyn leven, overleden den 14 Mey 1714.

Willem Wannaar, een Leidenaar en een Lovensch Godtgeleerde, dewelke den voornoemden Heer Verwel verscheide jaaren geho-

pen

e had / is hem in zijn Herders-ampt opge-
gt.

Adriaan Bogaert, Willemszoon, een Ut- rechtenaar / is in 't jaar 1630 in de plaats van van Reinier Mercator (Marchand) welke naar Leiden beroepen wierd / Onderpastoor te Gouda geworden. Daar heeft y den Heer Pieter Purmerent ses-en-dertig jaren / en langer / als Kapellaan geholpen; n met een de pastory van Moordrecht / de uizen / en de naastgelegene dorpen bedient. Wanneer hy in 't jaar 1642 naar Utrecht reisde / is hy door den Schout van Woerslaagt [illegible?] op weg gevangen genomen: en in volgende jaar / den seßden van December / eft de Schout van Ter-Goude zijn huis opoken / en al het kerkgereedschap weggeen. Na dat hy dus zijne gemeente lange / zo binnen als buiten de stad / getrouelijk opgepast / en zijn ampt met een kloekrtige bijtigheit [illegible?] beyvert had / heeft hy zijne gen ter Goude ge-eindigt in de maand December 1668.

Derde Vergadering.

Kornelis vander Linden, op een dorp by Leiden geboren en een Keulsch Godtgeleerde / eft de gemelde gemeente eenigen tijd opge- . Maar te Stolwijk gevangen genomen / an daar weggejaagt zijnde / wierd hy beoepen om de Beemster te bedienen. Dus is de laatene gemeente opgedragen aan

Hildebrand vander Wielen, een geboren ygenaar / en te Loven in de Godtkunde onrweezen; hebbende te voren te Utrecht als Onderpastoor gestaan in de Buurkerke. * Na

* Dit hebben wy uyt het Latijnsche Batavia Sacra hier gevoegt.

dat hy zijne gemeente verscheide jaaren lang als een goed Harder opgepast had, is hy door eene schielijke dood weggehaalt den 15 Febru-ary 1711. Hy was een godtvreezend, ootmoedig, en geleerd Priester. Als hem een aanzienlijker pastory, die hy zekerlijk wel dubbeld verdiende, aangeboden wierd; heeft hy dezelve met eene heussche en t'hans ongewoone edelmoedigheit afgeslagen. In zijne plaats is gekomen

Theodorus Witzenburg, een Goudenaar, volkomen Bacelier in de Godtkunde.

De Katolijken ter Goude zijn ook van ouds verlang door eenen Minnebroeder bedient geweest. Naderhand is 'er een tweede, doch tegen den inhoud der * Verdragpunten, bygekomen; waar over Jakob de la Torre, Aartspriester van Efesen, in 't jaar 1656 zijne † klagten by de gepurperde Vaders heeft gedaan.

Geleerde Mannen, ter Goude gebooren.

Geleerde Mannen.

Adriaan Mangoots, door de wandeling en op zijn Latijnsch Mangotius, ter Goude gebooren in 't jaar 1554, heeft op de Filosofy en Godtkunde gestudeert in de Hooge-schole van Loven. Hy is eenigen tijd de Sekretaris van Viglius Zuichemus geweest: en heeft deszelfs brieven, dewelke te Loven in het Kollegie van Viglius bewaart worden, met eene zeer nette hand uytgeschreven. Na dat hy het Harders-ampt eenige tijd bekleedt had; heeft hy zijn afscheid van de werreld genomen; en is in de Maatschappy van Jesus getreeden: daar hy zijne geloften gedaan heeft op den 1 van

* Concordata. † In Relat. Rom.

Octo-

October 1585. Jesuyt zijnde heeft hy dikwils te Antwerpen en te Loven kostelijke predikaatzien/ zoo voor de Broederschappen van de H. Maagd/ als voor het volk/ gedaan: hebbende zijne * Sermoenen doorgaans uyt de geheiligde Bladen en uyt de Oudvaderen getrokken. Dezelve/ in vier stukken gedeeld/ zijn in 't jaar 1613 en 1614 in achten gedrukt by Hieronymus Verdussen; en niet lang geleden te Lyons in Vrankrijk herdrukt.

Albert Herman, ter Goude geboren en Pastoor van Baartwijk/ heeft omtrent het opkoomen der Nederlandsche beroerten geleeft; en was een liefhebber van de Latijnsche dichtkunde. Hy heeft in oneffene veerzen beschreven/ en aan Jakob de Jonge Sekretaris van den Hove van Holland opgedraagen/

De klagte van onze Moeder de H. Kerke.

Noch heeft hy geschreven/ en aan Kornelis de Jong Heer van Baartwijk opgedraagen/ eene groote verzameling van

Mengeldichten. Dan heeft hy noch in heldendicht geschreven

Het Handboekje van S. Augustinus; of de Beschouwing van Christus, om het verlangen naar den Hemel/ 't welk in de gemoederen der menschen uytgedoofst is/ weder op te wekken. Alle deeze gedichten/ met de hand geschreven/ hebben eertijds te Leiden berust onder Marcus Zwerius Boxhorn.

Cornelius Aurelius, te Gouda gebooren/ had/ om dit te beteekenen/ den bynaam † van Aurelius aangenomen: zijn rechte toenaam was

* Monita Sacra & Mariana.

† *Aurelius* is een deele gemaakt uyt *aurum*, 't welk by de Latinisten goud betekent.

Lopaeus: zoo als blijkt uyt zijnen brief aan Jan de Beer, Schoolvoogd te Rotterdam; welke brief gedrukt staat voor de Verzameling der vuile of onlatijnsche woorden van Cornel. Crocus. Hy is Regulier kanonnik in Hermansluis, onder Dordrechts gebied, en de Leermeester van Erasmus, die van dezelfde order was, geweest. Hy had door zijne Histori- en Dicht-kunde zo dannigen roem verkregen, dat Keizer Maximiliaan hem door zijnen Ambassadeur Steven van Krakouw, zonder dat hy iet diergelijks verzocht had, de poëtische Lauwerkrans toegezonden heeft. Dit staat in zijnen brief aan Johan van Heemstede te leezen. De lijst van zijne schriften kan in de Nederlandsche Boekzaal van Valerius Andreas nagezien worden. Hy heeft geleeft omtrent het jaar 1500; en heeft met Willem Heda, Allert van Amsterdam, Reinier Snoy, en andere geleerden van dien tijd, gemeenschap en kennis gehouden.

Kornelis Looze, of Lozæus, of noch beter op zijn Latijnsch Callidius, te Gouda of* Chrytopolis gebooren, (want even gelijk hy zijnen toenaam op zijn Latijnsch, heeft hy zijne geboorte-stad op het Grieksch uytgedrukt) is te Ments tot Doktor in de Godtkunde gepromoveert: en heeft eene kanonnikdy in zijn vaderland bezeeten. Doch als 't in Holland op een hollen ging, is hy Ouder pastor van O. L. Vrouws kapelle te Brussel geworden.

Hy heeft geschreven

Eene lijst der Schryveren van Hoog- en Nederduitsland: dewelke te Ments in achten gedrukt is in 't jaar 1581. Doch in dit werk vaart hy al te heftig uyt tegen het oprechten

* Chrysopolitanus.

der

der nieuwe Wiskonsten. En daar hy voor- heeft van de schryvers te zullen handelen; doet hy schier anders niet als de geboorte-steden der schryveren afteekenen; en meer andere zaaken, by Valerius Andreas vermeld, op te haalen.

Ook had hy, ter verdediginge der Toveressen, eenige boeken geschreven van de waarachtige en valsche Toverye. Doch in zyne herroepinge, dewelke hy den 15 Maart voor Pieter Binsfeld, Algemeen Vikaris des Aartsbisschops van Trier, en voor meer anderen gedaan heeft; bekent hy zelf, dat hy de gemelde boeken onbesuisdelyk en vermetelyk geschreven heeft. Dat meer is; de gemelde boeken, zoo als ze door hem geschreven waren, en de hoofdpunten in dezelve begreepen, heeft hy als onwaar, oproerig, en roekeloos, en tegen 't gemeene gevoelen aanloopende, herroepen en veroordeelt: en hy heeft begeert dat de stellingen, daar in bevat, voor zyne stellingen niet zouden gehouden worden. Deze herroeping van Loos staat by Martinus * Delrio geheel en gansch uytgeschreven.

Hy is te Brussel gestorven den 3 February 1595: en heeft by uytersten wille begeert dat zyn lichaam op het kerkhof van de kapelle, voor het beeld van den kruis-draagenden Christus, begraaven zoude worden. (7)

Kornelis Schoon (Cornelius Schonæus) is te Gouda geboren in 't jaar 1550, en heeft te Loven tot leermeester gehad den hoog-geachten Johannes Heverus. Zynen aard volgende heeft hy zich tot de poëzy, en het schryven van tooneelstukken, begeeven. Adriaan Bok- Cornelius Schonæus.

* Append. ad lib. V. Disquisit. Magic.

kenberg heeft hem / en zijne geboorte-stad / met een Latijnsch gedicht vereert: maar op Schonæus hem eenige veerzen gezonden heeft op de Abdy van Egmond; en daar benevens de goedkeuring van zeker geschrift / 't welk hem door den gemelden Bokkenberg toegezonden was.

Dat Schonæus getrouwt is geweest blijkt uyt zeker Puntdicht; 't welk Johannes Voccinius, Overste van de Zylnonnen te Haarlem / t'zijner eere gemaakt heeft / als hy een reisje naar Vrankrijk en Italie stond te ondernemen.

Voccinius had hem by uytersten wille een zilveren beker nagelaaten / waar op hy deze veersjes maakte:

Schonæo moriens Præses Zilensis amico
Me facit esse sui postremum pignus amoris.

Dat is:

Voccinius heeft my in 't laatste van zyn leven
Uyt klaare vriendschap aan Kornelis Schoon gegeeven.

Hy heeft aan den zelven opgedragen zijn gedicht over den heiligschendigen oploop van het jaar 1566 / 't welk in den Keulschen druk / ik weet niet om wat reden / achtergelaten is. Hy is omtrent de opkomste der Nederlandsche beroerten / te weeten in 't jaar 1575 / Schoolvoogd te Haarlem geworden / en heeft de Haarlemsche schole weder op de oude plaats gebragt.

Zyne dood. Na dat hy 36 jaaren lang Schoolvoogd was geweest / en 71 jaaren oud geworden was / is hy te Haarlem gestorven den 23 van November 1611 / en is in S. Bavoos kerk begraven.

Zijn

Zijn leerling en nazaat Schrevelius maakte t' zijner eere dit grafschrift:

Rector juventæ, Musici Doctor gregis,
Schonæus *egi fabulam fictam prius.*
Veram peregi: summus hic actus mihi,
Scenam relinquo. Vos valete & plaudite.

Welk grafschrift Schrevelius zelf aldus vertaalde:

Hier legg' ik nu in 't graf, betemmer van de jeugd,
Schonæus eer genaamd, die 't spel wel-eer met vreugd
Begon: maar nu volbragt: dit 's laatste levens-end:
'k Gaa uyt het spel: adieu nu kommer en ellend.

Schonæus gebruikte voor eene zinspreuk:

Nullum simulatum diuturnum:

Dat is;

'T Geen op geveinstheit steunt, zal nimmer lang bedyen.

Hy heeft eenige geestelijke Blyspeelen, onder den naam van den Christelijken Terentius, uytgegeeven: als Nehemias, Tobias, Saulus, Naaman, enz. dewelke eerst by Plantyn, en naderhand te Keulen gedrukt zijn in achten. In 't jaar 1646 zijn ze te Amsterdam herdrukt ten kosten van Henr. Laurentius. De Opdragtbrieven, dien in den eerste druk voor ieder Blyspel gevoegt waren, zijn door de Boekverkoopers achtergelaaten. Het Blyspel van Nehemias, 't welk by Plantyn gedrukt is in 't jaar 1570, had hy opgedragen aan den voornoemden Johan Voccinius: en hy zegt 'er van in zijne Opdragt, dewelke in den Amsterdamschen druk achtergelaten is: Deze Historie

schynt in allen deelen te passen op dezen zeer bedroefden tyd.

Het Blyspel Saulus is te Antwerpen gedrukt in 't jaar 1571 / en Opgedragen aan Philips van Egmond van Hogestein ; dewelke tot Kommandeur over de Heeren van Rhodus te Haarlem aangestelt was. De Opdragt / voor aan 't werk staande / en den lof van gemelden Kommandeur wydloopig vermeldende / is ook in den Amsterdamschen druk overgeslagen. Daarom zullen wy den lof van den voornoemden Kommandeur ten deele opgeeven onder Hazerswoude ; daar hy / omtrent de opkomste der bekende land- en kerk-beroerten / als Pastoor heeft gestaan. Hieronymus Vairlenius , Vikaris van den Haarlemschen Bisschop / heeft dit Blyspel nagezien ; en dienstig geoordeelt om ter onderwyzinge van de jeugd gedrukt te worden.

Het Blyspel Tobias is opgedragen aan de Vroedschap van Haarlem. Voor aan staat een Puntdicht van Voccinius ; en een ander van den voornoemden Philips van Egmond van Hogestein.

Behalven de Spraakkunst der Latijnsche tale, dewelke te Haarlem gedrukt is in achten / heeft hy noch zijne Latijnsche gedichten in een boekje uytgegeeven ; 't welk aan Heer Tilman van Wouw , Kommandeur der Heeren van Rhodus te Haarlem / opgedragen is. Hy heeft ook een grafdicht ter eere van dezen Van Wouw gemaakt.

In het boekje van zijne Treurzangen staat een Treurzang / dewelke den voornoemden Kommandeur / Philips van Hogestein, toegeschikt is ; en daar hy de heiligschendige woede

van

van de nieuwe Scheurmakers op een beklaaggelijke jammertoon beschrijft.

De negende Treurzang is Christus toegeschrikt / om de vrede en eendragt der kerke van hem te verzoeken.

In de tiende word de ellendige staat des tegenwoordigen tijds beklaagt. Ook staat 'er een grafschrift op den Heer G. Palmburg, kloostervoogd van Sion; 't welk in de beschryvinge van het klooster Sion te pas gebragt zal worden. Dit alles staat ook in den Amsterdamschen druk. Ook heeft hy een Latijnsch gedicht gemaakt op de twee Goudsche Martelaaren / Johannes Rextelius en Adrianus Textorius, dewelke op eene moordadige wyze door Lumey omgebragt waren. Maar dit gedicht heb ik / zo wel als de Heer Walvis, tot noch toe niet konnen vinden.

Franciscus van Gouda, een Regulier Kanonnik / van S. Augustinus order / heeft in het klooster van Sion * dicht by Delft gewoont; en is ook eenigen tijd Prior in het klooster van S. Maarten ten Donk geweest. Hy heeft geleeft omtrent het jaar 1520; en heeft nagelaaten

Een boek van Latijnsche gedichten; 't welk hy aan zijnen vollen neef / Reynier Snoy, op dat pas te Loven studeerende / opgedragen heeft

Een boek van verscheide Brieven, aan deeze en geene vrienden geschreven. Beide deeze werkjes / met de hand geschreeven / heeft Marcus Zwerus Boxhorn, Professor te Leiden /

* Voor 't klooster van Sion staat 'er by Valerius Andreas verkeerdelijk te leezen van Steyn; dewyl het laatste, gelijk Valerius zelf wat laager aanteekent, niet by Delft maar by Ter-Goude heeft gestaan.

voor deezen onder zijne andere boeken bezeten.

Willem van Gouda, Minnebroeder, van de order der Observanten, heeft te Deventer in 't jaar 1504 by Jakob van Breda, en naderhand noch eens zonder Drukkers naam, uytgegeven

Eene uytlegging van de geheimen der Misse. Dit werk is te Antwerpen herdrukt by Matthys Goes; en naderhand noch eens, in blads grootte, te Dilingen uytgekomen.

Willem Herman, de Broederszoon van Cornelius Aurelius heeft met Erasmus in het klooster van Steyn gewoont en is eenige jaren zijn makker, niet alleen in de t'zamenwooninge maar ook in het studeeren, geweest. Erasmus noemt hem ergens den besten van de geleerde, en den geleerdsten van de goede menschen. En in zijne Lofreden tot Koning Philips, en op meer andere plaatzen, noemt hy hem een gedeelte zijner ziele. Willem Herman heeft geschreven een boekje

Van den Gelderschen en Hoogduitschen oorlog: 't welk te Amsterdam met ruwe en onbeschaafde drukletteren in 't licht gegeven is.

Eene verzameling van Lierzangen, dewelke te Parys in 't jaar 1497, onder het opzigt van Erasmus, in 't licht is gekomen.

De klagte van Christus, staande ter dood gebragt te worden; te Antwerpen, met meer andere werkjes van den zelfden inhoud, in zestiene gedrukt in 't jaar 1559.

Dan heeft hy noch eenige Fabelen van Æsopus uyt het Grieksch overgezet.

Eindelyk heeft hy het Leven en het Lyden van den deftigen Held en Hollandschen Martelaar, S. Jeroen, in heldendicht beschreven.

Die

Dit werkje heeft Valerius Andreas by de Maartens-heeren te Loven gelezen. *

Hendrik van Gouda, van de order der Eremyten naar S. Augustinus regel leevende; is omtrent het jaar 1435 in groot aanzien geweest in de Hooge-schole van Heidelberg: en heeft, volgens de getuigenisse van Trithemius, zoo door zijn menigvuldig leezen, als door zijne manier van de jonkheit in de Godtkunde te onderwyzen, en ook door het schryven van geleerde boeken, verre de kroon gespannen boven alle de geleerden van zynen tijd. Hy heeft, volgens de optellinge van Trithemius, de volgende boeken in de Latijnsche taale geschreven:

Over de Boeken van den bekenden Magister Sententiarum. (8)

Van het plegtig leezen der Misse.

Redeneeringen over eenige verschilpunten enz.

Jakob van Gouda, (hoewel in de Boekerye van Zurich een Gentenaar genoemt) is een Dominikaaner-monnik te Keulen geweest, en heeft gebloeit omtrent het jaar 1505. Hy heeft geschreven

Eene Meesterlijke uytlegging over het lijden van Jesus Christus, met de verklaaringen van Albertus Magnus, onder ieder regel gevoegt; en met de spreuken van de Kerkleeraaren. Dit werk is te Keulen gedrukt in 't jaar 1504.

Noch heeft hy Zedelijke gedichten geschreven, dewelke in die eeuwe zeer geacht wierden. Eenige van dezelve, met de hand geschreven, zijn te Leiden te zien geweest by Zweer Boxhorn.

* Het staat voor de Hollandsche Martelaars van P. Opmeer gedrukt. *Vertaalder.*

dat hy zijne gemeente verscheide jaaren lang als een goed Harder opgepast had, is hy door eene schielijke dood weggehaalt den 15 Februarij 1711. Hy was een godtvreezend, ootmoedig, en geleerd Priester. Als hem een aanzienlijker pastory, die hy zekerlijk wel dubbelt verdiende, aangeboden wierd; heeft hy dezelve met eene heussche en t'hans ongewoone edelmoedigheit afgeslagen. In zijne plaats is gekomen

Theodorus Witzenburg, een Gouwenaar, volkomen Bacelier in de Godtkunde.

De Katolijken ter Goude zijn ook van ouds verlang door eenen Minnebroeder bedient geweest. Naderhand is'er een tweede, doch tegen den inhoud der * Verdragpunten, bygekomen; waar over Jakob de la Torre, Aartspriester van Efesen, in 't jaar 1656 zijne † klagten by de gepurperde Vaders heeft gedaan.

Geleerde Mannen, ter Goude gebooren.

Geleerde Mannen.

Adriaan Mangoots, door de wandeling en op zijn Latijnsch Mangotius, ter Goude gebooren in 't jaar 1554, heeft op de Filosofy en Godtkunde gestudeert in de Hooge-schole van Loven. Hy is eenigen tijd de Sekretaris van Viglius Zuichemus geweest: en heeft deszelfs brieven, dewelke te Loven in het Kollegie van Viglius bewaart worden, met eene zeer nette hand uytgeschreven. Na dat hy het Harders-ampt eenige tijd bekleedt had; heeft hy zijn afscheid van de wereld genomen; en is in de Maatschappy van Jesus getreeden: daar hy zijne geloften gedaan heeft op den 1 van

* Concordata. † In Relat. Rom.

Octo-

October 1585. Jesuyt zijnde heeft hy dikwils te Antwerpen en te Loven kostelijke predikaatzien, zoo voor de Broederschappen van de H. Maagd, als voor het volk, gedaan: hebbende zijne * Sermoenen doorgaans uyt de geheiligde Bladen en uyt de Oudvaderen getrokken. Dezelve, in vier stukken gedeeld, zijn in 't jaar 1613 en 1614 in achten gedrukt by Hieronymus Verdussen; en niet lang geleden te Lyons in Vrankrijk herdrukt.

Albert Herman, ter Goude gebooren en Pastoor van Baartwijk, heeft omtrent het opkoomen der Nederlandsche beroerten geleeft; en was een liefhebber van de Latijnsche dichtkunde. Hy heeft in oneffene veerzen beschreven, en aan Jakob de Jonge Sekretaris van den Hove van Holland opgedraagen,

De klagte van onze Moeder de H. Kerke.

Noch heeft hy geschreven, en aan Kornelis de Jong Heer van Baartwijk opgedraagen, eene groote verzameling van

Mengeldichten. Dan heeft hy noch in heldendicht geschreven

Het Handboekje van S. Augustinus; of de Beschouwing van Christus, om het verlangen naar den Hemel, 't welk in de gemoederen der menschen uytgedoofd is, weder op te wekken. Alle deeze gedichten, met de hand geschreven, hebben eertijds te Leiden berust onder Marcus Zwerius Boxhorn.

Cornelius Aurelius, te Gouda gebooren, had, om dit te beteekenen, den bynaam † van Aurelius aangenomen: zijn rechte toenaam was

* Monita Sacra & Mariana.

† *Aurelius* is ten deele gemaakt uyt *aurum*, 't welk by de Latinisten goud betekent.

Lopzen: zoo als blijkt uyt zijnen brief aan Jan de Beer, Schoolvoogd te Rotterdam; welke brief gedrukt staat voor de Verzameling der vuile of onlatijnsche woorden van Cornelis Crocus. Hy is Regulier kanonnik in Heemskerk, onder Utrechts gebied, en de Leermeester van Erasmus, die van dezelfde order was, geweest. Hy had door zijne Histori- en Dicht-kunde zo danigen roem verkregen, dat Keizer Maximiliaan hem door zijnen Ambassadeur Steven van Krakouw, zonder dat hy iet diergelijks verzocht had, de poeetische Lauwerkrans toegezonden heeft. Dit staat in zijnen brief aan Johan van Heemstede te leezen. De lijst van zijne schriften kan in de Nederlandsche Boekzaal van Valerius Andreas nagezien worden. Hy heeft geleefd omtrent het jaar 1500; en heeft met Willem Heda, Allert van Amsterdam, Reinier Snoy, en andere geleerden van dien tijd, gemeenschap en kennis gehouden.

Kornelis Loozé, of Lozæus, of nog bet op zijn Latijnsch Callidius, te Gouda of* Chrysopolis gebooren, (want even gelijk hy zijnen toenaam op zijn Latijnsch, heeft hy zijne geboorte-stad op het Grieksch uytgedrukt) is te Ments tot Doktor in de Godtkunde gepromoveert; en heeft eene kanonnikschap in zijn vaderland bezeeten. Doch als 't in Holland op een hollen ging, is hy Onder pastoor van O. L. Vrouws kapelle te Brussel geworden. Hy heeft geschreven

Eene lijst der Schryveren van Hoog- en Nederduitsland: dewelke te Ments in achten gedrukt is in 't jaar 1581. Doch in dit werkje vaart hy al te heftig uyt tegen het oprechten

* Chrysopolitanus,

dit

der nieuwe Bisdommen. En daar hy voorheeft van de schryvers te zullen handelen; weet hy schier anders niet als de geboorte-sterven der schryveren aftebeelden; en meer andere zaaken / by Valerius Andreas vermeld / optehaalen.

Ook had hy / ter verdedigingе der Toveressen / eenige boeken geschreven van de waarachtige en valsche Toverye. Doch in zyne herroepinge / dewelke hy den 15 Maart voor Pieter Binsfeld, Algemeen Vikaris des Aartsbisschops van Trier / en voor meer anderen gedaan heeft; bekent hy zelf / dat hy de gemelde boeken onbesuysdelyk en vermetelyk geschreven heeft. Dat meer is; de gemelde boeken / zoo als ze door hem geschreven waren / en de hoofdpunten in dezelve begreepen / heeft hy als onwaar / oproerig / en roekeloos / en tegen 't gemeene gevoelen aanloopende / herroepen en veroordeelt: en hy heeft begeert dat de stellingen / daar in bevat / voor zyne stellingen niet zouden gehouden worden. Deze herroeping van Loos staat by Martinus * Delrio geheel en gansch uytgeschreven.

Hy is te Brussel gestorven den 3 February 1595: en heeft by uytersten wille begeert dat zyn lichaam op het kerkhof van de Kapelle / voor het beeld van den kruys-draagenden Christus, begraaven zoude worden. (7)

Kornelis Schoon (Cornelius Schonæus) is te Gouda gebooren in 't jaar 1550 / en heeft te Loven tot leermeester gehad den hoog-geleerden Johannes Heverus. Zynen aard volgende heeft hy zich tot de poezy / en het schryven van tooneelspeelen / begeeven. Adriaan Bok- Cornelius Schonæus.

* Append. ad lib. 5. Disquisit. Magic.

Michiel en Johan Noortwyk, broeders, te Gouda gebooren, en in 't jaar 1553 in 't kollegie van 't Castrum op de Filosofy studeerende, hebben daar blijk van hun verstand gegeven; wanneer Michiel de eerste en Johan de tweede plaats, onder 187 Studenten, verkregen hebben. Hunne bloedverwanten weeten te verhaalen dat zy, na de verandering van den openbaaren Godsdienst, naar het Bisdom van Paderborn geweeken zijn; en dat een van hen beiden, of misschien beidegaar, tot Wybisschoppen in dat Bisdom zijn aangestelt. Wanneer ik onlangs, om het rechte bescheid te weeten, eenen brief derwaarts geschreven had; kreeg ik tot antwoord datmen in die tyden, om de opschuddingen en beroerten der Lutheraanen, nergens van aantekening gehouden had.

Adriaan Bonser, in 't jaar 1533 uyt geenonbekend geslagt ter Goude gebooren, heeft zyne studien gelukkiglijk te Loven voltrokken. Men zegt dat hy de Sekretaris is geweest van Viglius Zuichemus; wiens brieven in drie stukken begrepen, en door eenen † Adriaan van Gouda uyt eene nette en cierlijke hand uytgeschreven, behalven noch twee andere stukken, in Viglius kollegie te Loven bewaart worden. Licentiaat in de Godtkunde geworden, is hy tot Pastoor en Deken van de Middelburgsche kerke aangestelt. Doch alzoo de gemelde stad in 't jaar 1577 door den Prins verovert wierd, is hy naar Vlaanderen vertrokken: daar hem eerst de pastory van Dix-

† Volgens sommigen moet door dezen Adriaan van Gouda verstaan worden Adriaan Mangotius. Deze brieven zyn ons onder Vriesland wel te passe gekomen.

muide

[u]ride, en kort daar aan de pastory, benevens
[d]e kanonnikschap van S. Maartens kerke te
[A]peren, is opgedragen. Doch door de over-
[m]agt van Prins Willems wapenen wierd hy
[o]ok genootzaakt deze pastory te verlaaten; en
[i]s daar op, te weeten in 't jaar 1583, weder
[n]aar ter Gouda gekeert. Als deze stad weder
[o]vergegeven was, is hy in zijne oude waar-
[d]igheit herstelt; dewelke hy tot zyne dood toe,
[t]e weeten tot het jaar 1592, bekleedt heeft;
[z]ynde 60 jaaren oud geworden, en voor een
[w]elsprekend prediker bekend geweest. Hy is
[i]n S. Maartens kerke begraven.

Van de gemelde, en van meer andere man-
[n]en die in andere soorten van wetenschappen
[u]itgemunt hebben, is by Ignatius Walvis, in
[z]yne meergemelde beschryvinge van de stad
[G]ouda, breeder en omstandiger bericht te vin-
[d]en.

AANTEKENINGEN.

1. In de Beschryvinge *a* der stad Gouda, en by *Brant*
[i]n zyne Historie der Reformaatzie, staat aangetekend
[d]e dat Holland, in de vyftiende eeuwe, door de
[v]ertallige Franciscaaner Kloosters zodanig overladen
[w]ierd, dat Hertog *Philips* zich genootzaakt vond daar
[e]en schot voor te schieten. Verscheide steden, geen
[k]ans ziende om alle die Kloosterlingen te onderhouden,
[h]ebben hun ook wetten voorgeschreven; dewelke al-
[t]emaal hier toe strekten, dat ze de burgerye zoo wey-
[n]ig als mogelyk was lastig zouden vallen.

Hartog *Philips* zegt daarenboven in zynen brief,
[d]ewelke by de gemelde Schryvers nagezien kan wor-
[d]en, dat deeze Kloosterlingen, zoo mannen als vrou-
[w]en, meest altemaal ambachten en neeringen deeden:
[e]n dat zy zich tot dien tyd toe onderwonden *erven*
[v]an hunne ouders te neemen en te behouden.

a Teede deel 114 zydje.

Michiel en Johan Noortwyk, broeders/ te Gouda gebooren/ en in 't jaar 1553 in 't kollegie van 't Castrum op de Filosofy studeerende/ hebben daar blyk van hun verstand gegeven; wanneer Michiel de eerste en Johan de tweede plaats/ onder 187 Studenten/ verkreegen hebben. Hunne bloedverwanten weeten te verhaalen dat zy/ na de verandering van den openbaaren Godsdienst/ naar het Bisdom van Paderborn geweeken zyn; en dat een van hen beiden/ of misschien beidegaar/ tot Wybisschoppen in dat Bisdom zyn aangestelt. Wanneer ik onlangs/ om het rechte bescheid te weeten/ eenen brief derwaarts geschreven had; kreeg ik tot antwoord datmen in die tyden/ om de opschuddingen en beroerten der Lutheraanen/ nergens van aanteekening gehouden had.

Adriaan Bonser, in 't jaar 1533 uyt geen onbekend geslagt ter Goude gebooren/ heeft zyne studien gelukkiglyk te Loven voltrokken. Men zegt dat hy de Sekretaris is geweest van Viglius Zuichemus; wiens brieven in drie stukken begrepen/ en door eenen † Adriaan van Gouda met eene nette en cierlyke hand uytgeschreven/ behalven noch twee andere stukken/ in Viglius kollegie te Loven bewaart worden. Licentiaat in de Godtkunde geworden/ is hy tot Pastoor en Deken van de Middelburgsche kerke aangestelt. Doch alzoo de gemelde stad in 't jaar 1577 door den Prins verovert wierd/ is hy naar Vlaanderen vertrokken: daar hem eerst de pastory van Dixmuide/

† Volgens sommigen moet door dezen Adriaan van Gouda verstaan worden Adriaan Mangotius. Deze brieven zyn ons onder Vriesland wel te passe gekomen.

muide/

inwide, en kort daar aan de pastory, benessens eene Kanonnikschap van S. Maartens kerke te Yperen, is opgedragen. Doch door de overmagt van Prins Willems wapenen wierd hy ook genootzaakt deze pastory te verlaaten; en is daar op, te weeten in 't jaar 1583, weder naar ter Gouda gekeert. Als deze stad weder overgegeven was, is hy in zijne oude waardigheit herstelt; dewelke hy tot zijne dood toe, te weeten tot het jaar 1592, bekleedt heeft; zijnde 60 jaaren oud geworden, en voor een welsprekend prediker bekend geweest. Hy is in S. Maartens kerke begraaven.

Van de gemelde, en van meer andere mannen die in andere soorten van weetenschappen uytgemunt hebben, is by Ignatius Walvis, in zijne meergemelde beschryvinge van de stad Gouda, breeder en omstandiger bericht te vinden.

AANTEKENINGEN.

1. In de Beschryvinge *a* der stad Gouda, en by *Brant* in zyne Historie der Reformaatzie, staat aangetekend hoe dat Holland, in de vyftiende eeuwe, door de overtallige Franciscaaner Kloosters zodanig overladen wierd, dat Hertog *Philips* zich genootzaakt vond daar een schot voor te schieten. Verscheide steden, geen kans ziende om alle die Kloosterlingen te onderhouden, hebben hun ook wetten voorgeschreven; dewelke altemaal hier toe strekten, dat ze de burgerye zoo weynig als mogelyk was lastig zouden vallen.

Hartog *Philips* zegt daarenboven in zynen brief, dewelke by de gemelde Schryvers nagezien kan worden, dat deeze Kloosterlingen, zoo mannen als vrouwen, meest altemaal ambachten en neeringen deeden: en dat zy zich tot dien tyd toe onderwonden *erven van hunne ouders te neemen en te behouden*.

a Teede deel 114 zydje.

„den. En allengskens heeft eene Order zich her„vormt gevonden. Dit hervormen is by onze dagen „op dezelfde wyzen toegegaan in verscheide Kloosters; „voornamentlyk onder de welgegoede Religieuzen. „Om zich te hervormen zyn ze van hunne Verga„deringen niet afgeweeken: zy hebben 't ten dien „einde op geene nieuwe stichtingen, op geene nieu„we takken of afzetzels van Orders, op geene ver„menigvuldigingen van Monnikken toegeleit.

„Onder de Bedelende Monnikken zyn de zaken op „eene gansch andere wyze toegegaan. Omhen te her„vormen, heeft men nieuwe afzetzels, ja nieuwe „orders gaan oprechten. Dat is geen hervormen „van orders; maar nieuwe orders instellen, en de or„ders vermenigvuldigen. Dit bewyze ik uyt de Histo„rie van S. *Franciscus* order: even voor 't einde van „de 14 eeuwe, zyn 'er verscheide afzetzels van deze „order vereenigt. In 't begin der 16 eeuwe zyn de „Observanten opgekomen; en zy bevolkten de hui„zen, die de Konventueelen bezeeten hadden; zon„der een nieuwe order op te rechten. . . . .
„Daar na zyn de Rekollekten voor den dag geko„men: dewelke ook van de gemeene onderhoudinge „des Regels afgeweeken zyn; en verscheide nieuwe „kloosters gesticht hebben. Daar na hebben die van „den derden Regel eene gemeente begonnen; heb„ben gebouwt en getimmert; en bouwen en timmeren „noch dagelijks: zynde omtrent 3000 koppen sterk, („te weeten in Vrankrijk.)

Daar op telt hy de andere Bedelende orders op, dewelke op dezelfde wyze niet zoo zeer hervormt als vermenigvuldigt zyn. Dan koomt hy tot het hervormen zelf:

" De hervorming by de Bedelende Monnikken is hier "op uytgekomen, dat ze een breeder gordel, een "nauwer mantel, en korter kleed moesten draagen. "Zy is geschiedt om de oude kleur van hunne klee"dinge te veranderen; om de Monnikken tot het draa"gen van grosser en zwaarder stoffen te nootzaaken; "om eene wet in te voeren, dat de mantel met een "houte pinne, en niet met een haak, moest vastge"maakt worden: en daar zyn provincien, daar het "gansche onderscheid in die houte pinnen en haaken

be

"bestaat. De hervorming is geschiedt om sommige "bloots voets te doen gaan; en op dat de eene sokken, "de andere voetzoolen, zouden draagen: om som- "mige Vergaderingen tot het laaten groeyen, en an- "dere tot het scheeren van haare baarden, te nootzaa- "ken; om het eeten van vleesch in eenige Vergade- "ringen af te schaffen, enz. Alles wel onderzocht, "zal men bevinden dat dit de rechte oorzaak is van "die groote vermenigvuldiginge. Hier door zyn zy "betere bedelaars, maar leuyer tot het studeeren, tot "het prediken, tot het biecht hooren geworden. Hier "door is het zingen van de kerkelijke getyden in hun- "ne kloosters te niet gegaan: want by het grootste "gedeelte der Hervormden word niet gezongen.

"De ligtheit om zich ergens neer te zetten en eene "Vergadering te stichten; en om hoofd en Over- "ste van eene Vergaderinge te worden, heeft de "scheuringen en ongeregeldheden, in de orders voor- "gevallen, veroorzaakt. Dit moet verholpen wor- "den, met alle die afzetzels te vereenigen met de "hoofdader, uyt dewelke zy voortgesproten zyn. "Het is even veel, hoe dat de Monnikken gekleedt "gaan; als zy de kerke en het gemeen maar dienstig "zyn, en zich in hunne pligten quyten. . . . .

"Het ergste van allen is, dat die eerzuchtige Mon- "nikken, wanneer zy de gelegendheit hebben van aan- "zienlijke luiden te spreeken, dewelke veel ten Hove "of in den tabbert vermogen; dat zy, zeg ik, qualijk "van de anderen spreeken; om hen in kleinachting "te brengen, en op hunnen val hooger te klimmen. "Indien men de zaaken wel onderzocht; men zoude "bevinden dat ze de ongeregeldste van allen zyn, en "altyd buiten de rechte ordre treeden.

"Daar zyn 'er zelf, dewelke op het hervormen ge- "zwetst, en zich daar van bedient hebben, om de "verdiende straffen van hunne misdaaden te ontgaan. "Al dat qualijk spreeken geeft maar gelegendheit aan "de ongebondene menschen, en aan de vyanden van "de Monnikken, om qualijk van hen te spreeken.

Op eene andere plaats voert hy dezelfde taal van de Religieuze Dochters of Kloosternonnen. Ten "tyde, zegt hy, der Kerkvergaderinge van Trenten "zyn 'er in Vrankrijk niet half zoo veel Klooster-

" nonnen geweest als tegenwoordig. Dit vermenig-
" vuldigen van de Nonnen, eene eeuw doch voor-
" namentlijk 60 jaaren herwaart, is hier van daan ge-
" komen, dat alle Dochters, dewelke de magt en de
" gelegenheit maar hadden om nieuwe kloosters te
" stichten, daar toe verlof gekreegen hebben.

" Deze ligtigheit, om kloosters te stichten, heeft
" de eerzucht van die Nonnen, dewelke het opper-
" gezag zochten te voeren, gaande gemaakt. En als
" zy geene Abdissen of Oversten konden worden in
" die konventen, daar ze hunne geloften gedaan had-
" den, hebben zy kapellen van gasthuizen, van
" ziekhuizen, en andere plaatzen, opgezocht; en
" hebben daar een vaste woonplaats genomen. . .
" Om dan te konnen bouwen, en om te bestaan, heb-
" ben zy allerhande zeer jonge dochters in de kost ge-
" nomen.

En wat laager, " Alle de processen, uyt de kloo-
" steren voortgesprooten, zyn eerst begonnen met het
" voorwendzel van hervorminge, dewelke de toe-
" vlucht is van alle misnoegden. Wat is 'er het ge-
" meene beste aangeelegen, wat voor een Monnik dat
" den toom der regeeringe menne, als hy maar deugd-
" zaam van leven is, en zyne pligten volbrengt?

" Alle Religieuze orders behoorden maar twee
" takken of afzetzels te hebben. Zijn 'er meer; dan
" zal de hervorming altyd op nieuw hervormt wor-
" den: en onder deezen dekmantel zal 'er konvent op
" konvent en klooster op klooster gebouwt worden,
" en de Monnikken zullen zonder einde vermenig-
" nigvuldigen; dewelke, om maar aan volk te koo-
" men, alles, wat voor hunne deuren koomt, in de
" kap steeken.

Ik zegge noch eens dat ik juist aan al zijn schry-
ven mijn zegel niet en hange: en ik zie wel dat hy
het op eenige nieuwgestichte kloosters geladen heeft,
de welke sommige van de oude Monnikken in 't licht
stonden. Dat sommige hervormde Monnikken zich
zoo veel met het preeken en biechthooren niet en
bemoeyen, noemt hy leuiheit in het preeken en biecht-
hooren. Die de zaak beter begrypen, zullen het gun-
stiger konnen uytleggen; en hen daar over pryzen;
dat zy het preeken en biechthooren aan de Bisschop-

pen, Pastooren, Onder-pastooren, wien het van rechtswege toekoomt, gelaaten hebben; en datze niet alleen Monnikken met den naam, maar ook metter daad, dat is afgezonderde menschen begeerden te weezen. Doch des niet tegenstaande zietmen hier en daar eenige zeer heldere straalen van eene niet al te bekende doch zeer gewigtige waarheit doorschitteren. Ieder kan 'er het zijne van neemen.

2. Dat het gemelde hervormen altyd zoo heiliglijk en eenvoudiglijk niet toegegaan heeft, en 'er somwylen wat aardsche streeken onder geloopen hebben, zouw uyt het volgende verhaal van *Pierre Mathieu b* schynen te blyken. *Ten deezen tyde, te weeten onder* Hendrik IV, *zyn voor de eerste reize in Vrankrijk verscheenen eenige Religieuzen; dewelke lieten verluiden dat zy de rechte opvolgers van* S. Franciscus Regel *waren; en dat de Kordeliers en de Kapucynen, als den gemelden Regel niet behoorlijk onderhoudende, een groote hervorminge van nooden hadden. De Koning gaf hun een konvent te Beaufort. Dit godtvruchtig voorbeeld is van verscheide plaatzen nagevolgt, dewelke hun ook een konvent willen geeven. Zy hadden gaerne het huis van Balmette, dicht by Angiers, in bezit genomen. De Kordeliers (een soort van Minnebroeders) niet konnende lyden dat zy (de Rekollekten dit was de naam van deze nieuwe door komelingen, uyt het bezit gestelt zouden worden, gingen hen geweldigerhand belegeren; donderden op de poort; en begonnen de muuren met ladderen te beklimmen. De belegerden verweerden zich met geene bezweeringen . . . . maar met goede keysteenen: en wel zoo vinnig dat, ten waar het volk had koomen toeschieten, die ergerlijke daad niet zonder moord zoude zyn afgeloopen.*

3. In 't Latyn staat, *omni appellatione remotâ.* Dit ziet men in verscheide Bullen der Pauzen uytgedrukt; en iemand zoude ligt denken dat 'er vervolgens, als 'er zodanige uytdrukkingen in de Bullen staan, niet anders te doen is als bestiptelyk te gehoorzaamen; en alle ongemakken, dewelke uyt de uytvoeringe van de bullen te gemoet gezien worden, over 't hoofd te zien. En dat dit zoo zynde, zou men dikwils groote onheilen te verwachten hebben: want de Pauzen,

b Pierre Matthieu hist. de France, tom. 2. pag. 86. 87.

zen, van alles altyd niet even wel onderrecht, konnen beveelen zenden, dewelke gansch ongelegen zouden koomen. Maar, om tot de zaak te koomen; de alleryverigste Kanonisten zelf, ik wil zeggen, die geene gelegendheit voor by laaten gaan van de Pausselyke magt ten hoogste zy konnen opte vyzelen, bemerken wel dat deze manier van handelen al te uytspoorig zoude zyn; en dat men dus de rust en het welwezen van kerk en staat dikwils inde weegschaal zoude stellen. Zoo verklaaren dan de gemelde Kanonisten *a* dat het byvoegzel, *alle beroep aan een kant gesteld*, doorgaans niet anders te zeggen is, als dat de uytvoerder der Pausselyke Bulle geen acht moet geeven op beuzelachtige beroepingen; en die maar gegedaan worden om de gemelde uytvoering te leur te stellen. En dit zoude plaats hebben, al waar de uytvoering eenen Prelaat, eenen Bisschop, ja eenen Aartsbisschop, aanbevolen. Maar is de uytvoering van een Pausselyk bevel aan eenen Kardinaal met zulke eene uytdrukkinge opgedragen, dan spreeken de Kanonisten op een anderen toon: dan valt 'er niet te draalen, of zich voor hooger rechtbank te beroepen; al was het beroep noch zoo billyk en rechtmatig. Ik zegge wederom; indien 'er in de Bulle zoo een byvoegzel uytgedrukt staat. Dat meer is, wy zyn nu doch op deze stoffe vervallen, als de gansche vergadering der Kardinaalen een uytspraak gegeeven heeft, in wat zake dat het zy, en zonder nu van de gemelde uytdrukkinge te spreeken, dan is het gebruik te Romen dat 'er niet te beroepen *b* valt. Dit leeren de Kanonisten doorgaans, zegt de meergemelde *c Diana*. Maar wat dan, als 'er maar een Kardinaal over zekere zake gezeten, en vonnis gestreken heeft? De voorgemelde uytdrukking zet Ik wederom aan een kant, en spreeke in 't algemeen. *Dan leeren de geestelyke Rechtsgeleerde doorgaans*, zegt *Diana*, *dat het beroep in zulken gevalle geoorlofd is*. Geen wonder, mag men zich van een Bisschop, van een Aartsbisschop, van een provinciaale Kerkvergaderinge,

a Cenedus Quæst. Canon. c. 41. Farinacius fragm. cr. 2. v. judex. Alban. de Cardinal. qu. 42. privil. 4.
b Albanus de Cardin. qu. 42. priv. 3.
c Summa Dianæ, v. appellatio.

voor

voor hooger Overste beroepen, waarom niet van eenen Kardinaal? Maar, dit kan *Diana* nauwelyks lyden; en hy zoude wel willen hebben dat een eenig Kardinaal, op dat stuk, zoo groot een voorrecht had als het gantsche genootschap der Kardinaalen. De Kardinaalen, zegt hy, worden met den Steevoogd vergeleken: en dit schynt de *glossa* zoo als 't hem voorkoomt daarom te zeggen, om dat men zich van een Kardinaals vonnis niet hooger mag beroepen: want dat voorrecht word den Steevoogd aldaar toegewezen. Ja, zegt hy vorder, de Kardinalen worden met de Koningen vergeleeken; en die eenen Kardinaal beledigt, word even eens gestraft, als waar hy schuldig aan gequetste Majesteit. Zoo zoude dan schynen te volgen, meent hy, dat de uytspraak van eenen Kardinaal zoo veel voorrechts moet hebben, als de uytspraak van een Koning; dewelke, zonder eenig beroep, uytgevoert moet worden. Hy durft evenwel niet ontkennen dat het ander gevoelen veel gemeener is. Dit heb ik maar tot een staaltje willen bybrengen, om te toonen hoe de Vleyers van 't R. Hof, onder dewelke *Diana* een van de voornaamste plaatzen bekleedt, het gezag van 't zelve Hof, het kome te pas of niet, en 't zy met of zonder eenige glimp van reden, al hooger en hooger zoeken te torssen. En als 'er maar een vooruyt gegaan is, of den weg gebaant heeft, dan zal 'er wel haast een hoop Schryvers koomen aanstuiven, die het als eene vaste en bekende waarheit durven beweeren. Ik zouw het door hondert voorbeelden konnen bewyzen dat het met het invoeren van streelende, of ruime, of allerhande nieuwe gevoelens, op deze of diergelyke wyze toegaat. Eerst zal een moedig Schryver, het zy om door het invoeren van eene vreemde en wondere nieuwigheit voor een hoogdravend verstand, voor eenen overvlieger aangezien te worden, het zy om andere redenen, eene nieuwigheit als op het pampier werpen, en 'er zyn gezag als aan waagen. Een tweede en een derde Schryver, dezelve zaak verhandelende, verhaalen eerst het gemeenste gevoelen; maar voegen 'er aanstonds by: *Zoo of zoo een Schryver*, by voorbeeld *Diana*, *houd niet zonder waarschynlijkheit staande*. Of zy spreeken noch een toon hooger; en op deze wyze: *Eenige Schryvers*, *als by voorbeeld Diana*,

na, *beweeren dat enz.* Al redens en gezags genoeg om zoo eene nieuwigheit onder de allerwaarschynelijkste gevoelens te plaatzen. Dient dan zoo een nieuwigheit om 't gezag van hooger magt meer te verheffen, of om de voorrechten van een kerkelijk Hooft wat breeder uyt te rekken; wee den Schryver dan, die zoo eene nieuwigheit voor geen oude en bekende waarheit zouw willen aanneemen.

4. 't Is *Mudzaert*, schryvende over het jaar 1440, dewelke beweert dat het gemelde Konvent gesticht zy in 't jaar 1418.

5. *d* Zijn Vader, *Hendrik Purmerent*, was Advokaat voor den Hove van Holland: zijne Moeder *Johanna Hey*, *Hendriks* dochter, was afkomstig uyt het oud geslagt van *Hey van Zevender*. Hy, en zijn broeder *Zuitbertus Purmerent*, Pastoor te Delft, zijn op eenen en den zelfden dag gebooren; op den zelfden dag gewijdt; op den zelfden dag Licentiaat in de Godtkunde geworden. Zy geleeken malkander zodaanig van tronie, dat, wanneer zy te Keulen op zekeren feestdag beidegaar Mis geleezen hadden; de eene by den Bisschop beschuldigt wierd van tweemaal de Mis geleezen te hebben. Hy, en zijn Broeder, zijn van de deftigste Priesters geweest, dewelke in dezen wyngaard gearbeidt hebben. *Petrus*, want van *Zuitbertus* zullen we onder Delft te spreeken hebben, heeft volgens de getuigenis van *Abraham Brienen* zijn ampt met grooten lof bekleedt, heeft zyne pastory wel bezorgt. . . . is een groot weldoender van het Keulsche kollegie geweest; en heeft aan zijne vrienden, die over zijne mildaadigheden gansch niet t'onvrede waren, nauwlijks een zilveren beker nagelaaten. *Willem de Zwaan* heeft op het vieren van zyn vyftig-jaarig Priesterdom het volgende jaarschrift gemaakt; 't welk, hoewel anders wat lang, gepreezen is, om dat het bynaa van woord tot woord uyt den bekenden Lofzang van den H. *Thomas* genomen was.

SVb VtrIsqVe speCIebVs, sIgnIs tantVM non
SVb rebVs, VerVs DeVs LatItat.

d Uyt het tweede deel van het Latijnsche Batavia Sacra, pag. 182.

6. Hier over is de voornoemde *Purmerent* niet wel te vrede geweest, gelijk in het tweede deel van het Latijnsche *Batavia Sacra* gezien kan worden.

7. *Losæus* is buiten twyfel een deugdzaam, geleerd, en yverig man, en daar by een groot voorstander van de Rooms Katolijke kerk geweest. Dit heeft den opgang van zijnen naam eenigzins tegengehouden dat hy op eenen tyd, als 't alle vierschaaren even drok hadden met het ondervragen van hexen en toveressen; als alle pynbanken aan het spannen, rekken, en martelen van die ongelukkige menschen dagelijks te pas quamen; als alle de quakjes en kindersprookjes, van het eunjeren der hexen en kollen, voor eene Evangelissche waarheit aangenomen wierden, als 'er geen einde was aan het braaden en branden van oude besjes; dewelke uytgemergeld en uytgeleefd, en om haare gerimpelde en beschrompelde huid, en haar mymerachtig prevelen, voor toveressen aangezien wierden, door de pynbank gedwongen waren om een onbekende misdaad te belyden. Dat hy, zeg ik, zoo een algemeen gevoelen heeft durven tegenspreeken; en alle die tover-rechters, die zich met het straffen van de eunjerhoeren zoo meenden uyt te slooven, van onbezuistheit, onvoorzigtigheit, en onkunde beschuldigen. Daar op wierd hy voor een dwaalgeest, voor een schender van de oppermajesteit, voor een begunstiger van ketterye, voor een versmaader van de Pausselijke uytspraken, uytgekreeten, gekerkert; en, wilde hy niet als een voorstander der tovenaaren en toveressen gestraft worden, tot het herroepen van zyne stellingen gedwongen. Misschien is hy wat te verre gegaan; en is, gelijk het somwylen geschiedt, in het bevechten van eene doolinge in een andere dooling gevallen: maar dat zullen wy nu niet onderzoeken; en ik wil geerne bekennen dat ik, om zulks te beginnen, in de duivelarye niet genoeg ervaren ben. Wy zullen hier alle de punten van zyne herroepinge, in dewelke zyne gevoelens uytgedrukt staan, in 't kort en met het overslaan van 't onnoodige, ten dienste van de Liefhebbers uytschryven. Zoo herroept hy dan de volgende stellingen:

Ten eerste dat alles, wat van de lichamelijke vervoeringe der toveraaren en hexen geschreven word, niet

niet anders zoude zyn als eene inbeelding, en ydele bygeloovigheit.

Ten tweede dat het * omspringen en danssen der toverhexen (met de duivelen) insgelijks een inbeelding is; en dat de rampzalige wyfjes door de wreedheit der pijnbank gedwongen worden om zaaken te bekennen, die zy noit gedagt of bedreven hebben: dat deze rechtbanken, over de toveressen, maar dienen om het menschen bloed, door wreede moordery te vergieten; en een nieuwgevonde *alchimy* is, om goud en zilver uyt het menschen bloed te trekken.

3. Dat vervolgens de Overſten en Rechters, die daar deel aan hebben, niet konnen vrygeſproken worden van een tiranniſche dwingelandy.

4. Dat by gevolg deze blaam ook zou vallen op den Keurvorſt van Trier.

5. Dat 'er geene toveraars zyn, dewelke Godt verzaaken, den duivel aanbidden, onweer verwekken, duivelaryen pleegen, enz.

6. Dat in 't boek Exodus, aan 't 22. Hoofdſtuk, van geene toveraars geſproken word; maar van quaaddoenders, die de menſchen door natuurlijk vergift ombrengen.

7. Dat 'er tuſſchen den menſch en den duivel geen verdrag aangegaan word, ja zelfs niet aangegaan kan worden.

8. Dat de duivelen zich met geene lichaamen bekleeden.

9. Dat het leven van *Hilarion*, door S. *Hieronymus* beſchreven, voor geen autentijk werk gehouden moet worden.

10. Dat de duivels zich met geene menſchen vleeſſchelijk vermengen.

11. Dat nochte duivels noch toveraars magt hebben om onweer, regen, hagel enz. te verwekken.

12. Dat de duivels in geene onſtoffelijke gedaante gezien konnen worden.

13. Dat het een ligtvaardig zeggen is, dat al wat de duivels vermogen, de menſchen het ook vermogen, door de hulp der duivelen.

14. Dat het eene dooling is, ſtrydende tegen de

* In 't Latijn ſtaat *curſus magicus*, daar weet ik anders niet van te maaken.

woor-

woorden van † *Christus*, te zeggen dat een duivel van hooger rang eenen anderen duivel, die van laager rang is, kan uytdryven.

15. Dat de Pauzen in hunne Bullen niet en zeggen dat de toveraars zulke werken, als boven aangehaalt zyn, met der daad uytvoeren.

16. Dat de Pauzen verlof gegeeven hebben om de vierschaar over de tovery te spannen; vreezende dat zy anders zelf ten onrecht van toverye zouden beschuldigt worden: gelijk sommige van hunne voorzaaten van toverye beschuldigt waren geweest.

Dit alles heeft hy dan wederroepen: en zich zelven, indien hy ten eenigen tyde wederom tot zulke uytsporigheden quam uyttespatten, onderworpen aan alle de straffen, dewelke in de Rechten tegen de hervallene ketters, hardnekkige dwaalgeesten, oproermakers, schenders van de oppermagt, lasterige schendtongen, en meineedigen, uytgesproken worden.

Maar hoe dat hem dit herroepen ter harte gegaan heeft, blykt daar uyt dat hy naderhand, als hy 't Onderpastoorschap van de Kapelle te Brussel bekleede, over het beweeren van zyne oude gevoelens gevangen is gezet, en langen tyd in de gevangenisse gezeten heeft. Uyt de gevangenisse ontslagen is hy, om met zyne beschuldigers te spreeken, niet wyzer geworden; en zoude, indien hy langer geleeft had, voor de derde reize over dezelfde beschuldiginge te recht hebben moeten staan.

8. Om dat deze *Magister Sententiarum*, of *Meester der Spreuken*, meermaalen in het tegenwoordig werk te pas gekomen is; en dat 'er, behalven de Roomskatolijke Godtgeleerden, weinige Leezers zyn, die veel van hem hebben hooren vertellen; zal het, vertrouw ik, niet ongelegen koomen den Leezer eenig bericht van dien vermaarden Schryver, en van zijne zoo beruchte *Sententiæ*, of *opus Sententiarum*, te geeven. Om de zaak wel te vatten, dienen wy wat hooger en naar het begin der kerke op te klimmen. De eerste Vaders der H. Kerke, het spoor der Apostelen natreedende, hebben de Christelijke leer, en de geheimen des Geloofs, eenvoudiglijk, en zonder behulp

† Luc. 11.

van de Filosofy, aan de geloovigen voorgestelt en de gemelde Filosofy, niet vorder gebruikt als om de doolingen der Heidenen te wederleggen. Tegen de Jooden en Ketteren hebben zy geene andere wapenen gebruikt als de H. Schrift, de Overlevering, en 't Algemeen geloof der Kerke. In 't gevolg hebben de ketteryen gelegendheit gegeven om dieper in de leerpunten te treeden; de bewoordingen, die men gebruikte, tot zekere zinnen te bepaalen; en eenige gevolgen uyt de veropenbaarde geloofspunten te trekken. Maar dat hebben zy uyt noodzakelijkheit gedaan; en hebben zich wel gewacht, van verscheide nieuwe vraagstukken, over onze Geheimen, zonder eenigen nood en voorbedagtelijk op de baan te brengen. Zy gaven geene Godgeleerde Verhandelingen uyt over de leerstukken van den Godsdienst; maar spraken daar, alleenlijk dan, omstandiger van, als zy de eene of andere kettery te wederleggen hadden. Als de Vaders allengskens, om de opkoomende ketteryen van *Arius*, van *Nestorius*, van *Eutyches*, enz. genootzaakt wierden in het diepste van de Geheimen der H. Drie-eenigheit en van de Menschwordinge te treeden, hebben zy de H. Schrift en de overlevering altyd voor hun eenigste richtsnoer gehouden. Allengskens heeft men de Filosofy te hulp geroepen, om de Geheimen uytteleggen. *Boëtius*, *Johan van Damascus*, *Johan Scotus*, *Erigena*, hebben noch ruimer toom aan de Filosofische spitsvinnigheden gegeven. Maar zedert dat men de Filosofy van *Aristoteles*, in 't midden der elfde eeuwe, volgens de wyze der Arabieren had beginnen uytteleggen; hebben eenige spitsvinnige verstanden, door die schrandere en diepzinnige redeneringen verlokt, de Filosofy ook in de Schoolen der Godtkunde ingevoert: en niet alleen gebruikt om de gewoonlijke vraagstukken uytte leggen: maar ook om allerhande nieuwe verschilpunten op de baan te brengen. *Johan de Sofist*, *Roscelyn*, S. *Anselmus*, *Abailardus*, *Gilbertus Porretanus*, *Amalricus* enz. hebben achting der zelve Filosofye als ten top geheven, en de ieder een gaande gemaakt om hun voorbeeld na te volgen. En schoon of sommige van die spitsvinnige Leeraaren, het richtsnoer des Geloofs en de Overleveringe niet altyd te baat neemende, in dien doolhof
der

der Filosofye verdwaalt geloopen en tot merkelijke doolingen vervoert waren; dat heeft de anderen niet afgeschrikt. Ieder hoopte het beter te zullen klaaren. Maar dewyl ze het gemelde richtsnoer alzoo weinig te baate naamen als de eerste, en verscheide wegen insloegen, is het niet te beschryven wat al dispuiten en verscheidentheden van gevoelens dat hier op gevolgt zyn; en hoe dat de Godkunde gemengelt en als geschakeert wierd met duizent en duizent onnoodige en netelige verschilpunten. Ieder, om zyne gevoelens staande te houden, en om met zyne ervarendheit in de Filosofye te pronken, ging de allerduisterste en diepzinnigste spitsvinnigheden van de Redenkunst en Overnatuurkunde met zyn verstand opwroeten. En dewyl de Filosofy van *Aristoteles* opgevult is met zeer duistere, onverstaanbaare en barbaarsche woorden en naamen, moesten die woorden ook in de Godkunde te pas gebragt worden. Men had noch aan alle die duystere uytdrukkingen en woorden van *Aristoteles* op verre na niet genoeg. Daar moesten noch onverstaanbaarder en wanschapener woorden by gesmeedt worden; zoo dat de Verhandeling over de Godtkunde een verward mengelmoes wierd van duisterheden, vitteryen, knibbelryen, en drayeryen. Deze trant had zodanig de overhand genomen, en was zodaanig naar ieders smaak, dat zelfs de geleerdste mannen zich genootzaakt vonden, wilden zy toehoorders hebben, de gemene slender te volgen. Dit wierd eigentlijk de Schoolgeleerdheit, en zodaanige Leeraars, School-leeraars genoemt.

Zoo heeft dan *Petrus Lombardus*, Bisschop van Parys, om de oude eenvoudigheit der Godtkunde te doen herleeven, en alle die verwarde en onnoodige verschillen te verbannen, eene verzameling uyt de Oudvaderen, raakende de voornaamste der zweevende verschilpunten, getrokken, en in eene nette order uytgegeeven: hoopende dat het gezag der gemelde Oudvaderen, uyt dewelke zyne leeringen getrokken waren, alle tegenspreekingen en beknibbelingen zoude doen ophouden, en de monden van de twistzuchtige menschen zoude snoeren. Dit werk had een gelukkigen opgang: ieder zag wel dat dit de eenvoudigste en nutste manier was om de Godtgeleerdheit te be-

bestudeeren. Het werk van *Petrus Lombardus* deed alle de boeken der Scholastyken uyt de handen vallen; en was in korten tyd het eenigste, dat in de Scholen voorgelezen wierd. En om dat hy aan zyn werk den naam had gegeven van *Liber sententiarum*, wierd hy niet anders genoemt als *Magister sententiarum.* Maar men konde by die eenvoudigheit niet blyven: de andere Leeraars wilden ook schryven; en eenen naam in de wereld maaken. Men ging dan uytleggingen maaken over het werk van P. *Lombardus*; maar uytleggingen, dewelke dikwils en doorgaans hondertmaal duisterder waren dan de boeken zelf, die zy uytleggen zouden. En dus hebben de oude verschillen, spitsvinnigheden, Filosofische School-regels, en het gedurig bybrengen van *Aristoteles*, die door den gemelden *Magister sententiarum* verbannen waren, als triomfsgewys, weder bezit genomen van hunne verlaate posten.

f In dezelfde eeuwe heeftmen de zelve Filosofy ook te hulp genomen in het uytleggen van de H. Schrift; en dezelve naar de Regels van de Aristotelissche Redenkunst beginnen uyt te leggen.

Hoewel dat deze manier, van over de Godtkunde te schryven, tot onzen tyd toe voor een goed gedeelte stand heeft gehouden; heeft het echter van tyd tot tyd aan geene verstandige en hoogverlichte mannen ontbroken, dewelke de Godtkunde, zoo veel als doenlijk was, van die onnoodige verschilpunten en onverstaanbaare duisterheden gezuivert hebben. Doch by sommige Monnikken, dewelke noch te veel zucht voor *Aristoteles* en voor hunne oudste en beruchtste Schryvers hebben om hun de schup te geeven, is de Godtkunde schier even duister, en met onverstaanbaare en barbaarsche uytdrukkingen bezet gebleeven.

Ik moet evenwel bekennen dat die wyze van de Godtkunde te behandelen iet aangenaams en aanlokkelijks heeft, 't welk iemand, die door de zwarigheden eenigzins gebroken is, zoude konnen verlokken. Op alles, of schier op alles, worden zwarigheden voorgestelt, daar men geenszins op verdacht was, en die der moeite waardig schynen om begree-

f Zie du Pin Biblioth. Eccles. 12 sie[illegible]

pen te worden. Men meent 'er te zien en te tasten dat men in veele dingen geen net begrip en heeft van den grond der zaaken; en dat men schier alles, op zyn beste, niet meer als ten halve verstaat. Het is waar dat die duistere uitdrukkingen den Leezer in 't eerste wat afschrikken; om dat ze hem door hunne barbaarsche onverstaanbaarheit zoo kluchtig en belachelyk voorkoomen. Maar, indien hy eenigzins op spitsvinnigheden gezet is, getroost hy zich, zoo hy althans denkt, met de pit der zaaken; en oordeelt dat een rechtschapen Student zich aan geene woorden stoort, als hy maar een voorraad van zaaken kan vinden. Ik ken menschen van kennis en verstand, dewelke in het leezen van zodanige School-leeraren eenigzins verwart zyn geweest; en, merkende dat zy door zodaanig een leezen in het bestudeeren van veel nutter en nootzakelyker boeken belet zouden worden, groote moeiten gehad hebben om 'er af te scheiden.

9. Dat is te zeggen, aanwyzing van de plaatzen, dewelke in den Latynschen Bybel moeten verbetert worden. Van het werk van *Magdalius* heeft de bekende Pater g *Simon* wydloopig gesproken, en 'er zyn gevoelen over ge-uyt. *Magdalius* betuigt in zyne voorreden dat hy, in het behandelen van dit werk, zich bedient heeft van S. *Hieronymus*, *Paulus Burgensis*, *Nicolaus de Lyra*, *Reuchlinus*, en van twee bekeerde Jooden, die hem in de Hebreeuwsche taale onderwezen hadden: en hy voegt 'er by, dat hy by deze bekeerde Jooden te raade is gegaan, zoo dikwils als hy met eenige Hebreeuwsche plaatzen niet te recht konde koomen. In het Grieks, zegt hy, heb ik de Aanteekeningen van *Jacobus Fabri* en van *Laurentius Valla* te hulp genomen. En wat de Latynsche woorden belangt; om daar in te recht te koomen, heb ik schier alle Latynsche Poëeten, Redenaars, Spraakmeesters en Histori-schryvers om hulp aangesproken: hebbende het dienstig geacht, by dezelve, zoo wel in de Grieksche als in de Latynsche woorden, te raade te gaan.

Het ontwerp van *Magdalius* is zekerlyk prysbaar; en op den weg, dien hy ingeslagen is, weet Vader *Simon* niet te zeggen. Wil men weeten wat oordeel

g Biblioteq. Critiq. tom. 3. pag. 405.

dat hy over het gansche werk gestreeken heeft? *Magdalius* had geen gunstiger vonnis te verwachten, als P. *Simon* doorgaans gewoon is over de Dominikaanen en voorstanders van S. *Augustinus* te stryken. *In den grond der zaake*, zegt hy, *voert hy alles niet volkomentlyk uyt, 't geen hy in den brief voor het werk staande belooft. Zyne oordeelkunde behelst niet aanmerkelyks: maar dat was noch al veel voor dien tyd; als'er noch zeer weinige menschen waren, dewelke zich in de Hebreeuwsche en Grieksche taal oeffenden.* Dat hy zyn oogmerk volkomentlyk uytgevoert zoude hebben zal niemand zeggen; maar dat is eene manier van verachten, die op den besten Schryver gepast kan worden. Dat zyne oordeelkunde niet merkelyks zoude bevatten, word door verscheide voorbeelden wederleit, dewelke by P. *Simon* zelf aangehaalt staan. Om hem echter, zoo veel mogelyk was, te vernederen, zegt P. *Simon* dat *Magdalius* het eene uyt S. *Hieronymus*, het andere uyt oude *Correctoria*, enz. getrokken heeft. Die oude *Correctoria* zoude P. *Simon* zelf gelezen hebben: maar ik wil wel bekennen dat Vader *Simon* op 't stuk van geloofwaardigheit, en zoo lang hy de plaatzen niet aanwyst daar de *Correctoria* gevonden worden, by my vry verdagt is. Ik durf zeggen dat ik weinige Schryvers gelezen hebbe, die zodaanig uyt partyschap schryven als hy. En dat niet bedektelyk en met zekere kunstenarye; maar onbewimpeld, onbedekt, als of 'er eer in gelegen was. Al waar hy eene gelegentheit ziet om op Thomisten en Augustiniaanen te schimpen, of nadeelig van hen te spreeken, daar zal hy naar de tweede niet wachten. En daar 't eenigzins te pas gebragt kan worden, om den lof der Vaders Jesuyten hemelhoog op te haalen, zal hy geene gelegentheit laaten ontsnappen.

Men weet hoe de nieuwe Druk van S. *Augustinus* werken, door de Benediktyner Monnikken uytgegeven, in 't gansche Christendom ten hoogste geroemt en over al gezocht is geweest. Wil men echter Vader *h Simon* gelooven, zoo zyn zy 'er de onbequaamste luiden van de wereld toe geweest; en zyn gansch niet t'huys, ja dom en onwetend, in de oordeelkunde. De schrandere *Lannoy* zou gansch onbedreven zyn geweest

h Bibliot. Critiq. tom. 3. chap. 41.

weest in de kennisse van de Kerkelyke Oudheit. *Estius i*, die hoogberoemde uytlegger van S. *Paulus* Brieven, ja van de gansche Schriftuur, die zoo menig blyk van zyne Grieksche taalkunde gegeven heeft, zouw in de Grieksche taal en in de oordeelkunde weinig bedreeven zyn geweest. Iemand die de uytleggingen van *Estius* over *Paulus* Brieven geleezen heeft, zal zich aan het smadelyk oordeel van eenen Vader *Simon* weinig bekreunen. Maar om weder tot *Magdalius* te keeren; ik wil niet beweeren, gelijk reeds gezegt is, dat hy zich volmaaktelyk gequeeten heeft in het uytvoeren van zyn ontwerp. Maar de Leezer kan verzekert zijn dat hy 'er veele zeer nutte Aanmerkingen over den Bybel zal vinden. Dat de Schryver niet alleen by de voorgemelde Schryvers en Boeken, maar ook by Grieksche en Hebreeuwsche handschriften, te rade is gegaan: en dat hy ten minste ook wel onder de goede Schryvers over den Bybel gerekent mag worden.

10. Ook is hy een Lit van de nauwe Fakulteit der Godtgeleerden geweest: en wanneer de Algemeene Staaten, over het werk van de Gentsche Vredemaakinge, raad quamen pleegen; heeft *Kornelis Reiniers* t'zamen met *J. Molanus*, *Michaël Baius*, *Augustinus Hunæus*, en meer andere Leeraaren zijn gevoelen schriftelyk uytgegeven; en geoordeelt dat de gemelde Vredemaaking, verre van den Roomskatolyken Godsdienst te verongelijken of te benadeelen, voor den zelven zeer dienstig en noodzakelijk was * Wat deel dat hy gehad heeft in het bekende Vonnis der Lovensche Godtgeleerden over de nieuwigheden van *Lessius*, kan in de Beschryvinge van Der Goude nagezien worden.

i P. Simon Hist. Critiq. du V. Test. lib. 3. chap. 11.
* Bor in zyn 10 Boek.

BLAD-WYZER

Van de voornaamste zaaken des derden Deels.

A.

be-

B.

E.

H.

, Regent

Nag-

N.

O.

P.

R.

gruit-

T.

V.

W.

EINDE.